

Vlado Gotovac - ideje i život

Zoričić, Filip

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:388055>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

Sveučilište u Splitu
FILOZOFSKI FAKULTET

Filip Zoričić

VLADO GOTOVAC – IDEJE I ŽIVOT

DOKTORSKI RAD

Mentor 1: dr.sc. Vjeran Pavlaković, izv. prof.

Mentor 2: dr.sc. Inoslav Bešker, red. prof.

Split, 2021.

University of Split
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Filip Zoričić

VLADO GOTOVAC – IDEAS AND LIFE

DOCTORAL THESIS

Supervisor 1: Prof. Vjeran Pavlaković, PhD

Supervisor 2: Prof. Inoslav Bešker, PhD

Split, 2021

Sadržaj

1. Uvod.....	4
1.1 Razlozi za Gotovčevu političku biografiju.....	4
1.2 Polazišta i metode.....	8
1.3 Osnovne crte rada.....	9
1.4 Nacionalno pitanje.....	9
1.5 Dosadašnja istraživanja i građa.....	17
1.6 Izvori i dosadašnje spoznaje.....	18
2. Odrastanje i početak stvaranja.....	21
2.1 Djetinjstvo.....	21
2.2 Gimnazijski dani i fakultet.....	24
3. Novinar, pjesnik i filozof.....	29
4. Na putu prema Hrvatskom proljeću.....	41
4.1 Povijesni kontekst.....	41
4.2 Iz pjesništva u masovni pokret.....	57
5. Društvena uloga i misao (1967.-1972.).....	60
5.1 Praxis.....	61
5.2 Jezični sukobi i „Deklaracija“.....	65
5.3 Outsajderski fragmenti.....	70
5.4 „Slučaj Žanko“.....	76
5.5 Matica hrvatska i Hrvatski tjednik.....	79
5.6 Kraj Hrvatskog tjednika i početak progona.....	104
6. Politički procesi.....	107
6.1 Prvi proces.....	108
6.2 Okolnosti prvog procesa protiv Vlade Gotovca.....	127
6.3 Drugi proces.....	143
7. Epilog.....	150
8. Zaključak.....	167
8.1 „Hrvatska šutnja“ i razdoblje nakon „Hrvatskoga proljeća“.....	167
8.2 Titova smrt i „jesen“ Jugoslavije.....	171
8.3 Višestranačje, stvaranje neovisne Hrvatske i Domovinski rat.....	173
8.4 Hrvatska neovisnost, do političkih promjena 2000. godine.....	177
8.5 O Gotovcu.....	178

9. Prilozi.....	185
9.1 Popis izabranih djela Vlade Gotovca.....	185
9.2 Popis izabranih djela o Vladi Gotovcu	186
10. Bibliografija	188
10.1 Časopisi i novine	188
10.2 Snimci	190
10.3 Intervjui	190
10.4 Literatura	190
11. Sažetak	203
12. Summary.....	204
13. Autorov životopis.....	205
14. Zahvale.....	210

1. Uvod

Vlado Gotovac (Vladimir Gotovac, Imotski, 18.9.1930. - Rim, 7.12.2000.) bio je nekonvencionalan protagonist hrvatske političke, a i šire povijesne scene, naime literarne i filozofske. I u poetici i u politici nastojao je djelovati polazeći od etičkih imperativa. Poznat je njegov apel: „Čuvajte mi Hrvatsku od niskosti i mržnje.“¹

Po svjetonazoru je Gotovac pripadao u malobrojan krug katoličkih intelektualaca liberalnog opredjeljenja. Njihov utjecaj je obično bio snažniji na području javne riječi² nego u izravnome političkom djelovanju, ali Gotovac je prešao tu granicu kada je, kao glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, svojim uvodnicima nastojao i politički artikulirati ono što je smatrao kolektivnim težnjama u tadašnjoj Hrvatskoj. Zbog toga je pretrpio tegobno političko zatočeništvo, radi toga se potkraj osamdesetih među prvima uključio u višestranačku politiku kao stranački prvak, saborski zastupnik i predsjednički kandidat.

1.1 Razlozi za Gotovčevu političku biografiju

Politička biografija izrazito je stari književni žanr. U tome smislu sjećanje seže do biografija kraljeva Izraela i Jude u Starome Zavjetu. Kronološki, poznati su i Svetonijevi senzacionalistički *Dvanaest careva* i Plutarhovi *Usporedni životopisi*. Tada, kao i danas, političke biografije daju uvid i u općenite prilike u danom društvu, osim podataka o konkretnoj osobi.

U suvremenoj političkoj biografiji autor pokušava unijeti život u arhivske dokumente, kao što su pisma, dnevnici i razni certifikati kako bi dali doprinos tumačenju života određene osobe kroz nezaobilazno subjektivnom i interpretativne metode. Svaka biografija, tako i ona politička, mora nužno uzeti u obzir sve one osobne, profesionalne i duhovne promjene koje je proučavana osoba prošla tijekom svoga života, kako uočava Tracey Arklay³.

Najčešće primjećujemo pet vrsta biografskih radova: znanstvena kronika, intelektualna biografija, pisanje povijesti života, biografija memoara i narativna biografija. Naravno, sve te vrste mogu biti prisutne u nekome cjelovitu biografskom radu.

¹ Zatvorski dnevnik 1972.

² Tako su se profilirali, na primjer, Branimir Donat (Tvrtno Zane, 1934.-2010.), odnosno Zvonimir Berković (1928.-2009.).

³ Arklay, T., *Political Biography: Its Contribution to Political Science*, <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p69061/mobile/ch02.html> (pristupljeno 20.8.2019.)

Znanstvena je kronika najčešća vrsta biografskog rada s naglaskom na povijesni prikaz života pojedinca, kronološkim redoslijedom. Intelktualna biografija ne poštuje nužno osnovnu kronološku strukturu i razvija narativ života kroz konceptualnu analizu uvjerenja, htijenja i ostvarenja subjekta u domeni ideja. Oblik biografskoga rada koji možemo definirati kao „pisanje povijesti života“ usko je povezan s metodologijom usmene povijesti i koristan je za istraživanje studija slučajeva. Memoaristička biografija, s druge strane, stavlja naglasak na biografove motive naspram subjekta istraživanja i stilskim prikazom razmišljanja biografa u odnosu na stvaran život subjekta. Posljednja vrsta, narativna biografija, predstavlja dinamičan prikaz života osobe bez nužnog faktografskog praćenja priče od rođenja do smrti.⁴ Posljednjih godina, međutim, pisanje biografija dobiva nove oblike u konstantnom novinarskom praćenju novih ili starih političkih imena koji stupaju na scenu, još za njihova života. Najrecentniji su primjeri biografija dvaju kandidata na američkim izborima 2016. godine: *The Making of Donald Trump* (David Cay Johnston, 2016.) i *Hillary Rodham Clinton. A Woman Living History* (Karen Blumenthal, 2016.).

Među recentnijim kapitalnim svjetskim političkim biografijama pamtimo *Churchill* (Roy Jenkins, 2001.), *Karl Marx: Greatness and Illusion* (Gareth Steadman Jones, 2016.), *Kissinger, 1923-1968: The Idealist* (Niall Ferguson, 2015.). Posljednjih godina pratimo nekoliko političkih biografija u Hrvatskoj. O dugogodišnjem šefu SKH Vladimiru Bakariću dugo nakon njegove smrti, *Bakarić. Politička biografija* (Dino Mujadžević, 2011.) i o političaru i pravniku Vladimiru Šeksu još za njegova života, *Šeks – politička biografija* (Ivica Miškulin, 2019.).

Ovaj rad, o Vladi Gotovcu, intelektualna je biografija s elementima kronike čiji je fokus, za hrvatsku povijest u drugoj Jugoslaviji, na ključnome razdoblju od kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina 20. stoljeća. Mogli bismo govoriti kako rad ima i dijelove pisanja povijesti života, kao istraživačkog žanra, jer je naslonjen na tradiciju usmene povijesti i narativnog diskursa i, posebno, teorijskim konstrukcijama iz filozofije, sociologije i psihologije.

Vlado Gotovac kompleksna je i višeslojna ličnost javnog života povijesti 20. stoljeća. On je bio pjesnik, filozof, esejist, novinar, urednik, političar i govornik. Studirajući filozofiju u Zagrebu (1950.-1960.) uključuje se u krugovaški književni krug. Objavio je desetak knjiga

⁴ <http://www.aera.net/SIG013/Research-Connections/Introduction-to-Biographical-Research> (pristupljeno 25.3.2020.)

pjesama i eseja, a kao urednik *Hrvatskog tjednika* (HT) 1971. godine stječe ugled jednoga od vodećih intelektualaca u pokušaju artikuliranja nacionalnog programa, zbog čega je nakon 1971. godine osuđivan na višegodišnji zatvor i onemogućen u javnom djelovanju gotovo dva desetljeća. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih Gotovac je opet intenzivno prisutan u književnom (nove knjige), kulturnom (predsjednik Matice hrvatske-MH⁵) i političkom (zastupnik u Saboru) životu. Počinje objavljivati 1952. godine, a od 1955. do 1972. godine radi na zagrebačkoj televiziji i radiju kao novinar i urednik u kulturnoj redakciji i dramskom programu. Uređivao je časopise *Međutim* 1953. i *Razlog* 1969. godine, a od srpnja do prosinca 1971. glavni je urednik *Hrvatskog tjednika*, novina Matice hrvatske, zbog čijih je uvodnika 1972. godine i uhićen kao i 1981. godine zbog intervjua iz 1977. godine. U drugoj polovici osamdesetih vraća se u javni život. Bivao je bez posla preko šesnaest godina i počeo ponovno objavljivati tek u jesen 1986. godine tekstom u *Novoj reviji*. Prvi posao dobio je od Cankarjeve založbe prijevodom Jančareva⁶ romana *Polarna svjetlost*. Poslije su mu tiskane pjesme u časopisima *Delo* i *Ars*. Godine 1987. časopis *Republika* objavio je njegov ciklus pjesama, a izdavačka kuća Naprijed knjigu pjesama *Zabranjena vječnost*.⁷ U razgovoru s pokojnim Slavkom Goldsteinom⁸ detaljnije mi je rečeno o tom razdoblju.⁹ Godine 1990., na prvoj skupštini obnovljene Matice hrvatske, izabran je za njezina predsjednika, na čijem čelu ostaje do 1996. godine, kroz tri mandata, nakon čega se povlači i okreće stranačkoj politici. Jedan je od utemeljitelja Hrvatske socijalno liberalne stranke na čijem je prvom saboru 1989. godine izabran za potpredsjednika pa od 1990. do 1992. godine za predsjednika Velikoga vijeća te od 1996. do 1997. godine za predsjednika stranke. S manjinskom skupinom u stranci 1997. godine osnovao je novu Liberalnu stranku kojoj je predsjedao. Izabran je za zastupnika

⁵ Poslije će u radu detaljnije biti riječi o djelovanju i povijesti ove institucije.

⁶ Jančar, Drago, slovenski prozaik, dramatičar i esejist (Maribor, 13. IV. 1948). Jedan od najprevođenijih slovenskih književnika. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28669>) (pristupljeno 25.3.2020.)

⁷ Gotovac, *Moj slučaj*, 173.

⁸ Hrvatski novinar, publicist, izdavač i esejist te prvi predsjednik Hrvatske socijalno-liberalne stranke (1989.–1990.).

⁹ Razgovor obavljen 2. lipnja 2014. godine: Goldstein je osamdesetih bio glavni urednik, šef jedinice hrvatskih izdanja Cankarjeve založbe i 1983. godine imao je reizbor kao direktor sveučilišne naklade Liber. Gotovac je tada došao iz zatvora i radio je njegove korektore te mu je otkupio i brošuru, ali tada još nisu imali tako ležerne razgovore. Goldstein nije ni znao da je Vlado došao iz zatvora, već mu je to rekao Petar Šegedin i molio Goldsteina da pomogne Gotovcu. Pozvao ga je da prevodi sa slovenskog. Kako je Gotovac imao zabranu javnog djelovanja, dogovoreno je da će raditi za honorar, ali ne znaju hoće li ga potpisati. Prevodio je romane Jančara i Kovačića, došao je plaćući do Goldsteina i to ga je toliko dirnulo da mu je ponudio ugovor. Te 1986. godine prvi honorar dobio je za prijevod romana Drage Jančara „*Polarna svjetlost*“. Dolazio je redovito u Cankarjevu i započeli su razgovori o politici. Redovito su komentirali političke teme: Đilasa, stanje u Rusiji itd. Tada su se počele otvarati i teme o stanju u tim godinama u Jugoslaviji i može li se što pokrenuti.

u Saboru Republike Hrvatske 1992., 1995. i 2000. godine, a na izborima za predsjednika Republike 1997. bio je kandidat skupine oporbenih stranaka. Umro je u Rimu 2000. godine.¹⁰

Od početka devedesetih, ali posebno nakon njegove smrti 2000. godine, mnogi spominju Gotovca, organiziraju razne tribine i skupove njemu u čast, objavljena su gotova sva njegova djela, ali do sada na jednom mjestu nije bilo njegove biografije u cijelosti. On zapravo nije cjelovito objašnjen ni definiran kako filozofski, tako i pjesnički, a kamoli politički.

Do danas napisane su biografije ili memoari mnogih aktera hrvatske povijesti od Josipa Broza Tita¹¹, Franje Tuđmana¹², Vladimira Bakarića¹³, Ante Starčevića¹⁴, Stjepana Radića¹⁵ itd., pa se slijedom toga nametalo i pisanje biografije o Vladi Gotovcu. Gotovac je izrazito malo proučavan, a u tekstovima koji ga spominju ili ga analiziraju ponajviše kroz njegovu pjesničku ulogu, istraživači pozivaju na pisanje biografije o njemu jer je očita potreba da na jednom mjestu čitamo i upoznemo gotovo najviše podataka o Gotovčevu životu.

Stoga je jedan od dva središnja dijela ove disertacije politička biografija. Ona se svojom središnjom temom oslanja na arhivsku građu od 1971. do gotovo kraja osamdesetih godina. Naravno, razdoblje prije početka procesa sadrži i dijelove književne i filozofske biografije, jer

¹⁰ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11>

¹¹ Broz, Josip - Tito, hrvatski političar i državnik (Kumrovec, 7. V. 1892 – Ljubljana, 4. V. 1980). Za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941–1945.) bio je vrhovni zapovjednik Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, inicijator stvaranja zemaljskih antifašističkih vijeća i AVNOJ-a, kao temelja budućega federativnog ustroja Jugoslavije i vođa pokreta otpora u Jugoslaviji. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=9758>) „Iz rata izlazi kao priznati vojskovođa i političar; vođa u antifašističkom ratu, zaslužan za vraćanje Hrvatskoj Istre, Rijeke i otokâ, ali i odgovoran za odmazdu i represiju pri kraju rata i u poratnom razdoblju. [...] Vladao je Jugoslavijom 35 godina hoteći pomiriti neovisnost Jugoslavije, ravnopravnost među njezinim nacijama i komunističku vladavinu.” (isti izvor)

¹² Tuđman, Franjo, hrvatski povjesničar, političar i državnik (Veliko Trgovišće, 14. V. 1922 – Zagreb, 10. XII. 1999). Uoči sloma komunizma, u lipnju 1989. godine, osnovao je Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) s idejom da se na programu državnog osamostaljenja Hrvatske uspostavi masovni nacionalni pokret koji bi okupio različite političke sastavnice i ideološke tradicije. HDZ je pobijedio na prvim višestranačkim izborima u travnju i svibnju 1990., a on je kao predsjednik stranke potkraj svibnja 1990. u Saboru izabran za predsjednika Predsjedništva SR Hrvatske. Nakon donošenja novoga, demokratskog ustava (1990), na predsjedničkim izborima u kolovozu 1992. izabran je za predsjednika republike; u lipnju 1997. godine ponovno je izabran na taj položaj. Bio je aktivan u vrijeme hrvatskog proljeća. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62628>) (pristupljeno 25.3.2020.)

¹³ Bakarić, Vladimir, hrvatski političar (Velika Gorica, 8. III. 1912 – Zagreb, 16. I. 1983). u listopadu 1944. postavljen za sekretara CK KPH, a u travnju 1945. postao je predsjednik prve vlade Hrvatske. Tijekom četiri desetljeća bio je vodeći hrvatski političar, bliski suradnik J. Broza i glavni provoditelj njegove politike u Hrvatskoj. Obavljao je najviše dužnosti u Hrvatskoj i Jugoslaviji. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5351>) (pristupljeno 25.3.2020.)

¹⁴ Starčević, Ante, hrvatski političar (Žitnik kraj Gospića, 23. V. 1823 – Zagreb, 28. II. 1896). Svojim je djelima i političkim radom postavio teorijskopolitičke temelje suvremene hrvatske nacionalne države i zbog toga je još za života bio prozvan Ocem domovine. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57830>)

¹⁵ Radić, Stjepan, hrvatski političar i publicist (Trebarjevo Desno, 11. VI. 1871 – Zagreb, 8. VIII. 1928). Osnivač Hrvatske pučke seljačke stranke. Bavio se temama agrarnoga, socijalnoga i nacionalnoga pitanja Hrvata u Monarhiji te uvođenja općega prava glasa. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51444>)

ga te dvije odrednice oblikuju. Kako piše Slobodan Prosperov Novak¹⁶: „*Sedam godina poslije autor Principa djela (The Principle of Deed) odlazi prvi put u zatvor, osuđen na četiri godine zbog aktivizma koji za nj nikad nije bio politička kategorija, nego je proizašao iz filozofskih ideja i društvenih kretanja šezdesetih godina*“.¹⁷

Valja naglasiti kako će se i nakon ovog rada zasigurno naći još materijala i građe koja će upotpuniti naše spoznaje o Vladi Gotovcu.

1.2 Polazišta i metode

Svrha je ove disertacije analizirati djelovanje Gotovca kao protagonista intelektualnih i političkih gibanja i mijena, a osobito u, za njega, ključnom razdoblju od 1967.-1972. godine (kada je formirao svoje misli i ideje i postao akter važnih događanja za hrvatsku povijest) pa zatim do kraja zatvorskih dana i početka stranačkoga političkog djelovanja.

O Gotovcu je do sada prilično toga napisano, ali su pritom njegov lik i djelo analizirani uglavnom u fragmentima. Zadatak je ove disertacije ponuditi cjelovitu novu analizu kritičnog razdoblja, te tako ponuditi novi pogled na Vladu Gotovca.

Disertacija polazi od hipoteze da se u Gotovčevu djelovanju, temeljenome na odgovornosti za riječ i djelovanje, ispreplitao nacionalni osjećaj s osjećajem za demokraciju koja ističe slobodu pojedinca kao uvjet slobode društva.

Za propitivanje te teze korištene su dvije različite metode: istraživanje Gotovčeve biografije, u uvjerenju da je njegova formacija utjecala na njegovo povijesno djelovanje, te istraživanje i analiziranje pisane građe o Gotovčevu radu i utjecaju.

Analizom arhivske građe trebalo je doći do zaključaka o formiranju misli i osobe Vlade Gotovca, ali i pridonijeti historiografiji analizom te građe, te ga metodom komparacije jasnije odrediti u njegovom radu kao književnika i filozofa, a naposljetku i političara, što će postati pišući uvodnike za *Hrvatski tjednik*.

¹⁶ Hrvatski novinar, književnik, književni kritičar i sveučilišni profesor.

¹⁷ *Kolo* 4/1996.

1.3 Osnovne crte rada

Smatramo da je Gotovac naša značajna povijesna ličnost, jer je obilježavao gotovo pedeset godina najdinamičnijeg dijela povijesti 20. stoljeća u Hrvatskoj. On je osoba važna za hrvatsku politiku i književnost druge polovice 20. stoljeća, koja je oblikovala neke bitne političke događaje.

Počevši pisati u početku pedesetih, kada je objavio prve pjesme, preko izrazito aktivne i jedne od ključnih uloga u Hrvatskom proljeću potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih, posebice kao glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, potom svojih zatvoreničkih i disidentskih dana¹⁸ kroz sedamdesete i osamdesete te iznimne uloge u stvaranju demokratskih promjena krajem osamdesetih i početkom devedesetih te političkim angažmanom do kraja života 2000. godine, možemo pratiti ne samo njegov aktivni život, već i ukupne procese i promjene u sustavu na prostoru bivše Jugoslavije.

1.4 Nacionalno pitanje

Najvažnija linija cijeloga rada temelji se na raspravama i promišljanjima Vlade Gotovca o nacionalnom pitanju. Neisključiv u svojim tekstovima, a vidjet ćemo da je raspravljao i s marksistima, imao je nacionalnu viziju i taj koncept važan je za razumijevanje njegova lika i djelovanja.

Prije određivanja odnosa Vlade Gotovca spram nacionalizma – zbog kojega su mu u Hrvatskoj jedni predbacivali, a drugi dijelili pohvale – treba reći što razumijevamo tim pojmom kada je Vlado Gotovac posrijedi.

¹⁸ Gotovac je bio pojedinac koji se razilazio u mišljenju i djelovanju s tadašnjom vlasti. Bio je neistomišljenik i kroz svoj javni rad otvoreno je izražavao nezadovoljstvo određenim društvenim pojavama i stanjima. Disident je politička oznaka za intelektualca u komunističkim režimima koji se razlikovao od službene politike koja ga je zbog toga proglasila svojevrtnim heretikom i onemogućila mu da aktivno djeluje i živi.

Dakle, Vladu Gotovca može se definirati i kao disidenta. Definicija disidenta ide u dva smjera (prema podjeli i jednoj od teorija Erharta Neuberta, njemačkog politologa i povjesničara koji je proučavao političku opoziciju u Demokratskoj Republici Njemačkoj od 1949. do 1989. godine): jedan dio kao apostate, to jest prijašnje članove Komunističke partije ili Saveza komunista koji su napustili komunističku ideologiju u korist druge ideologije ili pak, gdje bismo smjestili baš Gotovca, kao pojedince i skupine koji su kritizirali komunistički režim s demokratskih ili nacionalnih/nacionalističkih pozicija zbog neostvarivanja proklamiranih ideja i normi i koji su nakon sukoba isključeni iz društva prikazivani kao “lijevi” i “desni”, liberali, socijaldemokrati, nacionalisti itd. Uz to, posvetio se ideji slobode pojedinca i slobodi nacije. (vidi: K. Spehnjak, T. Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor - Hrvatska i Jugoslavija*, god. 39., br. 2., 255.- 297. (2007), 258.)

Nacionalizam pripada u one pojmove koji su dijakronijski mijenjali i sadržaj i vrednosni naboj, te se događalo sinkronijski, u raznim razdobljima, da se istim pojmom obuhvaćaju različiti, pa i suprotstavljeni fenomeni.

Osnovna je značajka nacionalizma pripisivanje središnje povijesne i političke uloge ideji nacije i nacionalnom identitetu. Ta se uloga povijesno račvala u dva grubo definirana oblika: nacionalizam kao ideologija oslobođenja potlačene nacije, odnosno nacionalizam kao ideologija supremacije neke vlastite nacije nad drugima.

Stoga je nužno pozabaviti se ukratko pojmom nacije, koji također nije jednoznačan¹⁹ ni dijakronijski, ni sinkronijski.

Nije dvojbeno da je čovjek biće zajednice, ali prijepor nastaje kada se pokušava ustanoviti koja od zajednica, kojima pojedinac pripada, ima pretežno značenje nad ostalima. Od građanskih revolucija u Nizozemskoj i Engleskoj, a u širim razmjerima od 18. stoljeća sve se više nameće nacija kao ona zajednica koja je nadređena ostalima, koja je krovna, premda opstaju i druge varijable (ponajprije religijske, odnosno ideološke).

O. Emmanuel Joseph Sieyès, ideolog trećeg staleža u francuskoj revoluciji, u svome predrevolucionarnom pamfletu *Što je to treći stalež?* definirao je naciju kao „ukupnost ujedinjenih pojedinaca koji su podvrgnuti istom zakonu i zastupljeni istom skupštinom“²⁰.

Ernest Renan ide bitan korak dalje. Definirajući naciju kao „duhovni princip“ on je smatrao da za konstituiranje modernih nacija nisu bili presudni ni etnos, ni jezik, ni teritorij, nego zajednička prošlost i suvremena volja neke skupine ljudi da se živi zajedno: „Nacija je dakle velika solidarnost, stvorena od osjećaja žrtvi što se faktički dogodiše i onih koje smo voljni podnijeti. Ona pretpostavlja prošlost; sabire se, međutim, u sadašnjosti s jednom opipljivom činjenicom: pristankom, jasno izraženom željom da se nastavi zajednički život. Postojanje nacije je (oprostite mi tu metaforu) svakidašnji plebiscit, kao što je postojanje individue vječna potvrda života.“²¹

¹⁹ Hrvatska enciklopedija on line navodi da je nacija „društvena zajednica koja se temelji na: a) uvjerenju svojih članova u zajedničko podrijetlo i sudbinu u prošlosti; b) posebnosti jezika, religije, običaja i niza simboličkih sredstava za obilježavanje kolektivne pripadnosti (himne, zastave, grbovi, spomenici, proslave); c) osjećaju zajedničke solidarnosti, ponosa i društvene jednakosti; d) političkoj organiziranosti u rasponu od pokreta za zaštitu kulturnih posebnosti do državne samostalnosti“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42693>, (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁰ Abbé Sieyès, *Qu'est-ce que le Tiers-État ?*, Paris, Janvier 1789.

²¹ Renan, „Što je nacija?“, *Kulturni radnik*, br. 6, 1981: 105.

Nastanak medija masovnog komuniciranja, omogućenih prvo Gutenbergovim izumom tiskarskog stroja, a onda izumima radiofonije, televizije te Interneta, znatno je pridonio oblikovanju dojma nacionalne pripadnosti ili zajednice u masovnim razmjerima. Mediji, tvrdi Benedict Anderson, stvaraju sliku zajednice među ljudima od kojih se većina nikada neće izravno upoznati²².

Takva subjektivna teorija nacije objašnjava nacionalni identitet na odvojenim teritorijima, u dijasporama itd. Anderson tvrdi da je nacija „zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao inherentno ograničena i suverena“²³, ali da – polemizirajući s Ernestom Gellnerom²⁴ - „zamišljena“ ne znači „izmišljena“ te da zamišljene zajednice nisu ništa manje zbiljske od ostalih.

Renanovu definiciju lako je primijeniti na Švicarsku, ili na Sjedinjene Američke Države, ali ona nije bila samorazumljiva u nekim sredinama koje su naciju vidjele najjasnije kao jednojezičnu zajednicu, bila ona razbijena na mnogo manjih država (kao u Njemačkoj do 1871.), ili pak sabijenu zajedno s mnogima drugima u multinacionalni imperij (kao u Austro-Ugarskoj do 1918.).

„S obzirom na način nastanka nacija u XX. st. se, osobito na Zapadu, uvriježilo razlikovanje »državnih« i »kulturnih nacija« (Friedrich Meinecke), slično »klasičnih« i »novih nacija« (George Hugh Seton-Watson), odnosno »zapadnoga« i »istočnoga nacionalizma« (Hans Kohn)“, klasificira Hrvatska enciklopedija²⁵.

„Njemačka nacija tako sebe razumije kao zajednicu koja opstoji prije i mimo postojanja jedinstvene države. Ona je istovremeno razumljena kao nepolitička i transpolitička. Za tu zajednicu i pojedince koji ju tvore *res publica* ne posreduje identitet zajednice. Kao njemački narod (*das deutsche Volk*) zajednica je dana i opstoji objektivno. Njezin opstanak nije određen suglasnošću pojedinaca koji joj pripadaju. Dapače, zajednica određuje opstanak pojedinca. Ona ga omogućuje kao djelatni subjekt. Izvorno je temelj identiteta ovakve zajednice kultura, poglavito običaji.“²⁶

Razlike u poimanju nacije, diktirane različitim povijesnim okolnostima (na Njemačku je bitno utjecao tridesetogodišnji rat, konfesionalne razlike su bile bitne, ali ne i presudne kao

²² Anderson, B., *Nacija: zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb: Školska knjiga, 1990, 17.

²³ Anderson, nav. dj., 17.

²⁴ Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb 1998.

²⁵ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42693>, (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁶ Prpić, isto.

ponegdje na Balkanu, kojega je znatan dio bio u sastavu Turske do početka 20. stoljeća) odrazile su se i na različite sadržaje i opsege koje je poprimio pojam nacionalizam..

Nacionalizam se kao pojam javlja u zreлом prosvjetiteljstvu. Smatra se da je termin *Nationalismus* skovao njemački filozof Johann Gottfried Herder oko 1770²⁷, ali je šira uporaba termina počela tek u posljednjim desetljećima 19. stoljeća.

Pošavši od uloge prosvjetiteljstva u valorizaciji folklora i usmene tradicije, Miroslav Hroch²⁸ razvitak nacionalizma dijeli na tri osnovne faze: literarno i folklorno otkrivanje pučke kulture kao formanta nacionalnog identiteta (to su u Hrvatskoj prvi sustavnije činili Maksimilijan Vrhovac na sjeveru i Giulio Bajamonti na jugu); politički aktivizam manjih agilnih nacionalističkih skupina; pristajanje uz masovne pokrete. Hrochovu tezu, koja zadire u područje historije odnosno antropologije kulture, prihvaća i Eric J. Hobsbawm²⁹.

Walker Connor³⁰ je nacionalizmu pristupao ne samo historiografski, nego i sociološki, smatrajući da je promicanje nacije čuvstvo vezano uz iskustva koja pojedinca vezuju s materijalnim i nematerijalnim elementima teritorija koji obitava.

Ovdje se ne stignemo baviti tezama o povezanosti nacionalizma s industrijskim razvitkom neke zemlje, ili o odnosu između razvijanja opće pismenosti i širenja nacionalizma u nekom društvu.

Prvu teorijsku podlogu nacionalizam nalazi u ogledu *O društvenom ugovoru ili o načelu političkog prava* švicarskog teoretičara Jeana-Jacquesa Rousseaua, koji je smatrao da suverenost pripada narodu (*nation*) u njegovoj cjelini, shvaćenome kao jedinstvenome tijelu sastavljenome od ravnopravnih individua. „Čovjek-pojedinac *ugovorom* konstituirao s drugim pojedincima zajednicu-državu kao *umsku konstrukciju*. *Ona je zajednička stvar - res publica - utemeljena u umskoj spoznaji čovjekove prirode*“, sažima to Ivan Prpić³¹.

Ta je predodžba bila vodeća među idejama koje su nadahnule francusku građansku revoluciju 1789., pod geslom: sloboda, jednakost, bratstvo.

²⁷ Blanning, T. C. W., *The Culture of Power and the Power of Culture: Old Regime Europe 1660-1789*, Oxford University Press, 2003: 259, 260,.

²⁸ Hroch, M., *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegungen bei den kleinen Völkern Europas*, Praha: Univerzita Karlova, 1968, .

²⁹ Hobsbawm, E. J., *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

³⁰ Connor, W., *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1994.

³¹ Prpić, I., Predgovor knjizi: Plessner, H., *Zakašnjela nacija. O političkoj zavodljivosti građanskog duha*, Zagreb: Naprijed, 1997.

Upravo u toj revoluciji u prvi plan izbija poistovjećivanje nacije i države, tipično za Francusku i Veliku Britaniju, dakle jezično i kulturalno uglavnom homogene monarhije (gdje je „nacionalnost“ sinonim za državljanstvo).

Radikalno jakobinsko krilo francuskoga revolucionarnog nacionalizma (Robespierre, Saint-Just itd.) smatralo je da nema bitne razlike između naroda kao nacije (*nation*) i naroda kao puka (*peuple*)³² i da je stoga nepotrebno posredništvo između naroda i vodstva. To populističko gledište o organizaciji države našlo je kasnije primjenu u totalitarnim diktaturama različitog nazivnika: fašističkima, komunističkima, monarhističkima, militarističkima.

Iako je Napoléon smjerao konstituiranju zapadne i srednje Europe kao novoga plurinacionalnog imperija, s izričitim pozivanjem na Rimsko Carstvo (i u jasnoj konkurenciji spram Sv. Rimskog Carstva njemačkog naroda), i njegova osvajanja pridonijela su širenju ideje o emancipaciji nacije i njezinu konstituiranju u nacionalnu državu.

Jedna od ključnih razlika između raznih nacionalizama sastoji se u odnosu spram individue i njezine slobode: sastoji li se nacionalna sloboda od zbroja, odnosno interakcije individualnih sloboda, ili je sloboda pojedinca podređena političkoj volji nacije? To je pitanje nesumnjivo važno kada se prosuđuje o Vladi Gotovcu i njegovu subjektivnom i objektivnom odnosu spram nacionalizma.

Bez obzira na te razlike, možemo prihvatiti čestu tezu da se proces razvitka nacionalizma u Europi u 19. stoljeću općenito dijeli na tri razdoblja.

Za Restauracije pod hegemonijom Svete Alijanse (1815.-1848.) nacionalizam funkcionira kao progresivna i liberalna ideologija građanskog razreda, angažiranoga i dalje u borbi protiv aristokracije za prevlast u državi. Tu u Hrvatskoj izrazito pripada Ilirski pokret.

U doba slobodne razmjene (1848.-1871.) u zapadnoj i dijelu srednje Europe jača hegemonija građanske klase na bazi prožimanja liberizma i nacionalne države. U tom se razdoblju kao nove nacionalne države formiraju Italija, pa Njemačka. Hrvatska snosi posljedice neuspjelog pokušaja Austrije da svoje carstvo pretvori u nacionalnu državu Bachovim apsolutizmom.

³² Na tragu toga poistovjećivanja, koje je preuzeo komunistički pokret, i u hrvatskoj političkoj terminologiji poslije drugoga svjetskog rata termin *narod* obuhvatio je pojam *puk*, a za politički narod preuzet je termin *nacija*.

U doba imperijalizma (1871.-1914.), zahvaljujući i „velikoj depresiji“ (1873.-1895.), liberizam ustupa mjesto protekcionizmu unutra i imperijalizmu prema vani. Nacionalizam u nacionalnim državama gubi oslobodilački i poprima suprematistički karakter, dok u višenacionalnim carstvima (austro-ugarskome, turskome i ruskome) postaje faktor sve jače nestabilnosti. Međunacionalni konflikti, zaoštreni kroz aneksionu krizu, agadirsku krizu i balkanske ratove, eksplodiraju u Velikom ratu, u kojem se dva južna multinacionalna carstva raspadaju definitivno, a dva sjeverna, pogođena unutarnjim krizama, traže stabilnost u nacionalističkim imperijalističkim diktaturama s kontinentalnim (III Reich) i globalnim (SSSR) aspiracijama.

U 20. stoljeću, u doba Versailleskog sustava i neuspjelih „sanitarnih kordona“, sukob između Njemačke i Rusije daje ključan ton drugome svjetskom ratu u Europi, gdje se sučeljavaju masovni agresivni nacionalizmi (u ruskom slučaju maskirani u internacionalizam ali s ruskom hegemonijom) te se kasnije reproducira kroz „hladni rat“ između dviju „interesnih sfera“.

U petom razdoblju, poslije drugoga svjetskog rata, nastavlja se i u Europi proces konstituiranja i emancipiranja nacija obuhvaćenih višenacionalnim državama odnosno rasutima i preo državnih granica. Za taj proces, reduciran na ambiciju etnosa da se prezentira kao nacija (stoga zahtijevajući etničku nacionalnu državu) skovan je termin „etnonacionalizam“³³, koji tim nacijama zvuči pejorativno.

Louis Snyder³⁴ je ponudio razdiobu na četiri drukčije kronološko-sadržajne faze nacionalizma: integrativni (1815.-1871.; završen, očito, njemačkim ujedinjenjem); dezintegrativni (1871.-1890.) s manjinskim nacionalizmima koji razaraju Austro-Ugarsko, odnosno Osmansko Carstvo; agresivni (1900.-1945.) koji je izazvao dva svjetska rata, tijesno vezan s imperijalizmom; suvremeni (1945.-1954...) koji karakteriziraju ekonomska i neoimperijalna ekspanzija SAD i SSSR, te val nacionalističkih dekolonizacija u Aziji i Africi.

Kroz te faze nacionalizam postupno dobiva na agresivnosti, prožimajući se iracionalizmom (Njemačka) odnosno nihilizmom (Italija, Španjolska), na čemu se temelje ultranacionalistički fašistički pokreti (fašizam, nacizam, falangizam, ustaštvo itd.).

³³ Connor, W., „Ethnonationalism“, *Understanding Political Development: an Analytic Study*, Little: Brown, 1987: 196 ; v. i: Katunarić, V., „Moć i etnonacionalizam“, *Migracijske teme* 10 (1994), 3-4: 209-224

³⁴ Snyder, L., *The meaning of nationalism*, Westport (Connecticut):Greenwood, 1954.

Naime, nacionalizam, u svojim počecima jednoobrazan, račva se kroz dva i po stoljeća na više rukavaca. Herder i Rousseau još su vezani uz kozmopolitske ideje prosvjetiteljstva. Jakobinci i njihovi sljedbenici laćaju se misionarskog zelotizma te su smrtonosno netolerantni spram otpora u tuđim, a još više u svojim redovima. Široka i nehomogena lepeza liberalnog nacionalizma (od François-a Guizota preko Camilla Cavoura do Ivana Mažuranića) stavlja nacionalnu suverenost u izravnu korelaciju sa slobodama: osobnima, političkima, te ekonomskima.

Upravo u idejama liberalnog nacionalizma valja tražiti utemeljenje ideje osobnih i nacionalnih sloboda kako ih je poimao Vlado Gotovac i kako ih je elaborirao, osobito u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog stoljeća. Nije čudno da se našao u sukobu s drugačijim tipovima nacionalizma koji su ograničavali ili nijekali slobodu pojedinca (pa i njega samoga), poput jugoslavenskoga unitarnog nacionalizma, odnosno nacionalizma koji državu proglašava „svetinjom“ iznad građanina i građanskih prava.

Analiza započinje Gotovčevim danima djetinjstva u rodnom Imotskom, Župi Biokovskoj, Lovreću i Bosni i Hercegovini, u Prnjavoru, odgojen u sličnim, a opet različitim podnebljima. Gotovac će se poslije, u svojim sjećanjima³⁵, spominjati ovog razdoblja jer ga je formirao u osobu i umnogome utjecao na njega, na razvijanje tolerancije i poštivanja različitosti. Sjećat će se radosnih, ali i tužnih trenutaka oskudice i rata. Učiteljica Neta, muslimanka, i fra Stanko Romac dvije su figure koje su obilježile Gotovčevo djetinjstvo vrijednosno i obrazovno, dok je često Gotovac znao spominjati kako ga je i tetka odgajala i emotivno utjecala na njega.

Budući da se sredinom četrdesetih u Imotskom nije moglo dovršiti više gimnazijsko školovanje, Vlado Gotovac, nakon male mature, 1947. godine odlazi u Zagreb gdje završava Klasičnu gimnaziju. Već u gimnazijskim danima započinje njegova stvaralačka faza kada se formira kao govornik, ali prije svega kao pjesnik, a potom i kao filozof. U Zagrebu diplomira

³⁵ Vlado Gotovac, *Moj slučaj*, Ljubljana–Zagreb 1989., 1990.

filozofiju i talijanski jezik. Piše i formira misli čitajući Stendhala³⁶, Tolstoja³⁷, Balzaca³⁸ i Dostojevskog^{39, 40}.

Gotovac će do 1970. ili početkom uređivanja *Hrvatskog tjednika* 1971. godine biti angažiran pisac koji se ničim ne dotiče politike izravno. Objavom tekstova u *Autsajderskim fragmentima*, započinje njegov politički angažman.

Prve pjesme, kritike, eseje i priče objavio je 1952. godine u književnom časopisu *Tribina*⁴¹. Od 1955. godine radio je kao novinar na Radioteleviziji Zagreb, gdje je upoznao svoju prvu suprugu Vlastu Berović. Bio je istaknuti krugovaš⁴² i razlogovac⁴³. U tim je časopisima pisao kritičko-esejističke, pjesničke i filozofske radove, najčešće ističući slobodu pojedinca.

Slijedi druga faza njegova života kada je Gotovac bio već formiran književnik, pjesnik, i intelektualac, te filozof iskazan kroz eseje *Tijek odnosa* i *Autsajderski fragmenti*. Disertacija tu ističe njegovu društvenu ulogu i misao. Važan element su jezični i politički sukobi oko Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika⁴⁴ kao polazišne točke Hrvatskog proljeća u kojemu se odvio najaktivniji dio Gotovčeva života. U tim zbivanjima Gotovac je postao član uredništva, a na kraju i glavni i odgovorni urednik *Hrvatskog tjednika*, čime je postao jedan od najvažnijih aktera Hrvatskog proljeća. Glavni urednik bio je ukupno pet mjeseci, do 3. prosinca 1971. godine. Tu se ističu njegove tri teme: pravo pojedinca, pravo naroda i međunarodni odnosi.

³⁶ Stendhal] (pravo ime Marie-Henri Beyle), francuski književnik (Grenoble, 23. 1. 1783 – Pariz, 23. 3. 1842). Romanopisac razdoblja klasicizma, romantizma i realizma koji, u svojim djelima, razrađuje subjektivni realizam. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58000>) (pristupljeno 25.3.2020.)

³⁷ Tolstoj, Lev Nikolajevič, ruski romanopisac i dramatičar (Jasna Poljana, Tulska gubernija, 9. 9. 1828 – postaja Astapovo Rjazanjske željeznice, 20. 11. 1910). Začetnik psihološkog realizma. Pisac romana Rat i mir.

³⁸ Honore de Balzac (Tours, 20. svibnja 1799. - Pariz, 18. kolovoza 1850.) je dramatičar, pripovjedač i francuski romanopisac te začetnik realizma. Pisac romana Otac Goriot.

³⁹ Fjodor Mihajlovič Dostojevski (Moskva, 11. studenog 1821. - Sankt Peterburg, 9. veljače 1881.), ruski književnik ukrajinskog porijekla, romanopisac, novelist i publicist, jedan od najznačajnijih književnika u povijesti. Pisac poznatog romana, između ostalih, Zločin i kazna

⁴⁰ Gotovac, *Moj slučaj*, 102.

⁴¹ Prvi tekst naslova je Kultura dvaju svetova, *Tribina*, Zagreb, 1952., I, 2, 11-12

⁴² Naziv za generaciju književnika koja se okupila oko časopisa *Krugovi*. Časopis je izlazio od 1952. do 1958. godine.

⁴³ Naziv za generaciju književnika koja se okupljala oko časopisa *Razlog*. Časopis je izlazio od 1961. do 1968. godine.

⁴⁴ Izjava sastavljena 9. ožujka 1967. godine u Matici hrvatskoj, koju je potom prihvatila većina hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova i potpisao veći broj javnih i kulturnih djelatnika. Njome se zahtijeva ravnopravan položaj hrvatskog jezika u jugoslavenskoj federaciji, slobodno oblikovanje hrvatskog jezika u skladu s hrvatskom tradicijom te puna afirmacija hrvatskog jezika u svim sferama života. (Hrvatska enciklopedija on line, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14285>) (pristupljeno 25.3.2020.)

Središnji dio rada i života Vlade Gotovca počinje njegovom uhiđbom 1972. godine. Tako započinju njegove uzničke i disidentske godine⁴⁵. Politički procesi protiv Vlade Gotovca u dva navrata, 1972. i 1981. godine, zabrana djelovanja i javnog istupanja, „zabranjeni intervjui“ i njegov dnevnik iz zatvora Stara Gradiška, poslije objavljen kao *Zvezdana kuga*, činjenice su na temelju kojih disertacija objašnjava važnost Vlade Gotovca u hrvatskoj povijesti i njegove poglede na nacionalizam, Jugoslaviju, Hrvatsku i slobodu pojedinca.

U dosadašnjim istraživanjima najčešće su kritički analizirani Gotovčevi pjesnički i filozofski stavovi. Disertacija se pak fokusira na dvije glavne teme Gotovčeva životnog stava i ideala, a to su: sloboda i pojedinac. Te dvije teme očituju se u njegovim nacionalnim i liberalnim stavovima, promatranima kroz dvije „vremenske paralele“ sedamdesetih i devedesetih, gdje se on ni u jednom trenutku ne odmiče od njih, ali ih koristi u različitim povijesnim razdobljima u sučeljavanju s jugoslavenskom odnosno komunističkom ideologijom. Disertacija je stoga usredotočena na Gotovčevu nacionalno-liberalnu osviještenost i povezanost tih dvaju motiva kroz ključne akcije u kojima je sudjelovao. Ponajmanje je istražen i analiziran njegov politički rad u Matici hrvatskoj i općenito njegova aktivnost sedamdesetih godina koje su njegovo najaktivnije razdoblje, pa je to razdoblje središnji dio rada. Istraživanje i analiziranje tog razdoblja razlučeno je na temelje njegovih razmišljanja, na teze koje je on uočavao i prihvaćao u zagrebačkom književnom krugu, potom na sudjelovanje u akciji oko Deklaracije, pa na aktivni rad u Matici hrvatskoj gdje je on prihvatio svoju javnu ulogu i prepoznatljivost, onda na zatvoreničke dane te, naposljetku, na konstituiranje političke liberalne struje u Hrvatskoj devedesetih godina.

1.5 Dosadašnja istraživanja i građa

Literaturu o Vladi Gotovcu možemo podijeliti na dvije glavne skupine: na građu o njemu i na građu koju nam je on ostavio.

Građa o Vladi Gotovcu varira ovisno o razdoblju o kojem govorimo. Prva faza odrastanja, djetinjstva i školovanja najšturija je. Ne postoji ništa osim isječaka iz njegova

⁴⁵ U intervjuu u Vijencu (Matice Hrvatske) Broj 160, 20.04.2000. godine za disidente kaže: „*Slučaj svih disidenata i u desnom i u lijevom totalitarizmu pokazuje da neprijateljstvo prema liberalizmu i njegovu udjelu u redigiranju demokracije uvijek vodi u najgore oblike represije, koji se provode na različite načine i u ime različitih političkih ciljeva, ali uvijek povezanih jednim temeljnim načelom, kako ga je lijepo izrazio Majakovski izrazio: Pojedinac je ništa, partija je sve.*“

djela *Moj slučaj* i intervjua iz 1993. godine⁴⁶ te još ponekih izjava u ostalim intervjuima. Kako je njegov rad bio intenzivniji, tako je i literatura šira: o njegovim pjesmama, o književnim časopisima *Međutim*, *Tribina*, *Razlog i Krugovi*, a osobito potkraj šezdesetih o *Autsajderskim fragmentima* te se nastavlja o njegovoj aktivnosti u Hrvatskom proljeću i radu u *Hrvatskom tjedniku*, pri čemu smo uvelike koristili građu Fonda Matice hrvatske.

Analiza razdoblja u kojemu je dvaput bio u zatvoru bazirana je na objavljenim dokumentima⁴⁷ iz tih političkih procesa te na arhivskim fondovima Odjela/Službe za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu Socijalističke Republike Hrvatske (SRH), osobnim dosjeima Vlade Gotovca⁴⁸ i njegovim dosjeom u Službi državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH.⁴⁹ Arhivska građa Vlade Gotovca sadrži osam dijelova ili fascikli koje ćemo ovdje navesti prema nazivu fascikle, a poslije u radu detaljno analizirati: „lični list“ s različitim evidencijama, bilješkama i sl., bilješke zatvorskih čuvara, informacije, izvještaji „informatora“/izvora, pisma Vladi Gotovcu i institucijama, pisma Vlade Gotovca, bilješke Vlade Gotovca, bilježnice Morava Mladost ćuprija, medicinska dokumentacija i pisma trećih osoba.

Razdoblje stvaranja države i parlamentarizma već je uvelike medijski popraćeno pa je u tu svrhu korištena *Vjesnikova* novinska dokumentacija, zatim arhiva Hrvatske socijalno liberalne stranke (HSLŠ), te Arhiva HRT-a. Korišteni su i intervjui s još živućim akterima tog vremena te mnogobrojni članci, uglavnom o književnim temama.

1.6 Izvori i dosadašnje spoznaje

Najvažniji izvor za istraživanje njegova života je Dosje Vlade Gotovca koji čine dokumenti Odjela/Službe za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH, osobni dosje Vlade Gotovca te Dosje Vlade Gotovca: Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, dosje Vlade Gotovca. To je osobni dosje Vlade Gotovca nastao radom bivšeg SDS RSUP-a

⁴⁶ Vlado Gotovac – Darko Hudelist, „Razgovor o djetinjstvu“, *Erasmus: časopis za kulturu demokracije* (1993.), 4, 48-58.

⁴⁷ Mirko Kratožil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, Zagreb 2005. Ova knjiga donosi izbor najvažnijih dokumenata u faksimilima (osim onih pisanih rukom Vlade Gotovca) i prijepisu.

⁴⁸ Hrvatski državni arhiv, Fond 1560

⁴⁹ Hrvatski državni arhiv, Fond 1561

SRH, deklasificirani podaci, koji je Služba državne sigurnosti kao pravna slijednica preuzela te deklasificirala iz kategorije „strogo povjerljivo“ u neklasificirano.⁵⁰

U njima su vidljive prepiske Vlade Gotovca s članovima obitelji i prijateljima, pisma uredništvu *Hrvatskoga tjednika*, zapisnici suđenja Vlade Gotovca, analize o zatvoreniku, bilješke zatvorskih čuvara, izvješća informatora itd., dok posebnost čine bilježnice u kojima su zapisane pjesme koje je Gotovac pisao ili u ćeliji ili u knjižnici. Potom su to materijali iz *Vjesnikove* arhive kao i arhivska građa Hrvatske radiotelevizije (HRT), Matice hrvatske, Društva književnika, Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatske socijalno liberalne stranke (HSLS), Arhiva Jugoslavije, zatim kućna arhiva i arhiva Instituta Vlado Gotovac.

Od sveukupne građe relevantni su izvori iz arhiva, od 1971. godine do gotovo kraja osamdesetih godina. Relevantni su kako za Gotovca, tako i za navedeno razdoblje jer ćemo iščitavanjem i analizom dokumenata zaključiti kako je funkcionirao sustav i kako je u tom sustavu funkcionirao Vlado Gotovac, odnosno bio sprječavan funkcionirati. Uvidjet ćemo je li se sustav odnosio prema svima podjednako, kako su funkcionirali zatvorski sustavi, jesu li mijenjali aktere svojim represivnim djelovanjem i kakve posljedice je taj sustav donosio za razvoj društva u Jugoslaviji?

Platforma za razumijevanje Gotovca sva su njegova objavljena djela, intervjui sa živućim akterima Gotovčeva života, tiskovine od šezdesetih do kraja devedesetih godina, časopisi: *Krugovi*, *Međutim*, *Razlog*, *Kolo*, *Republika*, *Most*, *Autsajderski fragmenti*, *Hrvatska revija*, *Europski glasnik* itd.

Do sada je na temu Vlade Gotovca objavljen popriličan broj članaka i prikaza, ali nema jedinstvenog rada koji bi obuhvatio njegove ideje, misli i dostignuća. Većina radova o Gotovcu dotiče se njegova književnog stvaralaštva, a ostali su radovi tematski nakon 1990. godine pa je više nego očita važnost daljnjeg i šireg istraživanja o ulozi i važnosti Vlade Gotovca u novijoj hrvatskoj povijesti.

Za istraživanje i pisanje o Vladi Gotovcu, uz spomenutu arhivsku građu, relevantna su njegova djela *Moj slučaj*, svojevrsna biografija, *Zvezdana kuga*⁵¹, dnevnički zapisi iz zatvora, potom izbor najvažnijih dokumenata u faksimilima, osim onih pisanih rukom Vlade Gotovca,

⁵⁰ U ovom dosjeu nalazi se obrađena i mikrosnimljena dokumentacija D 204605, kutija 1561. i Dosje KPD Stara Gradiška, zatvorenici, dosje 5023, kutija 462, sv.44. f.1560, šest dijelova.

Fond 1561 RSOP SDS CD br.78. Govor Vlade Gotovca u Ninu, kutija 3. Fond 1561, 10.1_25, 022_6 Centar Sisak, 35_5, Hr-HDA 1561-1-1-15 i HR-HDA 1561-1-1-24

⁵¹ Gotovac, *Zvezdana kuga*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb 1995.

i prijepisu⁵², te niz od sedam izdanja koje je uredila Jelena Hekman u izdanju poduzeća *Globus*⁵³ u kojima su svi njegovi zapisi i prateća objašnjenja i pogledi. Uz te knjige, u kojima možemo „osluhnuti“ Gotovčev život, zasigurno je relevantno i šezdesetak članaka i razgovora s njim ili o njemu, ali uglavnom nastalih nakon 1990. godine. Relevantno je i vrijedno za razumijevanje Gotovca u svim trima segmentima, pjesničkom, filozofskom i političkom, i sedamdesetak članaka u kojima se on spominje ili analizira, počevši od 1956. godine, kada ga zamjećuje kritika⁵⁴, i gdje je vidljivo kako u šezdesetim godinama redovito analizira njegove pjesme sve do 1972.⁵⁵ pa jedan članak iz 1976. godine⁵⁶ i onda, zbog zabranjene aktivnosti i zatvoreničkih dana, stanka do 1987. godine.⁵⁷ Kako je sve to segmentarno, tako je i teško odrediti lošu literaturu o Gotovcu jer o njemu nema jedinstvenog djela. Kritike i recenzije koje su objavljene sastavni su dio književnog rada Vlade Gotovca, ali kada pogledamo izniman broj članaka, recenzija i kritika od pedesetih do kraja devedesetih godina, vidljivo je da u političkoj biografiji ne možemo nikako isključiti njegov književni i filozofski rad jer se nadopunjuju i isprepliću. Sve njegove pjesme i zapisi svojevrsni su manifest Vlade Gotovca.

⁵² Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 2006.

⁵³ Gotovac, *Princip djela i isto*, Zagreb 1995.; Gotovac, *Zabranjena vječnost*, Zagreb, 1995.; Gotovac, *Pjesme od uvijek*, Zagreb, 1995.; Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, Zagreb, 1995.; Gotovac, *Zvezdana kuga*, Zagreb, 1995.; Gotovac, *Znakovi za Hrvatsku*, Zagreb, 1995.; Gotovac, *Poetika duše*, Zagreb 1995.

⁵⁴ M. Danojlić, „Vlado Gotovac. Pjesme od uvijek“, *Književne novine*, 7(1956) 24, 4.

⁵⁵ A. Šoljan: „Zanovijetanja iz zamke“, *Zagreb 1972.*, 231, 319.

⁵⁶ A. Jelčić, „Poslijeratna hrvatska poezija“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 4(1976), 205–222.

⁵⁷ N. Jurica, „Svetost riječi“, *Oko*, 14(1987) 409, 20.

2. Odrastanje i početak stvaranja

2.1 Djetinjstvo

Vladimir Gotovac rođen je 1930. godine u Grabovcima, u općini Proložac, u oca Martina, žandara⁵⁸, i majke Anice, kućanice. Kaže Vlado: „*Rođen sam, roditelji tvrde, 18. kolovoza, a župnik je zapisao 18. rujna 1930. godine u Imotskom. Po ocu, došli smo iz Rumunjske sredinom 18. stoljeća, možda i s ciganskom krvlju. Priča se da su bili ponosni, surovi i nemirni, tip mješanca, tip zagubljene genealogije, bez narodnosti, svugdje brzo kod kuće. Početkom 19. stoljeća postali su ugledni pučani, neumjereni i nepopustljivi Hrvati.*“⁵⁹ Jedno je vrijeme živio sa svojom sestrom Verkom koja je nedugo zatim umrla i on je ostao sam, jedinac. Duboke i zavičajne veze s Imotskim Gotovac će poslije njegovati za čitava svojega života.

U matičnoj knjizi rođenih nekoliko godina nakon rođenja njegov otac, žandarmerijski kaplar Martin Gotovac, izjavljuje pred svjedocima da je Vlado „*njegovo dijete premda nije vjenčan.*“⁶⁰

Prvi učitelj bio mu je žandarmerijski narednik Starčević, komandir žandarske stanice u Bosanskom Novom, gdje je Vladin otac služio kao mladi žandar. Gotovac se u memoarima ne sjeća prvih učenja, ali se sjeća da mu je prva lektira bila *Žandarmerijski vesnik*⁶¹, službeni časopis za žandare⁶², i *Priručnik krivičnog zakona Kraljevine Jugoslavije*.⁶³ Stoga je prvo naučio čitati ćirilicu, a latinicu tek kasnije iz majčinih molitvenika. Očevo zanimanje pomoglo je i odmoglo Gotovcu jer je zbog svojih HSS-ovskih stajališta stalno bio prisiljen na premještaje, ali je Vlado Gotovac na taj način upoznao i drugačije kulture i vjere.

Nakon Bosanskog Novog, gdje mu je otac služio, sele se u Prnjavor i tu upoznaje muslimanku Netu, svoju drugu učiteljicu, koja će ostaviti veliki trag na Gotovca: „*Od nje sam čuo prve tajanstvene priče u kojima su se ispreplitali nebeski i zemaljski događaji, živi i mrtvi. Neta je bila prvi učitelj moje mašte, prvi moj vodič izvan granica svakodnevnih iskustava.*“⁶⁴ U Prnjavoru je Gotovac postao ministrant i to je važna činjenica jer će religioznost i Krist biti

⁵⁸ Otac će, prije Vladina odlaska u Zagreb, biti žandarski komandir stanice u selu Šestanovcu.

⁵⁹ Žižić, Bogdan, *Moj slučaj*, dokumentarni film, Zagreb 2008.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Izdala žandarmerijska podoficirska škola u sremskoj Kamenici 1937. godine.

⁶² Žandarmerija ili oružništvo u najširem smislu označava vojne ili paravojne formacije čiji je primarni zadatak obavljanje policijskih, odnosno poslova unutar sigurnosti. Ovisno o državi, žandarmerija može biti dio vojske, policije ili potpuno samostalna formacija.

⁶³ Iz 1930. godine.

⁶⁴ Gotovac, *Moj slučaj*, 97.

važan dio razmišljanja sve do posljednjih dana njegova života. Postao je, također, vrlo aktivan u osnovnoj školi kao recitator, glumac, domaćin kod proslave Vidovdana, priredbe za Svetog Nikolu i Svetog Savu, dolazak bana ili biskupa. Sanjario je kao i svi dječaci, zavolio nogomet, stripove...⁶⁵ Zarana je vidljiva Gotovčeva glumačka aktivnost: još ni osmogodišnjak, a započinje s glumačkim nastupima u školi.

Vlado se s obitelji 1941. godine vratio u Imotski i nastavio osnovnu školu u Župi Biokovskoj kod Imotskog. Odrastanje u ratu odvijalo se u njegovu paralelnom svijetu, u druženju s Antunom Vrdoljakom, poslije poznatim hrvatskim redateljem. Svijetu radosti i tuge. U to doba dolazi do prvih dodira dječaka Gotovca s književnošću. Zasluge za to on pripisuje svom kateheti, fra Stanku Romcu. S 14 godina počinje čitati Dostojevskog i postavljati si važna životna pitanja. Raspravljao je s fra Stankom o Stendhalu, Tolstoju, Balzacu, Flaubertu⁶⁶, Matošu⁶⁷, Ujeviću^{68,69}. Po završetku rata Gotovac se već nalazio na razmeđu životnih razmišljanja između revolucije i Boga, a revolucionarni i poštenu duh pokazao je u svom prvom javnom govoru i sukobu s omladinskim rukovodiocima koji se odvijao zbog nogometa, pritom zahtijevajući da igraju oni koji znaju, a ne oni koji su politički podobni.⁷⁰

Gotovac je odrastao u duhu HSS-ovskih i radićevskih ideja⁷¹, određenih prema navici obitelji, prema ocu, a u mladosti i u zreloj fazi on će ih oblikovati u svoju ideju slobode i nacije. Ponajviše s obzirom na Gotovčev kršćanski liberalizam, koji je rijedak u radićevaca, a ni Radić nije bio liberalan, više populist, premda je bio antiklerikalan (jasna je dihotomija između HRSS i HPS nastale po obrascu Katoličke akcije).

Odrastao je u siromašnom kraju i na škrtoj zemlji pa je nagon za radom i neakvim uspjehom u Dalmatinskoj zagori bio istaknut. Bili su ustrajni u borbi za „boljim vremenima“ pa Bićanić piše kako je u tom kraju vrijedila ona: „*Gdje je Hrvatska najbjednija, tu je najhrvatskija!*“⁷² Da ga zanima politika pokazao je vrlo rano. Spominje kako je išao na zborove Hrvatske seljačke stranke (HSS), a majci bi potom pričao o svim detaljima sa zbora

⁶⁵ Isto, 98.

⁶⁶ Gustave Flaubert (Rouen, 12. prosinca 1821. - imanje Croisset, Rouen, 8. svibnja 1880.), francuski prozaist, jedan od najvećih svjetskih romanopisaca. Pisac romana Madame Bovary.

⁶⁷ Antun Gustav Matoš (Tovarnik, 13. lipnja 1873. – Zagreb, 17. ožujka 1914.) bio je hrvatski pjesnik, novelist, feljtonist, esejist i putopisac.

⁶⁸ Tin Ujević (Vrgorac, 5. srpnja 1891. – Zagreb, 12. studenog 1955.), vjerojatno najutjecajniji hrvatski pjesnik.

⁶⁹ Moj slučaj, 102.

⁷⁰ Isto, 103.

⁷¹ Ideja homogenizacije, socijalne pravde, mirotvorstva, demokracije i humanizma. Vidi u: Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 25.

⁷² Rudolf Bićanić, *Kako živi narod*, Zagreb 1996., 129.

ili pak dijelove propovijedi s nedjeljne mise. U tome su očiti Gotovčeva gorljiva govorna želja i sposobnost. Posebno je zanimljivo da se Gotovac spominje nacionalnih osjećaja pa će tako reći da se dobro znalo u to vrijeme tko je Hrvat, a tko Srbin ili pak Poljak, suosjećajući sa svojim prijateljima ratne 1939. godine.⁷³ Poseban događaj koji će Gotovca nacionalno odrediti u odnosima Hrvata i Srba zbio se upravo u njegovu djetinjstvu, ali ne samo nacionalno, već i u njegovoj neprestanoj borbi za pravdu. Do tada su mu politički zborovi bili samo dio igre, ali susret s učiteljicom koja ga je upozorila da je načelnik došao u školu i rekao da „*jedan mali Hrvatić ne može biti bolji đak od Srbina*“, kao i kasnije proslave pravoslavnih praznika i blagdana te naposljetku dolazak u Imotski 1941. godine, oblikovali su njegovu nacionalnu svijest i sliku nacionalnih odnosa.⁷⁴

Sjećao se kasnije Gotovac što se sve u njegovu djetinjstvu srijedom prodavalo i kupovalo. Zobnice, biljci, terluci, buzavci, jačermi, pripašnjaci, opute, opanci, kotuše, lopiže, čanjci, kosiri, kosirići, komoštre, ožezi. Ta specifičnost jezika imotskog kraja nije moglo ostati bez utjecaja na kasnije Gotovčevo književno opredjeljenje i njegovo literarno stvaralaštvo.

Po završetku rata Gotovčevi su roditelji osuđeni na višegodišnje kazne zatvora. Uhitila ih je OZN-a⁷⁵ prije Božića 1945. godine. Otac je bio poznat kao čovjek koji je mnogima pomagao i time se nije svrstavao ni na jednu stranu. Unatoč tome, optužen je kao antidržavni neprijatelj. A da je tome tako, svjedoči situacija iz zatvora u Makarskoj gdje ga je od strijeljanja spasio čovjek kojem je, između ostalih, on jednom prilikom pomogao.⁷⁶ Unatoč skraćanju kazni, otac Martin odrobijao je pet, a majka Ana dvije i pol godine. Sjećao se kasnije Gotovac kako su nakon izlaska iz zatvora njegovih roditelja mala i nikakva primanja natjerala njegovu mater Anu da se i ona kriomice prihvati šverca duhanom; u Imotskom i okolici dosta raširene prakse.⁷⁷

Cijelo djetinjstvo Vlade Gotovca potpuno ga je oblikovalo kao osobu, a posebice godine rata i odvođenja roditelja u zatvor. Učiteljica Neta i fra Stanko usmjerili su Gotovca prema tajanstvenim i filozofskim temama. Shvatio je što su to nacionalni sukobi, što je rat, a što su ideologije i tome se već sa 17 godina počeo odupirati kao jaka individua u nametnutom kolektivismu, ali koji ne mogu jedno bez drugoga.⁷⁸

⁷³ Gotovac – Hudelist, „Razgovor o djetinjstvu“, 49.

⁷⁴ Isto, 51.

⁷⁵ U radu ćemo se poslije detaljnije dotaknuti rada UDB-e, nasljednice OZN-e od 1946. godine.

⁷⁶ Svjedočanstvo kćeri Vlade Gotovca, Ane, Zagreb, 20. ožujka 2019.

⁷⁷ Žižić, *Moj slučaj*, dokumentarni film, Zagreb, 2008.

⁷⁸ Gotovac – Hudelist, „Razgovor o djetinjstvu“, 49.

Vlado Gotovac najprije je književnik i filozof, a onda tek političar i zato je važno u ovom radu pisati o njegovu djetinjstvu i odrastanju jer će to u njemu pobuditi zanimanje za književnost, a književnost za filozofiju te rezultirati, od početka uređivanja *Hrvatskog tjednika*, da se u njemu rađa i politički instinkt baziran na temi i slobodi pojedinca. Isprepliću se Gotovčeva traženja odgovora u književnosti, pjesmama, filozofima i uvodnicima *Hrvatskog tjednika*. Ne možemo pisati o njemu ako ne povežemo gotovo sve što je izrekao i napisao do 1971. godine jer je to povezano i jedno motivira drugo. Još je važnije da on od tih tema i ispreplitanja ne odustaje ni u zatvoru ni u svojoj političkoj aktivnosti u devedesetim godinama.

2.2 Gimnazijski dani i fakultet

Budući da se sredinom četrdesetih u Imotskom nije moglo dovršiti više gimnazijsko školovanje⁷⁹, Vlado Gotovac nakon male mature, 1947. godine odlazi u Zagreb: „Došavši u Zagreb i plativši sam djevojačku sobu u Dalmatinskoj 4 unaprijed, ostala su mi u džepu 23 dinara. Meka su bile krčme u Masarykovej, gdje je sjedio Tin, jednom golemi demon ironije, drugi put razmetljivi enciklopedizam. Drsko veselje zločestog pijanca koji sve oko sebe zlostavlja.“⁸⁰

Gotovac je maturirao u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji 1951. godine, čime je završio višu srednju školu.

Studirao je i 1961. godine diplomirao filozofiju i talijanski jezik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Upravo je u vrijeme studiranja formulirao svoje stajalište o identitetu kao pitanju slobode, posebno u raspravama s kolegama studentima, različitih pogleda, a među kojima su bili i komunisti. U tim razmišljanjima i promišljanjima, odgojen kao katolik, stvarao je u sebi ideju katoličkog egzistencijalizma i personalizma, a potom i filozofiju egzistencije.⁸¹

⁷⁹ Godine 1941. počeo pohađati Gimnaziju u Imotskom, a od jeseni 1942. otac je donio odluku da prekine školovanje. Tako je od jeseni 1942. do 1944. godine, kada je Imotski oslobođen, boravio kod bake u selu Prisici, kod Imotskoga. Vidi: Kratožil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 144.

⁸⁰ Žižić, *Moj slučaj*, dokumentarni film, Zagreb, 2008.

⁸¹ Dabčević-Kučar – Gotovac – Budiša, „Nakon četvrt stoljeća“, *Erasmus, časopis za kulturu demokracije*, veljača, broj 15, Zagreb, 1996., 13.

Gotovac se školovao isključivo vlastitim sredstvima koja je skupljao radeći gdje god je mogao. Radio je fizičke radove na zagrebačkom kolodvoru i u Paromlinu, davao instrukcije mlađim kolegama, obavljao druge fizičke poslove itd.⁸²

Prijelomna godina u poslijeratnom razdoblju hrvatske književnosti povijesna je 1952. godina. Tada na hrvatsku literarnu scenu dolaze novi pisci rođeni između 1920. i 1932. godine. Oni su iskoristili blage naznake demokratizacije društva i započeli se okupljati oko časopisa *Krugovi*.

Ipak, raskid sa Staljinom prenosi se nazad u ustavnopravnu sferu (Zakon o radničkim savjetima), u ideološku sferu (VI. Kongres KPJ i izmjena naziva u SKJ, po uzoru na ranog Marxa), pa onda i u književno-estetsku sferu, gdje se odvija revanš sukoba na književnoj ljevici, pa je sada Miroslav Krleža taj koji remeti kanone socijalističkog realizma i na Kongresu Saveza književnika u Ljubljani referatom otvara novu klimu u književnosti i umjetnosti. Krležin nastup bio je „*konačna afirmacija njegovih prijeratnih stavova, odbijanje socrealističke formule i najava novog razdoblja svih jugoslavenskih književnosti*“.⁸³ Književnost sve više prestaje biti nametnuta i počinju se izražavati prema vlastitim nadahnućima i pogledima.⁸⁴ U slikarstvu su je već otvorili partizani Edo Murtić⁸⁵ i Zlatko Prica⁸⁶, psiholog Rudi Supek⁸⁷ ponovo temelji sociologiju, a Petar Šegedin⁸⁸ zadire u nadrealizam. „Nov naraštaj pisaca“ kuca na otvorena vrata.⁸⁹

Poetika krugovaša odlikuje se umjetničkim pluralizmom i u krilatici „*Neka bude živost*“, književnog kritičara generacije i odgovornog urednika *Krugova*, Vlatka Pavletića⁹⁰, u prvom broju časopisa.

⁸² Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 145.

⁸³ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb-Ljubljana 1987., 354.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Edo Murtić (Velika Pisanica, 4. svibnja 1921. - Zagreb, 2. siječnja 2005.), hrvatski slikar, grafički dizajner, kazališni scenograf, akademik. Osobni prijatelj Vlade Gotovca.

⁸⁶ Poznati hrvatski likovni umjetnik i pokretač, osnivač i član mnogih likovnih grupa (vidi: <https://alm.hr/umjetnici/prica-zlatko>)

⁸⁷ Hrvatski sociolog, filozof i psiholog (Zagreb, 8. IV. 1913 – Zagreb, 2. I. 1993). Diplomirao filozofiju i psihologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, doktorirao na Sorbonnei 1952. godine. Zalagao se za humanističku viziju novoga društva. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58813>) (pristupljeno 25.3.2020.)

⁸⁸ Petar Šegedin (Žrnovo na Korčuli, 8. srpnja 1909. - Zagreb, 2. rujna 1998.) bio je hrvatski književnik, esejist, akademik, intelektualac i kulturni djelatnik.

⁸⁹ Književnici su i politički aktivni, tako npr. Vlatko Pavletić napreduje do sekretara Gradskog komiteta SKH Zagreba i odlazi u Pariz na državnoj stipendiji dok „nova generacija“ funkcionira i kao projekt, ukoliko je, naravno, u SKH.

⁹⁰ Vlatko Pavletić (Zagreb, 2. prosinca 1930. – Zagreb, 19. rujna 2007.), hrvatski akademik i privremeni predsjednik RH, teoretičar književnosti, esejist, kritičar i političar.

Po završetku studija i nakon odsluženja vojnog roka u Sloveniji, Gotovac se 1963. godine zaposlio na Radioteleviziji Zagreb. U redakciji za kulturu Televizije Zagreb više godina je uređivao tada vrlo gledanu reportažno-studijsku emisiju *Panorama*. Kao televizijski novinar, Vlado Gotovac piše brojne scenarije i vodi intervjue s uglednim osobama toga vremena, najčešće s likovnim umjetnicima, od Pabla Picassa do Branka Ružića. Za Zagrebačku televiziju Gotovac djeluje i kao reporter.⁹¹

Gotovac se na radnom mjestu na Radioteleviziji Zagreb zadržao do uhićenja 1972. godine.

Zagrebački dani njegovi su pjesnički dani i godine. Književnim se radom počeo baviti još u gimnazijskim danima, bio je i član mnogih literarnih sekcija.⁹² Svoj prvi rad objavio je 1952. godine u književnom časopisu *Tribina*, gdje je objavljivao kritike, eseje te filozofske i likovne priče, a iste godine pridružuje se krugovašima.⁹³

Pedesetih godina „upoznaje“ filozofe koji će također utjecati na njegovu misao. Uz redovite odlaske na ples subotom u Glazbeni zavod, raspravljat će tako Gotovac o Hermannu Hesseu⁹⁴ i Friedrichu Hölderlinu⁹⁵. Važni su mu Georg Trakl⁹⁶, Martin Heidegger⁹⁷, Marie-Henri Beyle Stendhal, Søren Kierkegaard⁹⁸, Friedrich Nietzsche⁹⁹ kao i književnici Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Antun Branko Šimić¹⁰⁰, Vladimir Vidrić¹⁰¹, Tin Ujević, poslije i Slovenac Edvard Kocbek¹⁰². Imat će on kasnije uzore i u sv. Franji Asiškom¹⁰³, Sokratu¹⁰⁴, Thomasu Mooreu¹⁰⁵, Josipu Jurju Strossmayeru¹⁰⁶, Konradu Adenaueru¹⁰⁷ i Thomasu Jeffersonu^{108, 109}.

⁹¹ www.obljetnica.hrt.hr (pristupljeno 25.3.2020.)

⁹² Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 145.

⁹³ Radovi mu nisu bili objavljivani jer su bili modernistički i za, neka uredništva, dekadentni.

⁹⁴ Hermann Hesse (1877-1962) njemačko-švicarski pjesnik, romanopisac i slikar. Godine 1946. dobio je Nobelovu nagradu za književnost. Njegova najpoznatija djelo je „Stepski vuk“.

⁹⁵ Friedrich Hölderlin, njemački književnik, živio s 18. na 19. stoljeće. Značajka njegove poezije su antički ideali i simboli. Ostvario je sintezu klasike i romantike.

⁹⁶ Austrijski pjesnik s početka 20. stoljeća.

⁹⁷ Njemački filozof egzistencijalizma.

⁹⁸ Danski filozof, teolog i književnik iz 19. stoljeća. Utemeljitelj egzistencijalizma.

⁹⁹ Njemački filozof, pjesnik, skladatelj i klasični filolog. Jedan od najutjecajnijih mislilaca 19. stoljeća.

¹⁰⁰ Poznati hrvatski pjesnik iz 20. stoljeća, začetnik slobodnog stiha u poeziji.

¹⁰¹ Hrvatski pjesnik s 19. na 20. stoljeće, začetnik pejzažne lirike.

¹⁰² Slovenski pjesnik, pisac, esejist, prevoditelj, politički aktivist i borac u pokretu otpora protiv fašizma

¹⁰³ Giovanni Francesco Bernardone (13. stoljeće) utemeljitelj je franjevačkog reda ili Reda manje braće, suutemeljitelj reda klarisa ili Reda siromašnih gospođa, a njime je nadahnut i Treći franjevački red.

¹⁰⁴ Grčki filozof iz 5. stoljeća prije Krista. Bavio se pitanjima morala.

¹⁰⁵ Engleski humanist i državnik (15./16. stoljeće).

Gotovac je crpio nadahnuće za svoje tekstove u novom i otvorenom pristupu književnosti i književnika spram nametnute politike prema književnosti. Ranko Marinković¹¹⁰ 1955. objavljuje *Gloriju* u funkciji obračuna s Katoličkom crkvom. Petar Šegedin, kao jugoslavenski diplomat, otvoreno je nezadovoljan spram političke narudžbe. Nezadovoljstvo je sve očitije.

Krugovaši su, retrospektivno, u hrvatskoj književnoj kritici doživljavani kao dobro organizirana i homogena skupina pisaca, ali su zapravo bili pisci različitih poetičkih opredjeljenja i različitih shvaćanja književnosti. Uz Gotovca, krugovaška generacija bili su: Nikola Milićević¹¹¹, Slobodan Novak¹¹², Zvonimir Golob¹¹³, Slavko Mihalić¹¹⁴, Josip Pupačić¹¹⁵, Milivoj Slaviček¹¹⁶, Miroslav Slavko Mađer¹¹⁷, Irena Vrkljan¹¹⁸, Vlatko Pavletić, Ivan Slamnig¹¹⁹, Zlatko Tomićić¹²⁰, Krsto Špoljar¹²¹, Čedo Prica¹²², Vesna Krmpotić¹²³ i Antun Šoljan¹²⁴.

Ipak, i *Krugovi* su 1953. godine dobili svoje disidente u časopisu *Međutim*, a u uvodniku prvog broja tiskan je tekst koji potpisuje redakcija, a nju čine: Vlado Gotovac, Ivan Slamnig, Antun Šoljan i Zlatko Tomićić. Bio je to, čini se, prvi književni „sukob“

¹⁰⁶ Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. veljače 1815. – Đakovo, 8. travnja 1905.), je bio hrvatski biskup, teolog, političar, utemeljitelj središnjih hrvatskih znanstvenih i kulturnih institucija te pisac i mecena. Opirao se mađarizaciji i germanizaciji u Monarhiji. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58459>)

¹⁰⁷ Konrad Hermann Josef Adenauer bio je njemački političar i državnik. Bio je prvi kancelar Zapadne Njemačke od 15. rujna 1949. do 16. listopada 1963. godine.

¹⁰⁸ Jedan od osnivača Sjedinjenih Američkih Država, glavni autor Deklaracije o nezavisnosti i treći Predsjednik SAD-a.

¹⁰⁹ Gotovac, „Naše drugo vrijeme“, *Republika* 50 (1994), 4/6 ; 34.

¹¹⁰ Hrvatski književnik (Vis, 22. 2. 1913 – Zagreb, 28. 1. 2001). Pjesnik, prozaist, esejist i kritičar. Godine 1975. dobio je Nagradu »Vladimir Nazor« za životno djelo, a od 1983. bio je redoviti član JAZU (HAZU). (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38957>) (pristupljeno 25.3.2020.)

¹¹¹ Hrvatski pjesnik, prevoditelj i javni djelatnik. Nakon studija književnosti radio je kao novinar i jezični urednik, a zatim kao sveučilišni nastavnik.

¹¹² Hrvatski prozaik, romanopisac i esejist, akademik HAZU.

¹¹³ Hrvatski pjesnik i prevoditelj.

¹¹⁴ Hrvatski pjesnik i jedan od sastavljača "Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika".

¹¹⁵ Bio je hrvatski književnik, književni kritičar i povjesničar književnosti.

¹¹⁶ Hrvatski književnik i prevoditelj. Pisao je pjesme, eseje, osvrt, komentare i novinske članke.

¹¹⁷ Hrvatski književnik, novinar i književni kritičar. Pisao je pjesme, drame, radijske drame, televizijske drame, kratke priče, oglede, eseje, crtice, novele, humoreske te djela za djecu.

¹¹⁸ Hrvatska je pjesnikinja, prozaistica, radiodramatičarka, esejistica i prevoditeljica.

¹¹⁹ Hrvatski pjesnik, ludist i pisac „proze u trapericama“.

¹²⁰ Hrvatski je novinar, književnik, publicist, nakladnik, pjesnik, putopisac, dramski pisac, pisac kratkih priča, esejist i novelist i sudionik Hrvatskog proljeća.

¹²¹ Hrvatski pjesnik, esejist i kritičar. Pripremio dvije antologije hrvatske lirike i niz djela u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti.

¹²² Hrvatski književnik i urednik dramaturg. Bavio se radom pjesnika iz razdoblja pedesetih godina 20. stoljeća pa, među ostalim, i Vladom Gotovcem.

¹²³ Hrvatska književnica i prevoditeljica.

¹²⁴ Hrvatski pjesnik, feljtonist i pisac poslanica, dosjetki i anegdota. Začetnik hrvatske proze u trapericama, romanom *Kratki izlet*.

konzervativne i liberalne hrvatske poezije u kojoj je i Gotovac sudjelovao. Branimir Donat¹²⁵ piše: „*Usporedimo li danas neke brojeve prvoga godišta »Krugova« s onim što je pružao »Međutim«, čini se kao da nije riječ o istom književnom razdoblju jedinstvene književnosti.*“¹²⁶

¹²⁵ Pravo ime: Tvrtko Zane (Zagreb, 5. rujna 1934. - Zagreb, 15. travnja 2010.). Književni kritičar, esejist, žurnalist i prevoditelj. (vidi: <https://fraktura.hr/autori/branimir-donat>)

¹²⁶ Branimir Donat, „Međutim između krugova“, *Vijenac* 360, 2007.

3. Novinar, pjesnik i filozof

Gotovac je najprije bio pjesnik i filozof i to će kasnije biti temelj njegovog političkog djelovanja. Svojim pjesmama, filozofskim tekstovima i komentarima razvijao je rasprave i sukobe s drugim intelektualcima ponajviše oko teme pojedinca i odgovornosti.

Pjesničku zrelost pokazao je već pedesetih godina prošlog stoljeća, dok je svoj vrhunac dosegao u šezdesetim godinama. U radu ćemo se baviti Gotovčevim pjesništvom kroz kritiku Vjerana Zuppe¹²⁷ i Veselka Tenžere¹²⁸ do rasprave s Ervinom Peratonerom¹²⁹. U kritici Zuppe i Tenžere očitovat će se njegova dinamičnost, temperament, ne odustajanje u traženju kako sebe, tako i pojedinca u društvu. Sve te ideje o kojima on piše u pjesmama i filozofskim zapisima, oblikovale su Gotovca kao osobu koja će se početi baviti politikom početkom sedamdesetih godina. To je izrazito važno jer je oblikovanje pojma slobode Gotovca ujednačilo kao čovjeka koji će otvoreno govoriti i pisati o slobodi pojedinca i njegovoj odgovornosti. Time će on dokazati svoju sklonost politici od ranih početaka, ali, što će biti vidljivo poslije u radu, i ostvariti Peratonerovo mišljenje o Gotovcu kao liberalu.

Na Radio Zagrebu emitirane su mu dvije radiodrame: *Buđenje* na kraju 1964. godine i *Šetnja* iz 1971. godine. Još jedna radiodrama, *Jasonov brod*, napisana 1964. godine, ostala je neizvedena je zbog političkih motiva¹³⁰ sve do 12. listopada 2013. godine, kada je emitirana na prvom programu Hrvatskog radija. Iz te drame možemo iščitati metaforu o situaciji u vrhu Saveza komunista u slici Argonauta koji se bune protiv svojeg vođe Jasona. To je ujedno i filozofska misao o smislu i važnosti društvenog aktivizma koje je tada bilo jako potrebno, ali i devedesetih, kao i sada.

U hrvatskoj književnosti Gotovac se pojavio ranih pedesetih u časopisu *Krugovi*. Bio je urednik zagrebačkih časopisa *Međutim* i *Razlog*, a svoje pjesničke i prozne tekstove objavljivao je u većini tadašnjih jugoslavenskih književnih revija. Već u počecima svog

¹²⁷ Vjeran Zuppa hrvatski je dramaturg, teoretičar, književnik i pjesnik. Urednik, između ostalih, časopisa *Razlog* i *Telegram*, profesor na Akademiji dramske umjetnosti. Objavljivao je eseje u časopisima *Razlog*, *Praxis* i *Mogućnosti* i raspravljao o krizi kritike i njezinu položaju u književnom životu. Vidi: www.enciklopedija.hr (pristupljeno 25.3.2020.)

¹²⁸ Veselko Tenžera, hrvatski novinar i književnik (Prozor, BiH, 10. II. 1942 – Zagreb, 20. II. 1985). U književnosti se javio kritikama (književnim, kazališnim, likovnim, radijskim i televizijskim), koje je objavljivao u novinama i revijama *Studentski list*, *Slobodna Dalmacija*, *Vjesnik*, *Start*, *Studio*, *Danas* i dr., vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60829> (pristupljeno 25.3.2020.)

¹²⁹ Novinar, urednik i publicist (1917.–1996.). Nakon rada na Radio Osijeku, potkraj 1940-ih dolazi na Radio Zagreb kao komentator u kulturnoj redakciji, a zatim prvi glavni urednik Kulturno-zabavnoga programa RZ-a. Aktivan u hrvatskom političkom životu kao član ideološke komisije CK SKH. Jedan od osnivača i urednik 3. programa RZ-a 1964. godine (vidi: <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/p/peratoner-ervin/>)

¹³⁰ Nikola Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame I. (1927.-1971.)*, Zagreb 1998., 442.

pjesništva Gotovac je napisao: „*Rođeni smo uglavnom između 1922. i '32. godine. Prešli smo, dakle, tridesetpetu i učinili svaki ponešto, a naše starije kolege bile su u našim godinama već klasici. Ispitivanje socijalizma smatrali su isključivo svojom stvari. Mi smo od prvog dana držani po strani, osuđeni na autsajderstvo.*“¹³¹

Prva zbirka pjesama su mu *Pjesme od uvijek* tiskane u Zagrebu 1956. godine i posvećene roditeljima. U toj zbirci očito je detaljno i pomno biranje tema i motiva na kojima je gradio svoj svjetonazor, ali i poseban narativ i pjesnički govor. Naizgled jednostavnih motiva, skrivale su višeslojnost, a Gotovac, ne mareći za naslove, znao ih je ponavljati, pa je naslovom *Strah* u toj zbirci naslovljeno pet pjesama posve različitih značenja.¹³² Pjesme Vlade Gotovca variraju dužinom od kratkih misaonih sličica do dužih poema u slobodnoj formi, često svjedočeći o egzistencijalističkim temama straha, nesigurnosti, smrti, prolaznosti, morala, duše i ljubavi, u stilu sazdanom od filozofije, visoke naracije i pjesništva, stilu koji je Antun Šoljan prozvao "credom u stihovima".

Zbirka *Pjesme od uvijek* objavljena je godinu dana nakon smrti Tina Ujevića. Oba su pjesnika odrastala u bliskom okruženju kako Dalmatinske zagore, tako i Zagreba. Gotovac je volio Ujevićevo pjesništvo. Obojica su zagledani u „*poniženja ljudskosti svijeta, u svetu opasnost riječi, oboje pristaju na umiranje u ljepoti, obojica vjeruju u samostalnost poetskog čina*“.¹³³

„*Pjesme od uvijek* naslovno označuju da je Gotovac sazdan, satkan od poezije, da je pjesništvo za njega sastavni dio vječnosti u čovjeku. U prvoj zbirci on iskušava riječi u sasvim novom semantičkom ritmu, slijedi skokovitost svojih misli, postavlja kamen-temeljac budućoj, vrlo čvrstoj, odmjerenoj, discipliniranoj organizaciji pjesništva kojeg će pedantno, svakim novim otkrićem, iznova dograđivati, poput penjača koji osvaja vrh tornja pjesme“.

Strah je njegova konstantna tema, ali i ideja i okruženje, ali i antonim njegovim javnim nastupima i aktivnostima: „*Strah je za Gotovca temeljna pretpostavka komunikacije, on proučava pojmove lingvističkog i egzistencijalnog straha, ali i straha od nemoći pred užasom beskrupuloznog i amoralnog svijeta, straha od sebe u takvom svijetu*“.¹³⁴

¹³¹ Gotovac, *Moj slučaj*, 5.

¹³² Gotovac, *Zabranjena vječnost*, 364.

¹³³ Tea Benčić Rimay, „Pogovor“, u: *Posude s vatrom: izabrane pjesme*, Zagreb 2005.

¹³⁴ Isto.

Gotovčev pjesnički početak unosi značajnu novost u hrvatsku književnost, ali je, kao i svaka novost, diskutabilan, kako je Igor Mandić¹³⁵ napisao 1969. godine u *Vjesniku*¹³⁶. Za Vjerana Zuppu, Gotovčeva kritičara, to pjesništvo traži „odgovor na pitanje sudbine pjesme u suvremenom svijetu unutar problema ljudske sudbine“¹³⁷, dok je za Dalibora Cvitana ona riskantna. U svom pogovoru za ovu zbirku, Krsto Špoljar pak kaže da je njegova poezija inventivna, maštovita i elokventna.¹³⁸ Ističu se posebno dvije antologijske pjesme: *Lazareva pjevanja* i *Moj portret u jednom danu*.

Veselko Tenžera pak u svojoj kritici Gotovčeve prve knjige kaže da je to „mala lirski vježbenica izgrađena slikovitošću siromašne imaginacije, oslonjena na gitarističke akorde F. G. Lorce“ protkana prepoznatljivim rezonerstvom koja će se na njegovim pjesmama poslije samo nastavljati. Tenžera nadalje ističe pjesmu *Penjač* koja je za njega „jedini zanimljivi trenutak ove knjige“.¹³⁹ Ta pjesma predstavlja rascjep između problema koji su postavljeni u njoj i u Gotovčevim djelima poslije pa se Tenžera pita zbog čega je to tako. Kaže, između ostaloga, da Gotovac često „oponaša svoje uzore“ kako ozbiljnošću, tako i sintaksom, a pisanje svodi na riječ „bilješkarenje“.¹⁴⁰

Godine 1958. Vlado Gotovac stupa u brak s Vlastom Beretić, urednicom na Radio Zagrebu i prevoditeljicom s francuskog jezika. Vlasta je rođena u imućnoj obitelji u Šibeniku i rano je postala ljevičarka. Stanuju u Zagrebu u Vrbanićevoj ulici i tu im se, godinu dana poslije, rađa kći Ana. Nešto kasnije obitelj Gotovčevih seli u tadašnju Adžijinu ulicu broj 4.

O odnosu svojih roditelja kći Ana Gotovac-Borić govori: „Odnos mog oca i moje majke bio je izniman, prvo zato što su oboje bili snažne osobe, vezivala ih je stvarno velika ljubav. Ono što je vrlo zanimljivo je to da su zapravo njih dvoje potekli iz te dvije šizofreno-razdvojene polovice Hrvatske. Dakle ona, premda je bila iz vrlo bogate familije u Šibeniku, od rane mladosti je bila komunist. I kad su se... kad je poduzeće njenog oca propalo pred 2. svjetski rat i kad su se preselili u Zagreb, ona je vrlo brzo postala ilegalac i bila je u ustaškom

¹³⁵ Hrvatski književni, esejist i književni kritičar. (vidi: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/clanstvo/clan/igor-mandic>)

¹³⁶ Igor Mandić - Vlado Gotovac: „Prepjevi po sjećanju“ (pjesme) izdanje „Razlog“ Zagreb, *Vjesnik*, 14. siječnja 1969.

¹³⁷ Vjeran Zuppa, *Isprika za pjesmu*, Zagreb 1966., 140.

¹³⁸ Vlado Gotovac, „Pjesme od uvijek“, pogovor, Lykos, Zagreb, 1956.

¹³⁹ Veselko Tenžera, *Šok običnosti, Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, Rijeka 1997., 10.

¹⁴⁰ Isto, 11.

logoru. Nakon što su je putem nekih obiteljskih veza uspjeli izvući iz logora, otišla je iz Zagreba u partizane. Nakon rata nije htjela apsolutno nikakve privilegije.“¹⁴¹

U izdanju Mladosti 1961.¹⁴² godine izlazi zbirka Gotovčevih pjesama *Opasni prostor*, nastalih u razdoblju od 1953. do 1956. godine. U *Opasnom prostoru* Gotovac želi objasniti začec i rođenje pjesme, opravdati njen postanak i nastanak, izjednačiti proces pisanja s procesima u prirodi (kako nastaje Sunce, Mjesec, oblak) i „sve više i strasnije nastoji ući u metafizičnost bića pjesme“.¹⁴³ Nakon ove zbirke on, gotovo neprestano, izriče pitanje o vremenu kao o granici egzistencije pri čemu njegova opasnost biva „jedinom snagom jakom za pjesmu“.¹⁴⁴ U ovoj zbirci Gotovac kritički reagira na kritične probleme povijesti i metafizički postavlja biće koje je izloženo „stalnoj opasnosti svijeta, kao biće opasnosti“ pa je i njegova poezija „određena jednom metafiziciranom slikom egzistencije“.¹⁴⁵

Poema *Jeka* izlazi 1961. godine u izdanju Književnika, a ujedno je i tiskana kao posebno izdanje tog časopisa, ali je i postala sastavnim dijelom pjesničke knjige *Osjećanje mjesta* iz 1965. godine. *Jeka* je izazvala veliko zanimanje književne kritike i pohvale Antuna Šoljana pa je tom poemom Gotovac postao poznat i priznat pjesnik.¹⁴⁶ Za tu poemu Pavletić kaže da je u njoj „ohladio meditaciju“ i da ga je više oduševila fragmentarno nego u cjelini. I pita se zašto naslov *Jeka* te upućuje Gotovca na autointerpretaciju.¹⁴⁷

Za Gotovca raznolikost *Jeke* ne razara njenu strukturu i cjelinu. Poema *Jeka* za njega je „povijest svake duše: od njenog rađanja do časa kad izvan sebe čuje jedino jeku svojih krikova...“. Obraća se kukavicama koje su „danas pune slavlja za čovjeka i njegove podvige“. Poema je za Gotovca „najprostranija mogućnost suvremenog pjesništva“. Oblik u kojem se ne falsificira udjel esejističkog u cjelini. Poema *Jeka* ne napušta našu okolinu ni naš prostor.¹⁴⁸ Ta „opasnost“ o kojoj u *Jeci* piše Gotovac, za Tenžeru je pak pokupljena iz tuđih poezija, bilo iz Hölderlinova poeme *Patos* ili Heideggerova eseja *Čemu pjesnici?*.¹⁴⁹

¹⁴¹ Žižić, *Moj slučaj*, dokumentarni film, Zagreb, 2008.

¹⁴² Te je godine u Studentskom centru pokrenut *Razlog*. Ukinut je poslije studentske 1968. Uređivali su ga Marko Lehpamer, I. Zidić, V. Zuppa, V. Gotovac, Ž. Falout, B. Popović, A. Stamać i kao odgovorni urednik M. Mirić. Ton su davali D. Dragojević, Z. Mrkonjić, N. Petrak, Z. Majdak, A. Stamać, D. Horvatić, I. Zidić, V. Zuppa, T. Maroević, T. Petrasov Marović.

¹⁴³ Benčić Rimay, „Pogovor“, Zagreb 2005.

¹⁴⁴ Stamać - Zuppa, „O pjesniku Vladi Gotovcu“, *Telegram*, 13. lipnja 1969.

¹⁴⁵ Zuppa, *Isprika za pjesmu*, Zagreb 1966., 142.

¹⁴⁶ Gotovac, *Zabranjena vječnost*, 365.

¹⁴⁷ *Kritika*, broj 13, srpanj-kolovoz, 1970., 532.

¹⁴⁸ Isto, 534.

¹⁴⁹ Tenžera, *Šok običnosti*, *Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, 12.

Razdoblje šezdesetih godina najplodnije je pjesničko i spisateljsko razdoblje Vlade Gotovca. Godine 1963. u izdanju Epohe iz Zagreba izlazi nova zbirka različitih tekstova *I biti opravdan*. Piše nove pjesme, trinaest kratkih priča i četiri eseja. Raritet tog djela jest u tome što su kratke priče jedini Gotovčev pokušaj pisanja proze.

U Tenžerinoj kritici na ovu knjigu on opisuje Gotovčev pristup pjesmi u kojoj ga „osuđuje“ što propušta priliku napraviti samu pjesmu. Gotovac govori o pjesmi, ali, „*sama pjesma ne postaje sadržaj pjevanja*“, već ona postaje samo književno-teorijska kategorija koja na kraju gubi sva značenja.¹⁵⁰ Spočitava mu što spaja nemoguće kao što su „*literariziranje svijeta i filozofiranje iz lektire, a sve u maniri T. S. Eliota i R. M. Rilkea*“.¹⁵¹ Gotovcu je simbioza poezije i filozofije, to jest poetsko formuliranje filozofskih pitanja, zapravo literarni *raison d'être* (*razlog postojanja*), sav je njegov nazor u nerazdvojjivosti etičkoga i estetičkoga, povijesnoga i poetskoga.

Već godinu dana poslije, 1964. godine, izlazi nova zbirka pjesama nastalih u vremenu između 1957. i 1962. godine, *Osjećanje mjesta*.¹⁵² Godine 1965. u biblioteci „Savremene poezije Hrvatske“ tiskano je novih dvanaest pjesama, od kojih je samo jedna do tada neobjavljena, naslova *Čujem oblake*.

U ovom razdoblju javlja se slučaj vezan za književno-jezična i filozofska događanja i njegovu ulogu u DKH. U „Slučaju Godišnje skupštine DKH, 1966. godine“ Gotovac postavlja pitanje uloge Društva u prilikama do tada. DKH ostalo je bez ugleda u društvu, a sva aktivnost svodi se na interese članova Uprave. Motiv za ovaj tekst redakcijska je bilješka *Razloga* u kojoj „*Vlado Gotovac i Vjeran Zuppa po svojoj volji više nisu članovi redakcije*“.¹⁵³ Zuppa je bio jedan od osnivača časopisa, a Gotovac član uredništva. Sukob je to, kako su novine isticale, krugovaša i razlogovaca, a Gotovac piše kako je to bio sukob „*borbenih s umjerenima*“, političko-sociološki protiv književno-filozofskog pristupa.¹⁵⁴

Godine 1966. izlazi knjiga eseja, *Princip djela*. To je svojevrsni manifest mlađeg naraštaja „razlogovaca“. U početku šezdesetih godina pojavila se generacija pjesnika okupljenih oko časopisa *Razlog*. Tematski, oni su nastavak pedesetih godina i krugovaških tema. Vlado Gotovac s tim je stavom i ušao u redakciju novoga časopisa, i s tom je generacijom zajednički istupao, pišući i neke programske tekstove. Tema egzistencije

¹⁵⁰ Isto, 12.

¹⁵¹ Isto, 13.

¹⁵² U izdanju Naprijeda, Zagreb. Tu su samo 23 njegove pjesme.

¹⁵³ *Razlog*, 55/55/56, 532.

¹⁵⁴ *Republika*, godište XLIX, srpanj-kolovoz 1993., broj 7-8, 8.

vezivala je obje pjesničke skupine, ali su krugovaši više naginjali francuskoj, a razlogovci više njemačkoj varijanti egzistencijalizma. Pjesma je za njih moralni čin, dok pjesnik sam sebe stvara i to je princip individualnosti koji se pretočio u Gotovčeve riječi obrane na Sudu sedamdesetih godina i vremenu poslije.¹⁵⁵

Već sredinom šezdesetih godina, njegovi filozofski eseji i pjesničko razdoblje, uvode Gotovca u politička razmišljanja i društvene polemike. U časopisu *Razlog* Gotovac svojom kolumnom „Tok odnosa“¹⁵⁶ započinje žustre rasprave s književnim kritičarima i filozofima ulazeći u moralne i nacionalne rasprave. Jedna od najzanimljivijih polemika u kolumni je iz 1965. godine pod naslovom „Destrukcija kao pretpostavka“, oslanjajući se na Marxova¹⁵⁷ uporišta, analizira stajališta književnog kritičara i povjesničara umjetnosti Ervina Peratonera koji esejom „Pretpostavke za korespondiranje nacionalnih kultura u jugoslavenskoj zajednici“ u *Telegramu*, 18. ožujka 1966. godine, također s Marxovih uporišta, piše o međunacionalnim odnosima i kulturnom zajedništvu u SFRJ te od povijesnih do kulturnih i regionalnih zapreka. Po Peratoneru književnost je, ne samo umjetnički element nego i kulturni faktor, „kao prvi stupanj samopromatranja društva“, a zahvaljujući „modernim sredstvima komuniciranja, brzom i bogatom protoku kulturnih dobara, nekoherentni hrvatski kontinentalni sjeverni i južni primorski kulturni prostor, postao je jedinstveniji“, doživjevši u razdoblju od 1955. do 1965. godine zapravo „drugu hrvatsku kulturnu revoluciju poslije preporoda“. Mit o „hiljadugodišnjoj hrvatskoj kulturi“ postaje reakcionaran i iluzionistički i treba ga uništiti dok je njegovo aktualiziranje rezultiralo izvjesnom pasivnošću hrvatskih intelektualaca.¹⁵⁸

Gotovac se u polemici slaže s Peratonerom da „naše prilike u kulturi nesumnjivo pružaju dovoljno razloga za gorke misli, tužne opservacije, za osjećanje provincijalnosti, ukratko za radikalno nezadovoljstvo i potrebu za promjenom“, ali odbija pozitivnu ulogu sredstava informiranja, dobre infrastrukture, kao i učinke natjecanja s kulturama ostalih jugoslavenskih naroda kao rezultat učvršćivanja jedinstva i razvoja hrvatske kulture.¹⁵⁹

Za „mit o hiljadugodišnjoj hrvatskoj kulturi“ tvrdi „kako postojanje takva mita nije samo po sebi ni negativno ni pozitivno“, jer da „sve ovisi o ulozi koju je odigrao, ili još uvijek

¹⁵⁵ Pavao Pavličić, „Lirika i etika“, Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol.35, No.1, Svibanj 2009., 127.

¹⁵⁶ Svoje *Tijekove* Gotovac objavljuje od 1965. do 1968. godine u časopisima *Praxis*, najveći dio u časopisu *Razlog* i u *Republici*. Objelodanjeni su u knjizi *U svakodnevnom* u izdanju Matice hrvatske 1970. godine.

¹⁵⁷ Njemački filozof, ekonomist, socijalni mislilac i revolucionar iz 19. stoljeća.

¹⁵⁸ Više autora, *Hrvatska književna enciklopedija, Polemike u hrvatskoj književnosti*, sv.3, natuknica: Mihaljević, Nikica, Zagreb 2012.

¹⁵⁹ *Razlog*, 1965., 43.

igra". Jedini je stvarno postojeći mit, po njemu, mit "slavenstva, panslavenstva, ilirstva, jugoslavenstva". Gotovac zaključuje, kada je riječ o međunacionalnim odnosima, da se hrvatska kultura, jezik i književnost ne mogu izdvojiti iz jugoslavenske zbilje, ali da toj zbilji treba pristupiti svatko iz svoje narodne tradicije i da je jugoslavenstvo „*njena stvarnost i budućnost*“. Tu polemiku o principijelnim pitanjima Gotovac spušta na osobnu razinu, zahtijevajući smjenjivanje urednika *Telegrama* što ju je uopće tiskao.¹⁶⁰

U replici *Realno stanje stvari* Peratoner na još višoj polemičkoj i teorijskoj raspravi govori o filozofiji povijesti te uloji pojedinca i nacije u razvoju književnosti i kulture i osporava Gotovčevo poimanje mita slavenstva i jugoslavenstva, jer kada je riječ o Jugoslaviji i naciji može se govoriti samo o množini – nacijama, jer jugoslavenska nacija nije moguća pa ni "jugoslavenstvo ne postoji: ni kao mit, ni kao teorija, a kamoli kao moguća alternativna društvena praksa".¹⁶¹ Na koncu, čudi se Gotovcu, koji se predstavlja liberalom, što zahtijeva sankcioniranje objavljivanja njegova teksta u *Telegramu*.¹⁶²

Gotovac u replici na repliku, *Sadržaj jedne konzervativnosti*, ponavlja svoje ranije tvrdnje, nazivajući Peratonera "epizodistom" i "papagajem u sovinom perju".¹⁶³ Polemika "podrazumijeva nemilosrdnost i poštenje: protivnika se nastoji uništiti, ali časnim sredstvima".¹⁶⁴ Pretatoner smatra kako Gotovac nije shvatio, iz polemike, finu ironiju o "okorjelom konzervativcu" te da polemiku koristi "da ocrta prilično neljubaznu sliku moje osobe", Peratoner, u posljednjem nastavku ove polemike *Mjesto liberalizma*, ne osporava Gotovčeve tvrdnje nego mu spočitava kako u svakom svome intelektualnom nastupu Gotovac nastupa politički, ali sa strahom i dvojabama. Peratoner smatra da „građansko mišljenje i desnica imaju svoje mjesto u ovom društvu“, ali "bojati se zbog toga postalo je savršeno suvišno". Gotovac, po njemu, ima pravo, pa čak i dužnost, "da jasno i bez oklijevanja zastupa svoj duhovni stav i svoju društvenu orijentaciju kako to imam i ja kao (recimo staromodni) komunist i ljevičar".¹⁶⁵ Ipak, iako Peratoner s pravom kazuje da ga Gotovac napada kao osobu, bez polemičkih težnji, na samom kraju rasprave Peratoner gotovo jednako reagira rečenicom da se „hrvatska desnica oduvijek odlikovala više snagom egzaltacije, vike i uzbune

¹⁶⁰ Isto, 44.

¹⁶¹ *Razlog*, 1966., 46.

¹⁶² Isto, 48.

¹⁶³ *Razlog*, 1967., 51

¹⁶⁴ Na istome mjestu.

¹⁶⁵ Isto, 53.

nego snagom uma – pametna nije nikada bila. Hoće li to u budućnosti biti drugačije?", osvrćući se na cijelu skupinu, bilo političku bilo književnu, izuzevši pojedinca.¹⁶⁶

Princip djela zbirka je eseja iz 1966. godine i njegovo kapitalno filozofsko djelo. To je svojevrsna Gotovčeva duhovna biografija nastala u vremenu od 1955. od 1965. godine. Djelo je podijeljeno u četiri cjeline, a prva nosi i glavni naslov: „Princip djela“. Prvi dio ima pet manjih cjelina u kojima Gotovac ističe srce, razum, vođen nemirnim traganjima, i život, kao iskustveni dio. Gotovac staje na stranu hrabrih, a ne na stranu razumnih i ozbiljnih. Konformizam koji je tu vidljiv, u njegovim je očima minoran što će i kasnije biti vidljivo u njegovim društvenim akcijama. Djelima čovjek postaje čovjekom i postavlja pitanje dihotomije prirode i kulture, gotovo slično kao i Janko Polić Kamov¹⁶⁷. Duhovnost je za njega jamstvo slobode, a prirodno je nedovoljno jer zadovoljava samo čovjekove potrebe i zanemaruje sudbinu i egzistenciju.¹⁶⁸

Čovjek je u *Principu* u središtu filozofskih razmišljanja Vlade Gotovca. Za njega čovjek nije biće mirovanja i sigurnosti, već biće brige, prava i stalnog rada na sebi, „biće udjelovljenja“, jer bi inače ova umrtvljenost i pasivnost dovele do raspadanja čovjeka. Ove Gotovčeve kategorije odredile su Gotovčevu aktivnost kroz cijeli život, posebice u vremenu sedamdesetih godina pa i dok je bio u zatvoru.¹⁶⁹

Ta Gotovčeva duhovna autobiografija opisuje njegove strasti. On želi sudjelovati u sudbini drugih. Ističe izravnost, strast, nepovršnost. Ponavljanje u djelu svoje životne postulate i nekoliko puta, a u izrazu je patetičan i poetičan.¹⁷⁰

I Kierkegaard¹⁷¹ i Jean-Paul Sartre¹⁷² središnji su likovi njegova razmišljanja u prvom dijelu *Principa* jer obojica u svojim razmišljanjima teže za slobodom pojedinca. Drugačiji je od njih jer je optimist, ali kao u Sartrea, i za Gotovca čovjek je za sebe odgovoran. Djelo je najvažnije, a ono je dio egzistencije i po tome je ovaj prvi dio ujedno i najvažniji dio knjige jer jasno objašnjava Gotovčeve kategorije života i filozofskih razmišljanja. Gotovac piše:

¹⁶⁶ Razlog, 1967., 56.

¹⁶⁷ Književnik iz razdoblje hrvatske moderne. Nazivan »prvim pjesničkim buntovnikom«, »osporavatelj tradicije«, »najstrašnji hrvatski pjesnik« i »vitez crne psovke«, vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49134> (pristupljeno 25.3.2020.)

¹⁶⁸ Cvjetko Milanja, „Vlado Gotovac ili učitelj dubine“, *Republika*, 59 (2002), 3/4; 47.

¹⁶⁹ Gotovac, *Princip djela & Isto*, Zagreb, 1995., 12.

¹⁷⁰ Milanja, „Vlado Gotovac ili učitelj dubine“, 48.

¹⁷¹ Søren Aabye Kierkegaard (Kopenhagen, 5. svibnja 1813. - Kopenhagen, 11. studenog 1855.), danski filozof, teolog i književnik. Utemeljitelj egzistencijalizma. Tvrdi da je jedina stvarnost egzistencija pojedinca.

¹⁷² Jean-Paul Charles Aymard Sartre (Pariz, 21. lipnja 1905. - Pariz, 15. travnja 1980.), francuski filozof, romanopisac, esejist, dramaturg, scenarist i kritičar. Sartre je 1938. napisao roman *Mučnina* (La Nausée), koji je na neki način poslužio kao manifest egzistencijalizma.

„Najveće je poniženje čovjeka: potrošiti vrijeme i još uvijek živjeti. Ne poznajem dubljeg pada!“¹⁷³

U drugom poglavlju *Principa* važna mu je individualnost, ali kroz upućenost na drugog čovjeka. Čovjek se zatvara u „opću nesigurnost stvaranja privatnog prostora“.¹⁷⁴ Svijet privatnosti i svijet tijela dio su duhovnoga, ali vode u ništavilo. Gotovac ne dopušta pristup negativnom u ljudskom svijetu pa zato i dalje ostaje optimističan filozof. Smisao za ovakovu filozofiju pridajem Gotovcu, ali u djelu on „koristi“ misli Nietzschea, Pascala¹⁷⁵, Montaignea¹⁷⁶, Marxa, Hegela¹⁷⁷, Kierkegaarda ili pak, svojom fundamentalnom ontologijom, Heideggera ili pak već rečenog Sartrea ili Camusa.

Djelo je u središtu ove knjige, kroz čovjeka i prirodu. To je središnji filozofski pojam i pjesničko opredjeljenje, a Gotovac je egzistencijalistički pjesnik-esejist i filozof.

Na početku razgovora s Vlatkom Pavletićem, iz 1970. godine¹⁷⁸, raspravljaju o nekim Gotovčevim stavovima iz *Principa djela*, konstatacijama i tezama: „i najlošija sudbina vrednija je od najbolje knjige“, „Sve što je protiv djela, protiv čovjeka je“ i „djelo je konačna mjera potpunog čovjeka i područje pogađanja bitka“. Pavletić zaključuje kako za Gotovca Djelo ne znači „nužno umjetničku kreaciju“ i kako Gotovčeva poezija „nameće zaključak o duhovnosti kao jedinoj razini na kojoj poezija postaje važna, presudna i ontološki značajna“. Gotovac odgovara kako pod djelom nije pomišljao samo na umjetničku tvorevinu, a „sve što je nastalo iz brige za ljudsku sudbinu...jest djelo“. U *Principu djela* „ima iluminizma, propagande, prizora prave, nevine psihologije strasnog pristaše“, odgovara Gotovac. Upravo u ovom esejističkom djelu Gotovac progovara o stalnoj brizi za svakodnevno, o ovisnosti čovjek-djelo, o neizostavnosti slobode. Ističe „prisutnost vječnosti u svemu što poduzimamo“. „Vječnost je teret slobode i mora to ostati, da bismo radili s njenim pravim posljedicama“. Njegovi eseji nisu briga za pjesnike i pjesništvo, već mogućnosti i značenje pjesništva danas; pjesma i esej povezani kao jedno. Gotovac u zaključku odgovora daje i nama jedan od zaključaka o njemu. Kaže kako je napustio tradicionalne principe, koji su razgraničavali prostor djela. On dakle postaje moderni pisac, bez okvira i s posve novim principima.

¹⁷³ Gotovac, *Princip djela & Isto*, 11.

¹⁷⁴ Na istome mjestu.

¹⁷⁵ Francuski filozof, matematičar i fizičar iz 17. stoljeća.

¹⁷⁶ Francuski filozof iz 16. stoljeća.

¹⁷⁷ Njemački filozof i jedan od predstavnika njemačkog idealizma.

¹⁷⁸ *Kritika*, broj 13, srpanj-kolovoz, 1970., 527.-530.

Godine 1966. pojavila su se dva rada koja su imala drugačiji pogled na Gotovčevu pjesništvo, uz već spomenuto Šoljanovo stajalište. Vjeran Zuppa u svom djelu *Isprika za pjesmu* iz 1966. godine, u izdanju *Razloga*, pod naslovom „Pored toliko stvari. Pretpostavke poezije i poetike Vlade Gotovca“ i Veselko Tenžera člankom „Izuzetak ili pravilo“ u časopisu *Danas* studenata Filozofskog fakultet u Zagrebu.

Vjeran Zuppa na dvadesetak stranica esejistički ulazi u najučestaliju temu Gotovčeva pjesničkog izričaja – egzistenciju. Za njega je „čitava poezija i poetika Vlade Gotovca okrenuta k opasnom prostoru života kao jedinome mjestu gdje se evidentira realitet te misli, gdje napor pjesme dobiva smisao“.¹⁷⁹ Za Zuppu Gotovac je jedan od najznačajnijih hrvatskih pjesnika i egzistenciju postavlja kao osnovu poezije Vlade Gotovca. Poemu *Jeka* postavlja kao jedan novi poetični početak otvarajući njome kritične teme. Polazište za Zuppinu razmišljanja o Gotovčevu pjesništvu humanistička su koncepcija filozofa Gastona Bachelarda, ali i upozorava na Heideggerove kasnije spise u kojima sukobljava racionalno i iracionalno.¹⁸⁰

Gotovac, piše Zuppa, poetski je „okrenut nastojanju da kroz sebe rasvijetli problem svoje vlastite utemeljenosti u vremenu“.¹⁸¹ Ističe pretjeranu pjesnikovu iskrenost u stihu „Još samo poezija može poučiti ljude“ u kojem navedeni stih ima polemičku vrijednost i odnose se na kritičko reagiranje „na kritična pitanja same povijesne zbilje“, gdje Gotovac suvremenoj poeziji želi dati posebnu važnost.¹⁸² On piše o pjesnikovoj egzistenciji u svijetu unutar čovjekovih borbi za svoju sudbinu, a život se ujedno opire pjesniku i o svemu se, piše Zuppa, odlučuje „visoko i daleko od njega samog“.¹⁸³ Knjiga *Opasni prostor* za Zuppu je mjerilo i kriterij za budućnost, kako zaključuje Tonko Maroević¹⁸⁴, a Gotovac u središte razmišljanja stavlja čovjeka u zbilji suvremenog svijeta, o kome su govorili Hegel, Marx i Kierkegaard.¹⁸⁵ Gotovac piše o „razorenom životu“, tjeskobi, brizi, ali i nadi koja je sad u središtu čovjekovih razmišljanja, a Zuppa piše kako je svaki stih i esej obojan upravo ovim temama.¹⁸⁶ Vlado Gotovac pristupa problemima egzistencije s dva polazišta. S jedne strane to je Hegelov svijet i Hegelova „filozofija smrti“ koja prihvaća židovsko-kršćansku antropologiju, ali odbijajući pomisao posmrtnog života. S druge strane to je Hölderlinova poezija koja aktualizira samu svrhu pjesništva kao i dvojbe koje su prisutne i u Rilkeovoj poeziji. Ta dva svijeta, ističe

¹⁷⁹ Zuppa, *Isprika za pjesmu*, Zagreb 1966., 146.

¹⁸⁰ Isto, 124.

¹⁸¹ Isto, 125.

¹⁸² Isto, 126.

¹⁸³ Isto, 127.

¹⁸⁴ Tenžera, *Šok običnosti, Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, 256.

¹⁸⁵ Zuppa, *Isprika za pjesmu*, 127.

¹⁸⁶ Isto, 128.

Zuppa, Gotovac je realizirao u svom eseju „*Približavanje vječnosti: Mi više nikada nećemo moći zatvoriti svijet izvjesnošću izvan one u kojoj prebivamo, koja je iznad svega naš stvarni izbor*“.¹⁸⁷ Prestao je tada Gotovac sa svojim transcendentnim razmišljanjima jer je za njega stvaranje života borba za vječnost. Zuppa je definirao Gotovčev pristup egzistenciji kroz njegovo praćenje Hegelovih misli i Sartreove „apsurdnosti smrti“. Gotovac temi smrti prilazi kao odnosu povijesnih granica egzistencije kroz mitove i religije i „smrti boga“ što za njega predstavlja „*povijesni odnos čovjeka prema bitku*“.¹⁸⁸ Kritičar Zuppa nastoji odgovoriti na Gotovčev „položaj riječi pjesme“ u zbilji svijeta kao i pjesnika u njemu. Zuppa stavlja Gotovca uz bok Camusu¹⁸⁹ i Rilkeu¹⁹⁰ kad je u pitanju tema „filozofske situacije“. Kao što je Camusov roman pravo mjesto za iznošenje filozofskih stajališta, tako i za Gotovca pjesma predstavlja isto.¹⁹¹ Kada Gotovac piše o opasnosti, onda Zuppa ističe i sve njegove pjesme i eseje jer je opasnost „*jedan od najznačajnijih simbola njegove poezije*“.¹⁹²

Analizirajući Gotovčevu pjesmu „Raport stražara iz Pompeja“ Zuppa naglašava kako „*u smrti i u povijesti iščezava pojedinac*“¹⁹³, gdje je očita naglašenost tog Gotovčeva vječnog pojedinca kojeg on analizira i ističe u svim skazanjima poslije.

Za Gotovca čovjek se nalazi u beskonačnom obnavljanju susreta s poviješću, samo što te boli i patnje mijenjaju svoj izgled. Za Zuppu je riječ „cvijet“ središnji simbol Gotovčeve poezije. On u njegovim stihovima predstavlja prirodu, slobodan rast, mjesto svijesti i dodirivanje ljudske sudbine. Pjesnikovo upućivanje na cvijet je „*metaforičko traženje znaka mjesta čovjeka, gdje će njegov sporazum s vlastitom sudbinom biti moguć*“.¹⁹⁴

Veselko Tenžera antitetičan je Zuppi kad je u pitanju poezija Vlade Gotovca. Gotovca, kao što je do tada i bilo poznato, svrstava u skupinu pjesnika koji „*uspostavlja prekinuti ton hrvatskog pjesništva*“ nakon socrealističke kolektivne društvene akcije i svojevrsnog „socrealističkog intermezza“, kako to voli reći Tenžera. Gotovac je zadovoljio sve trenutne estetske zahtjeve i postao slijednik tadašnjih pjesnika, filozofa i esejista i okupljao se oko tadašnjih časopisa. Naglašava Tenžera, tako, da je na Gotovca utjecala „*metaforička slikovitost F. G. Lorce, cerebralnost T. S. Eliota i R. M. Rilkea, filozofija egzistencijalizma J.*

¹⁸⁷ Isto, 130.

¹⁸⁸ Isto, 131.

¹⁸⁹ Albert Camus francuski je književnik i filozof, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1957. godine. Autor romana Stranac.

¹⁹⁰ René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke, austrijski književnik.

¹⁹¹ Zuppa, 135.

¹⁹² Isto, 137.

¹⁹³ Isto, 138.

¹⁹⁴ Isto, 144.

P. Sartrea, fundamentalna ontologija M. Hiedeggera pa sve do Camusove mitologije apsurdna i esejistike M. Blanchota“.¹⁹⁵

Bio je pripadnik generacije koja je pisala u „oprečno zasnovanim kriterijama“ od *Krugova, Međutim, Prisutnosti, Književnika, do Razloga*, gdje Tenžera upravo, čini se, Zuppi zamjera što Gotovca diže do „samog vrha europske poezije“.¹⁹⁶

Tenžera kroz osam cjelina secira Gotovčevu poeziju. On spočitava Gotovcu neoriginalnost u pisanju pjesama. Gotovac „se oslanja na misli spomenutih esejista i filozofa, ali nadogradnje, u pjesničkom i misaonom smislu, nema. Gotovac je još uvijek, u ovoj fazi, samo čitatelj, a nikako pjesnik“.¹⁹⁷ Nije pjesnik jer nema hrabrosti „pjesmom izložiti svoje misli, ne moći dosegnuti razinu pjesničke odgovornosti“.¹⁹⁸ Za Tenžeru problem u Gotovca je jezik, jer, dok Ujević i Šimić mogu prodrijeti jezikom u stvari i bića, Gotovac to ne može. Spojiti svijet i pjesništvo pravom pjesniku je moguće, dok je kod Gotovca to nemoguće. Za Tenžeru su jezik i pjesništvo Vlade Gotovca površni. Velik broj pojmova koje Gotovac koristi (Dobitak, gubitak, srce, smrt, pjesma itd.) za Tenžeru su samo puko nabranje, bez pjesničke slikovitosti.¹⁹⁹

Gotovac je po svojoj tematici egzistencijalist, ali za Tenžeru on je i impresionist i rob svojih asocijacija. Banalan je, uspoređuje njegove pjesme s pustinjom, gdje neki dijelovi imaju „relativnu misaonu vrijednost“, ali je ukupnost pjesme uzaludan napor „poput mrava iščezla u pustinjskom pijesku“.²⁰⁰ Gotovac je za njega rezoner jer ne sudjeluje i izvan je situacije o kojoj govori. Svi nabranji pojmovi mrtva su materija i naklapanje. On je, po svom rezonerstvu, malograđanin, trećerazredni pjesnik, „ali ipak pjesnik“.²⁰¹

Posljednja zbirka u ovom razdoblju, do početka jezičnih i političkih događanja, nastala je 1967. godine u izdanju Naprijeda u Zagrebu, *Zastire se zemlja*. Gotovac je naglašavao i zahtjev da poezija bude „svojina svih, da govori u ime širokog kruga ljudi, da, dakle, bude izraz njihova osjećaja svijeta“.²⁰² Gotovčevo pjesništvo društvena je pojava i odgovornost i dopušta svakome da se identificira.²⁰³

¹⁹⁵ Tenžera, *Šok običnosti, Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, 9.

¹⁹⁶ Isto, 9.

¹⁹⁷ Isto, 12.

¹⁹⁸ Isto, 13.

¹⁹⁹ Isto, 15.

²⁰⁰ Isto, 16.

²⁰¹ Isto, 19.

²⁰² Pavličić, „*Lirika i etika*“, 123.

²⁰³ Isto, 125.

4. Na putu prema Hrvatskom proljeću

4.1 Povijesni kontekst

U Jugoslaviji, sredinom šezdesetih godina, nastaju privredne i političke reforme. Režim je težio jugoslavenskoj ideji kroz marksističku ideologiju istovremeno potiskujući nacionalne kulture i provodeći reforme. Najviše o tom razdoblju piše Hrvoje Klasić u djelu *Jugoslavija i svijet 1968. godine* i tadašnja vlast Savez komunista Jugoslavije u svojim *Smjernicama o najvažnijim zadacima Saveza komunista u razvijanju sistema društveno-ekonomskih i političkih odnosa* iz 1968. godine, dok Dušan Bilandžić u djelu *Hrvatska moderna povijest*, Božidar Novak *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* i Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza* daju sintezu, između ostalih, i interpretiraju ovo važno povijesno razdoblje. Isto tako i Ivo Goldstein u knjizi *Hrvatska povijest* i Hrvoje Matković *Povijest Jugoslavije (1918-1991). Hrvatski pogled*. U sklopu šire historiografije, kako bismo lakše shvatili razdoblje koje je obilježio Gotovac i koje ga je formiralo kao važnu javnu ličnost, treba napomenuti kako literatura i o ovom razdoblju obiluje člancima, od znanstvenih do publicističkih, ali knjigama ili djelom/ima koje će to razdoblje zaokružiti, ne. Akteri događaja, Savka Dabčević-Kučar²⁰⁴ u djelu *'71 - Hrvatski snovi i stvarnost*, Miko Tripalo *Hrvatsko proljeće* i Hrvoje Šošić *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.* pisali su o pokretu i tim događanjima, svatko sa svoje strane pogleda i u analizi rada to ćemo istaknuti. Dok „*Izveštaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, Hrvatsko proljeće, Presuda Partije*“, iz 1972. godine, zbornik radova *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, urednika Tvrtka Jakovine, potom rad *Nakon četvrt stoljeća [razgovor sa Savkom Dabčević-Kučar, Vladom Gotovcem i Draženom Budišom]*, Erasmus (1996.) ili pak zbornik radova urednika Slobodan Kaštela, Božidar Novak, Vladimir Veselica iz 1997. godine *25. obljetnica*

²⁰⁴ Hrvatska ekonomistica i političarka (Korčula, 6.12. 1923.-Zagreb, 6.8. 2009). Od 1950. radila na Ekonomskom fakultetu kao profesorica političke ekonomije. Od 1959. članica CK SKH, od 1963. članica Izvršnoga komiteta CK SKH, a od 1966. jedan od sekretara Izvršnoga Komiteta CK SKH. Od 1967. do 1968. bila predsjednica Izvršnoga vijeća Sabora SRH, a od 1968. predsjednica CK SKH. Bila je žestoka zagovornica promjena u gospodarskom sustavu na temelju slobodnijeg djelovanja tržišta, kao i reforme federacije u smjeru veće samostalnosti i ravnopravnosti republika u vrijeme Hrvatskog proljeća. Nakon XXI. sjednice Predsjedništva SKJ u Karađorđevu u prosincu 1971. bila je prisiljena podnijeti ostavku na funkciju predsjednice CK SKH, potom je isključena iz SKH, uklonjena s fakulteta i iz javnog života. Početkom 1990. ponovno je ušla u politički život, pristupila kao izvanstranačka osoba Koaliciji narodnoga sporazuma. Osnivačica i predsjednica HNS-a (1990–94) te zastupnica u Saboru (1992–95). Autorica više udžbenika i knjiga iz područja političke ekonomije i planiranja te političke publicistike. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13632> (pristupljeno 25.3.2020.)

boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće daju i iskaze svjedoka vremena, ali i historiografski pogled.

Bilandžić razdoblje između 1954. i 1964. godine naziva razdobljem između diktature i samoupravljanja. Početkom šezdesetih Hrvatska ulazi među srednje razvijene zemlje, međutim dolazi do raskola državno-partijskog vodstva i nastaje hrvatski nacionalni pokret izazvan ustavnim promjenama u federalizmu 1967. i 1968. godine.²⁰⁵

Umjesto deetizacije nacionaliziranoga, slijedile su nacionalne etatizacije kada puca monolitizam Titova Saveza komunista. Transformiran je centralizirani državni kapitalizam i nije slijedilo jačanje gospodarstva.²⁰⁶

Mnogi mediji Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije 1958. godine nazivaju temeljem novog, bespartijskog društva. Prihvaćen je novi Program SKJ, antistaljinistički i, pokazalo se, neostvariv, „*ponajprije zato što ga sâm Savez komunista ostvarivati nije htio*“.²⁰⁷

Krenulo se sastavljanju i planiranju novog Ustava. Ustav FNRJ iz 1946. godine pretrpio je bitne izmjene Ustavnim zakonom iz 1953. kojim je uveden predsjednički sustav. Od 1961. godine traje nova rasprava o ustavnim promjenama, Prednacrt Ustava FNRJ ulazi u široku raspravu.

Tadašnje novinstvo biva dijelom javne rasprave, ali gotovo pa neprimjetno. U travnju 1963. godine prihvaćen je Ustav SFRJ koji, nominalno, »narodnu demokraciju« zamjenjuje »samoupravnom socijalističkom demokracijom«, a predsjednički sustav polupredsjedničkim.²⁰⁸

U Hrvatskoj na čelo Izvršnog vijeća (vlade) 1967. godine, dolaze novi partijski kadrovi, menadžerski i ekonomski orijentirani: Savka Dabčević-Kučar, Dragutin Haramija²⁰⁹, Ivo Perišin²¹⁰ i drugi.²¹¹ Time ekonomska politika istiskuje ideološku, barem se tako činilo.

Otvaraju se i mnoga nacionalna pitanja, krenula je agrarna reforma 1965. godine. Nakon 1961., to je bio drugi pokušaj decentralizacije privrednog sustava, ali ovlasti su postale

²⁰⁵ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 529.

²⁰⁶ Inoslav Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, u: *Šezdesete u Hrvatskoj – Mit i stvarnost*, Zagreb 2018., 380.

²⁰⁷ Isto, 381.

²⁰⁸ Na istome mjestu.

²⁰⁹ Hrvatski političar. Od 1969. bio je predsjednik Izvršnoga vijeća Sabora SRH i član Predsjedništva CK SKH. Kao jedan od vodećih sudionika Hrvatskoga proljeća, bio je zagovornik gospodarske i političke reforme. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24369> (pristupljeno 25.3.2020.))

²¹⁰ Hrvatski ekonomist i političar.

²¹¹ Bešker, 381.

veće, upravo tamo gdje su decentralizacijom prenesene, u Republike. Nažalost, nedugo zatim, kreću medijski natpisi o krizi, „hrvatska šutnja“ i nacionalno pitanje, Savezu komunista ponovno postaju najvažnija pitanja.²¹²

Za razliku od reforme 1961., reforma 1965. godine bila je oštra dok je dinar devalvirao.²¹³ Nedugo nakon Sedmog Kongresa uslijedio je Brijunski plenum, u ljeto 1966. godine, s razvlaštenjem Državne bezbjednosti ili skorim smjenjivanjem šefa UDB-e Aleksandra Rankovića²¹⁴ i Svetislav Čeće Stefanovića²¹⁵.²¹⁶

Brijunski plenum na kojem je 1966. godine bio 141 sudionik donio je važne promjene, kadrovske i organizacijske. UDBA je preimenovana u Službu državne sigurnosti, ali će stari naziv zauvijek ostati u upotrebi i biti sinonim za tajnu državnu službu gotovo do danas. Rankovića i Čecu Stefanovića tako će naslijediti Mijalko Todorović²¹⁷ i Koča Popović²¹⁸.²¹⁹

Transformacijom UDBE u SDS, 1. siječnja 1967. godine, i u Hrvatskoj će doći do smjene šefova. Smjenom dotadašnjeg šefa republičke Udbe Uroša Slijepčevića trebalo je izabrati novog šefa hrvatske obavještajne službe pa se izbor suzio na dva imena: Josipa Manolića²²⁰ i Jovu Ugričića. Prema dogovorenim načelima upravljanja, nakon što je smijenjen rukovoditelj Srbin (Slijepčević) na čelo treba doći Hrvat (Manolić), ali to se nije dogodilo, vjerojatno poradi jakog političkog utjecaja Vladimira Bakarića koji je bio na strani Ugričića.²²¹

Kako se mislilo da je smjenom Rankovića i Stefanovića slomljena ideologija velikosrpskoga nacionalizma i unitarizma u hrvatskomu partijskom vodstvu ipak, ponovno pod izlikom liberalnog ponašanja, dvije godine poslije, najviše pod utjecajem srpskog

²¹² Isto, 388.

²¹³ Dinar je devalvirao s 300 na 600, pa na 750 dinara za jedan dolar potom 1:1250; naglo smanjenje od 60 posto značilo je samo priznanje već akumuliranog slabljenja domaće valute. S tim da je postavljanje dinara na nižu razinu prema dolaru bilo stimuliranje izvoza, vidi: Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Zagreb 2012., 24.

²¹⁴ Član Politbiroa i bliski suradnik Josipa Broza Tita. Čelni čovjek obavještajne zajednice u tadašnjoj Jugoslaviji.

²¹⁵ Sudionik Narodnooslobodilačke borbe, društveno-politički radnik SFRJ i narodni heroj Jugoslavije. U razdoblju od 1953. do 1963. godine obavljao je dužnost Saveznog sekretara za unutrašnje poslove FNRJ.

²¹⁶ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 391.

²¹⁷ Mijalko Todorović Plavi (1913. -1999.), sudionik Narodnooslobodilačke borbe, društveno-politički radnik SFRJ i SR Srbije. U razdoblju od 1971. do 1974. godine obavljao je dužnost predsjednika Savezne skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

²¹⁸ Konstantin-Koča Popović (1908.-1992.), general pukovnik Jugoslavenske narodne armije, drugi po redu načelnik Generalštaba Jugoslavenske narodne armije, narodni heroj Jugoslavije, diplomat i političar.

²¹⁹ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 68.

²²⁰ Predratni skojevac, organizacijski sekretar PK SKOJ-a, komunist, prvoborac, nositelj partizanske spomenice, diplomirani pravnik, hrvatski političar, drugi predsjednik Vlade Republike Hrvatske, prvi predsjednik Županijskog doma Hrvatskog sabora, hrvatski obavještajac i bivši visokopozicionirani pripadnik UDBA-e.

²²¹ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 70.

generala Dušana Žanka i njegovih sljedbenika u CK SKH bit će smijenjeni političari Većeslav Holjevac, Vlado Brnčić i Dragutin Stojaković.²²²

Služba državne sigurnosti SRH krajem šezdesetih godina započinje intenzivnije pratiti političke aktivnosti budućih glavnih aktera „Hrvatskog proljeća“, posebno nakon propale „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“. Uz njih pod paskom operative dolaze službenici hrvatske Katoličke crkve i drugih vjerskih zajednica koji su bili najveća sigurnosna prijetnja „*razvoju samoupravnoga socijalističkog društva*“.²²³

Nakon toga počela je rekonstrukcija Federacije, na tragu linije koja je na Sedmom kongresu pretegnula, a na Brijunskom plenumu eliminirala simboličke vođe suprotne linije, i to kroz različite amandmane na Ustav.²²⁴ Ustavne su promjene prenesene i na republike, dakle i na Hrvatsku.

Eklatantan primjer tadašnje situacije u državi je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika koju je *Telegram* objavio 17. ožujka 1967., a o čemu će više biti riječi poslije u radu. Njome se zahtijevao ravnopravan položaj hrvatskog jezika u federaciji, slobodno oblikovanje hrvatskog jezika u skladu s hrvatskom tradicijom te puna afirmacija hrvatskog jezika u svim sferama života. Bio je to početak partijske borbe protiv unitarizma i nacionalizma.²²⁵

Na Devetom kongresu SKJ u Beogradu 1969. i Savez komunista je „federaliziran“ kroz organizacije Saveza komunista u svakoj republici i autonomnoj pokrajini te u vojsci.²²⁶ Ukinut je Centralni komitet i zamijenjen Predsjedništvom, a Izvršni komitet zamijenjen je Izvršnim biroom s podjednakim brojem predstavnika republičkih, odnosno pokrajinskih organizacija SK. Tako je delegiranje Vladimira Bakarića i Mike Ante Tripala²²⁷ u Izvršni biro dovelo na čelo republičke partijske organizacije Savku Dabčević-Kučar.²²⁸

²²² Isto

²²³ Isto, 73.

²²⁴ Na istome mjestu.

²²⁵ Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 531. – 532., 603. – 604.

²²⁶ Time je izbjegnuta »federalizacija« oružane sile, ali je ostavljena mogućnost da admirali i generali pokušaju djelovati kao posebna partijska snaga, što je devedesetih omogućilo vojni udar protiv Hrvatske.

²²⁷ Ante Miko Tripalo bio je hrvatski političar i pravnik. Sabor SRH imenovao ga je u srpnju 1971. hrvatskim članom Predsjedništva SFRJ. Isticao je važnost ravnopravnosti nacija, upozoravao na opasnosti reakcionarnoga djelovanja unutar komunističke nomenklature te je poticao demokratizaciju politike. Kao jedan od vođa Hrvatskoga proljeća, nakon sjednice Predsjedništva SKJ u Karađorđevu u prosincu 1971. morao je podnijeti ostavke na sve državne i partijske funkcije. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62342>)

²²⁸ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 391.

Uz privredne promjene jedno od glavnih pitanja bilo je pitanje jezika. „Borba“ za jezik kreće još od 19. stoljeća i stalnim težnjama Hrvata da se uz pomoć jezika izbore za svoj nacionalni identitet jer pod pritiscima mađarskog, talijanskog i njemačko-austrijskog političkog diskursa i djelovanja to je bilo jako teško. Ta se borba nastavila i kroz 20. stoljeće, posebice kad bi u pitanje došlo izjednačavanje srpskog i hrvatskog jezika.

Reforme se nisu svidjele konzervativnom dijelu partijskog vodstva, a na čelu mu je bio Aleksandar Ranković, potpredsjednik Republike i, ispred partijskog vodstva, zadužen za UDB-u²²⁹, poslije SDS-a (Službe državne sigurnosti) ili SDB-a (Službe državne bezbednosti). Provodio je centralističko-unitarističku politiku, a Rankovićev otpor raspravi o nacionalnom pitanju bio je eklatantan na VIII. kongresu SKJ. Ovdje je bio posrijedi višestruki sukob: između SDS i republičkih vodstava, koji nisu zahtijevali da se ukine pritisak SDS, nego da se ona decentralizira i da svako republičko vodstvo kontrolira svoju SDS. Osim toga, bio je posrijedi sukob između civilne i vojne (kontra)špijunaže, ali okvir svega toga bila je borba za vlast i za poziciju „Titovog „nasljednika“. Tu se Ranković dao neoprezno izložiti 1963. (kao potpredsjednik SFRJ).

²²⁹ UDB, UDB-a ili UDBA (sr. Uprava državne bezbednosti, hr. Uprava državne sigurnosti) naziv je za tajnu policiju koja je djelovala u vrijeme druge Jugoslavije, a nastala je 1946. godine preustrojem OZN-e (Odjeljenje za zaštitu naroda, komunistička tajna policija) i prestala je djelovati pod tim imenom raspadom SFRJ krajem 1990. godine. Osim popisa agenata UDBE, raznih teorija i pregleda rada UDBE, nema ozbiljnije i relevantne literature o samom radu UDBE, osim, naravno, objašnjenja njenog načina rada i djelovanja u prikazima povijesti Jugoslavije ili člancima. Za ovo istraživanje imao sam priliku ragovarati sa Željkom Kekićem, djelatnikom UDBE do 1990., ali i SIS-a (Sigurnosno-informativna služba Ministarstva obrane RH) od 1990., koji je pratio, među ostalima, i Vladu Gotovca. U razgovoru je vidljivo kako je Gotovac uvijek bio dosljedan svojim razmišljanjima, ali je intrigantno kako je Gotovac bio praćen i u devedesetim godinama što praktički pokazuje da je bio praćen preko 40 godina. Literatura o radu ove organizacije obiluje raznim znanstvenim člancima, ali sveobuhvatnog rada, knjige, nema. Izašla su publicistička izdanja o radu UDBE pa bih istaknuo samo neke, po meni, najistaknutije: *Partija, UDBA i svećenička udruženja* Jure Krišto, *Udbini sinovi* Marka Markovića, *Dosje 240271: Udbin dosje o Vici Vukojeviću, Predpisi o metodah in sredstvih dela UDBE in KOSA = propisi o metodama i sredstvima rada UDBE i KOSA: 1944.-1990.* Roman Leljak, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskih iseljenika iz Bosne i Hercegovine, HRB: Hrvatsko revolucionarno bratstvo: rat prije rata, Zločini komunističke mafije: od slučaja Đureković do "Lex Perkovića"* Bože Vukušića. Autobiografije su počeli pisati i objavljevati ljudi koji su bili akteri vremena i djelatnici Službe, kao što su Josip Boljkovac (*Istina mora izaći van - - -* : sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske) i Josip Manolić (*Politika i domovina: moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, „Špijuni i domovina: moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku). Ali, sve su to publicistički radovi, doduše, jednim dijelom oslonjeni i na izvore, ali nedovoljno za historiografski potpun pogled na rad ove Službe. Istaknuo bih znanstvene članke: Jure Krišto, *Partija, udba i svećenička udruženja. Udbin elaborat o udruženjima i drugi dokumenti*, Hrvatska kulturna zaklada - Hrvatsko slovo, Zagreb, 2014., 157 str. Radelić, Zdenko, „Ozna/Udba: popisi neprijatelja i njihova kategorizacija (1940-ih i 1950-ih)“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 49, no. 1, 2017. i njegov članak „Drastičan obračun s neprijateljima: primjer hrvatske (1940-ih i 1950-ih)“, *Historijski zbornik*, vol. 70, no. 1, 2017. Ili pak članak „Dosjei Udbe kao problematični objekt (re)konstrukcije hrvatskog nacionalnog identiteta“, Viktorije Kudra Beroš, *Etnološka tribina*, vol. 48, no. 41, 2018. i Radelićev tekst „Pripadnici Udbe u hrvatskoj osuđeni zbog Informbiroa“ objavljen u *Časopisu za suvremenu povijest*, vol. 42, no. 2, 2010. O njenoj međunarodnoj aktivnosti pisao je Gordan Akrap u članku „Suradnja izvještajno-sigurnosnih sustava DDR-a i SFRJ“, *National security and the future*, vol. 12, no. 1-2, 2011. itd.

Na Brijunskom plenumu 1. srpnja 1966. godine Centralni komitet SKJ isključio je Rankovića iz Partije. Ti politički događaji važni su za razdoblje koje slijedi jer je isključenje Rankovića pridonijelo jačanju republika i nacionalne svijesti. Dva su tu, dakle, važna faktora i preduvjeta za društvene i političke promjene: ekonomska kriza i popuštanje „čvrste političke ruke“.²³⁰ Valja naglasiti, kako, padom Rankovića, Tito stvara nove kontrolne obavještajne mehanizme. Ulogu UDB-e preuzima KOS.²³¹ Jačanje obavještajnih službi 1971. godine imalo je kao cilj i zadatak rušenje Hrvatskog proljeća. Uoči sastanka u Karađorđevu, 17. rujna 1971. godine, osnivaju se savjeti za narodnu obranu i sigurnost, sve pod Titov nadzor. Slide masovna prisluškivanja, klevetničke kampanje i aktivnosti prema akterima iz javnog i političkog života u Hrvatskoj.²³²

U proljeće 1968. godine, javlja se studentski aktivizam koji je zahvatio sva važnija jugoslavenska sveučilišta. Nezadovoljstvo je izazvao, do tada nikada gori, studentski standard te perspektiva i budućnost pronalaženja posla nakon studija. Politika je isticala studentsko nezadovoljstvo, ali nije nudila rješenja pa nemiri započinju u Beogradu, 2. lipnja 1968. godine. Tada započinje masovna pobuna protiv postojećega političkog sustava i političke elite. Tadašnja milicija izašla je na ulice, ali studenti nisu odustajali. Pod udarom kritike nalazile su se privilegije, bogaćenje, nezaposlenost. U priopćenju Univerzitetskog odbora Saveza studenata BU, Akcionog odbora demonstracija i redakcije lista *Student* studenti su se zalagali protiv socijalne nejednakosti, nezaposlenosti i iseljavanja ljudi u inozemstvo, za osiguranje stvarne demokracije u svim dijelovima života i brže i temeljitije uspostavljanje samoupravnih odnosa. Na sastanku su sudjelovali Petar Stambolić²³³, Đurica Jojkić²³⁴ i Branko Pešić²³⁵, kao predstavnici vlasti, te dio Akcionog odbora. Zaključeno je da se oformi tim koji bi ispitao uvjete života i rada studenata. Zaključeno je da se pokrene reorganizacija rada sveučilišta. I tražili su demokratizaciju društva u SFRJ. Na oblikovanje, tijekom,

²³⁰ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 28.

²³¹ KOS (kratica od Kontraobavještajna služba), protuobavještajna služba državnog aparata SFRJ osnovana sredinom 1952., kada se iz Udbe izdvojilo područje vojne sigurnosti; Godine 1966. preimenovana u Upravu sigurnosti JNA. KOS se osobito bavio praćenjem »neprijateljske emigracije« i »unutarnjega neprijatelja«, surovo se obračunavao s pripadnicima hrvatske dijaspeore koji su na bilo koji način osporavali SFRJ. Za raspada Jugoslavije (1991) različitim je subverzivnim i terorističkim akcijama nastojao onemogućiti uspostavu RH. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33284>) (pristupljeno 25.3.2020.)

²³² *Jutarnji list*, Božo Novak, Prvi amandman, 1. prosinca 1998. godine

²³³ Jedan od važnijih političkih dužnosnika u SFRJ.

²³⁴ Komunistički političar.

²³⁵ Srpski političar i državno-politički dužnosnik.

usmjeravanje, ali i na završetak studentskog pokreta velik su utjecaj imali postupci profesora, političara, radnika, ali i najšire javnosti.²³⁶

Štrajkovi i prosvjedi studenta zahvatili su i ostale centre tadašnjih jugoslavenskih republika, ali u puno manjoj mjeri. Ljubljana je bila sjedište sveučilišta gdje prosvjedi nisu imali isti uzrok i tijekom niti su bili motivirani kao prosvjedi u Beogradu. Odluka da se deficit u poslovanju ljubljanskih domova pokrije prihodom od turističke djelatnosti, od 25. svibnja 1968. godine, za studente je bila neprihvatljiva te je uslijedio prosvjed. Prosvjedi istovremeno kreću u Zagrebu, Nišu i Sarajevu. Partijsko rukovodstvo, pod egidom bratstva i jedinstva, sve se teže nosilo s problemima koji se šire republikama²³⁷

Studentske su se demonstracije 1968. godine naslanjale na slične nemire u Francuskoj, kao kapitalističkoj zemlji, i Čehoslovačkoj, kao socijalističkoj zemlji. Prosvjedi u Zagrebu, od 3. do 11. lipnja, bili su kao potpora beogradskim demonstracijama, a potom i kao samostalni studentski pokret s vlastitim zahtjevima i proglašenjem Zagrebačkog sveučilišta Socijalističkim sveučilištem Sedam sekretara SKOJ-a.

Iz Čehoslovačke se širilo Praško proljeće, pokret liberalizacije Komunističke partije i njezina režima, s refleksijama u Poljskoj, Istočnoj Njemačkoj itd. Istovremeno u Sjedinjenim Američkim Državama razvio se studentski i radnički bunt koji se proširio Europom: Italija 1967., Pariz 1968., Njemačka, Francuska itd.²³⁸ Pokreti iz 1968. u Čehoslovačkoj i Poljskoj tražili su više demokratskih prava, političke i gospodarske slobode i društvene reforme u liberalnom smjeru.²³⁹ Savka Dabčević-Kučar pak reći će kako je Hrvatsko proljeće imalo daleko veći zamah nego pojave u Pragu pod idejom nacionalne ravnopravnosti kao elementarnog ljudskog prava i pluralizma koji je označavao demokraciju.²⁴⁰

Raste nezadovoljstvo studentske populacije i svi traže krivca za loše stanje u državi. Za desnicu su to komunisti, za vlast mladi buntovnici itd.²⁴¹ Amerikanci su postupke i odnos komunističke vlasti prema studentskom pokretu nazvali taktikom „mrkve i batine“. ²⁴² „Mrkva“ se odnosi na povećanje prava studenata pripravnika Zakonom o pripravnicima,

²³⁶ Vidi: *Smernice o najvažnijim zadacima Saveza komunista u razvijanju sistema društveno-ekonomskih i političkih odnosa*, Beograd 1968., 3-26

²³⁷ Isto.

²³⁸ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 402.

²³⁹ *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Zbornik, ur. Tvrtko Jakovina, Zagreb 2012., 20.

²⁴⁰ Dabčević-Kučar – Gotovac – Budiša, „Nakon četvrt stoljeća“, *Erasmus, časopis za kulturu demokracije*, veljača 1996., broj 15, 9.

²⁴¹ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 402.

²⁴² Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 160.

proširenje prava odlučivanja studenata, dok je „batina“ dolazila u službenim priopćenjima naglašavajući kako su studenti izabrali pogrešan način traženja promjena, kako „neprijateljski“ elementi koriste njihove nemire u svoju korist, misleći pritom na „rankovićevce“, „đilasovce“, „ibeovce“ ili kako je Tito znao reći „od kralja do Mao Ce Tunga“.²⁴³

Kako se u društvu sve više liberaliziraju ekonomija i gospodarstvo, studentski bunt 1968. nesumnjivo je bio i posljedica te liberalizacije, ali kada bi ta liberalizacija uključivala pluralizam jedne partije, nastali bi problemi i dolazi do represije koja će se pojaviti početkom sedamdesetih godina. Tada su se na zagrebačkome Filozofskom fakultetu profilirali i studenti druge orijentacije, katoličke, liberalne itd., kao npr. Dražen Budiša²⁴⁴ i Ivan Zvonimir Čičak²⁴⁵.

Uzrok tadašnjoj situaciji u početku studentskih nemira je i pojava sve većeg broja studentskih novina, tekstova i komentara i to ljudi različitih opredjeljenja. Od lipnja 1968. pa do kraja te godine nije bilo ni jednoga jedinoga omladinskog ili studentskog lista u Jugoslaviji koji nije bio barem jednom zabranjen i kojemu nije smijenjeno uredništvo ili dio uredništva. Osim *Mladosti* koja je toj sudbini izbjegla. U tom su razdoblju u Jugoslaviji 32 ili 33 uredništva bila smijenjena.²⁴⁷

Dok u zemlji vlada nezadovoljstvo, u Partiji se sprema smjena generacija pa će na istaknuta mjesta u hrvatskoj politici doći Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Pero Pirker i ostali. Hrvatski predstavnici već od početaka traže da se promijeni gospodarski sustav i uvedu novi politički odnosi i, unatoč otporu unitarističko-centralističkih snaga, Tito staje na stranu hrvatskih partijskih čelnika.²⁴⁸

Stvaraju se, vremenom, dakle, tri struje u hrvatskom društvu koje ozbiljno prijete sustavu, nezadovoljni odnosom prema Hrvatskoj, svatko sa svoje strane gledanja: hrvatski partijski čelnici, studenti i Matica hrvatska sa svojim časopisima *Kolo*, *Kritika*, *Dubrovnik* i *Hrvatski tjednik*. Otvarale su se nacionalne i liberalno-demokratske ideje, s većim naglaskom na nacionalno. Jedni su htjeli demokratsku Hrvatsku u okviru Jugoslavije, a jedan dio htio je i potpunu neovisnost Hrvatske.

²⁴³ Isto, 161.-163.

²⁴⁴ Hrvatski političar i jedan od studentskih vođa u vrijeme Hrvatskog proljeća.

²⁴⁵ Hrvatski političar, aktivni sudionik Hrvatskog proljeća i prvi student prorektor Sveučilišta u Zagrebu.

²⁴⁶ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 403.

²⁴⁷ Na istome mjestu.

²⁴⁸ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991). Hrvatski pogled*, Zagreb 1998., 358.

Zasigurno je presudan trenutak bila Deseta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske u siječnju 1970. godine kada je osuđen jugoslavenski unitarizam u SK Hrvatske. U raspravama o ustavnim amandmanima Hrvatska je bila definirana kao posebna i uvjetna politička zajednica, prema formulaciji Nerkeza Smailagića, profesora političke doktrine, poslije isključenog s nastave zbog sudjelovanja u Hrvatskom proljeću.²⁴⁹

Sve je to krenulo od već navedene Deklaracije o jeziku u čijem su formuliranju i donošenju sudjelovali i neki istaknuti članovi Saveza komunista (najveću povijesnu težinu imao je Miroslav Krleža²⁵⁰) ali, politički-povijesno gledano, Deseta sjednica unosi novu kvantitetu i kvalitetu u nacionalno gibanje, jer na stranu toga gibanja dovodi samu vladajuću jedinu stranku u Hrvatskoj. Tako se hrvatsko partijsko vodstvo priključilo valu iz 1967. godine koje je od strane državne vlasti prepoznato kao nacionalističko,

Deseta sjednica CK SKH zasjedala je od 15. do 17. siječnja 1970. godine. Posebno važno bilo izlaganje predsjednice CK SKH Savke Dabčević-Kučar koja je govorila kritički i o unitarizmu i o nacionalizmu. Bilandžić zaključuje kako je njen referat „*više bio ideološka i politička mobilizacija za borbu protiv jugoslavenskog centralizma i unitarizma, kao i velikosrpskog hegemonizma*“.²⁵¹

Gotovac je napisao da unitarizam pretpostavlja zaboravljanje slobode i raznolikosti i kao takav je osuđen na teror pustošenja. Naglašava kako je unitarizam iracionalan, prijetvoran i samouvjeren. Ima svoj jezik i mentalitet. Gotovac ironizira unitariste koji nikad neće priznati da su unitaristi, već samo da oni spašavaju Jugoslaviju. Zaključuje kako je unitarizam sjena totalitarizma. Upravo ove njegove misli sažetak su motiva u njegovu radu u godinama koje slijede.²⁵²

Matica hrvatska uključila se u procese 1970. godine i krenula u omasovljenja osnivanjem podružnica po Hrvatskoj, a u travnju 1971. pokrenula je *Hrvatski tjednik*, čiji su programski Proslov napisali Franjo Tuđman, Hrvoje Šošić²⁵³ i Igor Zidić²⁵⁴. Matica tada postaje tretirana kao državni neprijatelj, suprotstavljen Savezu komunista.²⁵⁵

²⁴⁹ www.enciklopedija.hr (pristupljeno 25.3.2019.)

²⁵⁰ Jedan od najvećih i nautjecajnijih književnika i osoba iz javnog života u 20. stoljeću.

²⁵¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 567.

²⁵² Gotovac, „Autsajderski fragmenti II“, *Republika, časopis za književnost*, godište XLVI, ožujak-travanj 1990., broj 3-4, Zagreb, 60.

²⁵³ Hrvatski ekonomist, političar i disident u bivšoj Jugoslaviji.

²⁵⁴ Povjesničar hrvatske umjetnosti, likovni kritičar, pjesnik i esejist. Predsjednik Matice hrvatske od 2002. do 2014. godine, akter Hrvatskog proljeća.

²⁵⁵ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 405.

Vidljivo je kako intelektualnim djelovanjem Matice Hrvatske, paralelno s događanjima nakon X. sjednice, kreće i latentno razvijanje političkog pluralizma i liberalizma pa možemo zaključiti kako *maspok* ili Hrvatsko proljeće kreću i s ovom Sjednicom. Samom razvoju liberalizma razlog su loše prilike u Savezu komunista, ali i sve veće ovlasti republika koje stvaraju svoje nacionalne politike pa na valu toga nastaju nacionalna buđenja. Razlozi takvom stanju su što dolaze i mlađe političke snage tehnokratski orijentirane, a ne samo birokratski, a samim time i utjecaj kapitalizma što će donijeti do velikih razlika u samom političkom vrhu.

Kreće i posve vidljivo, u novinama posebice, raslojavanje Saveza komunista i aktiviranje izvanpartijskih krugova, katoličkih, nacionalnih i liberalnih, koje će zapravo, tek devedesetih postati političke stranke u Hrvatskoj,²⁵⁶ a njima će se tada pridružiti i brojni dotadašnji članovi Saveza komunista.

Hrvatsko komunističko rukovodstvo smatralo je da nacionalni pokret niti može, niti smije zaustaviti, kako ne bi riskiralo val političkog nezadovoljstva. Smatralo je da je povoljnije i za nj i za Savez komunista Jugoslavije da ono bude na čelu, nego da vodeću ulogu preuzme Matica hrvatska, još uz podršku Katoličke crkve. Dok ono vodi nacionalnu politiku, ta se politika može predstaviti kao nastavak revolucionarne, a ko drugi preuzmu inicijativu, onda bi to mogla biti kontrarevolucija – vjerojatno su rezonirali međusobno²⁵⁷.

Nakon ustavnih amandmana 1968, koji su već postavili okvir konfederalizacije Jugoslavije, Titu i saveznome partijskom rukovodstvu važno je bilo da se situacija ne otme iz ruku Saveza komunista, da ne postavi u pitanje vodeću ulogu Saveza komunista i samog Tita, te da nepovratno ne naruši odnose između republikâ i ne otvori prostor za međunacionalni sukob. I samo partijsko vodstvo je na neki način bilo konfederalizirano, jer je poslije IX kongresa SKJ 1969 na vrh partije postavljen Izvršni biro Predsjedništva SKJ u koji su izabrani po dva predstavnika svake republičke partije.

²⁵⁶ „S jedne je strane bio »najnapredniji dio Saveza komunista Hrvatske«, povezan s državnim kapitalom (velikim privrednim sustavima), s VUS-om kao glasilom, koji će se profilirati kao Hrvatska narodna stranka. S druge je pak strane bio također nacionalno usmjereni dio Saveza komunista, povezan s republičkim državnim aparatom, koji će se profilirati u Hrvatsku demokratsku zajednicu, odvevši sa sobom veći dio članstva SKH. S treće su strane bili liberalni katolici, poput listom novinarâ Vlade Gotovca, Zvonka Berkovića, Branimira Donata, koji će biti čvrsta jezgra Hrvatske socijalno liberalne stranke (nastale na inicijativu Slavka Goldsteina, također novinara.“, vidi: Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 406.

²⁵⁷ Tripalo je u srpnju 1971. godine ocijenio da se pokret razvio na više mjesta i bitno ojačao te možda izmaknuo malo kontroli, tj. „stvorio bujicu“. Dodao je da se to nije dogodilo kroz institucije, naime SKH, pa je zahtijevao da se to vrati pod veću kontrolu, kroz „pametni centar“ koji bi bio upravljao svim dijelovima pokreta. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999; str. 586

Posljedice Desete sjednice bile su i početak nezadovoljstva u Srbiji, pa i iz samog vojnog vrha, prema političarima iz Hrvatske ali je Tito tada još stao uz hrvatski politički vrh: Vladimira Bakarića, Miku Tripala, Savku Dabčević-Kučar i Peru Pirkeru²⁵⁸.²⁵⁹ Ipak, nedugo nakon održana je sjednica Izvršnog biroa koji nije podržao politiku CK SKH što je u Zagrebu izazvalo zabrinutost. Istovremeno je rasla popularnost hrvatskih političara Mike Tripala i Savke Dabčević-Kučar²⁶⁰ uz podršku Matice hrvatske, Sveučilišta, Društva književnika itd.²⁶¹ I u toj potpori nastaju dva nova centra ili žarišta hrvatske političke misli: Matica i Sveučilište. Te 1971. godine, od 12. svibnja, na čelu s Antom Paradžikom, predsjednikom Saveza studenata Hrvatske, Draženom Budišom, predsjednikom Saveza studenata Zagreba, i Ivanom Zvonimirom Čičkom, studentskim prorektorom, nastaju pravi studentski pokreti i rađaju se mitinzi i prosvjedi uz podršku istaknutih pojedinaca, posebice Marka Veselice, Zvonka Komarice²⁶², Vlade Gotovca, Šime Đodana te listova kao što su *Hrvatski tjednik*, *Hrvatski gospodarski glasnik* i dr.²⁶³

Na sastanku s Titom u zagrebačkoj Vili Weiss 22. lipnja 1971.²⁶⁴ hrvatski partijski vrh dobio je Titovu uvjetnu podršku. Tito je ipak držao u pričuvi i vojnu soluciju, pa je u Karlovcu napomenuo da JNA služi i zbog vanjskog i zbog unutarnjeg neprijatelja²⁶⁵. Da pokažu da su „na liniji“ i da kontroliraju situaciju, potkraj srpnja 1971. je Gradski komitet SH u Zagrebu isključio iz Saveza komunista Marka Veselicu²⁶⁶ i Šimu Đodana²⁶⁷ zbog stvaranja posebne političke platforme i frakcionaštva²⁶⁸.

²⁵⁸ Hrvatski političar i proljećar.

²⁵⁹ Bilandžić, 572.

²⁶⁰ U jeku 1971. godine Gotovac se sreo sa Savkom i Tripalom u Dubrovniku na Ljetnim igrama gdje su razgovarali o događanjima u maspoku predviđajući veliku borbu i ustrajanje na svojim pozicijama. Vidi: *Forum*, Godište LI, knjiga LXXXIV, br. 4-6, Zagreb, ljeto 2012.

²⁶¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 583.

²⁶² Bio je hrvatski političar, dužnosnik, diplomat, memoarist i publicist, hrvatski proljećar.

²⁶³ Bilandžić, 585.

²⁶⁴ Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003; str. 467

²⁶⁵ Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005; str. 687.

²⁶⁶ Veselica, Marko, hrvatski ekonomist i političar (Glavice kraj Sinja, 9. I. 1936 – Zagreb, 17. II. 2017). Diplomirao je (1959) i doktorirao (1967) na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, gdje je radio kao asistent (od 1962) i docent (od 1967). Bio je član Predsjedništva Saveza sindikata Hrvatske (od 1968), zastupnik u Saveznoj skupštini (od 1969), član Upravnog i Izvršnog odbora Matice hrvatske te predsjednik njezine Gospodarske komisije (od 1970). Kao jedan od vodećih sudionika Hrvatskoga proljeća zagovarao je radikalne političke i gospodarske reforme, te je nakon Karađorđeva 1971. bio uhićen i osuđen na 7 godina zatvora. Zbog svojega političkog djelovanja i kritike komunističkog sustava bio je ponovno osuđen 1981 (ukupno je u zatvoru proveo 11 godina i 46 dana, najviše od svih proljećara). Jedan je od utemeljitelja Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) 1989., ali je ubrzo osnovao Hrvatsku demokratsku stranku (HDS). Hrvatska enciklopedija on line, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64385>, (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁶⁷ Đodan, Šime, hrvatski ekonomist i političar (Rodaljice kraj Benkovca, 27. XII. 1927 – Dubrovnik, 2. XII. 2007). Diplomirao 1960. na Pravnom fakultetu, a doktorirao 1965. na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Od 1961. predavao političku ekonomiju na zagrebačkom Pravnom fakultetu, od 1967. docent. Član predsjedništva i gospodarski tajnik Matice hrvatske (1967–71). Kao sudionik Hrvatskoga proljeća osuđen na 6 godina zatvora.

U nizu sastanaka i vijećanja valja istaknuti Četvrtu konferenciju SKH održanu 12. i 13. srpnja 1971. godine. Ona je ključna jer se donose zaključci o odnosima prema djelovanju Matice hrvatske, kao i IV. Konferencija SKH, iz 2. kolovoza 1971., na kojoj su usvojili program kampanje protiv hrvatskog nacionalizma.²⁶⁹

U povijesno-političkom pogledu razdoblja demokratizacije, od 1964. do 1972. godine, stvorena su tri čimbenika koja su krajem šezdesetih, donekle, poljuljana: međunarodni poredak, odnos snaga unutar Jugoslavije i moć Josipa Broza Tita. Navodimo riječ *donekle* jer je ta poljuljanost relativno kratko trajala. Jugoslavija je bila razmeđe istočnog bloka i zapadnog svijeta, podržavan od obje strane i u interesu im je bila cjelovitost Jugoslavije pa su unutarnji nemiri prepušteni na odluku Titu i rukovodstvu. Odnos snaga unutar Jugoslavije bili su takvi da je i tu bila vidljiva Titova nadmoć i u različitim odlukama preglasavanost pojedine republike.

Kad su težnje pojedinaca prešle ili željele prijeći Titovu ličnost, težnjama i idejama došao je kraj. Tek je studentski štrajk u studenome 1971. dao povod Titu i vodstvu Saveza komunista Jugoslavije da se radikalno obračuna s vodstvom Saveza komunista Hrvatske, a onda i s novinama i novinarima koji su bili najglasniji javni zastupnici partijske politike.²⁷⁰

Veliki studentski štrajk održan je 22. studenog i trajao je do 3. prosinca, ali njegov je tempo opadao, posebice kada im radnici više nisu davali podršku, dok je uz studente stalo cijelo predsjedništvo Matice hrvatske.²⁷¹ Formalno odlukom Predsjedništva SKJ 1. prosinca 1971. godine prekinute su aktivnosti i prestaje hrvatski nacionalni pokret, većina članova Izvršnog komiteta CK SKH stala je uz Bakarića koji je predstavljao Titova mišljenja, a započinje progon aktera svih triju struja tog pokreta. Iako je maspok bio pokret s tri linije i pravca, cijeli državni i vojni vrh i Tito bili su protiv njega pa je samim time bio osuđen na propast.²⁷²

Od 1981. viši znanstveni suradnik i znanstveni savjetnik u Institutu za javne financije, a od 1991. znanstveni savjetnik i redoviti profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu. Saborski zastupnik (1990–95), ministar obrane (1991), potpredsjednik Matice hrvatske (1991–92) te član predsjedništva HDZ-a. Hrvatska enciklopedija on line, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16910>, (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁶⁸ Bilandžić, Dušan, Hrvatska moderna povijest, Zagreb, 1999; str. 603,

²⁶⁹ Isto, 603.

²⁷⁰ Isto, 406.

²⁷¹ Na istome mjestu.

²⁷² Deseta sjednica je u Zaključcima podjednako osudila unitarizam i nacionalizam – ali se u organiziranim mitinzima podrške X. sjednici nacionalizam izgubio putem, jer je logika političke borbe između Republike kao nacionalne države i Federacije kao nadređenog centra otuđene moći vidjela unitarizam kao ključno pitanje. Tito je sve do Ville Weiss u srpnju 1971. podržavao Hrvate i Slovence, jer su mu bili saveznici protiv recentralizacije. Bakarić je rekao da „federacija mora federirati“. Stanje u SKH je postalo Titu nepodnošljivo kada se zamah oteo

U 32. broju *Hrvatskog tjednika*, o kojem će poslije detaljnije biti riječi, od 26. studenog 1971. godine, Gotovac piše o štrajku, a krivična prijava protiv Vlade Gotovca iz 6. siječnja 1972. godine kaže kako Gotovac „*nastavlja svoju posebno izraženu aktivnost u propagiranju ideja za provođenje studentskog štrajka i njegovom proširivanju na sve visokoškolske ustanove i radne organizacije*“.²⁷³ U istom je broju Gotovac objavio zaključke zbora studenata od 22. siječnja 1972. godine.

Gotovac se o 1971. godini slabo izjašnjavao, iako je cijeli njegov „slučaj“ dio te godine. Inicijativa koja je krenula iz navedena tri smjera, a posebice iz Matice i studenata, otvarajući prava studenata, privredna, kulturna i politička pitanja, od strane vladajućih u Jugoslaviji proglašavana je separatističkom i nacionalističkom s ciljem ugrožavanja međunacionalnih odnosa i usmjerenjem prema rušenju Jugoslavije. I danas se na to razdoblje, iz hrvatskog gledišta ponajviše, gleda gotovo kao na mitsko razdoblje, a literatura se ni do danas nije jasno odredila, ako izuzmemo knjige citata, govora ili osobnih svjedočanstava, ali bez detaljne analize.²⁷⁴

Gotovac je u procese sedamdesetih ušao *Autsajderskim fragmentima*, a svojim uvodnicima postao akter, pokretač i naposljetku zatvorenik. Iako je rijetko kada isticao nacionalizam, ali u svojim tekstovima jasno ga oblikujući ne isključujući druge i upozoravajući kako je važno postići mjeru i granicu nacionalizma, upravo je on proglašen jednim od najvećih nacionalista. Gotovac je 1971. godine predstavljao intelektualnu struju koja je zastupala nacionalne interese, ne isključujući slobodu pojedinca. U svojim mislima o godini 1971. Gotovac će samo kratko napisati kako je „*osuđen zato, što nije pripadao prošlosti, što je izvan nje bio nerazumljiv, dakle opasan...*“²⁷⁵

Za poznavanje Gotovčeve uloge u vremenima koja slijede zasigurno je važna njegova prethodna književna aktivnost. Jedno od mjesta u kojima je on razvijao svoju ideju slobode pojedinca je, već navedeni časopis *Razlog*²⁷⁶ koji je ugašen u političkim turbulencijama

iz partijskih ruku, te prešao u ruke Matice i Crkve – što nije ideološko nego političko pitanje jer je u pitanju čija je vlast. Studentski štrajk je prelio čašu, jer je pokazao da Savka i Tripalo ne drže situaciju pod kontrolom. Zato mu je trebalo Karađorđevo i represija, da suzbije političku opoziciju, a ideološke etikete, počev od „nacionalističke euforije“ trebale su kao opravdanje, kao ambalaža.

²⁷³ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 4.

²⁷⁴ Primjer je djelo Ivana Perića, *Ideje „masovnog pokreta“ u Hrvatskoj*, Zagreb 1974. godine

²⁷⁵ Gotovac, *Moj slučaj*, 111.

²⁷⁶ *Razlog*, Časopis mladih za književnost, umjetnost i kulturu, izlazio u Zagrebu 1961.–68./69., u početku kao dvomjesečnik, od 1962. kao mjesečnik. Podnaslov mu je od 1967. bio Književna revija za suvremene probleme. Uređivali su ga Marko Lehpamer, I. Zidić, V. Zuppa, V. Gotovac, Ž. Falout, B. Popović, A. Stamać i kao odgovorni urednik M. Mirić. Oko časopisa i istoimene biblioteke okupio se naraštaj pisaca rođenih uglavnom potkraj 1930.-ih (D. Dragojević, Z. Mrkonjić, N. Petrak, Z. Majdak, A. Stamać, D. Horvatić, I. Zidić, V. Zuppa,

potkraj šezdesetih godina²⁷⁷, a pjesnici, koji su oko njega bili okupljeni, ušli su u zrelo doba. Oni su još neko vrijeme inzistirali na svome izvornom poetskom konceptu, koji je podrazumijevao apstinenciju od zbilje, a time i onaj odnos prema etici kakav smo upravo opisali. U sedamdesetima su se, međutim, oni počeli mijenjati, i promjena je bila prilično dramatična, koliko god da nije zahvatila sve autore podjednako. Gotovčeve pjesme bile su ozbiljne i ta ozbiljnost s vremenom kod drugih nestaje dok kod Gotovca filozofija etičnosti i egzistencijalnosti nastala u šezdesetim godinama ostaje u pjesništvu, ali i ulazi u njegova političko-društvena razmišljanja.

Gotovac se odredio prema Hrvatskom proljeću kroz, po njemu, dvije važne činjenice koje su odredile taj povijesni trenutak. Kao prvo, istaknuo je kako je jedina stvarna energija koja je pokrenula taj trenutak „specifična situacija“ koja se pretvorila u nacionalnu energiju, a ne „proleterski internacionalizam“ koji je predstavljao totalitarizam. Dakle, upravo je uvjeravanje aktera da je totalitaristička ideologija obrnulo odnos aktera prema vlasti. Kao drugo Gotovac navodi „opću sumnju“. Reformski pokret sada postaje opće stanje koje je zahvatilo cijelo socijalističko društvo, od 1968. godine, s uvjerenjem kako je propast totalitarnog sustava neminovno. U toj situaciji dolazimo do činjenice kako se npr. radnici nisu suprostavljali studentskom pokretu, Matici i ostalima. Sve je to značilo da se 1971. godine događao široki reformski pokret. Za Gotovca to je bio „kompleksni proces destrukcije komunizma“.²⁷⁸

Hrvatsko proljeće dovelo je do političkog pregrupiranja. Nisu više na jednoj strani bili Partija, a na drugoj ostali, već nova podjela: „*tko je za hrvatsku slobodu i demokraciju, a tko protiv toga*“, ističe Savka Dabčević-Kučar.²⁷⁹ Dvije su bile struje koje su provodile represiju i politiku protiv „hrvatske priče“: krugovi koji su promovirali ideju velike Srbije, poslije će taj isti krug stvoriti Memorandum SANU²⁸⁰, a druga struja će biti jugo-unitaristi i centralisti,

T. Maroević, T. Petrasov Marović), poslije prozvan razlogovcima, s izrazitom sviješću o naraštajnoj i estetskoj distinktivnosti prema ostalim skupinama unutar hrvatske književnosti. Odlikovalo ih je oslanjanje na filozofsku lektiru, prevladavali su kritika i pjesništvo, uklanjane su čvrste granice između pjesništva i esejistike, omiljena je forma bila pjesma u prozi. Ukupno je objavljeno 57 brojeva. Vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52040> (pristupljeno 25.3.2019.)

²⁷⁷ Vidi: u podnaslovu Povijesni kontekst od 1967. do 1971. godine

²⁷⁸ Dabčević-Kučar – Gotovac – Budiša, „Nakon četvrt stoljeća“, *Erasmus, časopis za kulturu demokracije*, veljača, broj 15, Zagreb, 1996., 11.

²⁷⁹ Isto, 12.

²⁸⁰ Sredinom osamdesetih godina na prostoru Jugoslavije stvara se, među srpskim narodom, nacionalistički pokret na čelu s intelektualcima, svećenstvom, političarima i gospodarstvenicima koji je uobličen u jedan dokument srpskih intelektualaca „Memorandum SANU“, objavljen u *Večernjim novostima* 24. i 25. rujna 1986. godine. U njemu se navodi da je navedena ravnopravnost u Ustavu SFRJ samo nameće Srbiji da se odrekne dijela svojih prava posebice što se tiče odnosa prema autonomnim pokrajinama, najprije misleći potom na Kosovo. Po njima Ustavom je neriješeno pitanje državnosti Srbije.

projugoslavenska grupacija. Liberalna struja pak u Srbiji, Latinka Perović i Marko Nikezić, bili su nemoćni oduprijeti se, dok Zapad nije vodio brigu.²⁸¹

O pogledu Zapada na Hrvatsko proljeće najbolje govore izvještaji britanskih diplomata iz 1971. godine. Tako primjerice u britanskom nacionalnom arhivu (Public Record Office) iz siječnja 2002. godine, u mapi „Unutarnja situacija u Hrvatskoj unutar Jugoslavije“ („International situation in Croatia region in Yugoslavia“) možemo naići na svu diplomatsku korespondenciju o situaciji u tadašnjoj Jugoslaviji 1971. godine između britanskih ambasadora u Jugoslaviji iz Beograda i generalnog konzula iz Zagreba s britanskim ministarstvom vanjskih poslova (Foreign and Commonwealth Office), konkretno s njihovim Odjelom za Istočnu Europu i Sovjetski Savez (Eastern European and Soviet Department). U mapi se nalaze bilteni Tanjuga te cjeloviti tekstovi prevedeni na engleski jezik. Bave se oni, posebno britanski diplomat Michael Tait, i zabranom novina u Jugoslaviji od rujna 1970. do rujna 1971. godine u mapi „Kulturna revolucija u Jugoslaviji“, a posebno prate *Praxis*, čime su bili gotovo fascinirani.²⁸² Prate naravno i studentske nemire optužujući da studentima manipulira vodstvo SKH, ali im se ne čine previše važnima.²⁸³

Generalno je za zaključiti kako je za britanske diplomate Hrvatsko proljeće nacionalistički pokret koji je mogao dovesti do raspada Jugoslavije, ali takav scenarij nije odgovarao niti europskom Istoku niti Zapadu, posebice u doba Hladnoga rata između Varšavskog pakta i NATO-a. Štoviše, smatrali su da nemiri u Jugoslaviji, posebno Hrvatskoj, mogu dovesti do širenja izvan granica Jugoslavije i time su prijetnja određenom statusu quo između dva politička i strateška pola. Za njih je jedino cjelovita Jugoslavija bila jamac mira. Na to posebno upozorava Joseph A. Dobbs iz britanskog Generalnog konzulata u Zagrebu.²⁸⁴

Što se pak američkih informacija tiče Hal Ford, šef Odjela za posebna istraživanja CIA-e izradio je 20. studenoga 1970. godine, nakon Nixonova povratka u Ameriku, dokument pod nazivom „Jugoslavija: potrošeni oblik“, oslanjajući se na visoki izvor u rukovodstvu CK SKH. Istraživanje pokazuje kako dva tipa političke subverzije prijete opstanku SFRJ: „*separatistički tip hrvatskoga nacionalizma koji potječe od fašista-ustaša i nepomirljivi*

²⁸¹ Dabčević-Kučar – Gotovac – Budiša, „Nakon četvrt stoljeća“, *Erasmus, časopis za kulturu demokracije*, veljača, broj 15, Zagreb, 1996., 14.

²⁸² Zabranjene tiskovine u navedenom razdoblju bile su: Prosvjeta (kulturni magazin Srba u Hrvatskoj), Vidici (studentski list), Široki Brijeg (vjerski list), Književne novine, Kultura, Student, Praxis, Hrvatski tjednik, Družina (slovenski vjerski list), Stradija (studentski list), Večernje novosti, Subotička dana (vjeski list), Indeks (studentski list), Anali Pravnog fakulteta, Politolog, Čik ekstra i Fleš (zbog pornografije).

²⁸³ *Nacional*, 26.2.2020.

²⁸⁴ *Nacional*, 19.2.2020.

staljinistički tip koji vuče korijen iz 1948.“ (Manolić, 106.) Ističu ime, poslije uhićenog i zatvaranog, njemačkog dopisnika Der Spiegela Hans-Petera Rullmana, kao špijuna CIA, te zaključuju kako su Sovjeti u dodiru s hrvatskim separatistima u Zapadnoj Europi i vjeruju kako je on sovjetski agent.²⁸⁵ Jedan anonimni američki analitičar zaključuje da je u tijeku borba centralnih i republičkih, partikularnih snaga, te sve veća aktivnost izvan redova komunista, posebno nakon pada Rankovića čime je jasno kako je sovjetska politika infiltrirana u Jugoslaviju pripremajući teren za vrijeme nakon Titove smrti.²⁸⁶

Josip Manolić u svojoj knjizi postavlja pitanje američke percepcije stanja u Jugoslaviji: *„Za ono što će se dogoditi dvadeset godina poslije, koncem 1980-ih, važna je promašena ocjena o Savki Dabčević Kučar, Miki Tripalu, Peri Pirkeru i drugima koji su 1970. na čelu Hrvatske. Dokument CIA-e pretpostavlja, naime, da Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo guraju Hrvatsku u odcjepljenje od Jugoslavije i ako zadrže taj smjer, onda je neminovan građanski rat u kojemu će vojnu intervenciju predvoditi srpski i crnogorski generali. Utoliko je opravdano pitanje koliko je ta pogrešna američka percepcija antijugoslavenske opasnosti uzrokovala njihove prisilne ostavke nakon Karađorđeva.*“²⁸⁷

Sva, prije navedena, studentska i ova antiratna gibanja potaknula su pak na djelovanje tzv. anarholiberalne grupacije u rasponu od desnih do lijevih i krajnje lijevih koji su povijesno bili podijeljeni na „đilasovce“ i „trockiste“²⁸⁸. Njih će jugoslavenski režim obilježiti kao kontrarevolucionare i državne neprijatelje koji žele srušiti samoupravni socijalizam i zamijeniti ga „modelom demokratko-buržoaskog tipa“.²⁸⁹ Dakle, isti model pristupa kao što je riječ i o hrvatskim političarima ili ljudima iz Matice i sl.

Ti „neprijatelji države“ za njih su bili prosvjetni djelatnici, profesori, književnici, novinari i znanstvenici različitih profil iz raznih sveučilišnih centara, prije svega Zagreba, Beograda i Ljubljane, te intelektualci okupljeni oko časopisa *Praxis* Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Oni su u svom programu „Nova ljevica“ nastojali svoje ideje

²⁸⁵ Rullmann će sljedećih dvadeset godina imati važnu ulogu u hrvatskoj emigraciji, okupljajući snage koje se radikalnim sredstvima bore za odcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije. Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 106.

²⁸⁶ Isto.

²⁸⁷ Isto, 107.

²⁸⁸ Trocki (Trockij) [tro'ck'ij], Lav (pravo ime Lev Davidovič Bronštejn), sovjetski političar, politički teoretičar i revolucionar (1879. –1940.). Suprotstavljao se dolasku J. V. Staljina na vlast kao i njegovoj doktrini izgradnje »socijalizma u jednoj zemlji«, čemu je suprotstavio svoju koncepciju o »permanentnoj revoluciji«. Pisao političke pamflete kojima je popularizirao socijalističke ideje među radničkom klasom i studentima. Više je puta bio zatvaran, bio je u progonstvu u Sibiru. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62394>) (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁸⁹ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 19.

komunicirati prema sveučilištima, kako bi lakše došli do inozemne znanstvene i stručne javnosti. Kako je istovremeno Zapad sve više otvarao pitanje ljudskih prava na Istoku Europe, „istočnom bloku“, a time i aktivnost raznih organizacija za njihovu zaštitu poput *Amnesty International*²⁹⁰ time je rastao aktivizam mladih i intelektualaca na našim prostorima što je bilo obilježeno izrazitim neprijateljskim djelovanjem. Iako, valja naglasiti kako su upravo velike zapadne države koristile navedene organizacije i za svoje vanjskopolitičke ciljeve i utjecaje.²⁹¹

4.2 Iz pjesništva u masovni pokret²⁹²

Pjesništvo i filozofija Vlade Gotovca podudarne su jer kroz eseje Gotovac izriče svoje filozofske misli. Za neke je on naš vrhunski misaoni pjesnik, a za neke je „*previše natopljen (tuđom) filozofijom*“ da bi bio dobar pjesnik, s tim da bi to isto pjesništvo trebali izaći izvan okvira čitanja samo od strane kritike.²⁹³ Slavko Mihalić ističe Gotovčevo inzistiranje na odgovornosti za pjesničku riječ čime nije osiromašio stih, već otvorio nove mogućnosti u pjesništvu. Morao se Gotovac odupirati starim pjesnicima i tako izboriti za svoju poziciju među pjesnicima.²⁹⁴ O svom pjesništvu Gotovac je malo pisao. Znao je isticati kako veliki dio javnosti ne voli intelektualce u pjesništvu pa je on, kao filozof po struci, prema tome, manje vrijedan pjesnik. Smatrao je da pjesništvo ne smije biti „*intelektualno smiješno i duhovno pusto*“.²⁹⁵ Za njega su teologija, filozofija i pjesništvo tri najveća vrhunca.²⁹⁶ Pjesništvo je za njega moć, jer pjesnik jedini može pristupiti gotovo svakoj pojavi i stvari na Zemlji na svoj

²⁹⁰ *Amnesty International* je neovisna, nevladina i neprofitna organizacija koja poduzima akcije u cilju zaštite i promicanja ljudskih prava. Temelji se na međunarodno prihvaćenim standardima ljudskih prava. Organizacija je osnovana 1961. godine u Londonu. Dobitnik je Nobelove nagrade za mir 1977. godine za kampanju protiv mučenja. Na međunarodnoj razini ima preko sedam milijuna članova, a u Hrvatskoj preko 2500. (https://hr.wikipedia.org/wiki/Amnesty_International) (pristupljeno 25.3.2020.)

²⁹¹ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 19.

²⁹² U Izvješčaju o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske iz travnja 1972. godine Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske analiziraju ovaj naziv, skraćenog naziva MASPOK. To je, prema zapisu, društveni fenomen kojemu su preduvjeti određeni politički vakuum, primamljivo ponuđena nacionalistička ideologija i organizaciona forma kao materijalizacija te ideologije. Matica je time postala mjesto pravca trasiranja masovnog pokreta. Matica je provodila masovni pokret paralelno uz program SKH, indoktrinacijom, a potom jačanjem organizacije i infiltracijom u sve strukture društva i s pretenzijama da postane politička partija koja bi potpuno zaokupila društveni život i da u pravom trenutku preuzme vlast i promijeni postojeće uređenje. (Izvješčaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske iz travnja 1972. godine Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske, 522.-526.)

²⁹³ Usp. Mandić - Gotovac: „Prepjevi po sjećanju“ *Vjesnik*, 14.1.1969.

²⁹⁴ Usp. Slavko Mihalić, „Mala antologija suvremenih pjesnika“, *Vjesnik*, 24.4.1969.

²⁹⁵ Usp. Gotovac, „Čovjek je u patnji lakovjeran prema riječima“, *Dubrovnik* 6 (1995), 2/3, 15.

²⁹⁶ Znao je Gotovac često citirati Heideggerea pa je i ovom prilikom istakao kako su njegova dva vrhunca filozofija i pjesništvo.

način i tu je Gotovac vidio slobodu o kojoj je toliko puta pisao i za koju je toliko izgarao. Na kraju će reći: „*Ja sam sljedbenik Augustinov, Pascalov, Kierkegaardov, Nietzscheov...ali sa svakim se uvijek vraćam Pitagori, zato što je on ujedinjavao sve naše moći s Apsolutnim.*“²⁹⁷

Ova prva faza života Vlade Gotovca uglavnom je stvaralačka i oblikovala ga je kao pjesnika i filozofa do 1967. godine. Gotovac je član i Društva književnika Hrvatske i Hrvatskog filozofskog društva. Dotaknut ćemo se novih društveno-političkih situacija o kojima će Gotovac progovarati i kroz ova društva, posebno književno, ali i postati društveno aktivan krajem šezdesetih i posebice početkom sedamdesetih godina. On je postao poznat i priznat pjesnik i filozof, esejist i kritičar. Filozofski se odredio egzistencijalno uglavnom okrenut njemačkoj filozofskoj školi, ali filozofiju čovjeka nije odvajao ni u svojim pjesmama. Poetičnost mu je slobodarska pa je zaključno reći kako su sloboda i čovjek, tj. čovjekova sloboda, sloboda pojedinca u raznolikom okruženju, temeljne postavke njegovih tekstova i posljedičnih aktivnosti kao i njegove misli kroz cijelo razdoblje njegova života, do smrti. Bio je hvaljen i osporavan u šezdesetim godinama. Stručna kritika bila je različita u ocjeni njegova pjesništva tada iako ćemo se u zaključku disertacije dotaknuti kritike i s kraja osamdesetih i iz devedesetih godina, ali na ovo razdoblje. Za Šoljana je on ciničan i strog²⁹⁸, ali ipak hvaljen, kao i za već spomenutog Špoljara dok Diana i Rogošić zamjeraju psihologizam, površnost, nadrealizam, racjepkanost i nelogičnost, ali i velik utjecaj Ujevića.²⁹⁹ Milanja će napisati da su „doživljaj, prisjećanje i refleksija“ tri generativne česti kod Gotovca.³⁰⁰ Gotovac je pjesnik koji spaja jedan dio „krugovaša“ i dio osamostaljenih „razlogovaca“. Tenžera je prema njemu izravan i kritičan jer „*nije imao sklonosti za pojmovnu kombinatoriku*“ koju je Gotovac najčešće koristio, ali nije bio kritičan samo prema njemu.³⁰¹

U časopisu *Razlog* 1963. godine, u tekstu „Moja prva knjiga“, Gotovac raspravlja s kritikom. Iako iskazuje dozu samokritičnosti, ne dopušta je općenito. Priznaje utjecaj Federica Garcíe Lorce³⁰², ali u tekstu sam izdvaja pjesme u kojima može s kritikom polemizirati.

²⁹⁷ Gotovac, „Čovjek je u patnji lakovjeran prema riječima“, 17.

²⁹⁸ Šoljan, „V. Gotovac: Pjesme od uvijek“, *Republika*, XII, 6/1956., 63.

²⁹⁹ Diana, S., „Tri zbirke lirike“, *Mogućnosti*, III, 10/1956., 795.; Rogošić, M., Nemirni penjač, *Krugovi*, V, 6-7 1956., 292.

³⁰⁰ Milanja, „Vlado Gotovac ili učitelj dubine“, 55.

³⁰¹ Tenžera, *Šok običnosti, Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, 256.

³⁰² Lorca je na Gotovca utjecao kroz svoju univerzalnost i kozmopolitizam, obilježen simbolom slutnje i zbilje. U djelima F. G. Lorce nazire se melankolični odnos nadrealnoga sa stvarnim, mediteranski temperament, stalna slutnja smrti. Ostao je simbol slobodarskog duha i slobode. Gajio je dubok osjećaj za krajolik i rodnu zemlju, senzibilnost, smisao za glazbu stiha, slikovitost, i inventivnost metafora. Sva ova Lorcina obilježja vidljiva su u Gotovčevim pjesmama.

Ističemo ovaj trenutak jer je Gotovac u svim svojim nastupima ili pak u običnim gradskim susretima konstantno polemizirao, bilo s javnom kritikom bilo s „običnim“ građanima. U polemikama i kritikama stvarao je svoje oratorstvo po kojem će biti prepoznatljiv u devedesetima.

Esejistika Vlade Gotovca izravno je prešla u pjesmu, kako je i sam naglasio u razgovoru s Vlatkom Pavletićem 1970. godine. U njegovoj poeziji do 1970. godine dominira ideja o opravdanju postojanja, čovjek kao epizoda, kao dio jednak cjelini. „*Dužnosti postoje jedino zato što postoji svakodnevno*“.³⁰³ U poemi *Jeka*, ciklusu *Stvari neba i zemlje*, knjiga *Prepjevi po sjećanju* i pjesma *Uspinjem se zamišljenom dvorcu* najautentičnija su vizija njegova pjesništva. Dok su *Lazareva Pjesma uvijek u sebi dobroga pjevanja*, (verzija iz knjige *Približavanje*), *Ja domahujem Vrijeme početka i kraja životu*, *Raport stražara iz Pompeja*³⁰⁴, , *Tragedija Orest*, *XV pjesma ciklusa Prepjevi iz Petronija Arbitera*, *Vitezov oklop i ljubav*, *Opis prostora i Uspinjem se zamišljenom dvorcu* za Gotovca su njegove najvažnije pjesme.³⁰⁵

Gotovac ne može pisati poeziju bez filozofije, kao ni razgovarati i promišljati bez poezije i to je vidljivo u svim njegovim ne samo pismenima, već i u nastupima i razgovorima. Stoga Gotovac u šezdesetim godinama, u već svojoj prepoznatljivosti u pjesničkim krugovima, teško, gotovo nikako, ne prihvaća kritiku filozofije u pjesništvu kao filozofiranja, kao pjesnik koji previše ovisi o sintagmama u pjesništvu. On odbacuje one prigovore koji se baziraju na biografskim podacima ili na citatima koje je upotrijebio.³⁰⁶ Naglasio bih kako je jezik važno pitanje shvaćanja Gotovčeva pjesništva. Dok Zuppa hvali njegovo pjesništvo, jer ne isključuje i ne odvaja filozofiju od pjesništva, Tenžera kritizira upravo spoj svijeta i pjesništva koji Gotovac nije postigao kroz jezik, a baš će Gotovac ostati upamćen po „jeziku“ načinom svog izražavanja i govorenja i tu možemo početi otvarati distinkciju između književnika i političara Vlade Gotovca i njegova određenja.

³⁰³ *Kritika*, broj 13, srpanj-kolovoz, 1970., 535.

³⁰⁴ Ova pjesma postala je obrazac za buduće pjesme. Nastala je Gotovčevim traganjem za prošlošću i postala moralistička i ratoborna pjesma. Ona je dio i njegove biografije jer predstavlja „*dječaćku fasciniranost pričom o vojniku, koji nije napustio svoje mjesto dužnosti, dok su Pompeji nestajali: on nije stajao nasuprot neprijatelju koji može i izgubiti, on je stajao nasuprot elementu, koji sigurno pobjeđuje*“. Ova pjesma predstavlja kraj jednog razdoblja pisanja Vlade Gotovca. Vidi: *Kritika*, broj 13, srpanj-kolovoz, 1970., 531.

³⁰⁵ Isto, 536.

³⁰⁶ Isto, 540.

5. Društvena uloga i misao (1967.-1972.)

Značenju riječi sloboda Gotovac u ovom razdoblju, od 1967. do 1971. godine, pristupa otvorenije nego prije. Ona je „obrasla licemjerjem“ i sad se toga oslobađa. Kaže Gotovac da je sloboda „čisti uvjet pravde, njezino pravo i njezina obrana; dok je pravda bila njezin zemaljski temelj“. On postaje „svjetski građanin“ koji se raduje različitosti, tko „s ljubavlju prihvaća tuge granice...i pomaže jednokratnost drugih“. Pokušao je u ovom razdoblju značenje nacionalnog otvoriti novim perspektivama svijeta i u tome je bio onemogućen.³⁰⁷

On je na nacionalno gledao kao na opće važno. Za vlast je on bio nacionalni neprijatelj, međutim, Gotovac je bio nacionalan jer je smatrao kako kritika mijenja i društvo i pojedinca na bolje i tu je vidljiv taj njegov „nacionalizam“. Kritika i analitika njegova rada dopuštaju nam reći kako je vidljivo da je isticanje problema jednog, ponekad isključujući probleme drugog naroda, dok nisu započeli proljećarski procesi i u Srbiji (Latinka Perović³⁰⁸), ali i drugih naroda i pojedinaca bilo, historiografski gledano, pogrešno. No, to je bio njegov diskurs, „opravdavajući“ njegovu pripadnost hrvatskom korpusu. Pripadnost, pri tom valja naglasiti, povijesno i jezično.

Razvijanje misli, uočavajući i iščitavajući svjetske pisce, filozofe i pjesnike, u kontekstu povijesnog trenutka koji je on, među ostalima, prepoznao kao trenutak promjene, u svojim zrelim godinama, doveli su do formiranja Gotovca i društva kao pokretača tog trenutka promjene. Nastavio je biti dio rasprava, ušao u sukobe s praxisovcima, osjetio u Matici hrvatskoj zanos, ali i utjecaj politike, koji se toliko suprotstavljao, a svojim je radom zapravo bio dio nje, naravno, na drugoj strani. Sagledavši njegove aktivnosti do 1967. i godine u kojima je oblikovao sebe, kao istaknuti pojedinac, Gotovca možemo definirati kao nacionalno osviještenog, liberalnog intelektualca koji je svoj podium gradio na kršćanskim i liberalnim zamislima. On je, praktički, gradio „*elemente kolektivno-političkog programa*“³⁰⁹ i to je vrhunac njegove političke aktivnosti za to razdoblje, ne isključujući važnost devedesetih godina. Biti nacionalno osviješten, liberalnih pogleda i zamisli, značilo je u naciji, u zemlji, stvarati slobodoumne ljude, slobodu pojedinca koja ne isključuje odgovornost, ali ne podržava represiju. Naravno, logično je i očekivano, kako je Gotovac, poznavajući njegov temperament u tekstovima i raspravama prije, bio oštar u pisanju baš u vremenu koje će, ipak

³⁰⁷ Gotovac, *Moj slučaj*, 111.

³⁰⁸ Srpska povjesničarka i političarka. Bila je predsjednica Antifašističkog foruma žena Srbije i tajnik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije od 1969. do 1972. godine, kada je s tog položaja zajedno s Markom Nikezićem i suradnicima smjenjena pod optužbom za anarho-liberalizam.

³⁰⁹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 584.

i unatoč njegovu zatvaranju i zabrani rada, pokrenuti promjene, najprije u Ustavu 1974. godine, a potom i početkom devedesetih.

Za Gotovca danas dakle možemo reći da je bio liberal. I u razdoblju do devedesetih i poslije. O Gotovčevu liberalizmu devedesetih govori njegova konkretna politička i stranačka aktivnost. Što se pak tiče razdoblja njegova djelovanja prije demokratskih promjena treba naglasiti kako je liberalistička ideologija u SFRJ bila okarakterizirana kao kontrarevolucionarno djelovanje, što mu se na suđenju i najviše spočitavalo, kao i ostalim optuženicima. Za tadašnji sustav takvo djelovanje otvaralo je prostor okupljanju svih antisamoupravnih i antisocijalističkih snaga u zemlji. Stoga je Služba državne sigurnosti tražila, prepoznavala i izdvojeno pratila sve utvrđene nositelje takvih djelovanja, neovisno o području u kojemu se pojavljuju: političkom, ekonomskom ili društvenom. Na području SFRJ sustav državne sigurnosti operativno je najviše djelovao u Hrvatskoj i Sloveniji sa zadatkom lociranja i identifikacije ekonomski najrazvijenijih zemalja kao što su Hrvatska i Slovenija. Uz ekonomsku pretpostavku u tim zemljama najviše se širila liberalna ideja i tu je služba okupljala oko tristotinjak pojedinaca, ali s dosta teškim zadaćama i rijetkim obračunima.³¹⁰

Upravo utjecaj jake ekonomije u Hrvatskoj i Sloveniji i istovremeno širenje liberalne ekonomije u Europi i svijetu sve više dolazi kao prepreka i problem Partiji, jer se suočava s činjenicom kako rukovodioci u državnim poduzećima, a ujedno i članovi Partije, moraju sve više balansirati između prakse samoupravnog socijalizma, koje sve više dolazi u pitanje kao način ekonomske politike, i djelovanja tržišta. Braniti samoupravni socijalizam i promovirati svoje djelovanje kroz modernu ekonomiju, s pogledom na Zapad, sve više dovodi do disfunkcionalnosti. Takvi gospodarski lideri postaju nepodobni za Partiju i postaju nacionalisti zadojeni liberalizmom. Nastaje tako operativna akcija „Kadar”, najdugovječnija obavještajna operaciji (1975.-1990.) o kojoj i Manolić govori u memoarskim zapisima.³¹¹

5.1 *Praxis*

Početkom šezdesetih, 1. rujna 1964. godine, izlazi prvi broj časopisa *Praxis*, a Gajo Petrović, Branko Bošnjak, Danilo Pejović, Rudi Supek, Predrag Vranicki, Danko Grlić, Milan

³¹⁰ Isto, 18.

³¹¹ Isto

Kangrga i drugi stvaraju, uz časopis, i „filozofiju prakse“³¹², u smislu pojma prakse iz Marxovih ranih radova.³¹³ Ideja ovog pokreta bila je opća demokratizacija društva. Unatoč otporu vrha partije i samog Tita, oni okupljaju mnoge reformiste marksiste, filozofe, sociologe i politologe.

Bio je to dvomjesečnik u izdanju Hrvatskog filozofskog društva i izlazio je punih deset godina. Bavili su se pokušajem iščitavanja društvene i intelektualne atmosfere u Jugoslaviji, s posebnim osvrtom na Hrvatsku. Pojavio se tada samo privid liberalizacije i demokratizacije u Jugoslaviji jer se i na praxisovce vršio pritisak "*snažnih društvenih grupa, organizacija i institucija*".³¹⁴ Praxis je za režim bio "*protivnik radničkog samoupravljanja*", "*pristalica etatizma*", "*centralistički orijentiran*", "*neprijatelj privredne reforme*", "*protivnik tržišne privrede i robno-novčanih odnosa*", "*zastupnik teze o potrebi višepartijskog sistema*", "*polazeći od Marxove teze o bespoštednoj kritici svega postojećeg zapravo iskrivio Marxa*", "*unitaristički*" i "*predstavnik modernog ili suvremenog antikomunizma*".³¹⁵

Dušan Bilandžić pak piše da je Praxis za 10 godina svog izlaženja zadao dosta glavobolja jugoslavenskom režimu, posebno reformističkom krilu na čelu s Kardeljem i Bakarićem. Filozofi su, suprotno nacionalističkim intelektualcima, ugrozili ideološki monopol SKJ u tumačenju i razvijanju marksizma, iskazujući sebe kao jedine prave i dosljedne kritičare staljinizma i sljedbenike Marxa, čije ideje razvijaju i brane, prije svega od staljinizma, ali i od „partijske birokracije“ SKJ koja, nakon svog „zvjezdanog uspjeha“ u borbi protiv staljinizma (1948.-1953.), nije više sposobna ni moralno ni intelektualno razvijati marksizam jer se „utopila“ u birokratski prakticizam. Praxis se povezao s ljevicom Zapada i stekao tamo golemi ugled. Prihvativši globalne poglede na suvremeni svijet, filozofi su nihilistički gledali na nacionalno pitanje. Skeptično su gledali i na tržišni model privređivanja i zato nisu hvalili gospodarske reforme koje je uvodio SKJ. Time su postupno ulazili i u političke borbe provodeći pritisak na SK, s tezama da je on izgubio svoju revolucionarnu orijentaciju i da se „zaglavio“ u birokratsku diktaturu.³¹⁶ Ovdje ipak treba utvrditi kako je začudna sloboda pisanja, nastupa i kritike u takvom totalitarnom sustavu, ali očito nastalo u vremenu stvaranje, makar prividne, liberalizacije i demokratizacije, ali u odnosu na druge totalitarne zemlje u okruženju ipak dovoljno slobodnom društvu koje je moglo „proizvesti“

³¹² Prema marksističkoj filozofiji praksa je osnova i način ljudskog postojanja, ključ razumijevanja razvoja ljudske svijesti i povijesti. Vidi: www.filozofija.org (pristupljeno 25.3.2019.)

³¹³ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb 2013., 370.

³¹⁴ Usp. „Na početku novog godišta“, *Praxis*, g. 4, br. 1/2, 6.

³¹⁵ *Praxis*, god. 5, br. 4., 451-458.

³¹⁶ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 452.

Praxis. No, u razgovoru, intervjuu, s Dmitrijem Rupelom 13. studenog 1987. godine, Gotovac zaključuje kako su *Praxis*ove marksističke analize *Tjednikove* kontrarevolucije prihvatili cijeli sustav, tj. represivni aparat, tužilaštvo i sudi i kako je *Praxis* nastavio s radom dok su Gotovac i društvo već bili po sudovima i zatvorima, a aktivni su praxisovci bili i na ostalim predavanjima i skupovima.³¹⁷ S druge pak strane *Hrvatski tjednik* nikada nije napadao *Praxis* jer, kaže Gotovac, „*nismo htjeli napadati onoga tko je u sukobu s državom nezaštićen, niti onda kad je on nas napadao*“³¹⁸. Gotovac zaključuje kako je *Praxis* provodio „*znanost u ulozi hijene*“.³¹⁹

Gotovac je objavljivao u *Praxisu* prema svom način isticanja individue, pojedinca. Njegov odnos prema praxisovcima ogleda se u neslaganju s mišljenjima, ali i reflektira njihov odnos prema njemu u, kasnijim, zatvorskim danima. U *Praxisu* je objavio tekst iz 1965. godine pod naslovom „Tok odnosa“, već spomenut u prvom dijelu rada. To je njegov filozofsko-kritički tekst kojim se osvrće na neprihvatanje kritike i odgovornosti. Kaže da je „*ravnodušnost postala naš najčešći odnos prema stvaranju*“ i ne vidi mjesto političkoj zaštiti umjetničkih djela.³²⁰ Gotovac u tekstu kritizira ugledne. Za njega su to oni koji se kriju u svojoj privatnosti i misle da je „*za sudbinu umjetnosti važnija slava uglednika nego život umjetnosti izvan nje*“.³²¹ Važna je potreba stvaranja za budućnost, ali ona ne znači uvijek isto: „*nekada to znači iščeznuti u anonimnosti; nekada to znači žrtvovati se bez naknade...Jer smisao hrabrosti nije u osvajanju slave, nego dostojanstva*“.³²² Na kraju teksta Gotovac piše kako naša zadaća „*nije samo u stvaranju odgovora ovom svijetu, nego i u pripremanju mogućnosti za odgovor; na svakom mjestu*“.³²³

Slobodan Prosperov Novak piše kako je „*odnos Vlade Gotovca u zatvorskim zapisima, a i inače, prema »Praxisu« bio žestoko negativan. Da je zatvorenikov gnjev bio posvema opravdan svjedoče mnogi tekstovi iz ondašnjih novina i časopisa, gdje su ti filozofi opravdavali uhićenje pisaca i davali za pravo vlastima. Njima se, naime, činilo da je posve u redu što je zatvoren još jedan zagovornik građanskoga društva ili — kako se tada govorilo — trulog liberalizma.*“³²⁴

³¹⁷ Gotovac, *Moj slučaj*, 162.

³¹⁸ Isto, 163.

³¹⁹ Isto, 162.

³²⁰ *Praxis*, juli-oktobar 1965., godina II, broj 4-5, Zagreb, 535.

³²¹ Isto, 536.

³²² Isto, 538.

³²³ Isto, 541.

³²⁴ *Kolo* 4/1996.

Gotovac se u potpunosti suprotstavlja teoriji da je sadašnjost jedini mogući svijet. Njemu je iritantan, kako ga oni i sami nazivaju, stvaralački marksizam. Novak u članku kaže kako „Gotovac o »Praxisu« izuzetno oštro i s gnjevom piše u zatvorskom dnevniku, i to u trenutku kada su mnoge osobe, a i neke institucije ustale u njegovu odbranu“, dok je Praxis izdanje Društva filozofa Hrvatske, kojemu je Gotovac inače bio članom. O Praxisu zato u zatvorskom dnevniku piše Vlado Gotovac na mnogo mjesta zaprepašten njihovim nerazumijevanjem njegove pozicije, njegova individualizma. Po svemu sudeći, a tekstovi to svakako mogu pokazati, njih je kod Gotovca smetalo ono što oni nazivaju građanskom ideologijom.³²⁵ Ipak, valja istaknuti kako je Predrag Matvejević, istaknuti praxisovac, stao u obranu Vlade Gotovca pismom Predsjedništvu Okružnog suda u Zagrebu, 11. rujna 1981. godine, s molbom da „ga se ne kažnjava zatvorom“, potom molbom u ime P. E. N. – Hrvatskog centra 16.1.1982., kao i opetovanom molbom od 12. travnja 1983. godine, jer je Gotovac u strašno teškom zdravstvenom stanju. Sve tri molbe objavljene su u listu *Književnosti*.³²⁶

Gotovac je bio kritičan prema Praxisu smatrajući kako vide, zbog svojih marksističkih pogleda, samo dio problema i da kritički želi usavršiti svijet koji, kako kaže Gotovac „mi želimo ukinuti, ovakvoga kakav jest jer ne vjerujemo da ga možemo popraviti.“³²⁷ Novak nadalje analizira kako „Pozivanje grupe oko »Praxisa« na znanost Gotovac s gorčinom odbacuje u zatvorskom dnevniku i takvu znanost naziva pseudoznanošću. Razočaran što su se u njegovu slučaju solidarizirali s tamničarima, trudi se opovrgnuti im svaku idejnost. Kaže da je mnogo vrijednije iskustvo umjetnosti i da je ono u svemu ekvivalent ideologiji. Umjetnost, piše Gotovac, slijedeći moderni radikalizam svoga doba, omogućuje nam da vidimo i duboko osjetimo prirodu ideologije. Zaključak takvih izvoda jest da »Praxis« takav kakav jest koristi totalitarnom režimu.“³²⁸

Pojam individualne odgovornosti u društvu i njegovo objašnjenje dovode do razilaženja Vlade Gotovca i filozofa Praxisa. Praxisovci smatraju kako je individualac ujedno odgovoran i za većinu dok govori o pravu pojedinca na grešku, odnosno na individualnost. Razilaženje Gotovca i Praxisa ostavilo je traga i posljedično na njegov angažman u razdoblju početka sedamdesetih, posebice u djelovanju i uvodnicima *Hrvatskog tjednika* gdje je nastavio govoriti o odgovornosti.

³²⁵ Isto.

³²⁶ Predrag Matvejević, *Otvorena pisma*, Zagreb 2006.

³²⁷ Zapisi iz *Dnevnika*.

³²⁸ *Kolo* 4/1996

U svojevrsnom zaključku djelovanja parxisovaca Gotovac napominje kako je grupa potvrdila svoju konzervativnu i unitarističku državotvornost, licemjerno prihvativši slobodu samo za sebe, svoju grupu i svoju slobodu te pokazujući mržnju prema pluralizmu. Za Gotovca su oni ostali izvan filozofije samo moralizirajući u kontekstu komunističke političke prakse. Za njega su oni na kraju neuspješni borci za slobodu i humanizam samo istomišljenika.³²⁹

5.2 Jezični sukobi i „Deklaracija“

U prosincu 1954. godine, pod pritiskom Partije, hrvatski i srpski jezikoslovci objavili su tzv. Novosadski dogovor kojim je definirano kako su srpski i hrvatski jezik jedan i jedinstven³³⁰, kao srpskohrvatski i hrvatskosrpski, s dva izgovora: ijekavskim i ekavskim i dva ravnopravna pisma: ćirilicom i latinicom.³³¹ Tih odnosno kasnijih godina Službeni list FNRJ/SFRJ izlazi na sve četiri „varijante“: srpskohrvatski, hrvatski ili srpski, srpskohrvatski/hrvatskosrpski (i crnogorska se zove srpskohrvatski, ali je ijekavska), dakle priznaje četiri standarda. List *Borba* izlazi u Beogradu na srpskome, a u Zagrebu na hrvatskome, a Centralni dnevnik JRT se rotira: svaki dan iz drugog mjesta.³³²

U časopisu *Književnik* iz studenoga 1961. godine pojavljuje se tekst naslova *Deklariramo se* kojeg potpisuju Duško Car, Vlado Gotovac, Stanko Juriša, Vesna Krmpotić, Ivan Kušan, Tomislav Ladan, Slobodan Novak, Ivan Slamnig i Antun Šoljan. U tom tekstu oni traže društveno angažiranu književnost, dakle književnost koja sudjeluje u svim društvenim i političkim zbivanjima. Da suvremena literatura održava kontinuitet s tradicijom i pravim vrijednostima iz prošlosti i da se štiti pravo da čovjek bude pojedinac. Oni su protiv nacionalnog romantizma, ali i protiv snobovskog kozmopolitizma. Protiv su „sorealističkih

³²⁹ Gotovac, „Tijek odnosa (VII)“, *Republika*, Godište XLIX, Zagreb, rujan-listopad 1993., 59.

³³⁰ To je, doduše, definirao Bečki dogovor, od kojega se službeno odstupalo samo 1942.-1945. na ustaškoj strani, sve do Deklaracije. Novosadski dogovor faktički priznaje različitost standarda, ali ih ne želi nazvati jezicima nego narječjima. Niječe i bosanski i crnogorski i utoliko je imperijalistički i sa srpske i s hrvatske strane.

³³¹ Godine 1960. Partija će kroz zajednički pravopis te povijest književnosti i umjetnosti, a poslije i, nikad dovršeni, rječnik, „gurati“ ideju jugoslavenstva. Problem je u pravopisnom rječniku, koji je dijelom unitaristički, a dijelom nije (kroz dublete). Rječnik dviju matica raskinut je na temelju dojma u Zagrebu da je nerazmjerno više primjera iz Srbije. Matica srpska ga je dovršila, ne odustajući od primjera iz Hrvatske

³³² Bešker u svom djelu *Filološke dvoumice* kaže „da se nazivi jezika nikada nisu objedinili u svakodnevnoj govornoj praksi“ već da se određuju, izvan obveznog „službenog“ naziva jezika, „hrvatski“ ili pak „srpski“ (vidi: Bešker, *Filološke dvoumice*, 32.). Snježana Kordić pak smatra kako su hrvatski i srpski jedan jezik i kako samo „nacionalni ideolozi forsiraju različita imena kako bi sugerirali da se radi o različitim jezicima“ (vidi: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb 2010., 125.)

shematiziranih lakiranih heroja“ i protiv dirigiranja književnosti uopće. Na kraju teksta ističu kako je važno da javnost čuje svaku riječ koja se izgovara u literaturi.³³³

U žarištu hrvatskog proljeća došlo se do sljedećeg zaključka „Matica hrvatska prihvatila je godine 1954. Novosadski dogovor, unatoč sumnjama i bojaznima koje su već tada postojale, vjerujući da on može poslužiti kao prilog boljim odnosima među narodima koji su svoje književne jezike izgradili na srodnoj dijalekatskoj podlozi i žive u federativnoj zajednici. U godinama koje su od tada prošle to se uvjerenje nije potvrdilo. Novosadski se dogovor, naprotiv, pokazao neprikladan da se na njemu zasnuju ravnopravni jezični odnosi. (...) Zbog svega toga Matica hrvatska odriče se Novosadskog dogovora smatrajući ga bespredmetnim i nevažećim, jer ga je i povijesna zbilja već opovrgla, upravo kao i Bečki dogovor prije njega. U Zagrebu, 16. travnja 1971. Upravni odbor Matice hrvatske”.³³⁴

Gotovac o jezičnom problemu piše 1969. godine u *Autsajderskim fragmentima*: „Propadanje naše filologije dobilo je napokon svoj skandalozni kraj u „Rječniku hrvatskosrpskog književnog jezika“...Naš je jezik pretvoren u ludnicu! Golemu ludnicu dubleta, sinonima, raspadnutih riječi, riječi koje su izgubile svoje porijeklo i svoje izvorno značenje: šizofreni, sifilitični jezik, sišavši s uma, banči nad svojim grobom. Jedan primitivni, provincijski filološki Caligula dekapitira jezik svog naroda!“³³⁵

Gotovac naglašava: „Posljednji je trenutak, što znači opća je obveza, da izvedemo radikalni obrat u pristupu pitanjima jezika: revoluciju u našoj filologiji!“³³⁶

Hrvatski jezikoslovci i književnici organizirali su tribine i rasprave na temu takve jezične agresije i opasnosti nestanka jezika pa su tako Matica hrvatska i Društvo književnika Hrvatske 17. ožujka 1967. godine u zagrebačkom *Telegramu* objavili „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. Ukupno 18 institucija potpisalo je Deklaraciju u kojoj je glavna stavka kako „državni jezik“ postaje srpski jezik i pozivaju se na „neotuđivo pravo svakog naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom“ te traže ravnopravnost jezikā. Deklaraciju su potpisale sljedeće kulturne i znanstvene ustanove: Društvo književnih prevodilaca te Društvo književnika Hrvatske (DKH), Hrvatski centar, Hrvatsko filološko društvo, Institut za jezik te Institut za književnost i teatrologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), Institut za lingvistiku te Institut za nauku o književnosti (FF) u

³³³ Književnik, broj 29, godina III/sv. II, studeni 1961., Zagreb, 513.-516.

³³⁴ Iz članka „Izjava Matice hrvatske“, *Hrvatski tjednik*, 23. travnja 1971., god. 1 (1971.) br. 2., 3.

³³⁵ *Kritika*, broj 4, siječanj-veljača, 1969., 72.

³³⁶ Isto, 74.

Zagrebu, Katedra za jugoslavensku književnost FF-a u Zadru, Katedra za noviju hrvatsku književnost, Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju te Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta FF-a u Zagrebu, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik FF-a u Zadru, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik FF-a u Zagrebu, Matica hrvatska, PEN-klub, Odjel za filologiju i Odjel za suvremenu književnost JAZU-a te Staroslavenski institut u Zagrebu.³³⁷

Jedan od velikih svjedoka hrvatskoga kulturnoga i političkoga života književnik Slobodan Novak sjeća se u autobiografiji *Protimbe* kako je poslije donošenja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* naišao na Vladu Gotovca u društvu Vuka Krnjevića, Petra Džadžića i Predraga Palavestre, u Klubu novinara u Beogradu, koji su bili zgrožen onim što se dogodilo u Zagrebu: "*Čujem da ste izglasali tu Deklaraciju!*" *Rekao sam da jesmo izglasali i rekao sam što smo izglasali. On me pitao: „I nisi, valjda, i ti glasovao?!“.* *Rekoh da jesam i da mislim kako je dobro što smo to izglasali. On se i dalje snebivao, tvrdeći da je to ordinarna glupost i da se to nije smjelo učiniti...i sve u tom tonu, ali i bez jednog argumenta. Ne znam što ga je toliko u tome ozlojedilo, možda je govorio pod dojmom razgovora sa svojim beogradskim prijateljima, naivno sam ga stao uvjeravati zbog čega je to učinjeno... Poslije su mi neki kolege rekli da je on prvi odnio tekst Deklaracije u Beograd i tako prvi upoznao beogradske pisce s njezinim sadržajem, prije nego je i objavljena, nakon čega su mogli tako promptno objaviti svoj „Predlog za razmišljanje“, ili kako se već zvao njihov tuk na utuk. Ne znam je li to istina, ali moj razgovor s njim je vjerodostojan...*"³³⁸

Miroslav Brandt³³⁹ u svojoj knjizi *Život sa suvremenicima*, čije je izvatke i *Vjesnik* donosio u svom Podlistku, a kao jedan od inicijatora donošenja *Deklaracije*, kaže da je tekst *Deklaracije* odnio u DKH tadašnjem predsjedniku Vlatku Pavletiću, za skup članstva, 15. ožujka, i kako je Uprava dala umnožiti primjerke *Deklaracije* gdje se dogodilo „da je istu večer jedan (meni nepoznat) član DKH odnio jedan primjerak u Beograd, gdje su književni krugovi smjesta na Deklaraciju odgovorili tekstom „Predlog za razmišljanje“. Godine 1992. rekao mi je akad. Vlatko Pavletić da je tekst u Beograd odnio Vlado Gotovac“.³⁴⁰

³³⁷ *Telegram*, 17. ožujka 1967.

³³⁸ Slobodan Novak, *Protimbe*, Zagreb 2003., 241. Novak spominje Gotovca kao svog bivšeg prijatelja upitne moralnosti, velikih ambicija i sklonog egzibicionizmu.

³³⁹ Hrvatski povjesničar i dugogodišnji potpredsjednik Matice hrvatske. Bavio se istraživanjem tema socijalno-ekonomskog razvoja srednjovjekovnih komuna u Dalmaciji, poredbenom poviješću religija u srednjem vijeku, pitanjima preobrazbe kasnoantičkog socijalno-ekonomskog sustava u feudalni te problemom prijelaza iz feudalizma u kapitalizam. (vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9261>) (pristupljeno 25.3.2020.)

³⁴⁰ Miroslav Brandt, *Život sa suvremenicima*, Zagreb 1996., 81.

U razgovoru sa svjedokom tog susreta Vukom Krnjevićem³⁴¹ on potvrđuje da je Vlado donio i pokazao *Deklaraciju* ističući kako se nije s njom slagao. U čestim susretima s Gotovcem na Bledu, kao članovi PEN kluba, Krnjević veli da se Gotovac dvoumio oko svojih razmišljanja, ali da je poslije postao nacionalist. Posebno ističe njegove pjesme posvećeni Majci Božjoj, po Krnjeviću, pisane u pravoslavnom duhu što je srpske književnike jako iznenadilo. Nije dakle tu pitanje nacionalizma, možda prije nekog isticanja ili Gotovčeva nekakvog dokazivanja, kako mi i Tonko Maroević spominje u razgovoru o Gotovcu dok Vjeran Zuppa ističe kako je Gotovac to učinio s namjerom da im pokaže da je nastala *Deklaracija* i kako na nju imamo pravo.

Vlado Gotovac u tekstu „Inženjeri hrvatskih duša“ iz 1990. godine kaže da je bio u Beogradu na Dan objavljivanja *Deklaracije*.³⁴² Dok akademik Josip Bratulić smatra da je *Deklaracija* bila Bakarićeva inicijativa kako bi se napokon riješilo „hrvatsko pitanje“ i saznalo tko su ti koji ruše sustav. Ostaje, dakle, nejasno zašto je tekst *Deklaracije* odnio u Beograd, ali je jasno da on nije bio faktor koji je „ubrzao“ „Predlog za razmišljanje“ srpskih književnika tim više jer je obavještajna zajednica, zasigurno, sudjelovala u stvaranju *Deklaracije* i ta je vijest brzo došla do Beograda. Kao što je, uostalom, sudjelovala i u Hrvatskom proljeću, na svim stranama. Uostalom, da je partija sudjelovala u *Deklaraciji* potvrđuje i intervju Jure Bilića te 1967. godine sekretara kotarskog komiteta SK u Splitu i člana Izvršnog komiteta, za studentski list Ideje iz listopada 1974. godine, koji je potvrdio da je zasigurno Miko Tripalo, kao sekretar CK, znao za Deklaraciju.

U Zapisniku o ispitivanju okrivljenog iz 1. veljače 1972. godine Gotovac iznosi svoju obranu i u jednom dijelu obrane kaže da je *Deklaracija* „stilistički loše napisana“³⁴³, dotiče se Novosadskog dogovora tvrdnjom kako ovakva vrsta dogovora otvara filološki i nacionalni problem.³⁴⁴

Početkom devedesetih za Gotovca je *Deklaracija* bila “mjesto skretanja u novom pravcu“. Za njega „slobodan jezik bezuvjetno postavlja pitanje nacionalne slobode“ i tu je

³⁴¹ Vuk Krnjević rođen je u Sarajevu 1935. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. Studirao je u Beogradu, a diplomirao u Sarajevu na grupi za južnoslovenske književnosti i srpskohrvatski jezik. Bio je urednik Književnosti, urednik u RTS-u i *Prosveti*. Istaknuti umjetnik, pjesnik, književni kritičar, esejist i filmski scenarist.

³⁴² *Oklo*, broj 20, 4.10.1990., 31.

³⁴³ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 26.

³⁴⁴ Na istome mjestu.

neupitna uloga Matice hrvatske. *Deklaracija* je, piše Gotovac: „prvi zahtjev, prva odluka današnje Hrvatske, njezina putna odluka...ona je bez institucionalne anonimnosti“.³⁴⁵

Tu se da zaključiti kako je Gotovac konstantno bio na razmeđu svojih nacionalnih razmišljanja. I ta razmišljanja daju odgovor na pitanju na događaje poslije, konkretno na Hrvatsko proljeće³⁴⁶, bi li se razbuktao nacionalizam da je sve išlo kako su pokretači htjeli. Odgovor je negativan jer je Gotovac trezveno razmišljao o nacionalnom. Zasigurno nije dvojio kad su u pitanju nacionalne teme jednog naroda koji nije identitetski zastupljen kako bi trebao biti.

O važnosti *Deklaracije* nisu još izneseni pravi sudovi i zaključci. Jelena Hekman pripremila je, u izdanju Matice hrvatske, *Građu za povijest Deklaracije* u kojoj svjedoci tih događanja iznose svoja viđenja *Deklaracije* kao i stavove CK SKH. No, izostala je prava analiza nastanka i posljedica *Deklaracije*.³⁴⁷

List *Borba* u rujnu 1989. godine donosi feljton s dijelovima iz knjige *Geneza maspoka u Hrvatskoj* u izdanju *Književnih novina*, tiskanih 1990. godine u Beogradu, o tome kako je politički vrh Hrvatske na zatvorenim sjednicama reagirao na pojavu *Deklaracije* o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Feljtoni se osvrću na sjednicu najužeg partijskog vodstva Hrvatske iz travnja 1967. godine i iz njih je vidljivo kako su neki članovi rukovodstva znali za *Deklaraciju* (Tripalo) dok Bakarić nije bio odlučan na koji način kazniti sudionike *Deklaracije*.

Gotovac će se poslije jasnije odrediti prema jeziku. U jednom od svojih tekstova, doduše iz 1995. godine, piše kako „je program redukcije u jeziku nastao zbog srpskohrvatskog...isključujući dijalekte“. Srbi ne sudjeluju u hrvatskim dijalektima i oni su faktor razlikovanja. Oni stvaraju razlike između jezika i Gotovcu su to određenje i različitost logični. Program zajedništva pretvorio je posebnosti jezika u provincijske i folklorne činjenice. Jezik povezuje s nacijom u hrvatskom primjeru i čudi se činjenici da kao moderna nacija želimo biti dio „nacije koje uopće nema“, misleći na jugoslavensku. I pita se je li protudržavno i protunarodno organski razvijati svoj jezik.³⁴⁸

³⁴⁵ Isto, 31.

³⁴⁶ Literatura o Hrvatskom proljeću gotovo ne postoji ili je neznatna. Osim knjige Mike Tripala iz 1990. godine u izdanju Globusa i zbornika radova *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, izdanje: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti i Pravni fakultet, 2012., postoji još nekoliko članaka i razmatranja.

³⁴⁷ Vidi: Hekman, Jelena, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Građa za povijest Deklaracije, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Zagreb 1997.

³⁴⁸ *Dubrovnik, časopis za književnost i znanost*, Nova serija, godište VI., 1995., broj 2-3, 19.-21.

Gotovac će se uklopiti svojim pjesmama u jezik, ali svoju će aktivnost, za naciju i jezik, započeti u *Autsajderskim fragmentima*.

I nakon Deklaracije jezični sukobi nisu prestali. Upravni odbor Matice hrvatske smatrao je da bi bilo dobro organizirati sastanak s predstavnicima Matice srpske i porazgovarati o načinu uređivanja *Rječnika hrvatsko-srpskog književnog jezika* odnosno *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika* i pružiti javnosti pouzdanu građu i orijentaciju o toj temi.

Upravno odbor MH uputio je 3. lipnja 1968. godine pismo u kojem potanko prikazuje svoje prigovore na obradu prvih dvaju knjiga i predlaže da se do 30. lipnja 1968. godine održi razgovor s predstavnicima Matice srpske o daljnjem radu na *Rječniku*. Taj sastanak je i održan 4. i 5. siječnja 1969. godine u Zagrebu.³⁴⁹ Predstavници Matice srpske odbili su zaključke sastanka u Zagrebu i onemogućili nastavak zajedničkog rada. Odluku o prekidu daljnjeg rada Matice srpske donijela je u srpnju 1969. godine. Zbog neslaganja oko načina rada i stilizacije rječnika, a na poticaj Matice srpske, svi članovi zagrebačkog uredništva podnijeli su kolektivnu ostavku koju je 8. prosinca 1969. prihvatio Upravni odbor Matice hrvatske.³⁵⁰

5.3 *Autsajderski fragmenti*

Autsajderski fragmenti nastajali su gotovo dvadeset godina i njima započinje Gotovčev politički angažman. Tijekom tog razdoblja Gotovac bio je dvaput zatvaran i imao je zabranu pisanja i javnog djelovanja, što je zasigurno bilo i razlogom dugotrajnog nastanka ovog djela. Podijeljeni su u pet cjelina, odnosno svitaka (slično kao i *Tijek duše*). *Fragmente* je počeo pisati sredinom srpnja 1968. godine u Preku, na otoku Ugljanu.³⁵¹ Prva tri svitka *Autsajderskih fragmenata* objavljena su 1968. u časopisu *Kritika*, dok su četvrti i peti 1990. godine objavljeni u časopisu *Republika*. Jedan od tekstova naslovljen *Glose* nastao je 1970. godine, ali je objavljen 1995. godine u prvom izdanju *Autsajderskih fragmenata*. On se, kao postranik, kako je znao reći, ili autsajder našao tako u političkim previranjima gdje je zbog

³⁴⁹ Predstavници MH na sastanku bili su: Hrvoje Iveković, Stjepan Babić, Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Šime Đodan, Ivo Frangeš, Marin Franičević, Grgo Gamulin, Jozo Ivičević, Ljudevit Jonke, Ranko Marinković, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Vlatko Pavletić, Danilo Pejović, Leo Randić, Petar Šegedin i Miroslav Šicel. Predstavници MS bili su: Radomir Radujkov, Pavle Ivić, Sava Josić, Sribislava Kovačević-Kuzmanović, Mladen Leskovac, Svetozar Marković, Boško Petrović, Mitar Pešikan, Dušan Popov, Mihailo Stevanović, Miloš Hadžić i Mirko Čanadanović

³⁵⁰ HR-HDA-1567, Fond Matice hrvatske, zapisnici sjednica radnih tijela, planovi, dnevници i izvješća o radu.

³⁵¹ Gotovac, „Autsajderski fragmenti (II)“, *Republika, časopis za književnost*, Godište XLVI, siječanj-veljača 1990., broj 1-2, Zagreb, 53.

tekstova u *Fragmentima*, bio uhićen i zatvoren, ali zato nikada nije napustio svoje ideje i svoje autsajderstvo. Tako je za jedne ovo djelo antikomunistički manifest, za druge manifest hrvatskog rodoljublja i slobodoljublja³⁵². Može se smatrati i manifestom odgovornosti pojedinca za svoju riječ i svoje djelovanje. „U neslobodnoj maloj naciji ni pojedinac ne može biti slobodan“, piše Gotovac te nadodaje: „Ljubav prema svom narodu pretvorena u strast bez veličine i dostojanstva, to je nacionalizam. U njegovu nedostatku mjere i granica porijeklo je mnogih nesreća.“³⁵³ Ljubav prema domovini, prema slobodi, poštivanje slobode riječi pojedinca i poštivanje razlika jedina su mjerila pozitivnog nacionalizma, ako ga se tako smije nazvati. Nacionalizam bez dostojanstva, mjere i granice, prema Gotovcu, ne može se promatrati u pozitivnom smislu. Zvuči pomalo paradoksalno da je Gotovac pisao protiv nacionalizma, a dva je puta robijao kao nacionalist što govori o apsurdnosti tadašnjeg sustava.

O jednoj od ključnih tema Gotovčevih *Autsajderskih fragmenata*, Vječnosti, gotovo se i ne govori u prvim trima svitcima. Kada je spominje, uglavnom je povezana s domovinom i prirodom, a navodi je u kontekstu zvijezda i neba, što mu je bila velika preokupacija. Preokupacija Vječnošću, koju piše velikim slovom, ali ne uvijek, dolazi do izražaja u četvrtom i petom svitku, a o njoj je riječ i u *Glosama*. I o društveno-političkoj stvarnosti raspravlja iz perspektive Vječnosti.

Razne nesretne okolnosti kao zatvaranje, zabrane javnog djelovanja, objavljivanje i prešućivanje uvjetovale su da sve te rukopise ne oblikuje u jedno djelo, već da to ostane fragmentarno i to će, čini se, biti Gotovčeva prednost. Njegovi tekstovi i rukopisi postat će zapravo autentičnost onoga tko je i što je on zapravo. Ta autentičnost i specifičnost razdvajala ga je od ostalih krugovaša u to vrijeme. Istovremeno je bio i hvaljen i kritiziran, shvaćen i neshvaćen, mnogima nerazumljiv, znatiželjan prema svakodnevnom, jer je svoje djelo, kao i svoj život posvetio borbi za slobodu pojedinca, ljubav prema domovini, jeziku i pravu na različitost. Ono što je pisao, to je i živio, razlažući činjenice pojedinca, kao što će to razložiti u *Autsajderskim fragmentima*.³⁵⁴

Sedamdesetih godina postaje Idiot Vječnosti, koji je uz Crnog Viteza (Princa) i Mjesečevu Ludu jedan od likova iz različitih faza Gotovčeva književnog djelovanja kroz koje progovara o svome vremenu i zbivanjima u njemu.

³⁵²Gotovac, *Moj slučaj*, 31.

³⁵³ Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, 275.

³⁵⁴ <http://www.matica.hr/vijenac/177/od-trenutka-do-vjecnosti-17059/> (pristupljeno 25.3.2020.)

Zbog pokušaja nametanja hrvatskosrpskog književnog jezika kritički se osvrće na ondašnju filologiju i instrumentalističko shvaćanje jezika, prepoznajući u tom događanju pozitivizam i pragmatizam. Raspravljajući o slobodi poziva na odgovornost - pojedinca prema zajednici i zajednice prema pojedincu. Izričito je protiv je svođenja Hrvatske na provinciju, ograničavanja slobode i loše kadrovske politika.

Gotovac raspravlja o Vječnosti u okolnostima suvremenog svijeta govoreći o problemima s kojima je suvremeni čovjek suočen. Smatra da je antropocentrizam vođen utopijama ukinuo svaku svrhovitu Vječnost, gdje se sustavno nastoji slomiti volja i duh pojedinca.

Kada je riječ o antropocentrizmu, pak, Gotovac se razilazi s Nietzscheom. Prema Gotovcu, čovjek je u samozavaravajući antropocentrizam zapao poričući Boga, a Nietzsche vjeruje da je porekavši Boga čovjeka oslobodio samozavaravanja³⁵⁵. Nietzsche čovjeka poziva na vjernost zemlji tako da se odrekne Boga³⁵⁶. I Gotovac poziva na vjernost zemlji, no njegov je smisao „*Bog koji kao susretište trenutka i Vječnosti sudjeluje u egzistenciji*“³⁵⁷ smatrajući da je napuštanje Vječnosti, odnosno Boga, uvijek regresija i degradacija koje prepoznaje kao gubljenje temelja.³⁵⁸

Vječnost sada postaje potrebna, predstavljena je kao uvjet čovjekova svijeta, a bez nje čovjekov svijet nije moguć, što Gotovac uočava i iskustveno suočen sa svijetom koji je pokušao trajati bez Vječnosti kao svrhe. Svakako veliku ulogu u takvom prikazu Vječnosti ima tadašnja društvenopolitička situacija u Hrvatskoj utemeljena ograničavanju slobode pojedinca, predvođena jednouljem. U ovim trenucima Gotovac je u sebi postavljao mnoga pitanja i zaključke, očito negdje između vlastitih razočarenja, novih uvjerenja, ali i odnosa prema religiji.

O padu suvremenog čovjeka Gotovac promišlja na razne načine, uočavajući najprije razloge tome u utopiji i već istaknutom antropocentrizmu. No, uz pad, je uvijek prisutno i buđenje. Gotovac uočava da se ono događa jer se pojedinac vraća svojim mjerilima, ponovno se postavlja pitanje cjeline svijeta i pitanje svrhe, a razlog buđenju pronalazi u besmrtnosti duše. Da bi dokazao pak povratak suvremenog čovjeka Bogu, citira Nikosa Kazantzakisa³⁵⁹:

³⁵⁵ Richard Wisser, *Filozofski putokazi*, Zagreb 1992., 304.

³⁵⁶ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb 2009., 79.

³⁵⁷ Gotovac, *Poetika duše*, 90.

³⁵⁸ Isto.

³⁵⁹ Nikos Kazantzakis (1883.-1957.) jedan je od najvažnijih i najvećih grčkih pisaca i filozofa 20. stoljeća. Napisao je mnoga djela: spjevove, eseje, tragedije, putopise, romane i novele.

„Opet je Vječnost postala potrebna da bi čovjekov svijet bio moguć. Suvremeni čovjek – to je onaj koji je čuo Kazantzakisove riječi: ‘Mi propadamo, Bog nam nedostaje, duše nam umiru od gladi!’ – To je istodobno dijagnoza i uputa za liječenje. – Suvremeni je čovjek, dakle, budan, bolestan i spreman na povratak... biblijski povratak sina.“³⁶⁰ Znakovito je ovdje povezivanje s Kristovom prisposodobom o izgubljenome sinu i milosrdnom ocu.³⁶¹ Suvremeni čovjek (razmetni sin) uvidio je svoj duhovni i moralni pad i spreman je na povratak Vječnosti (milosrdni otac), a ona pruža smisao. Time je, zaključio bih, gotovo sigurno uočljiva Gotovčeva motivacija i aktivnost u nadolazećim aktivnostima u društvenom i političkom životu.

Kritizirajući utopije³⁶² suvremenog svijeta, polazi od vlastitih shvaćanja pojedinca, raznolikosti, slobode i Vječnosti. Govori jezikom filozofa, ali ne raspravlja na filozofsko-teoretski način, nego na esejističko-poetski način te se njegova kritika ne može svrstati u filozofsku kritiku suvremenog društva. Gotovac je ipak najprije pjesnik pa tek onda filozof i to je u njegovu jeziku vidljivo.

Utopiju definira kao izvadak iz vječnosti koji se osamostalio svojevoljno napustivši njezin smisao, ali preuzimajući njezine činjenice. Povezuje ju s utilitarizmom³⁶³, ali i s vječnošću. Utopija smisao vječnosti podređuje čovjekovoj potrebi za srećom, ali u tome je i opasnost, jer dolazi do gubitka pojedinca i slobode, a to onda dovodi do propadanja čovjeka-pojedinca.

Utopija je povezana i neodvojiva od antropocentrizma i on kritizira antropocentrizam koji je njemu donekle prihvatljiv u Principu djela. Gotovac sve više na drugačiji način shvaća i prihvaća definiciju čovjeka i vječnosti, istovremeno sumnjajući i vjerujući u čovjekovu samosvijest i napredak civilizacije, odmičući se time od svojih razmišljanja u djelu Crni Princ. Naravno, dalje kritički prema antropocentrizmu, kao npr. U svom zatvorskom dnevniku *Zvezdana kuga*.

³⁶⁰ Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, 317.

³⁶¹ Bonaventura Duda (prir.), Jerko Fućak (prir.), *Novi zavjet*, Zagreb 1992., Lk 15, 11-32.

³⁶² Utopija je svaka ideja ili plan koji je zamišljen na uzvišenim idealima, ali neostvariv u stvarnosti. Pojam je izmislio engleski humanist i državnik Thomas More (1477.-1535.) po kojem je naslovio i svoje najpoznatije djelo (1516.).

³⁶³ Utilitarizam (engleski utilitarianism, prema latinskom utilitas: korist), smjer je u etici koji svrhu ljudskoga djelovanja vidi u koristi i dobrobiti, bilo pojedinca bilo zajednice, i koji utoliko smatra da čudorednost izravno potječe iz načela korisnosti, vidi: enciklopedija.hr. Najpoznatiji predstavnici utilitarizma su engleski filozof Jeremy Bentham (1748.-1832.) i britanski filozof John Stuart Mill (1806.-1873.).

Gotovčevo shvaćanje Boga vidljivo je u svim njegovim djelima. Na jednom mjestu u Glosama formulira Boga kao nezamjenjiv entitet. U čovjeku nema moći koja bi mogla zamijeniti Boga i nastaviti njegovo djelo, a sličan stav izražen je i u Principu djela, no tamo je čovjek pozvan da djeluje u svijetu koji se ne održava uz pomoć Boga. Gotovac zaključuje da je čovjekov svijet Božji svijet.

Novost, koju nam Gotovac donosi, je misao o čovjekovu odnosu s Bogom: „*Samo Bog i čovjek zajedno mogu podići i održavati čovjekov svijet u mijeni velike drame tog zajedništva, tog čina, koji je njihov uzajamni odnos, koji je zemaljski oblik tog vječnog odnosa. Svijet bez vječnosti, to je voda bez izvora, koju ispija jarosno sunce besmisla.*“³⁶⁴ Dakle, prema Gotovcu, jedan bez drugog ne djeluju u svijetu.

Takav se svijet najpotpunije pokazuje u kršćanskom miru. U tekstu koji bi se mogao smatrati hvalospjevom kršćanskom miru, primjećuje se da Gotovac više ne poima Boga panteistički, kao kombinaciju istočnjačke misli i kršćanstva. To je sada kršćanski Bog, a kršćanski mir Gotovac stavlja u neposrednu vezu s vječnošću, nazivajući ga *ljudskim stanjem vječnosti, odazivanjem na njezine pozive i obilježavanjem njezina smjera u sebi zauvijek*.³⁶⁵ Pišući na ovom mjestu o Bogu, vječnost piše malim slovom. Da se zaključiti kako u „susretu“ pojmova Boga i vječnosti Gotovac ipak uzvisuje Boga pišući velikim slovom, iako se, makar kod Gotovca, postavlja pitanje o jednakosti pojmova Bog i vječnost.

Slično kao o kršćanskom miru, Gotovac govori o ljubavi. No, s druge strane, ljubav postavlja kao jedini način na koji čovjek na zemlji posjeduje Vječnost dok je kršćanski mir ljudsko stanje vječnosti. Ljubav, po Gotovcu uvijek čin, također je usko povezana s Vječnošću. Ona je, po njemu, uporište Vječnosti u svijetu i zato upozorava da pustinja nestaje tamo gdje nestaju i Vječnost i ljubav. Promatrajući ljubav na ovakav način, ponovno je pod utjecajem kršćanske mistike što se ogleda u Gotovčevu viđenju odnosa Vječnosti i ljubavi: „*Jednostavno: Ljubav može ono što može Bog, ne oduzimajući ništa čovjeku. (...) Ukinuvši granicu između trenutka i Vječnosti, ukinuvši njezine dvojnosti, ljubav više ne znači odnos nego postojanje. To je ljubav koju čovjek više ničim ne ometa.*“³⁶⁶. Usto, u prilog tome ide i citiranje Eckharta te jednog neimenovanog pustinjaka.

U svom objašnjenju Fragmenta Gotovac kaže kako su njegovi tekstovi sve više nalik dokumentima o njegovoj sudbini shvaćanja različitosti. To za njega predstavlja i „*shvaćanje i*

³⁶⁴ Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, 320.

³⁶⁵ Isto, 320.

³⁶⁶ Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, 324.

*čuvanje prošlosti koje nas ne zaustavlja, koje nas istodobno određuje i namjenjuje neizvjesnosti“.*³⁶⁷

Kao Idiot Vječnosti piše nove bilješke (četvrti i peti svitak). U njima je Vječnost, bez iznimke, velikim slovom, a sada je i živa. Napominje da je Vječnost, u njegovu životu i djelu, uvijek bila bezuvjetna pretpostavka svega, da ga je uvijek vodila *ljubav prema Vječnosti koja je kraj svake neodređenosti*, a time je i jasno kako je tema Vječnosti gotovo u svim njegovim djelima.³⁶⁸

U Petom svitku govori o odnosu osobe s Vječnošću i samoći. Osoba svemu daje Vječnost i sve svodi na Vječnost, tu je subjektivizam izjednačen s apsolutnim, a to je moguće samo po susretu s Vječnošću. Gotovac time želi reći kako je Vječnost ta koja od osobe stvara slobodnog pojedinca: „*Jedino se u samoći odnosa prema Vječnosti može uspostaviti osoba.*“³⁶⁹

Za zaključiti je da Gotovac smatra da se Vječnost ne može susresti nisu li ispunjeni određeni uvjeti (biti pojedinac, biti osoba i biti sam) koje proširuje i zadaćama koje čovjek ima: osoba u svakom trenutku mora biti odgovorna za svoj svijet (da bi se mogla susresti s vječnošću). Ističe osobnu odgovornost u svakom ljudskom potezu, a poziva i na osobnu odgovornost u znanosti, jer ako nema odgovornosti ona postaje instrument nihilizma u čemu se približava Viktoru Franklu³⁷⁰, a slično mišljenje dijele i o poimanju slobode i odgovornosti: „*Biti slobodan je zapravo negativno stanovište čitavog fenomena, dok je biti odgovoran njegovo pozitivno stanovište. Sloboda se može izroditi u puku samovolju, ukoliko se ne živi u smislu odgovornosti.*“³⁷¹

Za Gotovca je jako važno da je čovjek odgovoran prema Vječnosti, jer je ona jedina njegova egzistencija.³⁷²

U početku, pišući *Autsajderske fragmente*, zaista se smatrao autsajderom, kao pisac i bez pravog utjecaja. Tijekom vremena, do angažmana u Matici, shvaća važnost javnog angažiranja i kako time prestaje biti autsajder jer može doprijeti i doprinijeti. *Fragmenti* su tako bili za mnoge antikomunističko štivo i neodgovorna provokacija. U svojim biografskim

³⁶⁷ Gotovac, „Autsajderski fragmenti II“, *Republika, časopis za književnost*, godište XLVI, ožujak-travanj 1990., Zagreb, 60.

³⁶⁸ Gotovac, *Autsajderski fragmenti*, 325.

³⁶⁹ Isto, 368.

³⁷⁰ Viktor Emil Frankl (1905.-1991.) psihijatar, neurolog i antropolog. Utemeljitelj je egzistencijalne analize i logoterapije (liječenje smislom).

³⁷¹ Viktor Frankl, *Nečujan vapaj za smislom*, Zagreb 1987., 57.-58.

³⁷² Gotovac, *Zvezdana kuga*, 105.

zapisima Gotovac se prisjeća 1968. godine kada je na nagovor tajnika časopisa *Forum*, Ivana Krole, ponudio rukopis *Autsajderskih fragmenata*. Uredništvo ih je ipak odbilo, a kasnije će se saznati, da ih je uredništvo smatralo (i nazvalo) antikomunističkim pamfletom. Kasnije je ipak Vlatko Pavletić prihvatio njegove tekstove i objavio ih u *Kritici*.³⁷³ Gotovčevo će autsajderstvo postati iznimno akterstvo početkom sedamdesetih godina, a imat će i utjecaj na oblikovanje njegove misli i ideje. U predgovoru knjige *Moj slučaj* Slavko Goldstein piše da je Gotovac maspoku pristupio polazeći upravo od temeljnih misli i uvjerenja iz *Fragmenata*: „*ljubav prema domovini, ljubav prema slobodi i poštovanje razlika*“.³⁷⁴

Za zaključiti je da su Autsajderski fragmenti prvi pokušaj artikulacije neke političke platforme koja nije bila povezana s komunizmom, koja je bila drugačije zasnovana. Tu ima elemenata liberalizma, osobito u onom aspektu gdje se on zauzima za individualnu slobodu, ali on se niti ne poziva na liberalizam niti je cijeli tekst isključivo u liberalnom duhu pisan, ali nedvojbeno sadržava i liberalne teze.

5.4 „Slučaj Žanko“

U to vrijeme nastaju i polemike i rasprave o nacionalizmu, uglavnom o jeziku, a jedna od istaknutijih je sukob Miloša Žanka i Vlade Gotovca.³⁷⁵ Miloš Žanko je tada bio potpredsjednik Savezne skupštine. Zastupao je, već spomenutu, unitarističko-centralističku struju, ali kako nije mogao nastupati protiv Tita, koji je tada podupirao hrvatsku politiku, napadao je u svojim nastupima čelnike CK SKH. Poznat po svojim istupima protiv *Deklaracije* sad se pobunio i protiv studentskih nemira 1968. Hrvatska politika težila je decentralizaciji i demokratizaciji po uzoru na „Praško proljeće“ što unitaristima i centralistima nikako nije odgovaralo. Žanko je 1969. godine, od 17. do 21. studenog, u svojim člancima u listu *Borba* pod nazivom „U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema“, kritizirao jačanje nacionalizma u Hrvatskoj i MASPOK, kao i rukovodstvo SKH koji ne vode borbu protiv nacionalista. Sam piše u uvodu komentara kako „*konfrontira stavove SKJ i nacionalista u Hrvatskoj o aktualnim pitanjima Federacije i međunacionalnih odnosa*“.³⁷⁶ Tada je došao u

³⁷³ Isto, 31.

³⁷⁴ Isto, XXV, poglavlje IV. (rimska numeracija je u uvodnicima knjige)

³⁷⁵ Rasprave o nacionalizmu uglavnom su se ticale problema srpskog i hrvatskog jezika, u kojima se ogledao nacionalizam ili nastojanje da se izbjegne jedan zajednički jezik, kako je Partija često znala naglašavati. Sukobi o jeziku sežu još u 19. stoljeće i dotiču se nacionalizma, ali kulminiraju *Deklaracijom* iz 1967. godine o kojoj je riječ i u ovom radu.

³⁷⁶ Donat, *Crni dossier*, Zagreb 2007., 267.

sukob s rukovodstvom SKH, koje ga je na spomenutoj Desetoj plenarnoj sjednici CK SKH, održanoj u siječnju 1970. godine, smijenilo sa svih političkih i državnih funkcija zbog „stavova o međunacionalnim odnosima i ulozi federacije, koji su u suprotnosti s politikom SK Hrvatske“.³⁷⁷

Gotovac je kritizirao Žankove tekstove o *Deklaraciji* i *Hrvatskom književnom listu* i njegove stavove o međunacionalnim odnosima, pa se među njima razvila i polemika. U 8. broju dvomjesečnika za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja *Kritika* Gotovac kroz svoje *Autsajderske fragmente* u dijelu „A propos nacionalizma“ piše kako Žanko „predstavlja tradicionalnu varijantu jugoslavenstva, koja se nikada ne bavi uzrocima i razlozima pojava koje napada, nego ih nastoji administrativno-politički likvidirati“.³⁷⁸ Nacionalni interesi za Žanka predstavljaju veliki otpor jugoslavenstvu, a svaki opravdani otpor jugoslavenstvu vidi kao šovinizam i nacionalizam, koji nalazi samo u Hrvatskoj. U svom tekstu Gotovac brani i Krležu koji silno želi da prestanu poniženja i nesreće dok Žanko Krležu koristi posve groteskno.³⁷⁹ Žankovo je jugoslavenstvo za Gotovca jednako velikosrpstvu jer ne brani socijalizam, već rovari protiv njega. Nadalje kaže: „Ne! Ne sumnjam u doktora Miloša Žanka, nego se ne slažem s onim i onakvim jugoslavenstvom kakvo on zastupa, i s načinom kako ga zastupa.“³⁸⁰ Žanko prihvaća kao napredno svako jugoslavenstvo i to mu Gotovac izričito zamjera jer zastupa nepovijesna, konzervativna i provincijska stajališta. S tim stavovima isključuju se reakcionari i uvjereni ljevičari. Ljudi kao Žanko i njihovi postupci dovode u krizu odnose političara i intelektualaca, kaže Gotovac, „krizu već tradicionalnu, s autsajderstvom dovedenu do radikalnih konsekvencija“.³⁸¹

Žanko se u svom komentaru referira na Gotovčevo ocjenjivanje njegova jugoslavenstva naglašavajući kako se Gotovac krije pod šovinističkim i nacionalističkim stavovima. Upravo takva nacionalno-šovinistička publicistika nastavak je, prema Žanku, na platformu koja je nastala *Deklaracijom* 1967. godine. Matica Hrvatska za Žanka je uporište i centar nacionalizma i šovinizma. Gotovčev tekst u *Kritici* Žanku je poslužio kao veliki dio obrazloženja njegovih stavova kroz komentar, to je za njega „sistematsko difamiranje“ i javno prozivanje.

³⁷⁷ Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.)*. Hrvatski pogled, 361.

³⁷⁸ *Kritika*, broj 8, rujan-listopad, 1969., 545.

³⁷⁹ Isto, 546.

³⁸⁰ Isto, 546.

³⁸¹ Isto, 547.

Gotovac u *Kritici* nadalje piše: „Tako je Hrvatska za mene danas prije svega moja odgovornost prema svijetu: što ona omogućuje i nalaže. Ali, to se u njoj pronalazi pod bezbrojnim zamkama, koje nisu tek privid, nego drama njenih gubitaka, njenih nesreća, njene sramote, njenih obmana: zamke njene historije u kojoj je strašno i dugo plaćano biserno središte. U našoj svakodnevnosti ono se jedva javljalo, kao vidik za romantike, za sanjare...- u prljavoj, ludoj, bijesnoj, bezglavoj, smiješnoj, grotesknoj, tragičnoj, kretenskoj i kakvoj sve ne svakodnevnosti! Ovi pridjevi za njenu historiju, koji obilježavaju ogromnu građu, prije upućuju na očaj nego na brigu za svijet.“³⁸² Ovaj dio teksta Žanko je posebno apostrofirao kao onaj koji se društveno konfrontira s ustavnom koncepcijom i idejno-političkom platformom SKJ.

Kako je sa strane Žanka, a poslije i cijele partijske vrhuške, prozivan zbog nacionalizma, Gotovac odgovara: „Jer ako je briga za vlastiti narod, za njegovu sudbinu, nacionalizam - onda ja jesam nacionalist! I smatram da je to jedino historijski opravdano stajalište danas - i kad se ne zastupa pluralizam: i do slobode u univerzalizmu put sada vodi samo preko slobode koju osiguravaju slobodni narodi! Kako naše doba na sve strane pokazuje“.³⁸³

U Matici hrvatskoj stvarao se protujugoslavenski i protusocijalistički otpor, dok je CK SKH želio što veću gospodarsku i političku samostalnost. Vrh države držao je svojevrсни monopol nad nacijama i politikom te je time otpor bivao još veći.³⁸⁴ Drugi „front“ nastao je od te 1968. godine kada se Sveučilište primaklo samom centru nacionalnog interesa i stvorilo žarište nove misli koje će kulminirati 1971. godine.

Godine 1969. o izjavama i tekstovima Miloša Žanka oglasila se i Matica hrvatska. Izjavu potpisuje Upravni odbor od dana 8. prosinca 1969. godine. Žanko optužuje cijelu Maticu zbog nacionalizma „znanstveno nedopustivim metodama svojevoljnog citiranja odvojenih rečenica“. Žanko je, po izjavi Odbora, izazvao razdor među hrvatskim književnicima i književnicima ostalih naroda, kao i SK i književnika, razarajući tako četvrt stoljeća „zajedničkog života i zdušnog rada na izgradnji kulture socijalizma“. Žanko krivo obavještava javnost o radu i ulozi Matice: „A ravnopravnost i bratstvo naših naroda vrijednosti su i odviše dragocjene i odviše skupo plaćene, a da bi smjele biti upotrebljavane od bilo koga za osobne ciljeve i u borbi oko vlasti koju, sudeći po svemu, Miloš Žanko na ovaj

³⁸² *Kritika*, broj 8, rujan-listopad, 1969., 539.

³⁸³ Isto, 545.

³⁸⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 382.

način već godinama vodi“. Matica upozorava na rastuće unitarističke tendencije i na perzistiranje i oživljavanje centralizma kao i na razna kočenja i odgađanja reformi te posebice kako sva ova pisanja vode k još većoj neravnopravnosti naroda jer Žanko optužuje samo jednu stranu i generalizira.³⁸⁵

Rasprava je time završila, a Žanko će poslije postati žrtva svoje politike. On je kroz tih sedamdeset kartica i serijom članaka u listu *Borba*, od 17. do 21. studenog 1969. godine, ponajviše oštetio hrvatsko rukovodstvo jer ih je Žanko samim svojim angažmanom htio smijeniti, ali Tito je stao na stranu hrvatske komunističke vlasti i Žanko je nestao s političke scene.³⁸⁶ CIA-in dokument „Jugoslavija: potrošeni oblik“ iz 1970. godine kaže kako je Izvršni biro CKSKJ „podržao 10. plenum CK SKH“ i složio se s osudom Žanka. Tu spominju neimenovanog doušnika iz Zagreba koji dojavljuje kako su Bakarić i Pirker kasnije tvrdili da je napad na Žanka „naredio Tito na sastanku na Brijunima, koncem rujna 1969. Trebalo ga je „napasti“ jer je bio vođa prosovjetske skupine. CIA-ini analitičari su se slučajem Žanko poslužili da bi potvrdili svoju tezu tih godina kako jača sovjetski utjecaj u SFRJ.“³⁸⁷

Vidljivo je i iz ovog izvješća, a takvi će stavovi biti još vidljiviji i poslije, kako nisu dolazile u pitanju kako reforme, tako i inkorporirani socijalizam u društvu već konstantna borba za ravnopravnost i borba protiv centralizma. Zato će biti neshvaćena sva uhićenja sedamdesetih kao i gašenje reformi u vremenu kada je za to postojala velika prilika.

5.5 Matica hrvatska i *Hrvatski tjednik*

Rad i aktivnost Matice hrvatske i njezino glasilo *Hrvatski tjednik* daju presjek djelovanja Vlade Gotovca. To možemo dokazati i analizirati s dva aspekta. Prvo je da su Gotovčevi uvodnici u HT-u rezultat stvaranja i razvijanja ideje njegova pjesničkog i filozofskog pisanja i skoro dvadeset godina intelektualnog oblikovanja i latentne političnosti u njegovim tekstovima. Drugi aspekt je što su uvodnici bili okidač pokreta koji je tražio promjene i iako su tražene reforme ugušene, proces nije stao i aktualizirao se početkom devedesetih. U analizi članka i uvodnika koji slijede pratit ćemo što se u njima pisalo i kako je vlast na njih reagirala, ne u tom trenutku, već po zabrani *Tjednika* i potom, vidjet će se u radu, u procesu protiv Vlade Gotovca.

³⁸⁵ HR-HDA-1567, Fond Matice hrvatske, zapisnici sjednica radnih tijela, planovi, dnevници i izvješća o radu

³⁸⁶ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 563.

³⁸⁷ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 107.

Kako bismo lakše shvatili rad *Tjednika* i pratili procese koji su se događalo u vrijeme izlaženja, kronološki ćemo najprije, nakon uvoda, prolaziti kroz važne teme, s posebnim naglaskom od 13. broja, kada Gotovac postaje glavni urednik. Naposljetku kronologije osvrnut ćemo se na aktere i izvore svih političkih zbivanja, sa svih polova, kojima ćemo zaključiti kako su zapravo *Hrvatski tjednik* i njegovi autori i urednici, kao tada najvitalniji dio njegove programatske ideje, bili jako važan dio cijelog tog proljećarskog pokreta, koji su motivirali i studente i intelektualce i hrvatske političare, članove Partije, i kako su ujedno i postali glavni neprijatelji vlasti, jer su uspjeli probuditi mase ljudi koji su postali svjesni situacije u zemlji.

Matica hrvatska utemeljena je 1842. godine sa svrhom promicanja nacionalnog i kulturnog identiteta u područjima umjetničkog, znanstvenog i duhovnog stvaralaštva, gospodarstva i javnoga života te skrbi za društveni razvitak. Jedan je od najvećih i najvažnijih nakladnika knjiga i časopisa u Hrvatskoj. Postala je institucija oko koje se, posebice od 1967. godine i *Deklaracije* o jeziku, okupljaju hrvatski intelektualci. Od početka nastojanja omasovljenja i političkog djelovanja Matice hrvatske, upravna tijela Matice permanentno su naglašavala potrebu pokretanja izlaženja tjednog glasila Matice kao sredstva za formiranje javnog mišljenja i prisutnosti MH u javnom životu. Već od 1969. godine konstantno Upravni i Izvršni odbor poduzimaju akcije i dogovore za pokretanje tjednog glasila Matice. O radu i povijesti Matice malo toga ima u literaturi, pogotovo kad je riječ o historiografiji.

O radu Matice hrvatske kao važne kulturne institucije jako malo je pisano i historiografski slabo obrađeno. Na mnogo mjesta ona se spominje, na njen rad i aktivnosti mnogi se referiraju, ali nema većeg rada, osim pojedinog članka o djelovanju i radu ili istaknutim pojedincima. Najviše sam koristio kao izvore Fond Matice hrvatske, zapisnici sjednica radnih tijela, planovi, dnevници i izvješća o radu HR-HDA-1567 i Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske, Matica hrvatska, Zagreb, 2002. godine. Prvi koji je povijest ove institucije historijski obradio u razdoblju koje neposredno prethodi NDH i događajima za vrijeme NDH bio je Jakša Ravlić u svojoj *Povijesti Matice hrvatske* tiskanoj u zborniku *Matica hrvatska 1842. –1962.* 1963. godine. Razdoblje koje se odnosi na djelatnost Matice hrvatske za vrijeme NDH napisano je na pet stranica, dok je razdoblje od 1935. godine do NDH obrađeno na deset stranica (184.-194.). Tek 1992. godine Dubravko Jelčić u članku “Sto pedeset godina Matice hrvatske”, *Radovi Leksikografskoga zavoda “Miroslav Krleža”*, Zagreb, 2/1992., br. 2, 81.-96., piše o Matici. Višeslav Aralica daje najdetaljniji prikaz rada Matice u svom članku: *Matica hrvatska u političkom životu Hrvatske 1935. - 1945.* ČSP, br.

2., 447.-482. (2009) i knjizi u izdanju MH iz 2009. godine *Matica hrvatska u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. O razdoblju o kojem je riječ u ovom radu postoje samo dva, ali važna, sveobuhvatna rada. Bratulić, Josip, *Matica hrvatska: 1842. - 1997*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997. i Mažuran, Ive, *Spomenica Matice hrvatske 1842.-2002.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004. Oni govore o kulturnoj važnosti Matice, potretima svih predsjednika i borbi Matice za jezik, kulture i slobodu.

U 1970. godini Izvršni odbor razmatrao je u više navrata potrebu pokretanja glasila Matice. Oko naziva lista i koncepcije sadržaja bilo je više prijedloga. Dana 13. siječnja 1970. godine na sjednici Izvršnog odbora zaključeno je da se pokrene, u suradnji s Društvom književnika Hrvatske, dvotjednik *Obzorja – list za kulturna i društvena pitanja*, kojemu bi bio cilj „*da doprinosi kulturnom prosperitetu stanovništva Hrvatske i ostvarenju ravnopravnosti naroda Jugoslavije.*“

Neposredno nakon toga pokušaja, radi kolizije s Društvom književnika Hrvatske, Izvršni odbor MH na sjednici 23. siječnja raspravljao je o pokretanju samostalnog lista pod nazivom *Glas Matice hrvatske*. Određen je i uređivački odbor u koji su ušli: Petar Selem, Šime Đodan, Zvonimir Lisinski i Zlatko Posavec. Na sjednici Izvršnog odbora 18. lipnja 1970. godine definitivno se odustalo od suradnje s Društvom književnika oko priprema za izlaženje lista. Na sjednici Upravnog odbora 21. studenog 1970. godine, na prijedlog Igora Zidića, koji je dobio već ranije mandat od Upravnog odbora da poduzima radnje za pokretanje glasila Matice, odlučeno je da se glasilo Matice nazove *Hrvatski tjednik*, a u podnaslovu – „list za kulturna i društvena pitanja“, da nakladnik bude Matica hrvatska, da prvi broj izađe sredinom drugog mjeseca 1971. godine, da početna naklada lista bude 20.000 primjeraka i da u uredništvo uđu: Stjepan Babić, Zvonimir Berković, Jozo Ivičević /odgovorni urednik/, Tomislav Ladan, Srećko Lipovčan, Zvonimir Lisinski, Zlatko Posavec, Petar Selem, Tvrtko Šercar, Hrvoje Šošić, Ivo Škrabalo, Franjo Tuđman i Igor Zidić /glavni urednik/. Na istoj sjednici upravnog odbora prihvaćen je prijedlog Zidića o sastavu uredničkog savjeta u koji je ušla 61 osoba – između kojih i predstavnici ogranaka Matice iz gradova Čakovca, Dubrovnika, Rijeke, Varaždina, Pule, Splita, Osijeka, Bjelovara, Delnica i Vinkovaca.

Ta sjednica Upravnog odbora može se za *Hrvatski tjednik* nazvati konstituirajućom, iako na njoj, a ni kasnije, za *Hrvatski tjednik* nisu doneseni nikakvi normativni akti potrebni za njegovo redovno poslovanje. Upravni je odbor Matice još u razdoblju priprema za izlaženje *Hrvatskog tjednika* davao uredništvu potrebne smjernice za buduću sadržajnu

orijentaciju i koncepciju lista. Tako je na sjednici od 6. siječnja 1971. godine uredništvu preporučeno da list sadržajno i stilski treba težiti potrebnoj intelektualnoj razini ozbiljnosti i naučnosti, ali u isto vrijeme neka se u njemu piše na popularan način. Sadržajno i tematski list treba zadovoljiti i potrebe seljačke publike u cilju populariziranja Matice među seljačkim dijelom stanovništva. Radi populariziranja Matice i stvaranja uvjerenja o potrebi prisutnosti Matice u društvenom životu na stranicama *Hrvatskog tjednika* treba pisati i o radu i programima ogranaka Matice.

Prvi broj *Hrvatskog tjednika* izlazi 16. travnja 1971. godine u 20.000, a 32. broj u 132.000 primjeraka. Posljednji, 34. broj izlazi kao izvanredni broj 10. prosinca 1971. *Hrvatski tjednik* kroz cijelo je razdoblje objavljivanja izlazio u formatu 43x30 cm, u dvobojnom, crveno-crnom tisku i na standardne dvadeset četiri stranice. Izlazio je redovito, u razdoblju od 16. travnja do 3. prosinca 1971. godine kada je objavljen posljednji kompletni broj 33. Za tiskanje je bio spreman i izvanredni 34. broj s izjavama Izvršnog odbora Matice hrvatske i uredništva *Hrvatskog tjednika* u povodu kolektivne ostavke uredništva lista i događaja u Matici hrvatskoj nakon sastanka u Karadorđevu, ali je tadašnja vlast spriječila da već gotov slog u *Vjesnikovoj* tiskari bude i otisnut.

Šošić piše: „*Tridesetoga srpnja 1971, odlukom policije, povlači se iz prodaje Hrvatski tjednik br. 16. te se dopušta njegovo objavljivanje bez teksta koji je bio tiskan na prvoj stranici s uznemirujućim naslovom »Dramatični trenutak Hrvatske«.* Pljenidbi je prethodila sudska odluka. Bio sam u domu ondašnjeg okružnog javnog tužitelja g. Slobodana Budaka kada je preda mnom vodio razgovor s ondašnjim predsjednikom hrvatske vlade (Izvršnog vijeća) g. mr. Dragutinom Haramijom, koji je tražio od g. Budaka da kao zakoniti ovlaštenik zabrani *Hrvatski tjednik*, br. 16. Budak je odbio zabraniti HT i još to komentirao sa mnom nakon razgovora s predsjednikom Haramijom. Odluku o zabrani onda je donio zamjenik g. Budaka, zamjenik okružnog javnog tužitelja g. Marko Marić, nakon čega je uslijedio sudski postupak s konačnim nalogom policiji da »pokupi« neprodane primjerke HT-a, br. 16, koji su još bili u javnoj prodaji. Sve je to vidljivo u »« br. 19, u kojem su objavljeni svi dokumenti o slučaju, pa tako i da je odluku OJT-a donio zamjenik g. Marko Marić. Oduzimanje po policiji HT u kioscima bio je izvanredan oblik zastrašivanja hrvatskog naroda.“³⁸⁸

O zabrani *Hrvatskog tjednika* Savka Dabčević-Kučar, predsjednica SKH, govorila je sasvim otvoreno u Karadorđevu 1. prosinca 1971 (poslije pauze): „Imali smo niz zabrana. Mi,

³⁸⁸ <http://www.matica.hr/vijenac/204/neka-hapse-idemo-dalje-15243/> (pristupljeno 25.3.2019.)

doduše, nismo ukinuli opozicionu štampu niti smo se još dogovorili kakav će biti naš stav prema opozicionoj štampi. Ali smo zabranili, od onog Tomičićevog letka³⁸⁹ do onog uvodnika Hrvatskog tjednika...“ Suradnju Slobodana Budaka s Hrvatskim tjednikom, uz odobrenje glavnih urednika, najprije Igora Zidića, a onda i Vlade Gotovca, opisao je Šošić u svom *Hrvatskom političkom leksikonu* pod natuknicom „Cenzor Hrvatskog tjednika“³⁹⁰.

„Bio je to svakako kuriozum za ono vrijeme ne samo u Hrvatskoj nego, vjerujem, u čitavom komunističkom svijetu. Gospodin Budak tada je stvarno bio i urednik »Hrvatskog tjednika«, budući da je o njegovoj sugestiji ovisilo da li ćemo neki tekst objaviti ili ne. Ističem da nas je Budak poticao na objavljivanje nekih tekstova za koje smo mi dvojili objaviti ih ili ne zbog političke delikatnosti teme ili njezine obrade.“³⁹¹ Članci objavljivani u Hrvatskome tjedniku raspoređeni su u pedesetak rubrika, od kojih su samo tri zastupljene u sva trideset i tri broja: Karte na stol, Ljetopis i Pisma čitatelja. Stalnije su rubrike bile Gospodarstvo (u 32 broja), Komentari (u 25 brojeva), Odjeci i Politika i društvo (u 23 broja), Književnost (u 21 broj), itd.

Unutar pojedinih rubrika objavljivane su, danas već analogijske, kolumne i feljtoni. Za *Hrvatski tjednik* pisalo je stotinjak, što stalnih, što povremenih suradnika, a uređivalo ga je na desetine urednika. Glavni je urednik lista od prvoga do trinaestog broja bio Igor Zidić, a od trinaestog do posljednjeg broja Vlado Gotovac. Članova-pomagača MH, svrstanih prema ukupnom broju članova unutar ogranaka od 31. srpnja 1971. godine bio je 21005, iz gotovo svih hrvatskih gradova. Dotaknut ćemo se ponajviše početaka HT-a te Gotovčevih uvodnika koji su bili povod njegovu uhićenju, ali i odluka vlasti koje su donesene u listu, a utjecale su na razvoj lista, te na atmosferu koju je list stvarao svojim tekstovima na te odluke, pa naposljetku na kraj izdavanja *Tjednika*.

U svom prvom broju³⁹² osvrću se na Izvještaj s 19. sjednice CK SKH objavom Proslova Predsjedništva Matice hrvatske gdje objašnjavaju svoju svrhu i ciljeve. Ističu „osiguranje pretpostavki svoje opstojnosti u sadašnjosti i budućnosti“³⁹³ kao nuždu pokretanja tjednika. Važnost konstituiranja državnosti hrvatskog naroda „nije samo potreba oživotvorenja njegove stvarne ravnopravnosti i suverenosti u zajednici SFRJ, nego i

³⁸⁹ Tako je nazvala *Hrvatski književni list*.

³⁹⁰ HPL, 68.

³⁹¹ <http://www.matica.hr/vijenac/204/neka-hapse-idemo-dalje-15243/> (pristupljeno 25.3.2019.)

³⁹² „Protiv zločina i zloporabe hrvatskog imena, Prosvjed Matice Hrvatske Zagreb“, 16. travnja 1971., Godina I., Broj 1.

³⁹³ Isto.

pretpostavka budućnosti te zajednice“.³⁹⁴ Uredništvo shvaća socijalističko društvo kao ono koje „mora unapređivati, a ne sputavati sve ono što je u životu naroda ostvareno na kulturnom, znanstvenom, gospodarskom i svakom inom polju.“³⁹⁵ I prema tome Hrvatski tjednik nastojat će dati „svoj prilog pobjedi samoupravnog socijalizma kao jedinom putu oživotvorenja hrvatske državnosti i učvršćenja politike nesvrstane SFRJ.“³⁹⁶ U tekstu su se dotakli i važnosti orijentacije Hrvatske prema Jadranu i pomorstvu „polazeći od potreba i prednosti njezina kontinentalnog dijela, temeljem je tome preporodu i integraciji hrvatskoga gospodarstva. Jadran i more otvaraju nam putove u svijet i razvaljuju brane hrvatske izolacije i siromaštva.“³⁹⁷

Iz Proslova³⁹⁸ Zidić bilježi: »Činilo se, isprva, da smo — kraj rezonerske većine — samo manjinska struja (frakcija!) u staroj Matici. Ali kako su društvene napetosti rasle... tako se i naš položaj u Matici brzo mijenjao ; Bila je to situacija, koja je — i sama po sebi — ostavljala sve manje prostora mlakonjama.“, način na koji će postupiti u izlaganju Programa Matice hrvatske u Proslovu 1. broja Hrvatskog tjednika, Zidić navodi istup Franje Tuđmana u Splitu, za koji piše: „Završni je period zadnje rečenice tog teksta jezična i jezično logička spirala koja daje razgovijetnu sliku našeg političkog žargona u to doba. Obilato rabeći političku i ideološku frazeologiju vladajućih struktura kao kamuflažno platno, on će u nj zamotati svoje žestoke poruke. Između dvije opticajne fraze o samoupravnom socijalizmu i zajednici naroda (tj. SFRJ) čita se i uznemirujuća/uzbudljiva napomena o borbi „... za konstituiranje hrvatske državnosti i suverenosti.“

Kao glavni urednik Zidić povlači i prvi radikalan potez: Proslov će napisati tri autora³⁹⁹ čime u idućih dvadeset godina ni represivni aparat nije znao tko je autor teksta. Šošić piše kako je u prvom broju HT-a, od 16. travnja 1971. godine, beogradski kulturni komunistički komesar u Hrvatskoj Stevo (Stevica) Ostojić⁴⁰⁰ „prepoznao i posebno istaknuo riječi Franje Tuđmana, a da nije znao tko ih je napisao jer je uvodnik-Proslov bio nepotpisan. Istaknute riječi, prema Ostojiću, bile su stvarno programatske: »glavni je zadatak«

³⁹⁴ Isto.

³⁹⁵ Isto.

³⁹⁶ Isto.

³⁹⁷ Isto.

³⁹⁸ <http://www.matica.hr/vijenac/204/neka-hapse-idemo-dalje-15243/> (pristupljeno 25.3.2019.)

³⁹⁹ Proslov 1. broja HT-a napisat će: 1. Franjo Tuđman, političko-programatski dio, 2. Igor Zidić, kultura i 3. Hrvoje Šošić, gospodarstvo.

⁴⁰⁰ Stevo Ostojić, Srbin iz sjeverne Baranje, godinama je bio šef dopisništva beogradske *Politike* u Zagrebu. Pisao je rubriku „O čemu se u Zagrebu govori... i čuti“, unitaristički intoniranu. Kad je izbio rat nije uspio postati dopisnik *Politike* iz Rima, ali se ipak onamo odselio. Tražio je pomoć za preživljavanje, dvaput mu je novčano pomogao Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima.

»dovršenje duhovne i teritorijalne integracije hrvatskog nacionalnog bića«. Vidljiva je linija kojom će ići Tjednik, ne isključujući socijalističko društvo, tražeći jednakost među narodima“.⁴⁰¹ Od prvog broja, a posebice od 13., kad uredništvo preuzme Vlado Gotovac, ta linija neće biti naglašenija, ali ni neodređenija pa je, samim time, još začudnija reakcija vlasti kojoj očito neće biti važni uvodnici Vlade Gotovca koliko visoka naklada Tjednika koja je izazivala strah kod vladajućih od skupljanja mase.

Vlado Gotovac 4. lipnja 1971. godine izdaje u Uvodu⁴⁰² Letak za Maticu hrvatsku u kojem u dvanaest točaka ističe radikalnu kritiku napada konzervativaca na Maticu hrvatsku „kao sabiralište za sve stvarne i izmišljene pogreške u kulturi“⁴⁰³, posebno nakon brijunske 17. sjednice. Gotovac piše kako su napadi na Maticu hrvatsku zapravo „napadi na pojave samosvijesti Hrvatske“⁴⁰⁴ tumačeći kako je kultura predstavljala i dokazivala tu samosvijest, opstanak i život. Piše on kako je kultura bila „mjesto njenog zadnjeg otpora iščezavanju, nestajanju iz povijesti“, a kako „svrha Matice hrvatske nije izjednačavanje članstva u disciplini, nego njegovo aktiviranje u slobodi“ te kako je „Matica hrvatska sabiralište energija naše kulture, središte u kojem pojedinac ne iščezava, nego nalazi suradnju, stoga Matica hrvatska ne može ostvariti svoj program bez politike, pomoću koje se jedino može ostvariti sloboda, temelj Matičina programa.“⁴⁰⁵ Zaključak je kako Gotovac pa samim time i Matica hrvatska prihvaćaju i podržavaju X. sjednicu CK SKH: „Pokazalo se da je X sjednica CK SKH dio novog kretanja cijele jugoslavenske zajednice: njegov efikasan pothvat u Hrvatskoj“.⁴⁰⁶

Upitan u časopisu Vijenac 2000. godine što misli o Letku iz 1971. godine Gotovac je izjavio: „Meni se čini bitnim da ni jednoga jedinog trenutka nismo zaboravili da Hrvatska nije izvan modernog svijeta. Činjenica da se u mojim uvodnicima često govori o planetarnom, o fronti svijeta da ne nabrajam sve što je imalo jednu jedinu svrhu — da pokaže kako se hrvatska pitanja mogu riješiti samo na onaj način na koji ih svijet postavlja i rješava, da se u tim rješenjima ne smije nastupiti bez udjela svijeta. Svaki od nas jest osobitost, ali svaka osobitost ima u sebi udio cjeline. To je bilo silno važno naglasiti zbog toga što se to događalo u vrijeme kada se naša osobitost borila za svoj opstanak i bila u opasnosti da zaboravi na ono što joj je u temelju, a to je svjetska cjelovitost. Kada je Nietzsche rekao da svaka sitnica ima

⁴⁰¹ <http://www.matica.hr/vijenac/204/neka-hapse-idemo-dalje-15243/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴⁰² Hrvatski tjednik, Zagreb, 4. lipnja 1971., Godina I. Broj 8.

⁴⁰³ Isto.

⁴⁰⁴ Isto.

⁴⁰⁵ Isto.

⁴⁰⁶ Isto

svoju vječnost, on je vrlo točno odredio tu činjenicu. Ne možete biti ništa, a da pritom niste i svijet, bez obzira da li ste toga svjesni ili ne. Meni se činilo, a to mislim i danas, da u doba povijesnoga velikog reformskog pokreta u Europi, koji nas je trebao na evolucijski način izvući iz totalitarizma, bez obzira pod kakvim metaforama, socijalizma s ljudskim likom ili nekim drugim, Hrvati također moraju u tom sudjelovati, na isti način kao i ostali, svjesni da se rješava epohalni problem. Matica hrvatska, koja je dotada uvijek sudjelovala u takvim nacionalnim programima, u letku je pozvana da preuzme obveze koje iz toga proizlaze. Letak je i posve u svom trenutku, kao povijesna odgovornost, ali i posve, da se slikovito izrazim, osjetljiv alarmni uređaj općega koji se čuva od zablude degradirajućeg autističnog nacionalizma. Zato taj letak i kada se danas čita ima za Maticu hrvatsku ono što je bitno za svaki čin aktivna sudjelovanja u sudbini zajednice u kojoj živiš, a to je da prihvaćaš njezine stvarne probleme, njihov povijesni okvir i sadržaj.”⁴⁰⁷

Situacija oko Hrvatskog tjednika već pomalo ide prema svojoj kulminaciji. U povodu odluke Upravnog odbora Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti da uskrati već odobrenu dotaciju i načina na koji je donesena izlazi reakcija Uredništva⁴⁰⁸. Naime, pojedinci u Fondu činili su sve što su mogli da otežaju ili čak zapriječe pojavu Hrvatskog tjednika. Dana 16. lipnja 1971. godine Upravni je odbor Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti uskratio već odobrenu dotaciju.⁴⁰⁹ Tako se u Tjedniku analiziraju članci u istaknutim dnevnim listovima Borbi i Vjesniku koji izvještavaju kako je HT ostao bez dotacije.

Zanimljivo je kako od svih četrnaest točaka Fonda ističu samo ovu čime se još jednom potvrđuje republička zainteresiranost za Hrvatski tjednik. Sve upućuje na nesposobnost Fonda, pojedinačne radnje i odluke kojima je otežavana ili sprječavana pojava Hrvatskoga tjednika. Odluka je donesena na sjednici održanoj 16. lipnja 1971. godine i izvan unaprijed predviđenoga dnevnog reda, čime su članovi odbora zatečeni nepripremljeni i bez dokumentacije za raspravu o Hrvatskome tjedniku, a čime je profitirao referent o Hrvatskome tjedniku obmanuvši neobaviještene članove. Fond prema svome nazivu ima ulogu unapređenja kulture i njezine djelatnosti pa je samim time i to potvrda prethodnom zaključku.

⁴⁰⁷ Vijenac (Matice Hrvatske) Broj 160, 20.04.2000.

⁴⁰⁸ Hrvatski tjednik, broj 11., 25. lipnja 1971. („O farsu koja predugo traje“, „Nesposobnost pod ruku s neodgovornošću“).

⁴⁰⁹ Socijalistička Republika Hrvatska. Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti, Broj: 5823/1-1970., Zagreb, 7. svibnja 1971. Na svojoj XXIII sjednici, održanoj 23. travnja 1971. godine Upravni odbor Fonda odobrio je sredstva u iznosu od 83.250 dinara za sufinanciranje Hrvatskog tjednika, tjednog lista za kulturu, u vremenu od dva mjeseca izlaza lista.

Prema „*postupilo se međutim – ne po prvi put – mimo normi uljuđenog ponašanja, mimo konvencija i ugovornih obveza, s neskrivenom namjerom da mu se nanese moralna i materijalna šteta.*“⁴¹⁰

Uz ostala izdanja Matice hrvatske izlazi i časopis *Dubrovnik* koji se već tada razvio u jednu od najboljih periodika te vrste u Hrvatskoj. Članci istaknutih znanstvenika o trenutnoj političkoj situaciji u zemlji, književni prilozi, te znanstveni radovi o dubrovačkoj prošlosti, osiguravaju časopisu sve veći broj čitatelja. Časopis je 1971. godine izlazio u šest brojeva na godinu, umjesto četiri broja, kako je bilo do tada. Tijekom proljeća iste godine na Katedri Matice hrvatske u Dubrovniku održano je ukupno petnaest predavanja., a izlagali su: Ivo Frangeš, Vlado Gotovac, Marko Veselica, Miko Tripalo, Andrija Đujić, Josip Šentija, Juraj Andrassi i drugi. Gotovac je tako postao sve više angažiran i u ostalim izdanjima Matice.

Ipak, Gotovac svoje djelovanje ponajviše usmjerava tekstom u četiri točke „Mjerila obnove“⁴¹¹ u kojemu objašnjava smisao *Hrvatskog tjednika* i daje komentar progresivno-konzervativnih sukoba oko političko-ideološkoga koncepta budućnosti. Smisao je *Hrvatskoga tjednika*, piše Gotovac, „*da sudjeluje u pothvatima obnove socijalizma u nas i u svijetu; u kojima se obnavlja i Hrvatska.*“⁴¹² *Hrvatski tjednik* „*treba biti jedno od sredstava obnove, jedan od glasova koji je kritički potvrđuju.*“⁴¹³ Gotovac piše kako su zastarjeli i konzervativni stavovi razlog krize, ali baš oni imaju moć, stvaraju pritisak, nameću stavove, paraliziraju društvo, suspendiraju svaku promjenu. To su „*tzv. opasnosti za socijalizam, stara prokušana metoda kojom se zaustavlja napredak.*“⁴¹⁴ Poistovjećuje ovdje Gotovac HT i hrvatski narod koji „*pristaju na dogovor kao način razrješavanja konfliktnih situacija, kao način kojim čovjek čuva i svoje dostojanstvo i svoju nadu istodobno.*“⁴¹⁵ Zaključiti možemo kako je Gotovac ovdje na istom tragu kao i šesnaest godina poslije, kada izjavljuje kako nikada nitko nije zastupao separatizam te 1971. godine ni dovodio u pitanje postojanje Jugoslavije⁴¹⁶, čime, a slijedom optužnica i osuda koje će doći, zapravo pobija sve ono što je u njima pisano i zaključeno, od osuda za kontrarevoluciju do separatističkih motiva. Vlado Gotovac kasnije je

⁴¹⁰ Isto.

⁴¹¹ *Hrvatski tjednik*, 2. srpnja 1971., Godina I., Broj 12.

⁴¹² Isto.

⁴¹³ Isto.

⁴¹⁴ Isto.

⁴¹⁵ Isto.

⁴¹⁶ Gotovac, *Moj slučaj*, 163.

ustvrdio kako nitko od Hrvata koji su nešto značili nije dovodio u pitanje Jugoslaviju, već su se zalagali za temeljite reforme koje će državi osigurati budućnost.⁴¹⁷

U 13. broju⁴¹⁸, od 9. srpnja 1971. godine, objavljene su promjene u uredništvu *Hrvatskog tjednika*. Izabran je novi glavni urednik i smanjen je broj članova redakcije. U uvodu teksta već smo istaknuli detalje samih promjena. U ovom broju, naslovom uvodnika „Obješnjenje promjena“, ističe se kako „*to nije posljedica nesporazuma među dosadašnjim urednicima. Postupili smo prema ranijem dogovoru s Upravnim odborom Matice hrvatske: pokrećući list, uredništvo se prihvatilo rada u njemu pod uvjetom da njegov mandat traje samo tri mjeseca. A nakon tog razdoblja – s prikupljanjem iskustava u konsolidaciji lista – sastavit će se i novo, konačno uredništvo. Tako je i učinjeno.*“⁴¹⁹ Istaknuto je da će *Hrvatski tjednik* i dalje podržavati i pomagati one programe i pothvate koji nastoje unaprijediti gospodarski, politički i kulturni život socijalističke Hrvatske i Jugoslavije. Taj cilj podrazumijeva kritičnost, ali ne onu koja se bavi isključivo razlozima za osporavanje i rušenje: „*mi ćemo nastojati da svojim ocjenama pridonesemo određivanju horizonta i vrijednosti suvremene hrvatske kulture, njenih odnosa s drugim kulturama naših naroda, njenog mjesta i njene uloge među njima.*“⁴²⁰ Gotovac, kao urednik *Tjednika*, nastupa sada sa svojim uvodnicima i reagira na tekstove u drugim listovima.

U uvodniku, poslije će se primijetiti, sarkastičnog naziva *Profesionalac*, polemički reagira na bilješku Žarka Božića objavljenu u *Večernjim novostima*⁴²¹ i piše osvrt na članak Zdravka Židovca objavljen u *Vjesniku*.⁴²² Božić je napisao da *Hrvatski tjednik* izborom Bakarićeva čuvenog uzvika „Marš napolje!“, izrečenoga prigodom govora u Sisku, očito ismijava ključne stavove iz govora dr. Vladimira Bakarića. Gotovac odgovara da *Hrvatskome tjedniku* nije ni na kraj pameti da se smije takvom uzviku jer naš smisao za humor nije tako pervertiran, već predstavlja dramatično iznenađenje, jer Bakarićev uzvik odbija svaku mogućnost dijaloga i rasprave.⁴²³ Božićeva su nastojanja, kako je primijetio i Židovec, „*diskvalifikatorska, spletkarska, jednom riječju konzervativna*“.⁴²⁴ Piše Gotovac kako je „*iz strasne, iz fanatične mržnje prema Hrvatskoj nastalo u nas jedno zanimanje, koje drugi*

⁴¹⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Zagreb 2006., 385.

⁴¹⁸ U krivičnoj prijavi pod rednim brojem 35 ističe se dio iz uvodnog teksta i teksta „Profesionalac“, vidi: Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 4.

⁴¹⁹ *Hrvatski tjednik*, 9. srpnja 1971., Godina I., Broj 13.

⁴²⁰ *Hrvatski tjednik*, 9. srpnja 1971., Godina I., Broj 13.

⁴²¹ *Večernje novosti*, 2. lipnja 1971., 4.

⁴²² *Vjesnik*, 4. srpnja 1971., 3.

⁴²³ *Hrvatski tjednik*, 9. srpnja 1971., Godina I., Broj 13.

⁴²⁴ *Vjesnik*, 4. srpnja 1971., 3.

narodi nemaju: lovci i konstruktori političkih pogrešaka u njoj“.⁴²⁵ Zato Gotovac i pridijeva Žarku Božiću sarkastično intoniran termin „profesionalac“.

*„Bilješka Žarka Božića, objavljena u „Večernjim novostima“ pokazuje da je on u tom poslu – obavljajući ga ustrajno već nekoliko godina – postao pravi profesionalac.“ U kontekstu mojih ranijih zaključaka da Gotovac nikada nije isticao separatizam jest dio iz ovog uvodnika gdje kaže: „Mi smatramo da je borba za samoupravni socijalizam, za njegovu slobodu i inspiraciju u svim oblastima našega života, za samostalnu i nesvrstanu Jugoslaviju, za državnost Hrvatske i svih naših republika, kao izraza njihovih interesa, mi smatramo da su to ključna stanovišta dr. Vladimira Bakarića i Mike Tripala, stanovišta koja mi prihvaćamo i podržavamo...“*⁴²⁶

Reagiranje pak na osvrt Židovca, koji piše da se Hrvatski tjednik služi „prizemnom metodom razračunavanja“, da je to „pokušaj diskvalifikatorskog dijaloga“, Gotovac piše da su *„te su ocjene podjednako neumjerene, neugodne i neopravdane, ali imaju nešto pozitivno: u njima se cijeli slučaj ne interpretira kao neprijateljska, kao antisocijalistička gesta. U trenutku kad se na sve strane hrli k takvim sudovima, kad su oni postali prava zaraza, kad se izriču sa zapanjujućom lakoćom, ta osobina Židovčeva komentara zavređuje pohvalu; jer pokazuje razumnost upravo ondje gdje nam je i najviše potrebna.“*⁴²⁷ Vidljiv je Gotovčev odmak od tadašnjeg konzervativizma koji on vidi kao ključan problem u mogućim, makar, nastojanjima za promjenama. Takvi njegovi stavovi i argumentacije Gotovca će poslije profilirati u liberala.

U 14. broju izlazi pismo glavnog urednika gdje se iznosi objašnjenje o promjenama u uredništvu koje nije zadovoljilo neke čitatelje jer u pismima izražavaju sumnju u istinitost odluke o promjenama. Objašnjavajući i potvrđujući objašnjenja iz uvodnika, o okolnostima pod kojima je list pokrenut i izdavan, urednik piše: *„Istina je o promjenama u uredništvu Hrvatskog tjednika dakle jednostavna: nju sačinjavaju tehničke činjenice i njihove posljedice u uređivanju novina; zajedno s razlozima onih koji su ih svojim radom doveli u takav poredak, da su se mogli vratiti poslovima koje su zbog toga bili napustili. I – na našu sreću! – ništa, ništa više!“*⁴²⁸ Gotovac, kao novi urednik, odaje priznanje Igoru Zidiću, starom uredniku, što je pokrenuo i vodio list u skladu s preuzetim obvezama na koje je pristao kao i ugovor s izdavačem o tromjesečnom vođenju lista, što je pripremio i osigurao okolnosti za

⁴²⁵ Hrvatski tjednik, 9. srpnja 1971., Godina I., Broj 13.

⁴²⁶ Isto.

⁴²⁷ Hrvatski tjednik, 9. srpnja 1971., Godina I., Broj 13.

⁴²⁸ Hrvatski tjednik, 16. srpnja 1971., Godina I., Broj 14.

promjene u uredništvu predloživši novog glavnog urednika, omogućivši smanjenje uredništva s nadom u povećanje efikasnosti njegova rada, riješivši osnovna organizacijska i tehnička pitanja. Gotovac, osim toga, napominje da se nisu rastali! „Među našim stalnim suradnicima, u našem Savjetu, ostali su svi oni koji su pokretali „Hrvatski tjednik“. S jedinom promjenom: što je ta prisutnost dovedena u sklad s njihovim (drugim) obvezama i planovima, što više ne podrazumijeva žrtvovanje ostalih zamisli i pothvata.“⁴²⁹

Iz svega se da zaključiti kako nema sumnji u sukobe oko preuzimanja Uredništva Hrvatskog tjednika. Hrvoje Šošić, hrvatski ekonomist i političar i akter Hrvatskog proljeća, iznosi neka svoja viđenja „razlaza“ u Uredništvu⁴³⁰: „Gotovac sukladno ovom aksiomu, preuzimajući 13. broj »HT« »uklanja: Igora Zidića, Dubravka Horvatića, Petra Selema, Srećka Lipovčana, Stjepana Babića, rješava se elegantno: Tomislava Ladana, ne preuzima Brunu Bušića, a Franju Tuđmana šalje na Dolac, pa kad nauči novinarstvo pisanjem izvještaja s placu, tržnice »neka mu se javi.« Nikada ne ćemo saznati sve detalje drame smjene s 13. brojem HT-a, budući da još živi svjedoci imaju drukčija sjećanja u odnosu na tvrdnju Vlade Gotovca iz 13. broja HT-a da je takva smjena dogovorena, a niti da je prvo uredništvo bilo imenovano samo na tri mjeseca, a da će se nakon toga »sastaviti« novo, »konačno« »uredničko vijeće«. Nitko nije mogao ni sanjati kakav će biti razvoj događaja s HT-om. Vlado Gotovac nije smijenio Franju Tuđmana, budući da na njegovo mjesto nije nikoga postavio, nego ga je uklonio.

Gotovcu se pružila povijesna prilika za uklanjanje po njegovu vječnog suparnika, i on tu priliku nije propustio. Kako je čitavu operaciju smjene uredništva Gotovac htio provesti na »liberalan« način, sve je na ovaj ili onaj način uklonjene urednike »zadržao« davši im naizgled zvučne uloge »stalnih suradnika«, dok je na žestoke intervencije matičara Franju Tuđmana smjestio među 63 člana povećanog »uredničkog vijeća« Uredničko vijeće nije se ni jednom sastalo.“⁴³¹

Nakon govora Jakova Blaževića, predsjednika Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, i dr. Vladimira Bakarića, člana Izvršnog biroa Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije, Gotovac u 14. broju Hrvatskog tjednika, uz tekst povodom Ljetnih igara u Dubrovniku o značenju Dubrovnika za Hrvatsku, piše uvodnik naslova: Dramatični trenutak Hrvatske. Gotovac „viče“: „Mi proživljavamo dramatične trenutke!“, a motiviran dijelovima

⁴²⁹ Isto.

⁴³⁰ <http://www.matica.hr/vijenac/204/neka-hapse-idemo-dalje-15243/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴³¹ Isto.

iz govora Blaževića i Bakarića. Uvodničar Gotovac smatra da je jedini zaključak koji se može izvesti iz govora taj, da Hrvatska proživljava dramatične trenutke.⁴³² Uvodničar je zaprepašten da je „dramatična panorama što se pruža u tim govorima, rezultat našeg zanosa, naših nada“⁴³³, jer su „*Jakov Blažević i Vladimir Bakarić primjenu i pristupanje politici zacrtanoj X. sjednicom CK SK Hrvatske, čitav nacionalni polet, opću podršku čitavog hrvatskog naroda toj politici i vodstvu SK Hrvatske, njenim ciljevima i praksi, preporodu i obnovi socijalizma, ocijenili kao temelje kontrarevolucionarnog pokreta i nabujale vode kontrarevolucije, kao političko podzemlje što je povezano sa špijunažom.*“⁴³⁴ Tim je izjavama, prema autoru, „u pitanje dovedena današnja vjera u stvaranje slobodne hrvatske države, vjera koja je izražena i na III. zajedanju ZAVNOH-a.“⁴³⁵ Zbog ovoga uodnika doneseno je rješenje Vrhovnog suda Hrvatske.⁴³⁶ Većina je naklade ovoga broja tiskana bez uodnika i umjesto njega otisnuto je Rješenje Vrhovnog suda Hrvatske. Ovim rješenjem i ovim uodnikom dolazi do prve kulminacije sukoba između Matice hrvatske i vlasti, a Vlado Gotovac postaje jedan od glavnih neprijatelja.

U uodniku „Osporavanje podrške“ Vlado Gotovac odgovora na kritike upućene Hrvatskom tjedniku kao novinama koje propagiraju šovinizam, izolacionizam, separatizam, restauraciju, netrpeljivost prema drugim narodima, prebrojavanje Srba u Hrvatskoj. On odgovara: „*tko ne prihvaća prava drugih, taj gubi vlastita prava: nema slobode za one koji je drugima oduzimaju! Mi to znamo, mi u novom vidimo put do potpunog uzajamnog poštovanja, do zajednice zasnovane u slobodi koju jedan drugom omogućujemo i štitimo: tako zamišljamo Hrvatsku, onu Hrvatsku što smo je prihvatili u zajedničkom oduševljenju u načelima X. sjednice, što smo je prihvatili kao politiku koja vodi u njenu stvarnost.*“⁴³⁷ Angažmanom u Hrvatskom tjedniku, koji doživljava vrhunac od broja 13 pa nadalje počinje

⁴³² Točka 37 krivične prijave od 6. siječnja 1972. godine kaže kako je komentar Vlade Gotovca s „očiglednom tendencijom uznemiravanja javnosti“, vidi: Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 4.

⁴³³ *Hrvatski tjednik*, 30. srpnja 1971., Godina I., Broj 16.

⁴³⁴ Isto.

⁴³⁵ Isto.

⁴³⁶ Dosimo dokument u cijelosti: „*Vrhovni sud Hrvatske u Zagrebu u vijeću sastavljenom od predsjednika Vrhovnog suda dr. Dražena Sesardića kao predsjednika vijeća te sudaca Vrhovnog suda dr. Žarka Vimpulšeka i dr. Bogumila Imenšeka, kao članova vijeća, i stručnog suradnika Dragutina Peheima, kao zapisničara, u predmetu zabrane raspačavanja novina „Hrvatski tjednik“ br. 16 od 30. srpnja 1971. u nakladi „Matice Hrvatske“ u Zagrebu, rješavajući žalbu Okružnog javnog tužioca u Zagrebu izjavljenu protiv rješenja Okružnog suda u Zagrebu od 3. kolovoza 1971. Kr. 36/1971-6 u sjednici održanoj 12. kolovoza 1971. riješio je kako se uvažava žalba javnog tužioca, preinačuje se prvostupanjsko rješenje i temeljem člana 52. st. 1. toč. 2. Zakona o štampi i drugim oblicima informacije izriče zabranu raspačavanja prve stranice novina „Hrvatski tjednik“ br. 16 od 30. srpnja 1971. što ih izdaje „Matica hrvatska“ u Zagrebu i to zbog redakcijskog nepotpisanog članka pod naslovom „Dramatični trenutak Hrvatske“. Od izdavača ima se oduzeti prva stranica tih novina u svim primjercima. Ovo se rješenje ima objaviti u „Službenom listu SFRJ“.*“

⁴³⁷ *Hrvatski tjednik*, 13. kolovoza 1971., Godina I., Broj 17.

Gotovčev politički angažman jer ulaze u sve sfere javnog prostora polemizirajući s nositeljima izvršne vlasti i postajući neprijatelj te iste vlasti, proglašen poslije za neprijatelja Jugoslavije, separatistu i kontrarevolucionara. Valja naglasiti kako je ovo pak samo nastavak njegovih aktivnosti i angažmana koje je propagirao od mladosti boreći se za pravdu i slobodu čime sada ulazimo u još jednu fazu potvrđivanja njegovih ideja i razmišljanja, a koje je gradio u svojim pjesmama i filozofskim tekstovima, tim još jednom, dajući argumentima za pravo da su odrednice njegove misli utkane u sve faze njegova života, ne isključujući jedna drugu, već upravo jasno ispreplićući se. To oblikovanje njega kao osobe nastaviti će se u idućem razdoblju kroz još veće sukobe.

Uvodnik „Razlozi otpora novom“, povodom unitarističkih napada uzrokovanih ideološkim razlozima ili, jednostavno, jer su plaćeni, na Hrvatsku od strane raznih dopisnika i suradnika nekih inozemnih listova daje komentar na unitaristička nastojanja da se preporodni pothvati prikažu kao opasnosti za socijalizam, da se socijalizam održi u stanju neprestane opasnosti, kao arhaično društvo, društvo bez novih rješenja i zamisli. Na djelu je, „*obrana planetarnog terorizma velikih, i napad na raznolikost koje im oduzimaju koherenciju, jer zastupaju prava svakog autentičnog postojanja, jer štite slobodu protiv moći.*“⁴³⁸ Hrvatska je, po njemu, „*metafora renesanse socijalizma, njegovog razvitka u društvo slobode, društvo koje svakom pojedincu vraća pouzdanje u vlastiti život i perspektive svijeta.*“⁴³⁹ Poistovjećuje Hrvatsku sa slobodom prisjećajući se obnove duha iz 19. stoljeća. Tekstom „Protiv prazne suvremenosti“ uvodi nas Gotovac u jedan od najdinamičnijih izdanja *Tjednika*. Piše esej o ulozi i mjerilima hrvatske kulture i hrvatske političke renesanse pri ulasku u suvremeni svijet: „*zato se u ovom trenutku, kada u svojoj sudbini iskušavamo sudbinu socijalizma kao naše sadašnjosti i planetarne budućnosti, ne radi o tome da kultura iščezne u politici, nego da s njezinim pothvatima naše lice uđe među lica svijeta.*“⁴⁴⁰ Filozofski je to esej, naslonjen na njegove misli prvih filozofskih tekstova, ali ponovno ističući kako je socijalizam naša sadašnjost i budućnost. Još je više esej zanimljiv jer u istom broju Uredništvo objavljuje sudski materijal Okružnog javnog tužilaštva Zagreb vezan na broj 16./71, stranice 4-7 HT-a i zabranjeni uvodnik Dramatični trenutak Hrvatske „*smatrajući da time pružamo javnosti jedan dokument kojega značenje prelazi okvire konkretnog slučaja.*“⁴⁴¹

⁴³⁸ *Hrvatski tjednik*, 20. kolovoza 1971., Godina I., Broj 18.

⁴³⁹ Isto

⁴⁴⁰ *Hrvatski tjednik*, 27. kolovoza 1971., godina I, broj 19.

⁴⁴¹ Isto.

Objavljeni su dokumenti Okružnog javnog tužilaštva, Matice hrvatske (odvjetnik Matija Očić), Okružnoga suda Zagreb i Vrhovnog suda Hrvatske u Zagrebu u povodu Rješenja Okružnog javnog tužilaštva kojim se zabranjuje raspačavanje novina *Hrvatski tjednik* broj 16 do 30. srpnja 1971. zbog uvodnika pod naslovom „*Dramatični trenutak Hrvatske*“ u kojemu se navode „*neistine, alarmantne i iskrivljene tvrdnje da je jedini zaključak koji se može izvući iz govora Jakova Blaževića i dr. Vladimira Bakarića taj, da danas Hrvatska proživljava dramatične trenutke, i da se to iz njihovih izjava ne može zaključiti, te da se time izaziva nemir među radnim ljudima i građanima koji imaju vjeru u nosioce zacrtanih putova razvoja, za koje se i sami zajednički bore i daju svoj doprinos na razne načine.*“⁴⁴² Nakon Podneska Matice hrvatske Okružnom sudu u Zagrebu i rješenja Vrhovnog suda Hrvatske, zabranjeno je raspačavanje i zaplijenjena je prva stranica HT-a (br 16/1971.) na kojoj je tiskan inkriminirani, redakcijski nepotpisan članak. Uredništvo u istom broju donosi svoje stajalište ne odmičući od prijašnjih stajališta o slobodi tiska i izražavanja kao i kritički komentar stajališta i dokaza Rješenja Vrhovnog suda Hrvatske kojim se zabranjuje uvodnik *Hrvatskoga tjednika* iz br. 16/1971. te eksplikativni komentar nekih navoda u inkriminiranom uvodniku.

„*Za neke je ovaj trenutak naše zemlje postao prevelik, iako su njegov početak prihvatili.*“⁴⁴³ Tako Gotovac započinje svoj uvodnik naslova „Tražimo dokaze“. Gotovac komentira napade na Maticu hrvatsku gotovo sa svih strana od konzervativaca preko sindikata, Socijalističkog saveza do Saveza boraca.⁴⁴⁴ U raznim optužbama na račun politike MH i njihovim nejasnim argumentima, a već smo spomenuli Gotovčevu liniju pisanja, ističe reakciju Jure Bilića, člana IK CK SKH, koji je ustvrdio da je Matica hrvatska jedna od punktova kontrarevolucije!⁴⁴⁵ Prema Juri Biliću Matica je centar s deset ljudi, dobro organiziranih, koji su između sebe podijelili resore – za štampu, privredu, kadrove. Za Urednika „*nije sporno što Jure Bilić optužuje, jer on ima pravo i dužnost upozoriti na one koji pripremaju rušenje države, ali takve izjave, isto tako, podrazumijevaju i odgovornost.*“⁴⁴⁶ Piše Gotovac kako „*jedan visoki funkcionar SK ne smije bez čvrstih dokaza izricati tako teške, tako za cijelu javnost uznemirujuće optužbe.*“⁴⁴⁷ Položaj Matice hrvatske i ljudi koji rade u

⁴⁴² Isto.

⁴⁴³ *Hrvatski tjednik*, 1. listopada 1971., Godina I., Broj 24.

⁴⁴⁴ I ovaj je uvodnik dio krivične prijave protiv Vlade Gotovca jer se on „suprotstavlja legalno izabranim predstavnicima društveno-političkog života i sugerira djelovanje kontrarevolucionarnog pokreta“, vidi: Kratočil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 4.

⁴⁴⁵ *Večernje novosti*, 25. rujna 1971.

⁴⁴⁶ *Hrvatski tjednik*, 1. listopada 1971., Godina I., Broj 24.

⁴⁴⁷ Isto.

njoj uslijed takvih optužaba postaje nepodnošljiv, pun tragično besmislenih vrijeđanja. Matica hrvatska prihvaća optužbe Jure Bilića, ali traži javnu pravdu za okrivljene i za njega.

Tekst „Tri puta Hrvatska i mržnja“ politički je uvodnik s literariziranim kritičkim komentarima. U tri odlomka nazvana: mržnja, lukavost i brutalnost. Prikazuje karikature objavljene na naslovnici *Ježa* s kojom se u ime nove Jugoslavije plakatira program za uništavanje Hrvatske, karikature koja oživljava manire Goebbelsove propagande, „poziv ludila formuliran u karikaturi“.⁴⁴⁸ Potom kroz članak „Hrvatska opredeljenja“ objavljen u *NIN-u*⁴⁴⁹ po kojem izlazi da je na aktualnoj raspravi o ustavnim amandmanima SR Hrvatske na Zagrebačkom sveučilištu sudjelovao i pokojni profesor Stefanović, dok je teorija o nedjeljivosti suvereniteta interpretirana kao redukcija prava Srba u Hrvatskoj. Gotovac ironizira u odlomku „Brutalnost zahtjeva jedne grupe“ (tj. Općinskog sabora) iz *Vrginmosta*⁴⁵⁰ u kojem se traži da hrvatska himna ne bude *Lijepa naša domovino*, jer je to „stara, romantičarska pesma i ne odražava našu stvarnost, a i posljednji je njeni stih suviše uzak, jer pominje samo hrvatski narod[!]“⁴⁵¹.

U 29. broju *Hrvatskog tjednika* Vlado Gotovac donosi tekst „Opasna blizina suprotnosti“ gdje upozorava kako „u prijelomnim zbivanjima nema odmahivanja rukom, jer i najveća glupost može zaigrati kobnu ulogu: Sve biva važnim!“⁴⁵² Osvrće se ponovno na konzervativizam obilježavajući ga kao „staro“ koje „na sve strane organizira krize preko kojih bi se novo moralo suzbiti, onemogućiti i likvidirati.“⁴⁵³ I upozorava kako se to „novo“ treba nastaviti tada se osvrnuvši i ironijom prikazavši zabranu koju je izdala „Elektroprivreda“ Zagreb, pogon HE „Gojak“ Ogulin, iz 22. listopada 1971. godine kojom se zabranjuje čitanje „antisocijalističkih članaka *Hrvatskog tjednika*, *Telegrama* i *Koncila*“.⁴⁵⁴ Iz zabrane citiramo kako je „Na posljednja dva sastanka Ogranka SK-a raspravljalo se o tim pojavama i zaključeno je da se pismenim putem upozore radnici Pogona na te negativne pojave. Isto tako ozbiljno se zamjera radnicima koji donose takve listove i časopise na radna mjesta bez da su se prethodno konzultirali sa odgovornim rukovodiocima pogona i društveno političkim organizacijama. U vezi gornjeg „ZABRANJUJE SE“ donošenje takvih listova i časopisa na radna mjesta ovog Pogona. U koliko međutim neki od radnika unatoč upozorenja

⁴⁴⁸ *Hrvatski tjednik*, 22. listopada 1971., Godina I., Broj 27.

⁴⁴⁹ *NIN*, br. 1084, 17.10.1971.

⁴⁵⁰ *Politika*, 17. 10. 1971.

⁴⁵¹ Isto.

⁴⁵² *Hrvatski tjednik*, 5. studenog 1971., Broj 29.

⁴⁵³ Isto.

⁴⁵⁴ *Hrvatski tjednik*, 5. studenog 1971., Broj 29.

i dalje rasturaju ovakve i slične listove i časopise, a da prethodno o tome ne dogovore sa nadležnima, biti će pozvani na odgovornost.“ Gotovac zaključuje kako su se „toliko približili smiješno i opasno da već postaje bespredmetno napadati čak i besmislice“⁴⁵⁵ i zaključuje: „Ali nije samo revnosna poslušnost dovela do ove zabrane. To je žurba iz uvjerenja: žurba onih koji nastoje suzbiti promjene u našem društvu. Nepismenost ne umanjuje zlokobnost ovog dokumenta „čvrste ruke“. Za ukidanje slobode nije potreban dobar stil! Naprotiv!! I zabrana ne postaje smiješna kada zamislimo radnike koji kod kuće čitaju ono što ne smiju pokazati na radnom mjestu. Tako se samo potvrđuje njena efikasnost, što znači njena opasnost.“⁴⁵⁶

Gotovac u uvodniku⁴⁵⁷ „Popis naših grijeha“ donosi kronološki popis i komentar optužaba i difamacija na račun *Hrvatskoga tjednika*: 1. HT je dočekan usporedbom s novorođenčeta i njegovom fiziološkom nediscipliniranošću; 2. HT je konzervativni list koji glorificira prošlost; 3. podrška HT-a X. sjednici CK SK Hrvatske proglašena je licemjerjem, jer da se jedno govori, a drugo misli; 4. HT želi vlast, vrši tajnu raspodjelu resora, diskreditira ugledne rukovodioce, planira kontrarevoluciju, vrši prebrojavanje, zavađa radnike; 5. u raspravi o amandmanima ustavu SR Hrvatske prilozi HT-a ocijenjeni su kao pristajanje na zastarjele teorije o nedjeljivosti suvereniteta i podržavanje: separatizma, nacionalizma, nacionalne neravnopravnosti, malograđanštine, buržujske, nerevolucionarne tradicije, i sve to, prema Čedi Grbiću, članu CK SKH, s velikim utjecajem na sveučilišne profesore, odvjetnike, književnike, likovne umjetnike, na mnoge intelektualce s drugih područja, na studente i malograđane. Gotovac je uvodnikom zapravo sastavio sve dosada napisano u svojim uvodnicima kada je branio stavove *Hrvatskog tjednika* i donio ovime Spisak optužaba protiv *Hrvatskog tjednika* i predstavio skicu negativne kronike. Gotovo neprestan tijekom optužbi na svim razinama vlasti koji će uskoro i kulminirati.

Dana 1. prosinca, nakon sjednice Predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu sa članovima vodstva Saveza komunista i drugih društvenopolitičkih organizacija u Hrvatskoj, Centralni komitet SKH smijenio je svoje vodstvo i zahtijevao zabranu rada *Hrvatskog tjednika*. Gotovac će biti uhićen šest tjedana kasnije, 11. siječnja 1972. godine. Dan nakon sjednice CK SKJ, 2. prosinca, razočarani Gotovac u svom *Dnevniku* piše: „Napokon sami! Izdani od svih! Zapadu nije zanimljiva naša nova sloboda, Istoku je opasna kao poziv i kao pouka. Hrvatska je ponudila svijetu novost, koju nitko nije bio spreman prihvatiti. A sljepilo ostalih u

⁴⁵⁵ Isto.

⁴⁵⁶ Isto.

⁴⁵⁷ *Hrvatski tjednik*, 12. studenoga 1971., Godina I., Broj 30.

Jugoslaviji zastrašuje: jer to nije samo pitanje mogućnosti mijenjanja socijalizma, to je i pitanje mogućnosti izvorne forme na Balkanu. Mržnja je ostala iznad slobode, nesnošljivost je ostala iznad nade: pobijedio je kaos naše pećine. Tito se napokon i zauvijek vratio na stranu terora — i u socijalizmu i u hrvatskoj sudbini. Sve što smo poduzeli bilo je fragmentarno oblikovanje naših zamisli koje je stalno progonjeno: bila je to velika i fatalna sabotaža: veleizdaja prema budućnosti Zemlje! Tito je sve zaključio svojim svrstavanjem na stranu onih, koji su organizirali diverziju protiv naše lucidnosti — na stranu monologa, protiv slobode.

*(...) Danas osjećam gorku sreću što živim u ovo doba: naše stradanje ostat će za povijest pouka i naplata budućeg dostojanstva. Ovdje je nova zemlja počela svoje prve korake. I s dubokim uzbuđenjem vjerujem, da sam u njima sudjelovao.“*⁴⁵⁸ Gotovac, vidljivo je, još uvijek razmišlja u okvirima socijalizma, reformiranog, ali se postavlja pitanje, jer je *Dnevnik* pod prismotrom vlasti, je li Gotovac oprezan u pisanju i je li, zapravo, ta „mogućnost mijenjanja socijalizma“ liberalizam kako ga on vidi?

Dana 3. prosinca 1971. godine Gotovac piše uvodnik „Trenutak pojedinca“⁴⁵⁹ koji se može sažeti u središnji dio teksta: „*Pitanje Hrvatske postavljamo kao pitanje slobode, kao pitanje novog socijalizma u Jugoslaviji i u svijetu. Jer mi ne želimo bilo kakvu domovinu! Ona je u našim zamislima zemlja slobodnih ljudi i pravednog društva.*“⁴⁶⁰, kojim ponovno budi svoja vječna pitanja obilježena kao ključ rada i pisanja političke biografije na početku. Sva sažetost misli i ideja Vlade Gotovca utkana je u ovaj dio pretposljednog uvodnika. Gotovac, nažalost, godinama poslije više nije mislio da je sloboda ljudi i društva ostvarena za njegova života.

Kao uvod u izvanredni i posljednji broj *Hrvatskog tjednika* Gotovac u svom *Dnevniku* 9. prosinca piše: „*Dogodilo se ono što sam očekivao, u što sam uvjeravao Izvršni odbor MH: HT nije tiskan. Sada napokon vjeruju i najtvrdoglaviji. Danas sam Jonkeu predložio da svi podnesemo ostavku: to će smiriti strasti oko MH — što je svima potrebno... Mi smo stalno upotrebljivi dokaz u ovoj ludoj kampanji evakuiranja Hrvatske iz svijeta i legalnog života: Jonke je prijedlog prihvatio. Pridružili su se i Ivičević, Đodan, Veselica, Iveković. Stišavanje lakovjernosti može nam samo pomoći. Moramo shvatiti trenutak ozbiljno, jer njegova ludost nije smiješna već mračna. Sada se Hrvatska treba svesti na tišinu punu žive duše. To je jedini*

⁴⁵⁸ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴⁵⁹ Točke 41. i 42. krivične prijave protiv Vlade Gotovca posebno ističu ovaj uvodnik kao dio dokaza protudržavnog djelovanja Vlade Gotovca, vidi: Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 4.

⁴⁶⁰ *Hrvatski tjednik*, 3. prosinca 1971., Godina I., Broj 33.

*program za djelotvornost naše nade. Redakcija je danas definitivno prestala postojati. Zavolio sam te vjerne ljude, zahvalan sam im na odanosti. To je moj dobitak u HT-u.*⁴⁶¹

„Čuvanje nade“⁴⁶² tekst je za izvanredni 34. broj *Hrvatskog tjednika*⁴⁶³ koji nikada nije izašao.⁴⁶⁴ Napisan je u povodu ostavke uredništva⁴⁶⁵ *Hrvatskog tjednika* i šest dana nakon sjednice u Karađorđevu. Gotovac piše u Dnevniku kako je 11. prosinca Izvršni odbor MH dao ostavku: *„To je udarac pogromašima: više nema »žarišta kontrarevolucije«! Sada moraju nešto novo izmisliti. U pitanju je velika osveta nad Hrvatskom: osveta dogmatskog socijalizma, resantimana, nacionalne mržnje. Zaprepašćuje jarost kojom se sada napadaju Savka, Tripalo, Pirker i drugi. Nema tako bezobzirne organizacije koja ljude na taj način sukobljava, ponižava, etički razara. To je demonizam! I na njemu, samo na njemu, počiva sve! U svakom trenutku moguće je izazivanje ludila, progona, obračuna, afera...“*.⁴⁶⁶ *Hrvatski tjednik*, prema Gotovčevim riječima, nikada nije bio zabranjen, već je, jednostavno, prestao izlaziti.⁴⁶⁷ Gotovac se u tekstu pjesnički, filozofski i esejistički oprašta od *Hrvatskog tjednika* naglašavajući kako je Hrvatska bila jedini njihov cilj, u duhu socijalizma, slobode i pravednosti. Zapanjuje Gotovčeva rečenica: *„Užasan je moj rastanak s aktivizmom! Pun mraka, pun stradanja, pun mržnje... To je propast velike hrvatske šanse u kojoj je bila moja nada i njeni dokazi.*“⁴⁶⁸

Izvršni odbor donosi Izjavu u povodu političkih osuda Matičina rada na sjednici u Karađorđevu. Upozoravaju na Matičinu tradiciju, Matičinu ulogu i značenje u promicanju hrvatske kulture kroz povijest. Izvršni odbor tvrdi kako je Matica hrvatska oduvijek, kao temeljnu domenu svoje djelatnosti, smatrala kulturnu svijest i da nikada nije sebi postavila kao cilj formiranje nekog novog političkog pokreta, premda je jasno da je *„u svom radu upotpunila i ispunila mnoge praznine i podsjetila na zaboravljene probleme i vrijednosti naše*

⁴⁶¹ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴⁶² *Hrvatski tjednik*, Izvanredni broj (34.)

⁴⁶³ Zagreb, 10.12.1971. Tekst je preuzet iz nove serije lista za kulturu *Okolo*, br. 20, 4.10.1990. kada je i prvi put tiskan u sklopu posebnog priloga o obnovi Matice Hrvatske.

⁴⁶⁴ Posljednja točka krivične prijave, broj 43., kaže da je taj uvodnik „provokativan odgovor na uvodno i završno izlaganje Predsjednika SKJ na XXI. sjednici Predsjedništva SKJ“, vidi: Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 5.

⁴⁶⁵ Cjelokupni Izvršni odbor Matice hrvatske podnosi ostavku 11. prosinca 1971. godine

⁴⁶⁶ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴⁶⁷ Gotovac, *Moj slučaj*, 153.

⁴⁶⁸ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

*prošlosti i naše današnjice – što je i posve razumljivo s obzirom na broj, te na intelektualno i kulturno značenje svojih članova.*⁴⁶⁹

Matica obuhvaća golemi dio hrvatske inteligencije i upravo je zato dragocjen njezin doprinos „za izgradnju općih društvenih i političkih preduvjeta kulturnog života i za taj kulturni život sam, ne samo hrvatskog naroda nego i svih ostalih“.⁴⁷⁰ Matici hrvatskoj se stoga ne može pripisati odgovornost i krivnja za nacionalizam, šovinizam i sl. Matica hrvatska je upozoravala na neravnopravnost u političkom i gospodarskom životu, ali nije ni odgovorna ni kriva za njih. Nije se bavila niti je imala namjeru baviti se generalnim problemima političkih zbivanja jer je vjerovala u racionalno i razborito vođenje društvenog života, ali nije kriva zbog teških prilika na selu, zbog pogrešnih investicija ili zbog bolne i kobne emigracije hrvatskog življa, i „ne samo hrvatskog, i zbog njihovog pečalbarskog života u tuđini“.⁴⁷¹ Ističu naposljetku kako „Izvršni odbor Matice hrvatske u Zagrebu izražava i dalje svoje povjerenje u SK Hrvatske i njegov Centralni komitet, kao i u cio samoupravni socijalistički pokret u našoj Zajednici, s uvjerenjem da potpuni uvid u sveukupni rad Matice hrvatske, koja djeluje slobodno i otvoreno pred licem naše javnosti; mora dovesti do uočavanja njezine istinske slobodarske socijalističke orijentacije. To je sve što u ovom trenutku Izvršni odbor Matice hrvatske može reći svom narodu i cjelokupnoj javnosti ove zemlje.“⁴⁷²

O zajedništvu u Hrvatskom tjedniku Gotovac piše i u svojim dnevničkim zapisima: „3. prosinca Moji su suradnici vjerodostojni. Ja sam im zahvalan, pun poštovanja: nitko nije htio napustiti »Hrvatski tjednik«! Svi žele dijeliti zajednički i do kraja sudbinu rada u njemu! Upozoravao sam ih da posljedice njihove odluke mogu biti vrlo teške za njih, ali to nikoga nije zbunilo. Znam da više nećemo izlaziti. Nisam im to htio reći: da još jedan dan ostanemo u našoj zajednici punoj solidarnosti, jer ona donosi uzbudljiv osjećaj dostojanstva i časti. Ovaj dan je naš najljepši međusobni dar.“⁴⁷³ I nadodaje: „Odlučili smo da HT više ne izlazi. Jer mi ne želimo prelaziti u ilegalnost, ne želimo se baviti subverzijom: Mi nismo stranka, mi nismo partija, mi nismo političari. Sve što smo htjeli bila je Hrvatska, slobodna i pravedna!“⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Isto.

⁴⁷⁰ <https://vlagotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁴⁷¹ Isto.

⁴⁷² Isto.

⁴⁷³ Isto.

⁴⁷⁴ Isto.

Hrvatski tjednik postao je tako vodeće glasilo koje je provodilo preporod, možemo zaključiti, na dvije od tri fronte: Matica hrvatska i studenti. Bio je glas javnosti i izražavao je težnje naroda za jasnijim političkim i društvenim određenjem s jasnim i jednakim pravima i uvjetima u cijeloj Jugoslaviji. Naravno, vlast to nikako i nikada nije primila dobro. O tome svjedoči i nalog koji je proveo Republički sekretarijat i u kojem je očito da su revno pratili sve aktivnosti svih aktera Proljeća i gašenjem, proizvedenog metodama straha i prijetnji, *Hrvatskog tjednika* ugušili Hrvatsko proljeće koje je kulminiralo odlukama o uhićenjima i zabranama javnog djelovanja koje su donesene na sjednici u Karađorđevu kada je svrgnut i treći front Proljeća – vođe CK SKH. Republički sekretarijat za unutrašnje poslove⁴⁷⁵ SRH, dao je nalog, da se na osnovi čl. 8 Zakona o udruženjima građana izvrši kontrola zakonitosti rada Matice hrvatske sa sjedištem u Zagrebu – Matičina 2. Prodor i omasovljenje Matice hrvatske kroz radne organizacije posebno su vidljivi kroz pojedinačan prikaz ogranaka i povjereništava osnovanih na području SRH.

Sekretarijat je najprije procijenio kako Matica vrši prodiranje u redove studenata. Kao javni radnici, ali i kao predstavnici Matice, koristeći Maticu kao zaleđe i autoritet, stvorili su uvjete da na čelo studentskih organizacija dođu Ivan Zvonimir Čičak, Ante Paradžik, Dražen Budiša i dr., „*koji su prihvatili platformu masovnog pokreta kao ishodište i bazu za svoju ideološku orijentaciju*“.⁴⁷⁶ Ističu kako su svoju poziciju iskoristili „*usmjeravanjem i smišljenim djelovanjem*“⁴⁷⁷ i kako je „*preporod hrvatskih sveučilištaraca postao dio općeg drugog preporoda hrvatskog naroda*“.⁴⁷⁸ Pišu tako kako je Marko Veselica na zboru studenata⁴⁷⁹ 27. ožujka 1971. godine u svom govoru ponudio programsku orijentaciju riječima: „*Za sada snagu našeg društva predstavljaju unitarističko-centralističke snage UDB-e, na direktorskim foteljama i u jednom dijelu predstavničkog političkog sustava. Naš je zadatak da svim sredstvima moderne političke borbe te snage u najkraćem roku skinemo s vlasti pa ćemo na taj način omogućiti naprednom političkom nukleusu Hrvatske na čelu sa dr. Savkom Dabčević-Kučar, drugom Mikom Tripalom i drugom Pirkerom, a uz našu podršku i pod našim kolektivnim pritiskom da se riješe globalni problemi u Federaciji.*“⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, SRH, BROJ: II/3-497/1-1972. Republički Sekretar za unutrašnje poslove SRH.

⁴⁷⁶ Isto.

⁴⁷⁷ Isto.

⁴⁷⁸ Isto.

⁴⁷⁹ Zboru koji je bio početak „studentskog preporoda“.

⁴⁸⁰ Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, SRH, BROJ: II/3-497/1-1972. Republički Sekretar za unutrašnje poslove SRH.

Vlatko Pavletić, Grga Gamulin i Jure Juras, kao članovi Matice dali su tom studentskom pokretu, „organizacionu formu i željenu ideološku orijentaciju, inicirali su izdavanje knjige o „Preporodu sveučilištaraca“.⁴⁸¹ Rezultat ove inicijative bio je: izvanredni broj *Kritike*⁴⁸² broj 8/71.

Zanimljivo je kako u Izvješću piše kako su studentske vođe dolazili su u radne prostorije Središnjice MH. Studenti su tražili podršku Matice u prosvjedima oko obustave nastave i štrajka, ali bilo kakvo javno solidaliziranje dovelo bi u vezu Maticu i studente. Naravno, Hrvatski je tjednik pisao o štrajku kronološki i podržao ga.⁴⁸³ Čičak je govorio kako Sabor nema pravo donositi Ustav jer „oni koji ga donose gaze ljudska prava“⁴⁸⁴, dok je Budiša na zboru studenata na Filozofskom fakultetu u Zagrebu govorio kako Hrvatska i ostale nacije imaju svoje mjesto u UN-u.⁴⁸⁵ Vidljivo je, ipak, i iz izvješća Matice kako su podupirali studente u njihovim aktivnostima.⁴⁸⁶ Gotovac kaže kako su Matica i studenti u mnogim stvarima podudarni. Studenti su bili potpuno samostalni u svojim akcijama, a u Matici su vidjeli instituciju koja je njima bliža nego CK i Partija. Matica je pak prikazivala njihovu aktivnost na istinit način, ali nikako nije njima manipulirala.⁴⁸⁷

Ovdje treba problematizirati upravo pitanja Ustava i amandmana na Ustav SRH s obzirom na amandmane na Ustav SFRJ te navesti osnovni sadržaj predloženih amandmana i njihovu političku funkciju. Vidljivo je kako oni tada jačaju decentraliziraju, građansku participaciju i odgovornost građana. FNRJ/SFRJ u svoj ustavni poredak nije u potpunosti uključivala međunarodne akte o zaštiti temeljnih prava: „*Usporedbom odredbi međunarodnih akata za zaštitu temeljnih prava i sloboda s odredbama jugoslavenskih ustava vidljivo je sljedeće: Jugoslavija nije ratificirala sve međunarodne dokumente o zaštiti ljudskih prava (Opća deklaracija o ljudskim pravim, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava), a one koje je ratificirala (međunarodni paktovi iz 1966.) nije poštovala jer ih nije inkorporirala u svoj ustavni poredak. Država koja se deklarira kao demokratska, socijalna ili, u jugoslavenskom slučaju, narodna i socijalistička trebala bi osigurati zaštitu prava svakog*

⁴⁸¹ Isto.

⁴⁸² *Kritika*, časopis Društva književnika Hrvatske, glavni i odgovorni urednik Vlatko Pavletić, istovremeno član upravnog odbora MH, glavni urednik Matičinih izdanja i odgovorni urednik izdavačkog savjeta Nakladnog zavoda MH. pod naslovom „Preporod hrvatskih sveučilištaraca – anatomija slučaja Čičak“ u nakladi Nakladnog zavoda MH.

⁴⁸³ Studentski štrajk proglašen je 22. studenog 1971. godine, ali je sve započelo 29. listopada iste godine na tribini Filozofskog fakulteta u Zagrebu u diskusiji o amandmanima na Ustav SRH.

⁴⁸⁴ *Svenarodna obrana*, br.2, veljača 1972., 23

⁴⁸⁵ *Politika*, 18. studenog 1971.

⁴⁸⁶ Tako je Matica o svom trošku na osnivačku skupštinu ogranka u Valpovu 30. svibnja 1971. godine otpremila autobusom šezdeset studenata Pravnog fakulteta u Zagrebu.

⁴⁸⁷ *Danas*, 17. prosinca 1991.

pojedince unutar države, pa i od strane same vlasti odnosno države.“⁴⁸⁸ Očito je kako je Socijalistička Hrvatska, kao dio FNRJ/SFRJ, bila dio socijalističkog pravnog kruga u kojem pitanje zaštite prava pojedinca postaje periferna tema. Ipak, valja naglasiti, kako su Odredbe o pravima građana u novom Ustavu (1963.) postale preciznije. Prava čovjeka bila su glavna tema međunarodne politike dok to ne možemo reći za unutarnje prilike.⁴⁸⁹

Ustav iz 1963. donekle je nadopunjen i promijenjen ustavnim amandmanima 1967., 1968. i 1971. godine pa nije vrijedio čitavo ustavno razdoblje (1963.–1974.). Amandmani su pokrenuli pitanje ekonomskih uzroka nacionalnih neravnopravnosti i označili početak primjene stavova VIII. kongresa SKJ (1964.). Pokrenut je proces promjene odnosa između federacije i republika s tendencijom jačanja položaja republika. To se provodilo amandmanima na Ustav SFRJ iz travnja 1963. Već 1967. slijedili su amandmani I. – VI. (ponovno uvođenje Vijeća naroda, koje je ukinuto 1953., odnosno »republika i pokrajina«), 1968. amandmani VII. – IX. kojima je pokrajinama dan status konstitutivnog elementa Federacije s autonomnim ustavnim zakonima, a 1971. amandmani XX. – XLVII. kojima je izmijenjena gospodarska struktura i Federaciji praktički oduzeta inicijativa u investicijama i zakonodavstvu. To će biti ujedinjeno Ustavom SFRJ 1974., koji je po strukturi konfederalan.⁴⁹⁰

Amandmani iz 1968. (Amandmani VII.–XIX.) ukinuli su Savezno vijeće i Organizaciono-političko vijeće, uveli su novo Društveno-političko vijeće kao i promjenu položaja autonomnih pokrajina. Amandmani iz 1971. (Amandmani XX.–XLII.) predstavljali su prvu fazu donošenja novog ustava i smanjili ovlasti federacije na području investicija i zakonodavstva, a pored Predsjednika Republike⁴⁹¹ ustanovljeno je Predsjedništvo SFRJ kao kolektivni šef države i nosilac zakonodavne i političke inicijative.⁴⁹²

Promijenio se, formalno, i položaj radnika pa su amandmani nazvani, kolokvijalno, “radničkim amandmanima”. Na republičkoj razini nisu se dogodile najznačajnije organizacijske promjene u federaciji, pa tako Hrvatska nije ukinula Organizaciono-političko vijeće, odnosno uvela Društveno-političko vijeće. To je bila očita naznaka procesa jačanja i

⁴⁸⁸ Mihaljević, Josip, „Ustavna uređenje temeljnih prava u Hrvatskoj, 1946. – 1974.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 43, br. 1, 2011., 50.

⁴⁸⁹ Na istome mjestu.

⁴⁹⁰ Bešker, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, 391.

⁴⁹¹ Josip Broz Tito bio je doživotni predsjednik Republike i predsjednik Predsjedništva SFRJ, a znatno su izmijenjeni položaj i uloga SIV-a i saveznih organa uprave.

⁴⁹² Mihaljević, „Ustavna uređenje temeljnih prava u Hrvatskoj, 1946. – 1974.“, 36.

proširenja ovlasti republika što će svoj vrhunac doživjeti Ustavom iz 1974.⁴⁹³ Vidljivo je kako su promjene slijedile, ali Matica i Gotovac nisu odustajali od pitanja odgovornosti. Budući da je odgovornost za Gotovca središnji pojam jasno je bilo nezadovoljstvo Matice stanjem u državi.

U nekim svojim aktivnostima studentski vođe javno su progovarali o povezanosti s Maticom⁴⁹⁴, ali i predstavnici Matice iskazivali su na nekim skupovima ili u tekstovima podršku studentima kao npr. Šime Đodan, Franjo Tuđman i Marko Veselica.⁴⁹⁵ Kao što su se nositelji „masovnog pokreta“ pojavljivali u redovima studenata, tako su se i lideri „studentskog pokreta“ pojavljivali na stranicama „Hrvatskog tjednika“.⁴⁹⁶ I sam Gotovac bio je oduševljen studentima i njihovom hrabrošću pa u jednom od zapisa u svom Dnevniku piše: *„Kako sam sretan zbog naših studenata, zbog Budiše! Ništa se o njima ne smije izgubiti za budućnost! Čuvajući njihovo djelovanje, njihove riječi, mi čuvamo svoje pouzdanje! Slušao sam snimak s mitinga: Ne znam je li ikada naša himna tako otpjevana! Ta uzbudljiva, ta dramatična i odlučna glazba mladenačke volje! Bio je to onaj zagonetno snažni glas naše drevne i uvijek i ponovno žive pastore: Hrvatske čestite i pune rana; Hrvatske stalno na lutanju i uvijek pune pouzdanja; te čudesne domovine ludosti i sanjarije!“*⁴⁹⁷

Hrvatski tjednik, dajući podršku obustavi nastave Sveučilištu, interpretirao je štrajkaške akcije kao „samostalni politički čin na fronti borbe naprednih snaga hrvatskog društva za ostvarenje eminentno klasnih zahtjeva“. Pišući o kronologiji događaja tijekom

⁴⁹³ Isto, 37.

⁴⁹⁴ Tako su na osnivačkoj skupštini ogranka MH u Trogiru 27. lipnja 1971. godine prisustvovali Dražen Budiša, Ivan Zvonimir Čičak i Ante Paradžik. U svom govoru na skupštini, Dražen Budiša apostrofirao je Maticu hrvatsku kao „konstituensa hrvatske nacionalne biti, preporodnog činioca narodnog pokreta“, čiji će dio od „50.000 hrvatskih sveučilištaraca“ organiziranih u svom „preporodnom programu“, moći i znati braniti Maticu ako je netko bude napadao“. Paradžik je u svome govoru identificirao hrvatski narod s Maticom hrvatskom, naglasivši da svaki napad na Maticu predstavlja istovremeno i napad na Hrvatsku, jer, Matica je svijest toga naroda, pa onaj, koji oduzima Matici slobodu akcije, oduzima i slobodu hrvatskom narodu, a to hrvatski sveučilištarci ubuduće neće dozvoliti.

⁴⁹⁵ Tako je *Studentski list*, br. 22, 26. listopada 1971. godine objavio članak Šime Đodana pod naslovom „Nacionalno i klasno kroz ekonomsku bit suvereniteta Hrvatske“ u kojem piše: „...tako ako je dijete rođeno u Zagrebu od oca Albanca ili majke Mađarice... može se dogoditi da je nacionalno neutralan, pripadnik tzv. jugoslavenske nacije koje nikad nije bilo niti će je odista biti, jer pripadanje jugoslavenskoj naciji u biti je pripadanje srpskoj naciji, budući da je jugoslavenstvo u nacionalnom smislu u krajnjoj političkoj konzekvenci velikosrpsvo...“ Ili, članak istog autora „Ekonomske funkcije nove Federacije“ u kojem tvrdi da je u Hrvatskoj „nastala simbioza između unitarista i komunista... koji su bili najprije „internacionalisti“, a u biti nacional-nihilisti i karijeristi željni vlasti, pa su se prilagodili politici centra po oportunističkom načelu: ubi bene ibi patria“.

⁴⁹⁶ Hrvatski tjednik, br. 21 od 10. listopada 1971. godine pod naslovom „Zloupotreba zloupotrebe“, tjednik je dao genezu platforme i uspjeha „novog rukovodstva koje je izraslo iz masovnog studentskog pokreta“, prikazujući stavove toga rukovodstva na IX. konferenciji Saveza studenata Jugoslavije u Novom Sadu, gdje se „pokušala nijekati hrvatska državnost i suverenost“.

⁴⁹⁷ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

štrajka prikazao je podršku štrajku od strane pojedinih radnih organizacija i donosio sve rezolucije i zaključke štrajkaškog štaba, sugerirajući zaključak da je štrajk s uspjehom obuhvatio sve fakultetske centre u Hrvatskoj.⁴⁹⁸

U radu organa upravljanja i ranih tijela MH tijekom 1971. godine stalno se naglašavala potreba o osnivanju sveučilišnog odbora Matice hrvatske kao organizacijske jezgre za djelovanje i usmjeravanje preporoda hrvatskih sveučilištaraca.

Sekretarijat u navedenom izvješću navodi vođe pokreta. To su: Šime Đodan, Zvonimir Komarica, Franjo Tuđman, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević, Vlatko Pavletić, Marko Veselica, Hrvoje Iveković, Grga Gamulin, Danilo Pejović, Miroslav Brandt i Petar Šegedin.⁴⁹⁹ Matica se, počev od 1969. godine, pretvara u masovnu organizaciju „relevantnog političkog činioca“, integralnu opće-hrvatsku organizaciju sa zadatkom buđenja nacionalne svijesti. *„Njihovim angažiranjem Matica se organizacijski strukturira kao centralizirana organizacija s potrebnom organizacionom disciplinom i na platformi kojoj su oni davali političke dimenzije.“*⁵⁰⁰

U svojim govorima, nastupima i predavanjima oni su bili inicijatori pokretanja *Hrvatskog tjednika* koji se pretvorio sadržajno u glasilo platforme pokreta, ali prema Izvješću *„najčešće i s najradikalnijim nacionalističkim sadržajima javljali su se u „“ i drugim glasilima bliskim Matici.“*⁵⁰¹ Izvješće Sekretarijata daje i detaljno izvješće o nastupima i govorima Vlade Gotovca čime se još jednom potvrđuje kako je bio pod stalnom prismotrom tajne službe.⁵⁰²

Stalna prisutnost HT-a u javnosti i angažman Gotovca i ostalih u ovom razdoblju potvrdili su tezu iz uvoda kako, ne samo da je bio pod stalnom prismotrom i time bili neprijatelj broj jedan, već su on i akteri, uz studente i hrvatske političare tvorili zapravo,

⁴⁹⁸ *Hrvatski tjednik*, br. 32 i 33.

⁴⁹⁹ Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, SRH, BROJ: II/3-497/1-1972. Republički Sekretar za unutrašnje poslove SRH

⁵⁰⁰ Isto.

⁵⁰¹ Isto.

⁵⁰² Tako pišu da je kao delegat Središnjice prisustvovao: 24. siječnja 1971. godine na plenumu Ogranka u Splitu, 28. ožujka 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Drnišu, 9. svibnja 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Omišu, 8. kolovoza 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Preku /Zadar/, 3. listopada 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Ninu, 24. listopada 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Sinju, 7. studenog 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Kaštel-Sućurcu, 29. lipnja 1971. godine na osnivačkoj skupštini u Pločama te 6. prosinca 1970. godine na osnivačkoj skupštini u Đakovu. U organizaciji ogranaka Gotovac je održavao predavanja: 8. siječnja 1971. godine u Đakovu, književno veče na temu „Nacionalna poezija“, u studenom mjesecu 1971. godine u Petrinji, književnu večer, 10.-30. svibnja 1971. godine u Zadru na simpoziju pod nazivom „Hrvatska jučer i danas“, održao predavanje na temu „Vjekovni san hrvatske državnosti“, a 1971. godine, neutvrđenog datuma, u Rijeci u Pedagoškoj akademiji, održao predavanje o ustavnim amandmanima.

naizgled odvojenu, ali u jednom i istom pravcu jednaku platformu. Pojedinci, su, naravno iskakali iz kolosijeka te ideje, primjerice Marko Veselica ili Šime Đodan, ali sam mišljenja, a Gotovac će to poslije i potvrditi u svom intervjuu Dimitriju Rupelu, kako nitko nije imao ideju rušenja Jugoslavije, već isticanje važnosti jednakosti svih zemalja u razvoju SFRJ.

5.6 Kraj *Hrvatskog tjednika* i početak progona

Nakon završnog izvješća Uredništva i ostavke⁵⁰³ uslijedila je potpuna likvidacija *Hrvatskog tjednika* i započeo proces stvaranja optužnice protiv svih aktera koje je *Tjednik* okupljao. Izvješće CK tako ističe kako je „od svih glasila najglasniji i najdrskiji bio *Hrvatski tjednik*.“⁵⁰⁴ U dijelu Izvješća „Platforma hrvatskog nacionalizma kroz nacionalistička glasila“ ističu kako je HT bio list izrazito „*opozicionog političkog karaktera*“⁵⁰⁵ i list „*antisamoupravne i antikomunističke ideologije*“.⁵⁰⁶ Početkom 1972. godine započinju sastanci u Matici u kojoj se formira likvidacijska komisija.

Na Sjednici MH iz siječnja 1972.⁵⁰⁷ prisutni su bili: Miroslav Brandt, Ljudevit Jonke, Hrvoje Iveković, Vlatko Pavletić, Danilo Pejović i Tvrtko Šercar. Već je donesena likvidacijska komisija *Hrvatskog tjednika* u kojoj je Radoslav Katičić dao ostavku i imenovao Jozu Ivičevića za člana. Na Sjednici Odbora za vođenje tekućih poslova Matice hrvatske 21. siječnja 1972. godine Odbor je zaključio da se dade razrješenica svim službenicima iz službi Hrvatskoga tjednika kako to proistječe iz odluke Upravnoga odbora Matice hrvatske od 20. prosinca 1971. o obustavi daljnjeg izlaženja *Hrvatskoga tjednika*.

Na Sjednici 17. ožujka 1972. godine Šercar je upoznao Odbor sa stanjem likvidacije *Hrvatskoga tjednika*. Odbor je zaključio da se od nadležnih organa pismeno zatraži dokumentacija o originalnim tiražama i distribuciji *Hrvatskoga tjednika*, koju su vršile poslovnice raznih izdavačkih kuća, kako bi se moglo nastaviti s radom na likvidaciji poslova

⁵⁰³ Dana 11. prosinca članovi Izvršnog odbora Matice hrvatske podnijeli su kolektivna ostavku, a 20. prosinca i članovi Upravnog odbora i Predsjedništva Matice hrvatske. Tada je oduzeta i sva građa i prestaje rad Matice hrvatske. Slijede uhićenja Matičinih djelatnika i članova diljem Hrvatske. Nakladni zavod Matice hrvatske nastavlja nakladničku djelatnost Matice hrvatske. Krajem osamdesetih i početkom 1990. godine započinju pripreme za obnovu djelatnosti Matice hrvatske. Prijelaznu upravu činili su: predsjednik Petar Šegedin i tajnik Jozo Ivičević. Dana 8. prosinca 1990. održana je Obnoviteljska skupština Matice hrvatske, za predsjednika je izabran Vlado Gotovac.

⁵⁰⁴ *Izveštaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, Hrvatsko proljeće, Presuda Partije, Zagreb, 1972., Zagreb 2003., 186.*

⁵⁰⁵ Na istome mjestu.

⁵⁰⁶ Isto, 187.

⁵⁰⁷ Zapisnik sjednice odbora za vođenje tekućih poslova Matice hrvatske od 7. siječnja 1972. u 12.30 sati.

Hrvatskoga tjednika. Najvažnije iz ovih izvješća jest kako su gotovo svu dokumentaciju o radu Matice hrvatske u 1970. i 1971. – sve zapisnike organa Matice hrvatske unatrag nekoliko godina, korespondenciju tajništva za 1971., svu dokumentaciju o ograncima Matice hrvatske i putne naloge za 1971., te dio financijske dokumentacije – oduzeli organi SJS.

U međuvremenu su organi SJS vratili centralnu kartoteku članova pomagača koja je Matici hrvatskoj također bila privremeno oduzeta. Likvidacijom *Hrvatskog tjednika* i oduzimanjem građe i dokumentacije završava jedna dionica, a uhićenjem Vlade Gotovca završava cijeli proces *Hrvatskog proljeća*. Znakovita će tako biti rečenica iz Gotovčeva *Dnevnika* o stanju do uhićenja : „*Mnogi i dalje strahuju za mene: da ću biti uhapšen. Ja im kažem da u to ne vjerujem — i smirujem ih...? Naravno, ništa ne radim. Ali nisam zbog toga uznemiren: sve je već na putu u mir koji je pun nesreće i pisanja?... Stalno vijesti, glasine: raste psihološki teror, raspirivanje straha. Mene već tri dana prate kamo god maknem. (...)Suspendiran sam na TV. To bi mogao biti početak represija. Ne strahujem već osjećam gađenje nad razmjerima ove izdaje. S mukama moje dostojanstvo samo raste. I do sada je to bio njegov put i njegova energija. Svi govore da ću biti zatvoren. Znam da me žele ušutkati, već dugo. Iz dana u dan to biva manje korisno njima, manje važno meni. Ako nisam uspio ostvariti sve za što sam bio sposoban, ostavio sam bar skicu ideje o tome! Mnogima ni to nisu dopustili, u ovom vremenu koje se toliko hvali slobodom, na sve strane. Miran sam, osjećam opuštenost bezuvjetne nade. I radujem se što moja duša u njoj nema što skrivati: ona je nevina prema svijetu, ona je puna djetinjstva i sanjarija o svemu, sanjarija ljubavi, briljiranja, visine. Neka se dogodi sudbina, koja mi je zbog toga namijenjena! Krist je rekao Judi: »Što činiš, čini brže!«⁵⁰⁸*

Hrvatski tjednik i Gotovčevo djelovanje u Matici koje započinje preuzimanjem položaja glavnog urednika *Hrvatskog tjednika* u srpnju 1971. godine, brojem 13, središnja su aktivnost i vrhunac njegova djelovanja. U radu smo razlučili njegove uvodnike u kojima je on i iznosio svoje stavove i bio zamašnjak događanja toga vremena, ali će svi ti uvodnici njegov, praktički, niti polugodišnji rad i javno djelovanje, biti, na neki način, secirani u prvom procesu, koji ćemo analizirati u daljnjem tekstu.

Prema svojim obranama koje je iznosio Gotovac nije bio za pokretanje *Tjednika*, već je idejni tvorac bio dr. Hrvoje Iveković, potpredsjednik Matice. *Tjednik* je za cilj imao unapređivanje kritičke svijesti o hrvatskoj kulturi, o suvremenom društvu i postaje svojevrsni

⁵⁰⁸ <https://vladogotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

informatore o događanjima u Matici. Gotovac je stalno tvrdio kako *Tjednik* nije pridonosio omasovljenju Matice i stvaranju novih ogranaka, ali je logično utvrditi kako je bio motiv jer je *Tjednik* bio masovno čitan, a na gotovo svim otvaranjima ogranaka Gotovac je bio govornik, popraćen pljeskom i euforijom.

6. Politički procesi

Protiv Vlade Gotovca Okružno javno tužilaštvo iz Zagreba vodilo je dva sudska procesa, 1972. i 1980. godine. U oba procesa dogodio se progon i zatvaranje nakon njegovih javnih nastupa. Od svojih prvih tekstova i javnih nastupa Gotovac je isticao slobodu i zbog nje je ostao bez slobode. Ne pokazujući strah, u oba slučaja, naznačio je važnost tema o kojima je pisao i u svojim uvodnicima u *Hrvatskom tjedniku*. Sustav je u oba slučaja optužio Gotovca za kontrarevoluciju i djelovanje protiv Jugoslavije, a mi ćemo pokušati, na osnovu dokumenata optužnice i arhive koja je dostupna u ta oba slučaja, kroz dokumente iz procesa pokazati kako je funkcionirao sustav i kakva je bila šablona optužnice i uhićenja te kako je Gotovac sebe formirao, ali i utjecao na društvo, posebice u vremenima kraja osamdesetih godina.

Nacionalizam kao tema provlačit će se u oba politička procesa protiv Vlade Gotovca. Nakon analize obaju procesa, kako ga je provodio sustav, tako i kroz obranu Vlade Gotovca, u zaključku ćemo pokušati sintetizirati njegov pogled na temu nacionalizma čime će i teza rada biti zaključena. Kako je autor rada bio motiviran istraživanjem Gotovčevih ideja i misli o nacionalizmu i liberalizmu, ali i njegovim kršćanskim razmišljanjima, proizašlima iz njegovih filozofskih i pjesničkih zapisa, a potom i političkih aktivnosti u Matici hrvatskoj.

Nadalje ćemo definirati kako Gotovac nije radio protiv te države, već je postavljanjem moralnih standarda i traženjima sloboda, zapravo, radio za tu državu, ali svejedno je postao autsajder, što i on sam poslije ističe, jer je gotovo dvadeset godina proveo u nametnutom azilu što je dovelo do njegove diskvalifikacije i vjerovao je da su to samo posljedice „*privremenih i nehotičnih nesporazuma*“.⁵⁰⁹ On je proglašen nacionalistom, jer je „*zaljubljen u zemaljski vrt, u njegovu dugu*“⁵¹⁰ i to naziva parodijom i glupošću. Sustav je stvorio patologiju i neprijateljstvo prema svakom nacionalnom osjećaju, zaključit će Gotovac u djelu *Moj slučaj*⁵¹¹ i zapisati: „*Jer ako je briga za vlastiti narod, za njegovu sudbinu, nacionalizam – onda ja jesam nacionalist!*“⁵¹². Time je poručio kako je njegovo poimanje nacionalizma, apsolutno drugačije nego kako ga optužuju. Ovdje se on najviše kao filozof, posebice u *Autsajderskim fragmentima*, postavlja protiv jednog nepravednog sustava, iako je to djelovanje granično između filozofije i politike.

⁵⁰⁹ Gotovac, *Moj slučaj*, 25.

⁵¹⁰ Isto, 54.

⁵¹¹ Isto, 58.

⁵¹² Isto, 65.

Nadalje, kroz osvrt na procese ćemo odgovoriti na pitanje što slučaj Gotovac i procesi govore tada o SFRJ i zaključiti kako ideološki gledano svi pojedinci koji nisu sudjelovali u aktivnostima Hrvatskog proljeća protiv vlasti nisu ideološki grijeshili, dok s druge strane u Matici hrvatskoj i ostalim institucijama, ističem Krležu, da ne govorimo o političarima kao Dabčević-Kučar i Tripalo, ima podosta pripadnika Partije, koji su, ideološki gledano, pogrijeshili. Gotovac će za njih reći „*kako se društvo mora braniti i od onih koji mu nanose štetu premda ideološki ne grijeshi*“⁵¹³.

Iako će biti u oba procesa optužen i osuđen za kontrarevolucionarno djelovanje Gotovac će smatrati kako je traženje reformi jedini revolucionaran čin i to samo ako traži, a ne samo pokušava, riješiti poteškoće. No, vidjet ćemo kako se procesi voditi jednosmjernu utrku utemeljenu na pretpostavkama protiv čovjeka koji nije ideološki na istom putu, jer „*grijesi pojedinca bili su dio opće krivnje...a svaka je presuda bila dokaz protiv svih*“⁵¹⁴.

6.1 Prvi proces

Prvom sudskom procesu prethodio je, uz gašenje *Hrvatskog tjednika* i svega što se uz to događalo, a već je navedeno, pretres stana i uhićenje u siječnju 1972. godine kao i pretres prostorija Matice hrvatske. Na temelju prijave Sekretarijata javne sigurnosti Gradske Uprave Zagreb Okružno javno tužilaštvo podnijelo je zahtjev za provođenje istrage što je, uz pritvor, Okružni sud i odobrio. Uz Gotovca optuženi su bili i, među ostalima, Marko Veselica, Šime Đodan, Franjo Tuđman, Hrvoje Šošić i Vlatko Pavletić. Po članku 100. KZ SFRJ osumnjičeni su da su vršili sistematsku neprijateljsku propagandu u tisku, na javnim zborovima i sl., stvorili ilegalnu kontrarevolucionarnu organizaciju kroz potporu Matice Hrvatske i organizirali studentski štrajk u svrhu kontrarevolucionarnog napada.

Za vrijeme istražnog postupka tužilaštvo je sedam puta podnosilo zahtjev za proširenje istrage, a zajednička optužnica protiv Vlade Gotovca i Hrvoja Šošića podignuta je 10. srpnja 1972. godine. Okružni sud osudio je Gotovca 26. listopada 1972. godine i potvrdom Vrhovnog suda 11. srpnja 1973. godine na četiri godine strogog zatvora i četiri godine zabrane javnog nastupanja nakon odsluženja kazne.⁵¹⁵

⁵¹³ Isto, 75.

⁵¹⁴ Isto, 155.

⁵¹⁵ HDA, Prijava Sekretarijata javne sigurnosti Gradske Uprave Zagreb Okružno javno tužilaštvo

U svojim dnevničkim zapisima, iščekujući uhićenje, kao u nekakvom međuprostoru, Gotovac piše: „15. prosinca: *Ja sam praktično u kućnom pritvoru. Izlazim samo zbog najnužnijih poslova: na jedan ili dva sata. Vrijeme provodim u rastrešenosti... Sve što pokušam uraditi raspadne se od bezrazložnosti. Potpuno su blokirane misli koje nisu u neposrednoj vezi sa svakodnevnim: među njima vlada nered i ironija. Danima se ponavlja vijest da sam uhapšen. I ja danima čekam da se to konačno dogodi. Danas sam dobio i poziv na saslušanje od disciplinske komisije TV. U novinama i na radiju objavljeno je da sam suspendiran; s prijedlogom da budem izbačen s posla.*“ (...) ⁵¹⁶

Nedugo nakon Gotovac predaje i ostavku u Matici: „20. prosinca: *Kakav dan! Ujutro disciplinska komisija TV koja me isključila iz ustanove. Popodne MH: predavanje ostavke Upravnog odbora.*“⁵¹⁷ Nakon višednevne, gotovo potpune izolacije, i predzavršna točka: „30. prosinca: *Danas sam dobio odluku o isključenju s TV. Sad sam potpuno bez posla i bez ikakvih prihoda. Shvativši da je Golubovičeva (direktora TV) prijava neodrživa, oni su izmijenili optužbu u obrazloženju. Moja je krivnja napokon svedena na krivnju HT-a. Drugog izlaza i nisu imali. Poštivajući legalitet i kad je potpuno ukinut — dakle prihvaćajući igru — ja ću iskoristiti pravo žalbe. Ali u žalbi se neću igrati. Optužba mi na to ne daje moralno pravo.*“⁵¹⁸

Dan prije podnošenja krivične prijave, 5. siječnja, zapisuje: „*Ne izlazim iz kuće. Do mene dopiru proturječne vijesti. Bit će zatvoren, neće biti zatvoren. To nije slučajno, u općoj panici i bijesu. A možda je i smišljeno, kao sredstvo uznemiravanja, gubljenja glave... — Zato što ne želim napustiti domovinu, mogu samo čekati... - a očekujem teške dane.*“⁵¹⁹

Sekretarijat javne sigurnosti, Sektor za suzbijanje kriminaliteta, iz 6. siječnja 1972. godine istražnom sucu Okružnog suda, Okružnom javnom sudcu, podnosi krivičnu prijavu protiv Vlade Gotovca i još deseterice kolega. Gotovca definiraju: književnik, nastanjen u Zagrebu, član Upravnog odbora Matice hrvatske i odgovorni urednik *Hrvatskog tjednika*.⁵²⁰ Spočitava im se osnivanje ogranaka Matice pod nazivom „Društva prijatelja Matice“ po zapadnoj Europi, da su na tajnim sastancima razrađivali planove kontrarevolucionarnog pokreta, da se od svibnja 1970. godine redovito sastaju s vođama studenata, Paradžikom i

⁵¹⁶ <https://vlagotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁵¹⁷ Isto.

⁵¹⁸ Isto.

⁵¹⁹ <https://vlagotovac.org/iz-medija/vijenac/matrice-hrvatske/vlado-gotovac-dnevnik-1971/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁵²⁰ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 1.

Budišom, i smišljaju obustavljanje nastave, da žele rušenje vlasti i izdvajanje Hrvatske u samostalnu državu.

Optužnica prema Vladi Gotovcu secira njegove uvodnike u *Hrvatskom tjedniku* i javne nastupe na književnim tribinama gdje ga optužuju za poticanje sile i rušenje vlasti, uznemiravanje javnosti itd. Prijava donosi kronologiju života i nastupa Vlade Gotovca i naglašava njegovu kontrarevolucionarnu aktivnost još od studentskih dana 1952. godine kada je uhićen zbog raspršivanja brošure ustaškog sadržaja „Program hrvatske državotvorne stranke“, podupirao Đilasa 1954. godine, analiziraju njegova pisma supruzi za vrijeme služenja vojnog roka 1962. godine, obilježavaju ga kao potpisnika *Deklaracije* o jeziku iz 1967. godine, da je kontaktirao s hrvatskom emigracijom, vrijeđao srpsku naciju pa sve do 1971. godine gdje se suprotstavljao Titovu govoru na XXI. sjednici Predsjedništva SKJ. U svojoj obrani Gotovac daje do znanja da nije pripadao nikakvoj kontrarevolucionarnoj organizaciji niti je kontaktirao s inozemstvom i ustaškim organizacijama, a da je za štrajk saznao iz novina.

U zatvoru Okružnog suda, soba broj 34, iz veljače 1972. godine, Gotovac piše *Pismo protiv poniženja*. Pismo je izrazite važnosti jer je to prva Gotovčeva obrana. Sastavlja pismo kroz pet pitanja: pitanje državnog kontinuiteta, kontrarevolucije, Hrvatske, nacionalizma, šovinizma i separatizma te pitanje dokaznog materijala. Među ostalim on kaže: „...ne sumnjam u kontinuitet naše države...ne vjerujem u mogućnost kontrarevolucije u socijalističkoj državi...ja volim Hrvatsku, ali ta ljubav ne isključuje druge...naša zajednica, ujedinjujući moć svih nas, može pružiti priliku slobodnom razvitku razlika...“ Uokvirio je tako Gotovac svoju obranu i, kako kaže, „besmisleni“ optužnicu.⁵²¹

Nakon toga sudac istražitelj, Vladimir Primorac, vidjevši kako Gotovca ne može optužiti, napušta sudačko zvanje i prelazi u odvjetnike.⁵²² Ključan dio prvog procesa je Poseban izvještaj Sekretarijata javne sigurnosti iz veljače 1972. godine, kao dopuna krivične prijave, pisan na 25 stranica kroz 85 točaka, nakon pretrage stana Vlade Gotovca u Adžijinoj ulici u Zagrebu i radne prostorije u uredništvu *Hrvatskog tjednika* gdje je jasno vidljivo kako je tekla analiza knjiga, članaka, pisama i govora pronađenih u stanu koji ga povezuju s „nacionalističko-šovinističkom“ emigracijom, koncepti njegovih članaka „Urota kao san državnosti“, „Letak za Maticu hrvatsku“, itd., posebno je analiziran njegov govor u Zadru na skupu „Hrvatska jučer i danas“.

⁵²¹ Isto, 58.

⁵²² Gotovac, *Moj slučaj*, 139.

Iščitavajući cijelu obranu Vlade Gotovca i zapisnike o ispitivanju Gotovac je nijekao sve navedeno, ali nije nijekao susrete, pisma i članke, već je kroz ispitivanje i obranu argumentirao sve te događaje i vidljivo je da je bio dobro pripremljen. Ono što je možda i pravnički zanimljivo jest to da se on zaustavlja na svakom dijelu optužnice i vrlo detaljno replicira na navedeno. U svim proširenjima istraga, stavke su gotovo iste: da je učinjeno djelo da se protuustavnim putem obori vlast radnog naroda i promijeni federativno uređenje te kontrarevolucionarni napad na društveno i državno uređenje.

Uvjerenja koja će Gotovac iskazivati u svojoj obrani dat će nam za pravo potvrditi kako on nije htio mijenjati postojeće federativno uređenje, a kamoli predvodio kontrarevoluciju. No, postupak i hijerarhija sustava sami su sebi odredili svrhu i svaka kritika bila je napada na taj sustav, jer, jednostavno, drugačije ne bi mogla funkcionirati, a represija je model kojim je najlakše svladava one koji su upuštaju u kritiku.

„Moja je obrana ispunjenje moje dužnosti prema istini, u svakom drugom pogledu ona je posve besmislena“, piše u Petrinjskoj Gotovac i citira Artura Keslera: „Suzbijaj zlo i kad je borba uzaludna.“⁵²³ Već u svojim prvim zatvorskim zapisima Gotovac iskazuje veliku moralnu snagu i dosljednost svojim uvjerenjima. Istovremeno, on ne nalazi u sebi mržnje za svoje progonitelje. Prije bi se moglo reći da ih sažalijeva. „Gledam kroz prozor svoje ćelije, uvijek isti dio krova, sav svijet koji mogu vidjeti. Ako poželim više, moram sanjati, čitati ili pisati. U zgradi koja zatvara suprotnu stranu natkrivenog dvorišta smješteni su uredi SUP-a s velikim prozorima. Čim opaze da prema njima gledam, zatvaraju ih. Ta se igra ponavlja. Nepodnošljive novine nazivaju me ustašom, na sve načine pokušavaju me moralno diskreditirati. Klevećite, uvijek od toga nešto ostane. U beogradskom tisku još ima par iznimaka, u zagrebačkom nijedne.“⁵²⁴

*„Pred sud sam izveden s uputama koje su o svemu odlučile. Proces je bio samo njihova provedba“, piše u Petrinjskoj Gotovac. A rješenje je bilo jednostavno: ne treba se držati zakona kao pijan plota. Gotovac je osuđen 26. listopada 1972. na četiri godine strogog zatvora i na dalje tri godine zabrane javnog istupanja. Prema presudi kriv je što je kao glavni urednik političkog glasila *Hrvatski tjednik* izvršio krivično djelo protiv naroda i države kontrarevolucionarnim napadom na državno i društveno uređenje iz člana 100 Kaznenog zakona. U argumentaciji se navode naslovi iz sedam članaka što ih je objavio u *Hrvatskom tjedniku* i 16 članaka drugih autora što ih je kao glavni urednik odobrio za objavljivanje.*

⁵²³ Isto, 115.

⁵²⁴ <http://www.blog-pjesnika.blogger.index.hr/post/vlado-gotovac/23658587.aspx> (pristupljeno 25.3.2019.)

„Nitko iz Sudskog vijeća nije me pogledao. Znali su da sam nevin i stajali su predamnom kao oni koji nevinog prosuđuju; posramljeni, ali nesposobni da se tom poniženju odupru. Na pitanje kako me može suditi kad zna da sam nevin, sudac je odgovorio: „Moram jer imam ženu i djecu, a vama je svejedno, ako vas ne osuđim ja osudit će vas netko drugi.“

„Ja sam osuđen za namjeru koju sam, navodno, vješto skrivao, ali je ona ipak otkrivena. Uzalud sam tražio da mi pokažu bar nekakav trag po kojem su je otkrili. Odgovorili su mi da traga nema jer sam ga ja vješto sakrio. Još jednom je pobijedilo načelo da je svaka kritika stanja činjenica zasnovana na hrvatskim gledištima uvijek separatistička, a gotovo uvijek ustaška.“ Zajedno s Gotovcem osuđen je i doktor Hrvoje Šošić na dvije i pol godine strogog zatvora. Ovdje nipošto ne treba zaboraviti da je nedugo nakon toga, kao odgovorni urednik *Hrvatskog tjednika* i tajnik MH, samozatajni Jozo Ivičević zaradio pet godina strogog zatvora. Sve zajedno, najjasnije je izrazio sam Gotovac u intervjuu Dimitriju Rupelu: *„Sudilo se 71.-oj u Hrvatskoj.“*⁵²⁵

U listopadu 1941. ovim putem prema Staroj Gradiški otpremljen je doktor Ilija Jakovljević, romansijer, pjesnik, publicist i tadašnji predsjednik Društva hrvatskih književnika. U svojoj knjizi *Konclogor na Savi* progovara o ustaškim zločinima u Staroj Gradiški, tada ispostavi logora u Jasenovcu. Nakon izlaska iz Gradiške i odlaska u partizane, Jakovljević će umrijeti, prema službenoj verziji, izvršivši samoubojstvo, u komunističkoj tamnici 1948. godine. Ovim istim putem kojim je 1941. godine otpremljen u starogradišku kaznionicu književnik Jakovljević, a 1973. godine, na izdržavanje četverogodišnje robije, stići će drugi književnik, Vlado Gotovac.

„Stara Gradiška, to je moje posve novo iskustvo. Prva rečenica glasi: 'Jeb'o pas mater tebi i onom tko te ostavio živog. Tebi treba sprasiti metak u čelo, banditu jedan, a ne da te mi ovdje čuvamo.' S tim pozdravom dočeka me na vratima zatvora stražar – plećat, brkat i snažnog udarca, kako sam uskoro vidio. Ušao sam u pravo kraljevstvo vlage, ona posvuda nadire, sve obuhvaća rđom i plijesni, sve rastvara i guši. Podilaze nas večernji ježuri i muče noćni napadi kostobolje. Na zatvorskim prozorima nema stakala, ničeg osim dvostrukih rešetaka. Zimi ne griju sobe, a iznad krova se bez prestanka dižu bijeli, vunasti pramenovi pare, što izbija na sastavima cijevi kroz koji zatvorske kotlovnice para prolazi u naselje gdje stanuje osoblje zaposleno u zatvoru. Po njihovom najdubljem uvjerenju, bolje je da se toplina gubi u zraku nego da grije lopove, što je uobičajeni naziv za sve zatvorenike. Zato su cijevi s

⁵²⁵ Gotovac, *Moj slučaj*, 175.

*parom i postavljene na nosače izvan zatvorskih zgrada.*⁵²⁶ „U mojoj sobi bilo nas je 32, ubojice, provalnici, varalice, jedan osuđen za terorizam i ja, gotovo svi kažnjeni na duge vremenske kazne. To su najčešće primitivni, nemilosrdni i lukavi ljudi spremni na sve da bi samo malo poboljšali svoj položaj. Osoblje zatvora to zna i zlorabi, vješto se služi obećanjima, povlasticama i radnim mjestima tražeći zauzvrat suradnju, prije svega potkazivanje i izazivanje političkih zatvorenika. Nisu politički zatvorenici u Staroj Gradiški smješteni zajedno samo s ubojicama i džeparima, provalnicima i seksualnim manijacima, s njima su neuravnoteženi alkoholičari, luđaci, mentalno nerazvijene ili retardirane osobe, već gotovo posve razoreni sifilitičari“⁵²⁷... „gotovo da svaki dan netko od zatvorenika proguta žlicu ili komad žice, odreže neki komad svoga mesa da bi se bar za neko vrijeme izvukao iz Stare Gradiške. Bježe od gladi, od batina, od studeni, od vlage, od samica, samo da predahnu u bolnici. “... “Ponekad su popodne za svoju zabavu dežurni odgojitelji i šefovi koji su bili u službi organizirali boksačke susrete između zatvorskih luđaka. Pobjednika su nagrađivali cigaretama. Ubogi borci tukli bi se nespretno, budalasto, ali uporno i nemilosrdno. Ti ponižavajući prizori izazivali su bure smijeha i ciničnog bodrenja.“⁵²⁸

„U Staroj Gradiški svi se osjećaju napušteni, toliko je očigledna i surova samovolja njezinog osoblja. Sve službene posjete, sve kontrole prolaze pokraj nas posve odsutno, a na pritužbe odgovaraju ciničnim suočavanjem osuđenoga sa zatvorskim osobljem, što gotovo uvijek završava batinama i samicom.“⁵²⁹ Pomoćnik direktora starogradiške kaznionice u povodu dolaska Gotovca piše kako se vrlo brzo združio s grupom svojih istomišljenika koja ga je dočekala s velikim oduševljenjem i kako među političkim osuđenima koristi sve kako bi negativno utjecao na druge, osobito na mlađe osuđenike.

Na početku rada samo smo nabrojali dijelove arhive koji nam su pomogla da započnemo uvid u Gotovčevo stanje i situaciju kako je funkcionirao sustav, iako je iz dokumenata vidljivo kako dosta toga nedostaje i kako iz arhivske građe nećemo puno toga saznati. No, analizom građe nastojat ćemo prikazati kako je državni aparat djelovao na pojedince i kako je bio posložen.

⁵²⁶ Isto, 132.

⁵²⁷ Isto, 133.

⁵²⁸ Isto, 134.

⁵²⁹ Isto, 135.

Arhivska građa o Vladi Gotovcu sadrži osam cjelina. Prvi je Lični list, Kazneno popravni dom u Staroj Gradiški⁵³⁰, redni broj matične knjige 5023, datum upisa u matičnu knjigu 25. srpnja 1973. godine. Tu se nalazi: Izvještaj o lišavanju slobode i sprovođenju 11. siječnja 1972. godine. Osuđen na kaznu strogog zatvora u trajanju od četiri godine zbog krivičnog djela iz člana 100. stav.1. KZ-a., izvješća suradnika iz KP-a, molbe supruge Vlaste ili Gotovčeve za premještaj u Lepoglavu ili za uvjetni otpust, omotnica za presudu: socijalna anketa, 26. srpnja 1973., Odsjek za izvršenje krivičnih sankcija, podaci o osuđenom: detaljan opis tjelesnog izgleda. Karton u kojem su osnovni podaci, godine i opće informacije, karton podataka osuđenog, zaključci uprave KPD o programu postupanja, kartoni uposlenja osuđenog, karton evidencije pisanja i primanja paketa i posjeta, podaci o držanju i postupanju za vrijeme izdržavanja kazne-poseban omot unutar Ličnog lista. U kartonu Socijalna anketa rukopis je Vlade Gotovca naziva *Autobiografija*. Potom detaljna psihijatrijska obrada osuđenog: nalaz i mišljenje, kratak izvod iz socijalne ankete i provjera s terena, evidencija dokumenata osuđenog: prazno (molbe, žalbe i drugi podnesci koje osuđeni šalju ustanovama i raznim organima kao i dopisi i podnesci koji stižu u KPD i odgovori koji se šalju). Prazna cjelina naziva disciplinske kazne i mjere usamljenja. Opisi odnosa osuđenog s rodbinom, liječnička svjedodžba te nalazi i zapis iz 8. rujna 1978. godine „Gotovac Vlado-bivši osuđeni-podaci“

Druga važna cjelina su Bilješke zatvorskih čuvara i sastoje se od osam pisama/rukopisa i tri službene zabilješke, opis posjeta odvjetnika Zdravka Zaninovića, pisma načelniku te razne komunikacije unutar zatvora

Treća su Informacije, izvještaji „informatora“/izvora te donose dvadeset izvještaja ili informacija, nešto u rukopisu, nešto tipkano.

Četvrta cjelina sadrži Pisma-inicijativa za oslobađanje Vlade Gotovca. Folder je to od 54 pisma, najviše iz 1974. godine i to pisma upućena ponajviše Titu za oslobođenje zatvorenika. Među ostalima pisali su *Amnesty International* iz Finske, Njemačka, Austrija, Danska, Australija, SAD, Švicarska itd.

Potom je tu peta cjelina: Pisma Vlade Gotovca sadrže dvadesetak pisama koja on šalje bilo obitelji, bilo prijateljima.

⁵³⁰ U tom Domu izdržava kaznu strogog zatvora od četiri godine osuđenik temeljem presude Okružnog suda u Zagrebu od 26. listopada 1972. br.K. 437/72, potvrđene presudom Vrhovnog suda Hrvatske od 11. srpnja 1973. br.Kž.207/73 radi kriv. djela iz čl. 100 Kz.

Šesto su Bilješke Vlade Gotovca u tri bilježnice roza boje, Morava Mladost ćuprija, nastale u kazneno-popravnom domu Stara Gradiška od 1973. do 1976. godine. U njima se vidi težina boravka, strah i uvjeti u kojima je živio. Pisao ih je potajno jer mu je bilo dopušteno napisati samo jedno pismo mjesečno, a najviše trideset redaka — upućenih ili supruzi ili kćeri ili roditeljima. Sadržaj pisma bio je točno određen pravilima Kazneno-popravnog doma: osnovne obavijesti o zdravlju i popis usklađen s popisom o dopuštenom sadržaju. O uvjetima i strahu boravka u zatvoru ovako piše: „Bilješke su zato pisane u zahodu, na toaletnom papiru i skrivane u njegovom smotku. Bila je to opasna krađa riječi. Zahodi su bili čučavci s tako niskom ogradom da se vidjela glava onoga koji je čučao. Pisao sam jedino u trenucima kad sam bio posve siguran da u blizini nema nikoga. Po zatvorima se uvijek netko šulja, prisluškuje, nastoji neotkriven nešto otkriti. Sve je tako uređeno da se nikad ne smijete opustiti, da nikad ne možete biti mirni.“, zapisao je u svom dnevniku, 10. siječnja 1977. godine.⁵³¹

Sedma cjelina Medicinska je dokumentacija: bolovao na plućima 1951.godine. Vidljivo je kako je 13. ožujka 1974. godine bio na liječenju do 2. travnja i nema detalja. Liječnička svjedodžba broj 57/75, 26.2.1975. dijagnosticira *Spondylosis cervicalis incipiens* i konjunktivitis te dobiva recept za naočale i od neuropsihijatra adekvatnu terapiju. Kod samog dolaska na pregled dijagnoza je (doktor Nedeljko Jukić): stanje nakon preboljele tuberkuloze pluća, vratna spondiloza (blaži oblik), obostrani subakutni konjunktivitis, proširene vene, hemoroidni čvorići, ravna stopala i upala uha.

Pisma trećih osoba posljednja su i osma cjelina dosjea. Pisma supruge Vlaste i kćeri Ane.

U dosjeima su sačuvane i opetovane odluke zatvorske uprave o odbijanju različitih Gotovčevih molbi i uvijek nanovo neuslišanijih njegovih protestnih zahtjeva da mu se vrte knjige oduzete kod dolaska u Gradišku. Sačuvane su i brojne pismene dojave u upravi zatvora što su ih pisali najčešće polupismeni doušnici koji su revno pratili i prisluškivali Gotovca, odnosno Robes Pjera, kako se smatralo da glasi Gotovčev nekakav ilegalni kodni nadimak. Ti bi samozvanci ili od zatvorske uprave zaduženi potkazivači u svojim dojavama, baš kao u pravim špijunskim službama, imenuju se kao izvori. Npr. izvor 'Vule' dojavljuje: „Marko je

⁵³¹ Gotovčev odgojitelj, Đorđe Mamula, bilježi: „Osuđeni govori da se njega u ovom KPD-u svim silama nastoji intelektualno uništiti. Traži da mu se vrte knjige i da mu se odobri pisati. Osuđeniku Vladi Gotovcu u kaznioni Stara Gradiška dugo je vremena bilo najstrože zabranjeno bilo kakvo pisanje. Pa ipak, Gotovac je u Gradiški potajno bilježio svoja zapažanja i razmišljanja, pjesničke i prozne sastavke. Činio je to na najrazličitijim vrstama papira, pa i na zahodskom – toaletnom papiru.“

doznao da je Mesić⁵³² iz Orahovice u karanteni. Poznaje se s njime otprije i želio bi da dođe na 4. odjel. Očekuje kontakt s Mesićem jer da je ovaj dobar s Tripalom“. Kad je Gotovac već bio odslužio nešto više od tri godine svoje prve zatvorske kazne u Staroj Gradiški 1975. godine, pozvao ga je upravnik i ponudio mu da napiše molbu za pomilovanje.⁵³³

Vlado je kasnije saznao da se radilo o peticiji Međunarodnog udruženja PEN s potpisom predsjednika Heinricha Bölla koja je bila upućena Josipu Brozu Titu. Uzimajući u obzir veliki ugled potpisnika peticije i utjecaj institucije koju zastupa, a misleći sigurno i o svojoj osobnoj međunarodnoj reputaciji, Tito je naredio da se Gotovca oslobodi. Međutim, Vlado je odbio potpisati molbu za pomilovanje, što je bio zakonski uvjet da dobije otpust. Objasnio je da neće potpisati jer to bi implicite značilo da se osjeća krivim, a on svoje uvodnike u *Hrvatskom tjedniku*, zbog kojih je bio osuđen, ne smatra krivnjom.“ Izvor 'Omer' piše: „Gotovac kaže: 'Tito je obećao mom prijatelju Henri Belom (očito je riječ o Heinrichu Böllu) da će me pustiti iz ovog logora smrti. Titu više nitko ne vjeruje, on je izblefirao cijeli svijet,⁵³⁴ kaže Vlado i poslije piše: „Ja sam u Staroj Gradiški odbio potpisati molbu za pomilovanje. Učinio sam to zato što ta molba podrazumijeva priznanje krivnje. Potpisao bih laž o sebi i drugima, i to sve za desetak mjeseci manjeg robijanja. Nisam to učinio iz oholosti ni iz prkosa, bila je to samo dosljednost.“⁵³⁵

U dokumentaciji Stare Gradiške nalazi se i niz božićnih i novogodišnjih čestitaka zatočeniku Vladi Gotovcu. Sačuvana je i čestitka Vladi od strane slikara Frane Šimunovića i kiparice Ksenije Cantozzi. Na versu je originalan Šimunovićev crtež. Zatim čestitka pijanista Vladimira Krpana s Lackovićevim zimskim pejzažom. Osim iz Zagreba i Hrvatske, različite čestitke upućene Vladi Gotovcu stizale su u Gradišku i iz niza europskih zemalja.

Nije poznato jesu li one, nakon što su prošle zatvorsku cenzuru, uopće uručene Gotovcu i je li ih on ikada vidio. Čestitke koje je Gotovac iz starogradiškog zatvora upućivao

⁵³² Mesić, Stjepan (Stipe), hrvatski političar (Orahovica, 24. XII. 1934). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu 1961. Nakon gušenja Hrvatskoga proljeća u prosincu 1971. uhićen je i osuđen na godinu dana zatvora, koji je izdržao u Staroj Gradiški. Bio je saborski zastupnik i prvi predsjednik Vlade RH. U kolovozu 1990. izabran je za člana Predsjedništva SFRJ, kojemu je bio predsjednik od 1. VII. 1991 (po utvrđenom redoslijedu nakon snažnoga pritiska predstavnika Europske zajednice), no 5. XII. 1991. dao je ostavku, te je bio posljednji predsjednik Predsjedništva SFRJ. U dva je mandata bio Predsjednik RH, od 2000. do 2010. godine. Vidi: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40283> (pristupljeno 26.3.2020.)

⁵³³ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ja-svoja-misljenja-nikad-nisam-imao-zato-da-bih-ih-se-odricao/2129241/>

⁵³⁴ Izvješće informatora, 3. studenog 1974. godine, Gotovac: „Tito je prilikom posjete SR Njemačkoj obećao mom ličnom prijatelju književniku Henri Beli da će me pustiti iz ovog logora smrti najkasnije do 7. mjeseca ove godine. Gospodin Henri telefonirao je mojoj supruzi da je to 100% u redu. Eto koliko važi Titova riječ u Jugoslaviji i u svijetu. Njemu niše nitko ne vjeruje. On je izblefirao cijeli svijet. Njegova putovanja, uvijek misli na Tita, su dovoljno isprofanisana, pa i on sam.“

⁵³⁵ Gotovac, *Moj slučaj*, 35.

svojim odanim prijateljima i znancima, iako propisno frankirane poštanskom markom s Titovim likom, nikad nisu odaslane iz Gradiške niti su stigle adresatima. Sačuvane su takve čestitke obiteljima Berković, Kolacio i drugima.

U mapi sa žućkastim koricama iz Stare Gradiške nalazi se više od sedamdeset pisama, dopisnica i telegrama upućenih Josipu Brozu Titu, tek rjeđe i Saveznoj skupštini. Te poruke koje su stizale iz Njemačke, Austrije, Nizozemske, Danske i niza drugih zemalja sadržavaju apele institucija za ljudska prava i molbe brojnih pojedinaca da se Vladu Gotovca pusti na slobodu. Sve je bilo uzalud.

Pred kraj Gotovčeva robijanja u Gradiški strogost zatvorskog režima donekle popušta. Gotovcu čak biva povjereno vođenje zatvorske knjižnice koja se nalazila u ovoj prostoriji. Tada Gotovac bilježi svoje poetske i prozne zapise u nevelikim blokovima sa žućkastim koricama, proizvodnja Morava Ćuprija, koje nabavlja u zatvorskoj kantini. Sve je svoje autografe osuđenik broj 5023 Vlado Gotovac morao podnositi na pregled pomoćniku upravitelja zatvora Jovi Grdeljeviću.

Vlado Gotovac završio je svoje robijanje u Staroj Gradiški 11. siječnja 1976., točno četiri godine nakon njegova uhićenja u svom stanu u tadašnjoj ulici Božidara Adžije broj 4. U odluci Sekretarijata javne sigurnosti Grada Zagreba o Gotovčevu puštanju na slobodu govori se o uštedama o podmirivanju prijevoza uz napomenu: 'odijelo vlastito'. Nekoliko godina nakon izlaska iz Stare Gradiške odrobijati će daljnje dvije godine u Lepoglavi. Da je Partija znala unaprijed da će osuditi Vladu na četiri godine zatvora svjedoči i Vjeran Zuppa koji je kao član PEN društva s još nekolicinom kolega htio objaviti tekst u *Vjesniku* o piscima koji su u zatvoru i na razgovoru u CK izričito mu je rečeno da će Gotovac biti kažnjen i da je uzaludan njihov trud pa se odustalo od teksta u *Vjesniku*.⁵³⁶

Kroz analizu cijele Gotovčeve obrane u prvom procesu proizlazi nekoliko zaključaka: svi njegovi tekstovi u bili su dobronamjerna kritika, a ne poziv na rušenje zakonom zaštićene državne strukture. Nije dokazana nijedna veza HT-a i Gotovca sa studentima. Nije dokazana nijedna veza HT-a i Gotovca s emigracijom, a što se najbolje može vidjeti iz analize njegovih članaka o društveno političkom sustavu SK i Titu i to usporediti kako i što o tim istim temama piše emigracija. Iz njegovih ranije objavljenih djela *U svakodnevnom* i *Autsajderski fragmenti* vidljivo je da nema tekstova nesnošljivosti prema srpskom narodu kao i potpore ustaštvu, kako piše u optužnici. Dapače, analiza oba djela objašnjava njega kao autsajdera u svim

⁵³⁶ Iz mog razgovora s Vjeranom Zuppom u kavani Lisinski 2014. godine.

njegovim promišljanjima, dok oba navedena djela ničim ne mogu potvrditi teze iz optužnice. Očito je kako je optužnica, kao i kod svih ostalih optuženika, podjednako, imala svoj jasan krajnji cilj – očuvanje integriteta sustava i jasno usustavljene hijerarhije u kojem svako protivljenje mora kao cilj imati kaznu, bez obzira koliko objektivno bio neprihvatljiv. S druge pak strane nije postojala šansa da optužnica propadne, jer bi to značilo kako sustav propada, a to vlast nije mogla dopustiti.

Presuda je donesena 26. listopada 1972. godine na dvadeset stranica, a Gotovac je osuđen kao član Upravnog i Izvršnog odbora Matice Hrvatske i kao glavni urednik političkog glasila *Hrvatski tjednik* u okviru programa i koncepcije kontrarevolucionarne grupe u MH u namjeri da nasilno i drugim protuustavnim putem obori samoupravno, socijalističko i demokratsko uređenje SR Hrvatske, izazove nepovjerenje i mržnju među narodima SFRJ te dovede do nasilnog i protuustavnog izdvajanje Hrvatske iz SFR Jugoslavije itd. Gotovac je osuđen na četiri godine strogog zatvora te zabranu istupanja u dnevnom i periodičnom tisku, na radiju i televiziji na rok od tri godine. Vrhovni sud Hrvatske odbio je žalbu i presudu učinio pravomoćnom, „u ime naroda“, 11. srpnja 1973. godine.⁵³⁷

Vlado Gotovac proveo je četiri godine u Staroj Gradiški. On će u svom *Dnevniku* zapisati svoje misli i sjećanja, a mi ćemo kronološki, koristeći arhivsku građu KPD Stara Gradiška⁵³⁸, prikazati kako je tamo proveo toliko vremena i što se sve događalo te kako je sustav reagirao, pratio Gotovca i analizirao njegov rad te kako je svo to vrijeme provedeno u zatvoru utjecalo na Gotovca.

Sekretarijat javne sigurnosti,⁵³⁹ u svom Izvještaju o lišavanju slobode i provođenju kaže kako postoji osnovana sumnja da je izvršio krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti kao i da postoje razlozi za pritvor jer se radi o krivičnom djelu za koje je u zakonu predviđena smrtna kazna, da se krije, ili se ne može utvrditi njegov identitet, ili postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bijega, da postoji osnovana bojazan da će uništiti tragove krivičnog djela, ili osobite okolnosti ukazuju da će ometati istragu utjecanjem na

⁵³⁷ „Osuđeni je krivično odgovarao i osuđen je zato što je u eskalaciji nacionalističkog propagirao ideologiju masovnog pokreta u Hrvatskoj. Što je kao član Matice Hrvatske i to Upravnog i Izvršnog odbora, kao i Glavni urednik političkog lista „Hrvatski tjednik“ u cilju nasilnog obaranja ustavom utemeljenih samoupravnih prava, socijalističkog i demokratskog uređenja SRH te svrgavanja izabranih predstavničkih tijela i organa vlasti u navedenom tjedniku stvarao lažno uvjerenje o tome da je SR Hrvatska u SFRJ potiskivana. Da je ugnjetavana, izložena neravnopravnosti, da se guši nacionalna svijest Hrvata, ekonomski Hrvatska izrabljuje od drugih republika. Da se postojeće rukovodstvo SRH nije sposobno brinuti o interesima naroda Hrvatske. Sve je to išlo s ciljem da se napravi razdor i mržnja među narodima Jugoslavije posebno Hrvatima i Srbima u SR Hrvatskoj te stvori opće nepovjerenje prema predstavničkim organima – vlasti.“ (HDA, 1560, Socijalna anketa)

⁵³⁸ HDA, zatvorenici, dosje 5023, kutija 462, sv.44. f.1560

⁵³⁹ Sekretarijat javne sigurnosti, Sektor za razbijanje kriminala, Broj: 3/K – 344/71,

svjedoke, suučesnike ili prikrivače ili da osobite okolnosti opravdavaju bojazan da će se ponoviti krivično djelo, ili da će dovršiti pokušano krivično djelo, ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti.⁵⁴⁰ Gotovac je pred istražnog suca priveden, dakle, 11. siječnja 1972. godine u 18:50 sati, s tim da je lišavanje slobode izvršeno u 5 sati ujutro.

Gotovac je u zatvoru radio u stolariji na radnom mjestu evidentičara. Izvor kaže kako se „u ovom poslu nije baš najbolje snašao, ali nastoji da upozna posao i svakim danom postaje bolji radnik.“⁵⁴¹ Gotovac se vladao u zatvoru usklađeno s odredbama Kućnog reda, gledajući onu opću stranu, ali što se tiče političkog iskazivanja i djelovanja, ostao je isti. Stalno je u grupi političkih osuđenika, ponajviše Marka Veselice i Zlatka Tomičića i s njima vrlo otvoreno diskutira o političkim zbivanjima, što je vidljivo u izvješćima informatora.⁵⁴² Za Gotovca nisu trebale posebne mjere osiguranja, ali, kako piše u izvoru „ipak ga treba imati pod kontrolom, naročito što se tiče kontakta s „vanjskim“ svijetom.“⁵⁴³ Posjet Gotovcu u zatvoru bio je zabranjen, osim roditeljima, koji su živjeli u Imotskom, te supruzi i djeci, koji su boravili u Zagrebu u Adžijinoj 4.

Kako je Gotovac živio u zatvoru i kako je bio promatran od nadređenih najbolje opisuje kratka socijalna anketa koja je redovito nad njim provođena.⁵⁴⁴ Uz uvodne napomene o razlozima pritvaranja socijalni radnik donosi zaključak na osnovu razgovora sa zatvorenikom. Iz ankete se daje iščitati kako ih je Gotovac fascinirao svojom načitanošću i obrazovanošću, posebice Marxa i Hegela i Biblije, ali kaže kako je osuđenik „tipični frazer zanesenjak koji je od svakog od njih pobrao ono što je njemu u datom momentu bilo potrebno da iskonstruira i lansira potrošačkom društvu na polju društvene nadgradnje“.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Fond HR-HDA-1560 Odjel/Služba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH, osobni dosje Vlade Gotovca

⁵⁴¹ Isto.

⁵⁴² Tako jedan piše 3. studenog 1974.godine: „Znači da je posve jasno da već mnogi od osuđenika govore istim jezikom Gotovca i Veselice. Naime, nemoguće je sve ni opisati. Veselica je posebno kategoričan kada tvrdi da sadašnji kurs, politička kretanja, a posebno privredna, moraju dovesti do brzog kraha postojeće rukovodeće ekipe.“ Iz razgovora obavljenog 7. studenog 1974.: „Ivica Krnjak mi je ispričao kako su oni u Francuskoj osnovali neku novu maticu Hrvata. Upitao sam ga zbog čega je on tako zainteresiran za Tomičića. Odgovorio mi je, pa Tomičić je sarađivao sa nama iz nove matice Hrvata. Kada je čuo da smo osnovali tu maticu, Tomičić je prvi iz Jugoslavije poslao čestitku i zaželio nam uspješan rad. Poslije formiranja matice, Tomičić nam je slao svoje neke brošure koje smo mi čitali i umnožavali. Pored Tomičića ovoj je matici literaturu slao i Marko Veselica. Markova je literatura bila vrlo dobra i koncizno sređena. Mi smo se tome oduševljavali. Vlado Gotovac kaže: „Ja ću pisati, a netko će se naći tko će izdati knjigu.“ Očito je da on, kada ovo govori, misli na izdavača za svoje knjige, koji ne može biti nitko drugi nego emigracija.

⁵⁴³ Fond HR-HDA-1560

⁵⁴⁴ Prva anketa nad Vladom Gotovcem provedena je 26. srpnja 1973. godine

⁵⁴⁵ Isto, Kratka socijalna anketa

Nadalje je iz ankete vidljivo kako je Gotovac i u zatvoru koristio svoj dar govora jer socijalni radnik to posebno podcrtava gdje ističe kako je Gotovac govorio i do 30-40 minuta „i mada je govorio nešto i o ljudskoj vrijednosti, ali to više sa stanovišta kršćanskog morala, ni jednom riječju nije spomenuo čovjeka radnika, proizvođača stvaraoca nove vrijednosti, koji je svojim klasnim opredjeljivanjem već predodređen da bude društveni pokretač novog boljeg“.⁵⁴⁶ Zaključak je kako se „on svojih ideja odreći nikada neće već će ih razrađivati i ići dalje i lansirati ih s većim oprezom“.⁵⁴⁷

Gotovac je, dade se to zaključiti iz gotovo cijele arhivske građe i podataka o razgovorima s osuđenim, iako nametljiv i autoritativan, svoje stavove u odnosu na socijalistički društveni poredak, konstantno smatrao u potpunosti ispravnim. Za vlast on je bio nekritičan i opasan, a za njega nisu utvrđene činjenice iz kojih bi proizašla prava materijalna istina. Isticao je da će nastojati pod svaku cijenu dokazati da nije neprijatelj ove Jugoslavije, da nosi političku odgovornost, ali da nikako nije neprijatelj sustava.

Dolaskom u KPD Stara Gradiška vođene su najintenzivnije obrade Vlade Gotovca. Represivni zatvorski aparat bio je posve oprezan prema njemu. Iz izvora se vidi da je važno držati se zakonskih propisa dok je Gotovac u zatvoru i da mora imati isti status kao i ostali zatvorenici. Vidljivo je i da se pokušava približiti ostalim zatvorenicima kroz razne zanimljivije razgovore o seksu. Možemo to tumačiti kao Gotovčev način zbližavanja i odmaka od tužne svakodnevice dok vlast „ne isključuje mogućnost njegova političkog djelovanja među osuđenima koji su osuđeni za istovrsna krivična djela iz glave X KZ-a“.⁵⁴⁸

Prema nalazu liječnika Gotovac je bio sposoban za fizički rad, iako iz prijašnjih pisama njegove supruge znamo da je krhkog zdravlja. Ipak je 6. kolovoza 1973. godine raspoređen na rad u drveni pogon, u tzv. „klasifikacionu grupu „C““.⁵⁴⁹ Gotovac i ostali politički zatvorenici nezadovoljni su uvjetima života u Gradiški. Gotovcu će se pogoršati zdravstveno stanje, a iz izvješća informatora, u raspravama s kolegama, izražavao je nezadovoljstvo uvjetima i odnosom prema zatvorenicima.⁵⁵⁰ Slijedit će, nedugo zatim, i molbe njegove supruge Vlaste i njega samog za premještanjem.

⁵⁴⁶ Isto.

⁵⁴⁷ Isto.

⁵⁴⁸ HDA-1560

⁵⁴⁹ Isto.

⁵⁵⁰ Razgovor 15. studenog 1974. godine vođen s Gotovcem, Veselicom i Kelam Anđelkom. „Ovo je najgori KPD po hrani, smještaju, besplatnom radu i maltretiranju. Ovdje se tuku osuđenici bez ikakvog povoda i razloga. Iz svih KPD pa i u svijetu osuđenike se pušta na izdržavanje kazne nakon izdržane ½ ili 1/3 kazne. Ovdje ne, potpuno bezakonje.“ Gotovac: „Kada sam došao ovdje su meni psovali mater, vrijeđali na sve načine,

Evidentno je kako iz arhivske građe posebno intrigiraju izvješća prijemnog odjela u kojima je razvidno kako sustav detaljno prati i analizira osuđenika te, uz socijalne ankete, i izvješća informatora, o kojima će poslije biti riječi. Tako npr. Izvještaj prijemnog odjela KPD Stara Gradiška od 9. kolovoza 1973. godine kaže kako je njegov odnos prema počinjenom krivičnom djelu do kraja nekritičan. U razgovoru je Gotovac „*nametljiv i svojim se zakulisnim pričama nastoji prikazati u potpunosti nevin od inkriminirane djelatnosti radi čega je osuđen*“.⁵⁵¹ Gotovo svako ovakvo izvješće daje jednake ocjene njegova angažmana u zatvoru i želju da se približi zatvorenicima, predstavljajući se kao profesor, otvarajući svakodnevne, ali i ozbiljne teme.

Gotovčevi odvjetnici Zdravko i Vedran Zaninović redovito posjećuju svoga klijenta. Tako je vidljivo kako im je Gotovac dao punomoć/suglasnost za obavljanje pravnih poslova obrane te molbe za dolaske u zatvor na konzultacije s Gotovcem. Prilikom takvih posjeta vođene su i detaljne službene zabilješke. Razgovori su obavljani u prostorijama za raporte, smještenoj u drugi odjel u kružnom zidu zatvora. Takav jedan razgovor odvjetnika dr. Zdravka Zaninovića i Vlade Gotovca vođen je 26. rujna 1973. godine. Iz razgovora, ne samo ovog, vidljivo je kako su uvijek razgovarali o istoj temi: izvanredno ublažavanje kazne. S druge strane, također iz razgovora, ali i zaključaka izvješća KPD-a, jasno je kako samo eventualna bolest daje nekakvu mogućnost i priliku da se to dogodi.⁵⁵²

Druga zanimljiva činjenica ovog razgovora Gotovčevo je žaljenje odvjetniku kako se sada nalazi u prepisci s upravom doma, „*u vezi nečega o čemu su prošli put razgovarali, kao i da će poduzeti dalje mjere ako se ovdje ništa ne učini po tom pitanju*“.⁵⁵³ Na stalno inzistiranje odvjetnika da kaže o čemu se radi Gotovac je samo indirektno odgovarao da bi na kraju razgovora rekao „*da mu neki tipovi na odjelu prijete i govore kako mu je trebalo izreći strožiju kaznu od vremenske*“.⁵⁵⁴ Iz ovog dijela razgovora, kao i iz izvješća raznih informatora iz zatvora, Gotovac je bio pod stalnim pritiskom nepolitičkih zatvorenika, koji su takve naloge dobivali od nadređenih kako bi dobili nagradu i prije izašli iz zatvora.

kao da nisam čovjek nego životinja.“ I u Izvješću informator zaključuje: „Informacije radi nailazim na sve veći broj onih osuđenika koji govore o KPD Gradiška kao nekom čudu. Najlošija hrana, smještaj, odnosi, bezakonje, izrabljivanje osuđenika kroz besplatan rad, svrstavanje osuđenika u grupe bez kriterija itd.“

⁵⁵¹ HDA-1560

⁵⁵² Gotovac je isticao kako se liječnička svjedodžba u KPD-u ne može dobiti, već u Zagrebu u Šimunskoj ulici, od Dr. Košuljandića, koji je upoznat s njegovom bolešću.

⁵⁵³ HDA-1560

⁵⁵⁴ Isto.

Mjesec dana nakon prethodnog posjeta, 23. listopada 1973. godine, Gotovca je ponovno posjetio odvjetnik Zdravko Zaninović, a razgovor je obavljen u prostoriji gdje se održavaju raporti. Nakon, kako Izvješće kaže, „razdraganog pozdrava“, nastavili su analizirati postoji li mogućnost ulaganja zahtjeva za zaštitu zakonitosti. Zaninović je Gotovcu objasnio da vidi velike mogućnosti da takav zahtjev uspije, potkrijepivši to navodom kako je osuđeni Hrvoje Šošić proglašen krivim zbog djela iz čl. 118. KZ-a, a tretiran kao suučesnik, dok je Gotovac osuđen po čl. 100. KZ. Daljnje objašnjenje sastojalo se u tome da bi Savezni javni tužilac to vjerojatno prihvatio, a onda bi došlo do obnavljanja postupka. Gotovac je bio skeptičan što se takvih zaključaka tiče. Razvidne su ljutnja i rezigniranost Vlade Gotovca iz ovog razgovora, ali također možemo vidjeti kako mu je u zatvoru bio zabranjen bilo kakav intelektualni rad jer je redovito tražio specijalističku literaturu i na to nikada nije bilo odgovora i kaže kako *„nikada nije mogao ni pomisliti da bi njemu to bilo zabranjeno u njegovoj socijalističkoj domovini, jer da je tražio te svoje knjige i moli da mu se odobri da može intelektualno raditi, odnosno pisati, pa mu je sve to zabranjeno i da kako on onda može očekivati da će uspjeti njegov zahtjev za zaštitu zakonitosti.“*⁵⁵⁵

U Izvješću o ovom razgovoru piše i voditelj KPD-a⁵⁵⁶ u kojem se vidi kako su znali svaki detalj razgovora i kako je zabranjeno odvjetniku i Gotovcu razgovarati o uvjetima rada u zatvoru i kako je podizanje knjiga zabranjeno svima, a ne samo Gotovcu, te nadalje piše kako je *„osuđeni ispoljio takovu grlatost i bahatost...uzdižući sebe na nivo iznad svih“*.⁵⁵⁷ Vidljivo je kako je ipak krajnji cilj odvjetnika Zaninovića bio dobivanje rješenja molbe za uvjetni otpust kada za to dođe vrijeme, ili rješenja molbe za pomilovanje, ako se na nju odluči, ali uz uvjet da Gotovac mora biti poslušan i discipliniran. Ipak, uz sve to, Gotovac je prihvatio prijedlog odvjetnika za ulaganjem zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Izvješća su dalje pisana redovno, a iz jednog od 20. prosinca 1973. godine primjetno je kako je s Gotovcem izvršeno više razgovora koji su se odnosili na njegove probleme u izdržavanju kazne. Tako je razgovarano o radu i radnom mjestu, a i o mogućnostima pisanja i čitanja literature koju bi eventualno primio od kuće. Gotovac je osjećao sve jače bolove u predjelu desne nadlaktice, zbog upale živca od ranije, pa je tražio⁵⁵⁸ lakše radno mjesto nego što je rad u stolariji te je nedugo nakon postao evidentičar u drvnom pogonu.⁵⁵⁹ Uskoro je i

⁵⁵⁵ Isto.

⁵⁵⁶ HDA-1560, Izvješće od 24. listopada 1973. godine.

⁵⁵⁷ Isto.

⁵⁵⁸ Molbu podnio 20. studenog 1973. godine.

⁵⁵⁹ Prema nalazu i mišljenju dr. Košuljandića Gotovac bi se zbog bolova trebao premjestiti na lakše radno mjesto.

oformljena literarna sekcija na Odjelu pa je Gotovac počeo svoju književnu aktivnost u zatvoru koristeći knjige iz domske knjižnice. Na sastanku odjela izabran je u odjelni savjet osuđenih, a na prvom sastanku Savjeta dana 15. prosinca 1973. godine povjereno mu je da napiše i predloži „*orijentacioni program rada literarno-dramske sekcije koja bi se oformila za sada u okviru IV. odjela*.“⁵⁶⁰ Unatoč vidljivim pomacima u komunikaciji i udovoljenju zahtjeva za promjenom radnog mjesta, Gotovac je u zatvoru bio pod posebnim prismotrom gdje su pazili da se ne druži s drugim političkim osuđenima, posebice ne s Krešimirom Micolčićem i Zlatkom Tomičićem.⁵⁶¹ Uz socijalne ankete činjene su i psihologijske obrade⁵⁶² osuđenog. Sustav je, što još jednom potvrđuje prethodne tvrdnje o sustavnom praćenju, ocijenio kako je Gotovac nepravilnim odgojem formirao pretjeranu ambicioznosti i kako „*osuđeni odbija članstvo u društvu u kojem ne može biti 'glavni'.* Takovi njegovi stavovi uz intenzivnu potrebu da to postane i postigne odveli su ga u opoziciju prema socijalističkim i socijalnim normama ponašanja i djelovanja.“⁵⁶³ U anketi zaključuju kako je osoba s intelektualnim sposobnostima u gornjoj granici prosjeka i kako posjeduje visok stupanj naobrazbe. Gotovac je po njima egocentričan, površan, ekstrovertiran, rječit, temperamentan i koleričan.⁵⁶⁴

U kratkom izvodu iz socijalne ankete i provjere s terena⁵⁶⁵ vidimo kako je Gotovčeva supruga odnedavno isključena iz članstva SK-a, dok Gotovac nikada nije bio član SK-a. Anketa se, kao i prijašnje, bavi njegovim ponašanjem u zatvoru, ali je najvažniji dio naslova „*Utjecaj odgojnih faktora na emocionalno-voljni život osuđenog*.“⁵⁶⁶ Uprava je zadovoljna njegovim ponašanjem i prihvaćenim odgojnim metodama KPD-a. Primjećuju kako se, unatoč zabranama i oprezu, uglavnom druži s političkim osuđenima, a u zadnjih tjedan-dva dana stalno je u društvu Gojka Jakovljevića, „*kojega su inače odbacili svi politički osuđenici i ocijenili ga kao glavnog na vezi s upravom doma, pa se pretpostavlja da je Gotovac gotovo određen od te grupe da iskušava Jakovljevića*.“⁵⁶⁷ Uprava zaključuje kako je imao i određene pogodnosti pa mu je odobreno da primi par pisama izvan dozvoljene količine i odobravani su

⁵⁶⁰ HDA-1560.

⁵⁶¹ Izvješće kaže: „*Vladanje mu je dobro, ako se izuzme njegov politički negativni stav prema svemu, te stalno okupljanje s politički najnegativnijim osuđenima među kojima ima jednu od rukovodećih uloga. Predlažem da ga se rasporedi na rad u tapetariju, ali da se u tapetariji vodi računa da ne radi u blizini Micolčić Krešimira i Tomičić Zlatka.*“

⁵⁶² HDA-1560, 15. prosinca 1973. godine.

⁵⁶³ Isto.

⁵⁶⁴ Ovom anketom određena mu je sposobnost za lakši rad pa ga šalju u drvni pogon IV, odjel grupa „C“.

⁵⁶⁵ Provedena 20. prosinca 1973. godine.

⁵⁶⁶ HDA-1560.

⁵⁶⁷ Isto.

mu paketi koji su prelazili dozvoljenu težinu, kao i oni na koje nije imao pravo.⁵⁶⁸ Međutim, iz tablica o broju pisama, kao i količine pisama koje imamo u arhivu to je zanemarivo malen broj.

Uz angažman odvjetnika Zaninovića i Gotovčeva supruga Vlasta bila je angažirana. Predavala je molbe za otpust, upozoravala na Gotovčevo narušeno zdravlje, slala zamolbe za premještaj. Iz pisama koje su ona i kći Ana slale suprugu i ocu vidi se koliko je sve to emotivno utjecalo na njih, obostrano. Od dočeka Nove godine do rođendana i sličnih okupljanja, ali i kako su se dotadašnji prijatelji pomalo distancirali od Gotovca.⁵⁶⁹ Dana 20. siječnja 1974. godine Vlasta je Gotovac predala je molbu za uvjetni otpust supruga Vlade. U molbi ističe njegovo loše zdravstveno stanje i ljudske kvalitete, ali i na ciničan način ističe kako je kazna postigla svoju svrhu i da će se „*njen muž na slobodi dobro vladati i da neće vršiti krivična djela, jer da je on svim svojim bićem pristaša humanizma i pobornik za naše društvo, a pored toga da nema bojazni da će bilo tko štampati ma i jednu riječ Vlade Gotovca.*“⁵⁷⁰ Odjel za izvršenje krivičnih sankcija iz Stare Gradiške i upravitelj Stevan Grbić odgovorili su 12. ožujka odbijanjem molbe „*obzirom da je osuđeni Gotovac Vlado izdržao tek polovinu kazne*“.⁵⁷¹ Nedugo nakon odbijanja molbe za otpust, Vlasta Gotovac predaje, 4. travnja 1974. godine, molbu za premještaj iz KP Doma Stara Gradiška u KP Lepoglava.⁵⁷² Ona ponovno navodi pogoršano zdravstveno stanje navodeći kako mu u Staroj Gradiški ne odgovaraju klimatski uvjeti pa može doći i do još većeg pogoršanja što bi se izbjeglo boravkom u drugom KP domu kao primjerice u Lepoglavi.⁵⁷³ Gotovac je gajio nadu kako će izaći 1. svibnja⁵⁷⁴, ali u odgovoru Uprave KPD-a Stara Gradiška 9. svibnja 1974. godine i u

⁵⁶⁸ Iz ulomka ankete: „Dana 20.12.1973. godine primio je od žene paket u težini od 11kg, a imao je pravo na 4kg, pa se i ovo može smatrati pogodnošću. Ovaj paket odobren mu je zato što je dobrog ponašanja i da ipak njegova porodica ne bi bila oštećena na izvjestan način.“

⁵⁶⁹ HDA-1560, pisma.

⁵⁷⁰ HDA-1560.

⁵⁷¹ Isto.

⁵⁷² Molbe za premještaj šalje i KP Domu Stara Gradiška i Republičkom sekretarijatu, ali i Saveznoj Skupštini SFRJ u Beogradu i Predsjedniku Republike, Birou za predstavke i pritužbe, 23. srpnja 1974. godine molbu za pomilovanje.

⁵⁷³ U molbi je potpisan i Vlado Gotovac, čime je potvrdio istinitost tvrdnji i priložena je liječnička svjedodžba.

⁵⁷⁴ Iz Izvješća informatora, dana 15. travnja 1975. godine: „Gotovac je u zadnje vrijeme bio veliki optimist, u nadi da se ipak može dogoditi da za 1.5. o.g. bude pušten na slobodu. Ali nije propustio ni jednu priliku da se bavi intrigama. U nastojanju da što više kompromitira ugled službenih lica ovog Doma. Tako je i 15.3.1975. godine kao i mnogo puta ranije, o čemu sam ja veoma malo pisao, iznio pred Vukiće, Veselicom, Blažom i Guberinom, ovo: „Mi moramo shvatiti kome smo prepušteni. Ko su ti ljudi, koji odlučuju sa našom sudbinom. Vidite vi, do koje se mjere životinjski izživljavaju Pezerović, Marić i ostali. Oni ljude prebijaju ni krive ni dužne. Lako je prebijati gladne i nemoćne osuđenike. To bi trebalo da zna i OUN, šta se radi i kako se postupa u mirnodopsko vrijeme i to u Socijalističkoj zemlji. Istina, to više ne postoji danas ni u Rusiji. Za mene Jugoslavija više ne postoji. Ali mi ne smijemo dozvoliti, da onima koji nas žele uništiti, da ikada pokažemo da nam je teško robijati. Oni ne smiju steći utisak, da su nas pobijedili i uništili. Treba uvijek biti vedar, raspoložen i nasmijan.“

odgovoru Sekretarijata 23. svibnja iste godine, molba je odbijena. Argumentirano je kako Gotovac „ne čini disciplinskih prekršaja..., ali je zapaženo da se u političkom pogledu stalno negativno ispoljava i oko sebe na određen način okuplja sve političke osuđenike među kojima s osuđenim Veselica Markom ima vodeću ulogu.”⁵⁷⁵ Pored političkih osuđenika okuplja i one koji su osuđeni za druga krivična djela i na njih nastoji djelovati negativno, tumačeći im na svoj način nastojanja čitavog „masovnog pokreta“ i pokazujući sebe i druge kao žrtve društva.”⁵⁷⁶ Što se tiče njegova zdravstvenog stanja zaključuju kako on prima potpunu liječničku pomoć i terapiju u Staroj Gradiški, ali i da je taj KPD kvalificiran za izdržavanje kazne koja je njemu određena. Gotovac je, primjetno je to iz zapisa informatora, okupio oko sebe grupu političkih istomišljenika na kojima se raspravljalo o državnim pitanjima kako granica, tako i Hrvatskog proljeća. Gotovac je redovito slан na informativne razgovore iz čijih se zaključaka da primijetiti kako je nemoguće da ijedna od molbi⁵⁷⁷ bude potvrđena.⁵⁷⁸

Kako smo već i naveli u nekoliko navrata, zatvorenici/informatori koji su boravili u ćelijama skupa s političkim zatvorenicima redovito su izvještavali Upravu KPD-a o razgovorima Vlade Gotovca s istomišljenicima, o njihovim raspravama i zaključcima. Ove informacije dovode do dva zaključka: da vidimo kako je sustav koristio informacije iznutra kako bi pratio osuđenike jesu li promijenili mišljenje i preodgojili se i da vidimo kako su Gotovac i slični njemu ostali na svom putu o kojem su pisali i javno progovarali. Veselica, Tomićić i Gotovac bili su vođe svog kružoka u kojem su vodili raznorazne rasprave, ekonomske i političke teme, a informatori su imali zadatak približiti im se kako bi Uprava imala uvid u njihovo „protujugoslavensko“ djelovanje.⁵⁷⁹ Gotovac je redovito ironizirao

Pa i onda kada nam je najteže. Nikada se ne smije klonuti duhom. Mi ovo vrijeme koje smo ovdje, moramo sebe izgraditi duhovno, i mi moramo imati svoj program rada, svoje principe i stavove.“

⁵⁷⁵ Informator piše 28. ožujka 1975. godine: „Nikad mi nije bilo jasno zašto se Gotovac i Veselica druže sa posebno problematičnim osuđenima. To mi je bilo potpuno neshvatljivo. I sada sam želio da povjerim koji su to motivi. I došao sam do zaključka. Veselica se mnogo posvećuje tome, da pronade što više nezadovoljnih. On odmah prilazi i veoma se rado druži sa takovima.“

⁵⁷⁶ HDA-1560.

⁵⁷⁷ Molbu za uvjetni otpust Vlasta Gotovac podnijela je i 26. studenog 1974. godine i u veljači 1975. koje su također odbijene. U molbi se navodi da je osuđeni izdržao veći dio kazne, tj. više od ¾ i da je kazna postigla svoju svrhu, pa su ispunjeni zakonski uvjeti za puštanje na uvjetni otpust. Pored toga ističe se da je zdravstveno stanje osuđenog znatno narušeno za vrijeme izdržavanja kazne zbog loših klimatskih uslova i da je liječen u KPD bolnici u Zagrebu. Dana 12. kolovoza 1975. godine Komisija pri Republičkom sekretarijatu za pravosuđe i opću upravu Zagreb također je odbila njezinu molbu za uvjetni otpust.

⁵⁷⁸ Izvješće piše ovako (HDA-1560): „Dana 29.IV.1974. godine osuđeni je pozvan na razgovor nakon primljene informacije o njegovom do kraja politički negativnom izjašnjavanju među osuđenima. U razgovoru mu je skrenuta pažnja da se ne može tako ponašati i da vodi računa o svojim diskusijama kao što je npr. izjašnjavanje da treba pobiti 'sve policijske pse, kojih ima u svakoj sobi 2-3, diskusija o Jugoslavensko-Italijanskoj granici i sl'. Ovaj savjet, upozorenje, primio je na svoj način, vrlo glasno i gestikulirajući tražio je da mu se kaže tko je to rekao i da to nije istina. Razgovor sam prekinuo, rekavši mu da je to za ovaj puta samo upozorenje i opomena, a drugi puta da će biti izveden na kazneni raport. St. Gradiška, 6.V.1974.godine.“

⁵⁷⁹ Razgovor 15. studenog 1974. godine vođen s Gotovcem, Veselicom i Kelam Anđelkom.

odluke države⁵⁸⁰, izražavao nezadovoljstvo uvjetima u zatvoru⁵⁸¹ te analizirao Titovu politiku i stavove⁵⁸², ali i govore o budućnosti izvan zatvora.⁵⁸³

Napokon, dana 11. siječnja 1976. godine, Vlado Gotovac pušten je na slobodu nakon četiri godine izdržavane kazne.⁵⁸⁴ U izvješću KPD-a Stara Gradiška od 8. rujna 1978. godine, dakle dvije godine nakon izlaska iz zatvora, piše kako je Gotovac „u grupi osuđenih za djela protiv naroda i države imao jednu od vodećih uloga, a njegove diskusije su prihvaćane i cijenjene. Sve to on koristi da bi u političkom smislu negativno utjecao na druge posebno mlađe ljude. On je čovjek koji se svojih ideja odreći nikada neće, već ih nastoji razrađivati i ići dalje u lansiranje samo s većim oprezom.“⁵⁸⁵

Sva trojica: „Sjednica gradskog komiteta Zagreba jasno govori u kakvoj teškoj situaciji se nalazi privreda, a i njihova politička situacija. Lošija je nego ikada do sada. Normalno da takvo stanje mora dovesti do kraha postojećeg kursa i politike.“ Moram priznati da su veoma, veoma oprezni i moram sa posebnom pažnjom se ophoditi i biti potpuno nenametljiv. Čekam na razgovor sa njima uglavnom po njihovoj inicijativi. Naprosto se moram tako ponašati da steknu utisak da nisam posebno zainteresiran niti za njihovo društvo, a niti za razgovor. Prikazujem potpuno izgubljenog i deprimiranog čovjeka. Naime, ovo sve je krajnje potrebno ako se želi, bar donekle, biti u toku njihovih ponašanja.

⁵⁸⁰ Izvještaj 18. studenog 1974. godine, Gotovac: „Avionski saobraćaj su rasporedili: Srbija glavne vanjske linije, Slovenija Čarter letove, a Hrvatska poštanski saobraćaj. Pisat će knjigu „Problemi civilizacije“ uz pomoć Marka. Glavna tema život u zatvoru. Ironizira sve od reda, a naročito više rukovodstvo i upravu KPD.“

⁵⁸¹ 10. prosinca 1974. godine, IZVJEŠTAJ, Vlado Gotovac: „Ovaj KPD je izmišljen samo za one kojima nije stalo do života i one koje treba uništiti. Zar onaj koji dođe ovdje, tome od normalnog života više ništa nema.“

Veselica: „Uprava KPD namjerava od 1. 1. 1975. godine zabraniti primanje paketa, sobe će se zaključavati, neće se moći biti na hodniku, a u boravak će moći samo oni koji budu imali dozvole. Zato je u KPD Dob izbila velika pobuna prije 20 dana samo zato što su primili loš ručak. Šta onda tek ovdje treba da se dogodi nakon ovakve mjere prema robijašima.“ 18. prosinca 1974. godine Gotovac: „Nitko ne bi mogao vjerovati kako se na neljudski način postupa sa osuđenima ovdje u Gradiški. Pored svega ostalog što se postupa sa osuđenima na neljudski način, osuđenima koji nemaju nikakve pomoći izvana daje se za mukotrpni rad 26 dana u stolariji svega 9 bonova. To je tri kutije drave. Pa to nema nigdje na svijetu.“

⁵⁸² „Omer“, Informator, 10. prosinac 1974.: „Ignorišući cijeli kongres SSJ i govor Tita i Špiljaka kaže ovo: „Eto Grčka, Turska, pa i Makarijos proglašavaju amnestiju i onima koji su se otvoreno digli u borbu za svrgavanje vlasti i to oružanu borbu. Slučaj Makarijusa, koga su namjeravali i ubiti, a ova stara budala (misli na Tita) ne samo da ne daje amnestiju, nego još stalno i nepotrebno zaoštrava situaciju. Ne daje amnestiju iako je cijelom svijetu blefirao da će dati amnestiju još prije nekoliko godina. Zaista je to senilna budala i ne misli da će uskoro u grob.“ Kojim rječnikom su Gotovac i Veselica ignorirali i pravili sprdačinu od govora Tita, Špiljaka i ostalih, jako je teško da se vjerno interpretira. Oni ismijavaju sve uspjehe u privredi. Ismijavaju zdravu političku situaciju, ironiziraju buduće dobre perspektive, planove, uspjehe i uopće dobru buduću situaciju u zemlji. Ova dvojica čak i u dnevnom boravku za vrijeme dnevnika, prave glasnu smijariju od pojedinih političkih izvještaja sa televizije.“

⁵⁸³ Gotovac, u Izvješću informatora: „Ja kada izađem normalno da ću se prvenstveno odmoriti u miru, i da se psihički sredim. A onda ću se svakako naći sa svima. Razgovarati o svemu, nakon što vidim opću situaciju.“

⁵⁸⁴ Socijalistička Republika Hrvatska, Kazneno popravni dom, Stara Gradiška, Broj: 04-1/16-1976, Stara Gradiška 11. I 1976.god., Sekretarijat javne sigurnosti – općine – grada, ZAGREB. Bio je osuđen presudom Okružnog suda Zagreb K-437/72 od 26. 10. 1972. godine na kaznu strogog zatvora u trajanju od četiri godine zbog krivičnog djela iz čl. 100 st. 1 bivšeg KZ-a.

⁵⁸⁵ HDA-1560, Izvješće iz 1978. godine, posljednje u kutiji.

6.2 Okolnosti prvog procesa protiv Vlade Gotovca

Tito i Izvršni komitet nisu isticali revanšizam u procesima 1971. godine. Pero Pirker, Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo podnijeli su ostavke na sjednici CK SKH 12. i 13. prosinca 1971. godine. Tada kreće revanšizam. Smijenjeni su svi koji su se isticali u pokretu, najistaknutiji su odvedeni na robiju, zabranjena je svaka kritika kao i Matica hrvatska i Prosvjeta. Valja istaknuti kako je to bila četvrta sjeća intelektualaca u pola stoljeća (1919., 1941., 1945. i 1972.). Tripalo piše kako je tada „iz SKH isključeno oko 50.000 članova, ...osuđeno 2.000 osoba...“, dok Savka piše o 70.000 isključenih.⁵⁸⁶ Iako je slomljena hrvatska politika i ostali sudionici pokreta, u Jugoslaviji nestaje ideja unitarizma, lojalnosti, samoupravljanje gubi na važnosti, nastaje novi val emigracije i time možemo zaključiti kako je pokret u Hrvatskoj, iako ugušen, dao dugoročne rezultate. Gotovčevi tekstovi bili su zabranjeni, ali val koji su pokrenuli ti uvodnici i masovnost koju su izazvali, neće moći zaustaviti demokratske procese koji će se „valjati“ i razvijati do kraja osamdesetih godina. Ujedno su gušenje pokreta i procesi koji su mu slijedili, pa među njima i ovaj Gotovčev, pokazali kako je bilo nemoguće demokratizirati diktaturu i reformirati / federalizirati / decentralizirati državu. To bi bilo moguće, ali nisu dopustili da se postojeći društveni sustav i hijerarhija diraju ili uzdrmaju, kao što se i dogodilo, gledajući razmjere i posljedice pokreta. Titova diktatura nije samo imala unutarnje neprijatelje, već su i međunarodni procesi navedeni prije, od Češke do Francuske, utjecali na nestabilnost Jugoslavije.

Procesi protiv Vlade Gotovca prikazani su kronološki kako bismo pratili proces koji je bio replika ostalih procesa protiv aktera pokreta, sa sve tri strane. Analizom procesa vidljivo je kako su metode iste: fizičke i psihičke. Od privođenja u ranim jutarnjim satima, do toga da okrivljenog treba nagovoriti na priznanje krivnje, da treba zaplašiti njega i obitelj, udaljiti ga od obitelji, obnavljati optužnicu i sl., a istovremeno, vidjet će se u radu, od zatvorenika koji borave s njime imati suradnike kako bi optužnica dobila jasnu formu. Iz analize dosjea i oba procesa protiv Vlade Gotovca vidljivo je kako je funkcionirao represivni aparat. Ali je i vidljivo kako su procesi prije i poslije zatvaranja Vlade Gotovca pokrenuli promjene koje su imale dalekosežne posljedice i dovele do problema vlast koja je sada trebala izgraditi ideologiju koja neće izmaknuti diktaturi i kontroli. Tu je važnost Gotovca i sudionika reforme povijesna.

⁵⁸⁶ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 655-656.

Iz kaznenog djela koje je navedeno da ga je počinio Vlado Gotovac kaže da „tko učini jedno djelo upravljeno na to da se silom ili drugim protuustavnim putem obori vlast radnog naroda ili svrgnu izabrana ustavom utvrđena predstavnička tijela ili učiniti djelo upravljeno na to da se razbije jedinstvo naroda Jugoslavije ili se silom ili drugim protuustavnim putem promijeni federativno uređenje, kaznit će se strogim zatvorom“.⁵⁸⁷ Uz Vladu Gotovca rješenjem o istrazi bili su obuhvaćeni i Marko Veselica, Franjo Tuđman, Šime Đodan, Hrvoje Šošić, Jozo Ivečević Bakulić, Zvonimir Komarica, Ante Glibota, Ante Bačić i Vlatko Pavletić i svima njima se dakle utvrđuje djelo „*da su razbijali jedinstvo naroda Jugoslavije, da su djelovali protuustavno i da će se kazniti strogim zatvorom i po mišljenju tužilaštva u svrhu izvršenja kaznenog djela oni su vršili "sistematsku neprijateljsku propagandu u tisku, na javnim zborovima i na drugi način, stvorili su ilegalnu kontrarevolucionarnu političku organizaciju koristeći zato u prvom redu Maticu hrvatsku i u svrhu kontrarevolucionarnog napada organizirali su studentski štrajk*“.⁵⁸⁸

Od 6. siječnja 1972. godine, kad je donesena krivična prijava Sekretarijata javne sigurnost protiv Vlade Gotovca i ostalih sudionika u procesu, cijeli proces trajao je do otpusnice iz KP Doma Stara Gradiška 11. siječnja 1976. godine. Nakon obrađene krivične prijave u kojoj je već navedeno jedanaest sudionika procesa, mi ćemo se posebno u radu osvrnuti na djelovanje Vlade Gotovca i na njegovu aktivnosti, ali i na djelovanje sustava u cijelom prvom procesu. Uz krivičnu prijavu koju izdaje Sektor za suzbijanje kriminaliteta iz 6. siječnja 1972. godine donosi se i posebna kronologija djelovanja Vlade Gotovca gdje se, kao i u svim pismenima same arhivske građe doznaje zapravo sve o njegovu životu do tada, od rođenja 18. ožujka 1930. godine u Imotskome pa do njegove prve prave aktivnosti 1952., kada je 16. lipnja u Osijeku, prvi put čak uhićen kao student, s 22 godine, i saslušavan jer je optužen za širenje i dijeljenje brošure i ideja, kako kaže kronologija, ustaškog sadržaja naziva "*Program hrvatske državotvorne stranke*" za što se pretpostavlja da je došlo iz inozemstva. Nadalje se u kronologiji navodi da je Gotovac i kao student za vrijeme boravka u Imotskome konstantno raspirivao mržnju između Hrvata i Srba, a iznosio je javno i svoje političke stavove kao npr. početkom 1954. godine kada je na neki način stao u obranu tadašnjeg neprijatelja sustava Tita Milovana Đilasa. Godine 1955. Gotovac se izjašnjava oko izgradnje luke Bar nazivajući je silnom glupošću, te govoreći kako je i tim potezom Srbija dobila vodeću ulogu u Jugoslaviji.⁵⁸⁹ Ističu, nadalje, da je potpisnik *Deklaracije o nazivu i položaju*

⁵⁸⁷ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 10.

⁵⁸⁸ Na istome mjestu.

⁵⁸⁹ Isto, 5.

hrvatskog književnog jezika iz 1967. godine, o čemu smo u radu već detaljno pisali. Te iste godine, 19. rujna 1967., Gotovac je kontaktirao Stellu Aleksander iz Londona gdje je bio i Daniel Ivin, bivši suradnik Instituta za radnički pokret, gdje se navodi da je Stella Aleksander zapravo bila djelatnica engleske obavještajne službe iz čega samo možemo zaključiti, a što će poslije biti i potvrđeno, insinuacije Službe kako je Gotovac bio u kontaktu sa stranima obavještajnim službama, što nikako nije točno jer se u dosjeima *Foreign Officea* nigdje ne spominje Gotovčevo ime. Potom se može pratiti njegov život u JNA 1962. godine kada je služio vojsku, gdje mu pregledavaju pismo koje je uputio supruzi Vlasti u kojem oni iščitavaju da je Vlado Gotovac navijestio zapravo rat Jugoslaviji i čim izađe iz vojske da će započeti "*posljednju bitku na život i smrt*".⁵⁹⁰

Gotovac je, može se zaključiti iz same krivične prijave, gotovo već od studentskih dana bio redovito praćen od strane službe državne sigurnosti, što je očito jer u krivičnoj prijavi vidimo kako definiraju da je bio u kontaktu s emigrantom Vinkom Nikolićem koji je redovito, kažu, vršio neprijateljske manevre protiv SFRJ i bio je urednik časopisa *Hrvatska revija*, a kontakt su ostvarili kada je Gotovac boravio u Španjolskoj 1969. godine. Spominje se potom i njegov razgovor s Čedom Pricom 18. siječnja 1970. u kojem su se osvrnuli na deseti plenum CK SKH gdje je, kažu Gotovac, najpogrdnijim imenima nazivao Srećka Bijelića i Ivu Bojanića.⁵⁹¹

Posljedice tog plenuma bile su, među ostalim, i razgovor s umjetnikom Edom Murtićem⁵⁹², gdje je ponovno istaknuo važnost obračuna sa Srbima i unitaristima. Potom mu spočitavaju da je u travnju 1970. godine, na dan proslave jubileja stote godišnjice kazališta u Šibeniku, prisustvovao svečanoj predstavi i u ulozi uzvanika i predstavnika radiotelevizije Zagreb gdje je bio vulgaran i "*vrijeđao srpsku naciju kroz ismijavanje organizatora proslave zbog toga što se na spomenutoj predstavi prikazivalo djelo Sunčeve pjege čiji je autor pisac srpske nacionalnosti*".⁵⁹³ Podcrtan je i razgovor s Vlatkom Pavletićem iz 15. lipnja 1970. godine gdje je Gotovac impresioniran odlukama predsjedništva Saveza književnika Jugoslavije, gdje je za predsjednika izabran hrvatski književnik dr. Ivo Frangeš.

Potom događaj od 8. siječnja 1971. u organizaciji Pododbora Matice hrvatske u Đakovu gdje u dokumentu piše kako je Gotovac čitajući svoje pjesme naziva *Hrvatska*

⁵⁹⁰ Na istome mjestu.

⁵⁹¹ Isto, 6.

⁵⁹² S Edom Murtićem vezivat će ga veliko prijateljstvo sve do pritvaranja. Vidi: *Forum*, Godište LI., Knjiga LXXXIV., broj 4-6. ljeta 2012, 362.

⁵⁹³ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 6.

domovina i misao istaknuo svoju strast za državnošću spominjući nacionalizam. Tu se u prijavi gotovo detaljno iščitavaju Gotovčeve aktivnosti krajem šezdesetih godina pa, među ostalim, i važni događaji iz 1971. gdje se gotovo redovito Gotovcu spočitava da je bio aktivan u protudržavnoj djelatnosti. Obilježavaju mu izjavu iz dana 19. kolovoza 1971. godine gdje je Gotovac izjavio da u politici Matice hrvatske i *Hrvatskog tjednika* i uopće hrvatskih snaga nema drugog nego ići putem vrlo polagane eskalacije, jednom usavršenom taktikom u odnosu na onu koju su izgradili američki strategičari.⁵⁹⁴

U samoj prijavi, gdje je i korespondencija Vlade Gotovca i Jure Sarića, sindikalnog dužnosnika, detaljno se donosi sve ono o čemu su oni razgovarali pa se samim tim potvrđuje da je Gotovac redovito bio praćen. Spominju tako 22. studeni 1971. kako su se u restauraciji Vinodol sastali Vlado Gotovac, Marko Veselica, Šime Đodan, Hrvoje Šošić i ostali, gdje su razgovarali o svojim budućim aktivnostima, među ostalima i o podupiranju štrajka studenata. Zanimljiv je tu i razgovor između Gotovca i Zvonimira Čička, predstavnika studenata, gdje je Gotovac usporedio i stavio studentski pokret čak ispred Ilirskog pokreta i kako je ponosan na najmasovniji pokret u Hrvatskoj. Kontaktirao je nadalje s Antom Glibotom, Antom Bačićem, Zdravkom Ivkovićem i Markom Veselicom te analiziraju tu i Gotovčev odnos i izrugivanje Bakarićevih stavova o studentskom štrajku.

Naposljetku same prijave, osvrću se na Gotovčev komentar na govor predsjednika Tita na 21. sjednici predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije 2. prosinca 1972. godine gdje Gotovac kaže da će morati prekinuti sa svojom djelatnosti, posebice nakon Titovih riječi na toj sjednici. Gotovčevo je bilo mišljenje da se trebaju sastati Društvo hrvatskih književnika i Matica hrvatska u Zagrebu i gdje bi trebali razmotriti te Titove riječi. Valja naglasiti da je dovođenje u pitanje Titovih političkih odluka veoma lako moglo biti tretirano kao neprijateljska djelatnost.

Okružno javno tužilaštvo podnosi zahtjev Okružnom sudu, istražnom sucu, u vezi krivične prijave Sektora za suzbijanje kriminaliteta, Sekretarijata javne sigurnosti gradske uprave Zagreb od 6. siječnja 1971. godine za provođenje istrage nad nabrojanim akterima same krivične prijave koja se sastoji od tri, već u samom uvodu nabrojanih točaka i razloga, zašto su navedeni optuženi. Naravno, uz tu prijavu dolazi detaljan krivični predmet protiv okrivljenoga s određenim pitanjima gdje se Gotovac izjašnjava kako nikada nije pripadao nikakvoj ilegalnoj kontrarevolucionarnoj organizaciji, niti mu je to bilo u planovima rada, niti

⁵⁹⁴ Na istome mjestu.

je komunicirao s inozemstvom. Kaže da je bio član izvršnog odbora Matice hrvatske i glavni urednik *Hrvatskog tjednika* i da je, naravno sa svima koji su bili pretplatnici pa i s nekim osobama u inozemstvu, imao redovne službene kontakte, ali nigdje u svom radu nije neprijateljski djelovao prema Jugoslaviji. Iz samog zapisnika vidljivo je kako je Gotovac za studentski štrajk saznao iz novina i kako ni po čemu nije sudjelovao u pripremi samoga štrajka gdje na kraju izjavljuje da će, kada bude dobio detaljna i opširnija objašnjenja same prijave, iznijeti i detaljno svoju obranu.

Važno je istaknuti kako se na samom ispitivanju pojavio i Gotovčev odvjetnik dr. Zdravko Zaninović. Potom sama građa prvog procesa donosi redovite zapisnike o ispitivanju okrivljenog Vlade Gotovca i napokon 12. siječnja 1972. donosi i rješenje Okružnog suda u Zagrebu o provođenju istrage.⁵⁹⁵ To rješenje donosi i obrazloženje samog procesa i same istrage. Osam dana nakon toga, 20. siječnja 1972. godine, Vlado Gotovac, u suradnji sa svojim odvjetnikom Zaninovićem, donosi i predlaže žalbu radi pokretanja istrage gdje je vidljivo kako traže da treba postojati osnovana sumnja da su počinili navedeno krivično djelo, da traže konkretne podatke jer po njihovu mišljenju nema ni jednog podatka i da se istraga ne može pokrenuti samo na temelju krivične prijave organa službe javne sigurnosti ili zahtjeva javnog tužioca u kojem ga optužuju da je izvršio kontrarevolucionarni napad i s, kako kaže sama prijava, raznim ustaškim i drugim organizacijama u inozemstvu sinkronizirao svoj rad.⁵⁹⁶

Potom, u svojoj žalbi, Gotovac kaže kako svoju organizaciju, tj. Maticu hrvatsku i studentsku organizaciju nisu upotrebljavali za ikakve ilegalne kontrarevolucionarne političke organizacije kako im to i prijava nameće te kako mu se nepravедno nameće izbijanje i sudjelovanje u studentskom štrajku u Zagrebu. I na kraju same žalbe Gotovac obija sve detalje iz kaznene prijave (bilješka str. 20). Potom slijede odgovor i odluka na samu žalbu, gdje žalba iz 21. siječnja 1972. nije prihvaćena. Građa, kao što smo već naveli u radu, donosi zapisnik o ispitivanju okrivljenoga gdje se do u detalje sve ono što je navedeno u krivičnoj prijavi analizira i onda Gotovac u suradnji sa svojim odvjetnikom točku po točku analizira dijelove krivične prijave. Ono što ovdje valja istaknuti jest da ga se prijavljuje za neprijateljske i kontrarevolucionarne govore gdje Gotovac u obrani traži da se pribave magnetofonske vrpce kako bi se zaista utvrdilo što je on govorio⁵⁹⁷, a vidljivo je i kako se Gotovac argumentirano brani kao glavni urednik *Hrvatskog tjednika* od 13. broja gdje kaže da

⁵⁹⁵ Isto, 13.

⁵⁹⁶ Isto, 19.

⁵⁹⁷ Isto, 27.

je želio da u dobroj mjeri *Hrvatski tjednik* bude kvalitetan, zanimljiv, okrenut problemima i da bude rađen po najboljim principima novinarstva i publicistike uopće.⁵⁹⁸ Potom iz prijave analizira govore koje je održavao u Đakovu, Trogiru, Kaštel Sućurcu i Sinju i koji su mu se istaknuli kao jedni od neprijateljskih djelovanja. Sama prijava analizira i njegove uvodnike u *Hrvatskom tjedniku* koji su baza i srž samoga rada pa Gotovac tu brani svoje stavove koje je isticao na temu „Trenutak sadašnjosti“ gdje je govorio o kulturnim problemima te analizira i potvrđuje da nije izlazio iz okvira i da nije napadao ni jednu političku ličnost, kako mu se spočitava, kao što su npr. Vladimir Bakarić ili Jure Bilić.⁵⁹⁹ Gotovac negira da je ikada spomenuo pljačku Hrvatske, jer prema toj izjavi, ima izrazitu antipatiju i zaključuje kako je u *Tjedniku* dopuštao svima da iznose svoje ideje, a on je sam iznosio svoje jasne stavove o važnosti Hrvatske u okviru Jugoslavije. Kaže da su mu tekstovi jasno napisani te da on ne osjeća potrebu da ih posebno objašnjava.⁶⁰⁰

U veljači 1972.⁶⁰¹, zamjenik okružnoga javnog tužioca, Josip Ralica, ispituje Vladu Gotovca uz branitelja dr. Zdravka Zaninovića, gdje Gotovac ponovno iznosi svoju obranu, sada se dotičući točaka 32, 33, 34 krivične prijave, gdje se govori da je *Hrvatski tjednik* propagirao ideje studentskog štrajka. Gotovac je smatrao da kao glavni urednik *Hrvatskog tjednika* mora davati maksimalnu slobodu ljudima u izražavanju, ali da moraju biti unutar ustavnih okvira te se posebno osvrće na ljeto godine 1971. kada su iz Partije bili izbačeni dr. Marko Veselica i dr. Šime Đodan te kako *Hrvatski tjednik* o tome ništa nije objavio⁶⁰² jer je smatrao da ta njihova djelatnost nema veze s kulturnom djelatnošću i ciljem rada *Hrvatskog tjednika* i, samim time, zaključuje kako uredništvo *Hrvatskog tjednika* nije identificiralo sebe sa štrajkom i propagiralo štrajk i kako zaista tekstovi u *Hrvatskom tjedniku* nisu izlazili izvan ustavnih okvira. Rukovodio se principom da svatko mora imati punu slobodu rada i ne zloupotrebjavati svoj položaj i tu slobodu. Branio je u svojoj obrani i stavove dr. Hrvoja Šošića iz 33. broja *Hrvatskog tjednika* u kojem brani stavove iz teksta „Trenutak pojedinca“. Smatrao je Gotovac da je to neodgovorna izjava jednog pojedinca gdje on kaže da bi Hrvatska trebala postati članom Ujedinjenih nacija i gdje kaže da je bilo dosta takvih neodgovornih izjava koje su bile ne samo neodgovorne, nego i besmislene.⁶⁰³

⁵⁹⁸ Na istome mjestu.

⁵⁹⁹ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 28.

⁶⁰⁰ Isto, 29.

⁶⁰¹ Isto, 30.

⁶⁰² Isto, 31.

⁶⁰³ Isto, 32.

U točki 35 krivične prijave tvrdi se da je Gotovac 3. studenog 1971. godine bio na kontrarevolucionarnom sastanku u gostionici kod Šloserovih stuba gdje Gotovac to naravno opovrgava i kaže kako je to potpuna neistina i laž i ako je potrebno, kaže da će na svaku točku detaljno odgovoriti kako bi pobio sve neistine koje su u njoj.⁶⁰⁴ *Hrvatski tjednik*, kaže Gotovac, kroz čitavo je svoje postojanje bio napadan, a on ima ulogu samo da ga brani i u samom izvješću s obrane još jednom potvrđuje kako nije bio ni na kakvom kontrarevolucionarnom sastanku koji se navodi u krivičnoj prijavi. Na samom kraju svoje obrane Gotovac kaže kako je 6. prosinca 1971. dao Izvršnom odboru Matice hrvatske neopozivu ostavku na mjesto glavnog urednika u listu gdje je poslije, 7. prosinca i čitava redakcija dala ostavku na uređivanje lista i gdje je pristao da zajedno s redakcijom potpišu 34. broj *Hrvatskog tjednika* koji je donio izjavu Matice hrvatske.⁶⁰⁵ U zaključku same prijave, tj. obrane, Gotovac kaže kako mu se zlonamjerno inkriminira nešto što on nije učinio i on time zaključuje svoju obranu.

Građa potom, kada analiziramo prvi zapisnik o ispitivanju Gotovca od 11. siječnja 1971., donosi preko dvadeset detaljnih zapisa o ispitivanju okrivljenoga, a ono što je još istaknutije, a to je u samom ovom razdoblju od četiri godine, redovito proširenje istrage Okružnog suda kada ćemo tek 15. studenog 1972. dobiti presudu Okružnog suda, dakle, zapravo u godinu dana redovito se odvija cijeli proces koji, kada gledamo, prije odlaska u Staru Gradišku, traje od 6. siječnja 1972. pa sve do 11. srpnja 1973. godine.

Dana 4. i 5. veljače u zatvoru Okružnog suda u sobi broj 34 s potpisom 5. veljače 1972. Vlado Gotovac donosi jedan od najvažnijih dokumenata kojim zapravo analizira svoje stanje, stanje duha, ali i daje osvrt na razloge zbog kojih je uhićen i to podnosi sucu Okružnog suda u Zagrebu Vladimiru Primorcu, a to pismo naziva se „pismo protiv poniženja“. U „pismu protiv poniženja“ on iznosi pet točaka koji su, po njegovu mišljenju, rezultat ispitivanja koje se provodi nad njim i optužbi koje se donose protiv njega. Prva točka je pitanje državnog kontinuiteta. U njemu Gotovac kaže da je došlo do prekida državnog kontinuiteta u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i da po tome ispada da je on zbog tog diskontinuiteta i zatvoren. On kaže da nije mogao kršiti odredbe kojih nema jer *"čim ih država napusti, one više i ne postoje"*. Kaže da ne sumnja u kontinuitet države i optužnica koja je

⁶⁰⁴ Isto, 33.

⁶⁰⁵ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 35.

protiv njega podignuta osporava činjenicu da postoje jaki dokazi i dokazuje da su najviša partijska državna tijela neodrživa.⁶⁰⁶

Drugo pitanje u ovom pismu pitanje je kontrarevolucije, gdje kaže kako on ne vjeruje u mogućnost kontrarevolucije u socijalističkoj državi jer, bez obzira na trenutnu lokalnu situaciju njene napetosti, postoji planetarno pomicanje prema imperativima socijalizma i pita se zašto bi on bio za kontrarevoluciju jer mu je otac bio žandar, što samo po sebi nikako ne može probuditi čežnju za prošlošću i želju da se ona obnovi i u njoj nije ništa izgubio i o njoj jako malo zna i zapravo je, kaže, čitav svoj vijek proveo i proživio u socijalizmu.⁶⁰⁷ Zanimljivo, kako kaže, da kontrarevolucija pretpostavlja čežnju za prošlošću i zaključuje kako ga optužnica vrijeđa jer se suprotstavlja svemu onome čemu su ga sami njegovi roditelji naučili.⁶⁰⁸ Treće pitanje je Hrvatske gdje kaže *"ja volim Hrvatsku, ali ta ljubav ne isključuje druge, ona bi tako nudila na propast i sebe i nju. Svaki od nas domovinu prvi put otkriva na svoj način"*.⁶⁰⁹ I prolazeći Gotovac tako kroz taj dio pisma spominjući Grgura Ninskog i Vlačića, Gupca i Križanića, kao ponosne povijesne ličnosti, spominje i sudbinu Hrvatske. Kaže kako ga optužnica vrijeđa jer mu pripisuje glupavo hrvatstvo s provincijalnim mitologijama s izvanpovijesnim iracionalnim sadržajem koji Hrvatsku pretvara u ludost na periferiji historije.⁶¹⁰

U četvrtom pitanju, najdetaljnijem u samom pismu, otvara tri važna (pod)pitanja, pitanje nacionalizma, pitanje šovinizma i pitanje separatizma.⁶¹¹ Ova „trijada“, kako je Gotovac naziva, razvila se u Jugoslaviji i ona obilježava srednji sloj društva, a o tome su prvi pisali praxisovci, kako kaže Gotovac. Smatra kako se to, a posebno nacionalizam, u 20. stoljeću, u suvremenom svijetu, ne može vezivati za srednji sloj već za 19. stoljeće. Danas srednji sloj nosi razvoj tehnologije dok „bijeli ovratnici“ razmišljaju samo o centralističkoj Jugoslaviji. I tu leži ključ problema; jer srednji sloj u Jugoslaviji, za razliku od suvremenog, teži centralizmu i neprijatelj je federalizma. Gotovac tu isključuje sebe iz srednjeg sloja, iako ga optužnica tereti da se u javnosti tako prikazivao, ali on svojom argumentacijom to posve jasno pobija. Nacionalizam je za Gotovca *„ljubav prema svome narodu i ništa više“*⁶¹², ali, ako postane pretjerana, onda nikome nije od koristi.

⁶⁰⁶ Isto, 54.

⁶⁰⁷ Na istome mjestu.

⁶⁰⁸ Isto, 55.

⁶⁰⁹ Na istome mjestu.

⁶¹⁰ Isto, 56.

⁶¹¹ Na istome mjestu.

⁶¹² Isto, 57.

U pismu napominje kako Ustav daje mogućnost odcjepljenja pa on u tome ne vidi separatizam iako onda država isključuje samu sebe gleda li tako. I poentira kako je u Jugoslaviji važno razvijati „slobodan razvitak razlika“ čime je zaokružio svoj stav o nacionalizmu i time potvrdio kako o nacionalizmu u procesu imamo potpuno drugačije poglede.⁶¹³ U petoj stavci pisma bavi se pitanjem dokaznog materijala gdje se čudi na koji način su analizirani njegovi tekstovi u *Tjedniku*, a o tome smo pisali, i ponovno možemo uvidjeti kako je sustav na posve drugačiji način pristupio njegovim tekstovima. Zaključiti možemo kako je cilj bila sama optužba i zatvaranje, kažnjavanje, a iz analize uvodnika to možemo i potvrditi.

Od gotovo svih zapisnika o ispitivanju okrivljenoga, ističemo jedan od 24. veljače 1972. koje je Gotovac kao obranu izrekao pred sucem Vladimirom Primorcem nakon što mu je pročitao dopis novinsko-izdavačkog i štamparskog poduzeća *Vjesnik* iz Zagreba od 22. veljače 1972. godine te izvještaj rukovodioca otpreme novina u poduzeću *Vjesnik* iz iste godine. Treba istaknuti da Gotovac, na kraju same obrane, kaže da poriče da je vršio sistematsku i svestranu neprijateljsku propagandu, da poriče da je sudjelovao u stvaranju ilegalne kontrarevolucionarne političke organizacije, poriče da je povezano i sinkronizirano djelovao s neprijateljskim antisocijalističkim grupama s raznim ustašama u inozemstvu, poriče da je organizirao i pokrenuo štrajk studenata i tvrdi da njegovi uvodnici, „Letak za Maticu hrvatsku“, „Osporavanje podrške“, „Tražimo dokaze“, „Popis naših grijeha“ i „Trenutak pojedinca“, nisu dokaz da se on bavio kontrarevolucionarnim radom, nego dapače, smatra da je „to bilo upravo suprotno“ i kaže naposljetku da je napisao članak „Letak za Maticu hrvatsku“ tiskan u broju 8 *Hrvatskog tjednika* 4. lipnja 1971. godine, međutim, tada nije bio glavni urednik, nego je redakcija odlučila da njegov tekst bude uvodnik tog broja.⁶¹⁴

Dana 16. veljače 1972. godine Okružno javno tužilaštvo u Zagrebu podnijelo je zahtjev za proširenje istrage protiv Vlade Gotovca gdje je uz ostalo tvrđeno da je bio aktivni kontrarevolucionar te da je bio povezan s ostalim članovima Matice hrvatske koji su zatvoreni te da im je cilj bio rušenje postojećeg društvenog sustava, i osim toga, tvrdi se da je bio aktivan i angažiran u tom smislu kao pisac nekoliko uvodnika u *Hrvatskom tjedniku*. Gotovac je naravno odbijao takve optužbe, a kada analiziramo zapisnike o ispitivanju okrivljenoga jasno je da su Matica hrvatska i posebice njegovi uvodnici bili najveći trn u oku samog sustava, posebno već spomenuti uvodnik Letak za Maticu hrvatsku gdje je Gotovac bio

⁶¹³ Isto, 58.

⁶¹⁴ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 69.

detaljno ispitivan za svaku izgovorenu riječ, optužujući ga da je to bio jedan politički pamflet kojim je zapravo on raspirivao ne samo Maticu hrvatsku i njeno djelovanje nego i studentski štrajk.

Proširenje istrage protiv Vlade Gotovca događa se na 87 točaka koje je potpisao načelnik Sektora Josip Lojna iz 10. veljače 1972.. Na tih 87 točaka Gotovcu se analizira svaki dokument koji mu je pronađen u stanu u Adžijinoj 4, ali i svaki tekst iz *Hrvatskog tjednika*.⁶¹⁵ U zapisniku o ispitivanju okrivljenog iz 11. veljače 1972. godine Gotovac se spominje tiraža *Hrvatskog tjednika* koji je prije nego što je bio zabranjen iznosio 60 do 70 tisuća primjeraka dok je nakon djelomične zabrane naklada iznosila 120 000 primjeraka.⁶¹⁶

U ovom istom procesu iz zapisnika o ispitivanju dana 29. veljače 1972. godine, u prisustvu odvjetnika Zdravka Zaninovića, Gotovac objašnjava pojam konzervativca gdje kaže kako su za njega: „konzervativci oni ljudi koji su sprječavali ili željeli spriječiti, suprotstavljali se ili napadali Maticu hrvatsku u kontekstu njene uloge“.⁶¹⁷ U istom tekstu Gotovac povezuje Maticu hrvatsku s X. sjednicom CK SKH, gdje uvjerava suca „da se razvitak koji je označen tom sjednicom treba smatrati kao povećanje slobode u socijalizmu i značenje javnog mijenja u njegovom životu. Kako kultura bez slobode ne može postojati“.⁶¹⁸

U tom istom obrambenom postupku Gotovac još jednom spominje kako u djelovanju Matice hrvatske nije ni vidio ni osjećao političko djelovanje. Kako mu je spočitavano da je on bio zadužen za formiranje ogranaka Matice hrvatske i širenje Matice izvan granica države, Gotovac u svojoj obrani ističe kako je bilo važno „deprovincijalizirati Hrvatsku“.⁶¹⁹ Za njega je Matica hrvatska predstavljala organizaciju za disperziju kulture po uzoru na svjetske organizacije, dok u toj obrani Gotovac ponovno ističe da je njegovo stajalište socijalistički oblik društvenog uređenja, jer je smatrao da će „socijalizam jedini donijeti pojedincima i čitavom društvu punu slobodu življenja u pravom značaju te riječi i pravednosti“.⁶²⁰

U zapisniku nastavka obrane Vlade Gotovca iz 29. veljače 1972. godine, pred istražnim sucem Vladimirom Primorcem, i u zapisniku od 7. ožujka 1972. Gotovac se dotiče svojih uvodnika koji su glavni krimen u ovom prvom procesu. U uvodniku Tražimo dokaze iz 1. listopada 1971. u broju 24 spominje Juru Bilića koji je oštro i žestoko napao Maticu

⁶¹⁵ Isto, 83.

⁶¹⁶ Isto, 65.

⁶¹⁷ Isto, 75.

⁶¹⁸ Na istome mjestu.

⁶¹⁹ Isto, 76.

⁶²⁰ Na istome mjestu.

hrvatsku i *Hrvatski tjednik* te optužio njihove djelatnike da organiziraju kontrarevolucionarno djelovanje nazvavši ih separatistima i nacionalistima pa je Gotovcu bilo logično odgovoriti Juri Biliću i tražiti dokaze za optužbe.⁶²¹ U 32. broju *Hrvatskog tjednika* iz 12. studenog 1971. godine, pod naslovom Popis naših grijeha, također se Gotovac brani od neosnovanih optužbi ponovno tražeći dokaze. Naposljetku tog dijela obrane govoreći o brojevima 31 i 33 *Hrvatskog tjednika*, posebice o uvodniku Trenutak pojedinca, Gotovac ne odustaje od svojih rečenica.⁶²² U posebnom izvještaju Sekretarijata javne sigurnosti, Sektora za suzbijanje kriminaliteta, iz 10. veljače 1972. godine pronalazimo detaljnu analizu pronađenih predmeta koji su pronađeni pretragom stana Vlade Gotovca u Adžijinoj br. 4. i u radnim prostorijama uredništva *Hrvatskog tjednika* u Zagrebu, u Matičinoj 2, na dan 11. siječnja 1972. godine. Tada je pronađeno 87 različitih predmeta, bilo uvodnika bilo tekstova, koji su postali dokaz za provođenje procesa protiv Vlade Gotovca. Među ostalim, pronađeni su: knjiga „Razmatranja o sadašnjosti Hrvata“, knjiga „Razmatranja o oktobarskoj revoluciji“, fascikl „Izvatci iz pojedinih zapisnika gradskog komiteta SK Hrvatske u Zagrebu, u vremenu od 1945. do 1966.“.

Pronađen je i mašinom pisan koncept članka „Mogućnost izdaje“ kao uvodnik u *Hrvatskom tjedniku*, koncept članka „Urota kao san državnosti“, potom koncept članka „Prema kongresu hrvatske kulture“, koncept članka „Letak za Maticu hrvatsku“ te analize članaka: „Profesionalac“, „Mjerila obnove“, „Trenutak pojedinca“, „Popis naših grijeha“, „Tri puta Hrvatska“, „Tražimo dokaze“, „Naše stajalište“, „Protiv prazne suverenosti“, „Razlozi otpora novom“, „Osporavanje podrške“, „Dramatični trenutak Hrvatske“, „Objašnjenje promjena“, „Čuvanje nade“, tekst analize govora Vladimira Bakarića, tekst o orijentaciji i djelovanju *Telegrama*, osvrt na izbor u izvršno vijeće SRH (izbor Veselka Velčića kao sekretara za kulturu, prosvjetu i fizičku kulturu), potom „Komentar redakcije“ u kojem je kritiziran Zdravko Tomac, član Republičke konferencije SSRNH. Tu je i otvoreno pismo direktoru i glavnom i odgovornom uredniku *Borbe* u kojem je Gotovac uputio protest listu referirajući se na natpise dr. Miloša Žanka.

Iduća građa ponovno je vezana za *Hrvatski tjednik*, među ostalim i naslov „Napomena redakcije“ u kojem su obavijesti nekih studentskih foruma u Hrvatskoj, potom, izjava Upravnog odbora društva književnika Hrvatske gdje ističe važnost materinjeg jezika.⁶²³

⁶²¹ Isto, 80.

⁶²² Isto, 82.

⁶²³ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 88.

Tu je i reprodukcija snimljenog govora održanog u okviru rasprava Hrvatska jučer i danas 10.-13. svibnja 1971. godine u Zadru kao i predavanje na temu „Urota kao sadržanost“.⁶²⁴ Točka 29 ove istrage detaljno analizira njegov govor u Zadru, dok točka 30 prikazuje njegov tekst predavanja koje je Gotovac održao na Teološkom fakultetu u Zagrebu 18. ožujka 1971. godine. Potom magnetofonske vrpce s njegovog izlaganja u Centru za kulturu i informacije u Zagrebu, zatim pjesma „Zavjet“, bilješka u blok notesu sa sastanka u društvu književnika Hrvatske, vrlo važan koncept napisa Vlade Gotovca pisan mašinom na 56 stranica poznat kao *Autsajderski fragmenti*.⁶²⁵ U tom dijelu ističu se svi naslovi i podnaslovi, uglavnom kroz citiranje dijelova koji za istražitelje predstavljaju nacionalizam.

Tu je i rukopis *Autsajderskih fragmenata* na osam stranica, potom rokovnik s vlastitim bilješkama. U jednom su bilješke o *fragmentima*, a u drugom fragmenti i bilješke o objavljenim tekstovima *Autsajderskih fragmenata* u časopisu *Kritika*.⁶²⁶ Pronađen je i manji rokovnik – adresar i bilješke nekih sastanaka. Zatim rokovnik za 1959. s bilješkama različitih tema gdje su vidljivi zapisi njegovih stavova u odnosu na časopis *Praxis*, blok notes sa zapisima, pismo koje je Vlado Gotovac namijenio učenicima osnovne škole u Metkoviću kao odgovor na upućenu čestitku za Novu 1972. godinu. U pretrazi su došli i do pisma iz 8. prosinca 1971. godine „Gotovac Jure iz Kanade“, potom pismo iz 12. ožujka 1970. godine iz New Orleansa, potom pismo iz Pariza, ponovno pismo učenika iz Metkovića, pismo čestitke za izbor glavnog urednika, jedno pismo na latinskom jeziku, potom broj 1 *Hrvatske revije*, zatim jedno izdanje Ognjišta, glasila emigrantske organizacije, stenografski zapisnik sa sastanka hrvatskih književnika i profesora hrvatske književnosti iz 15. ožujka 1971., potom nekoliko tekstova Miroslava Vaupotića, književnika iz Bosne i Hercegovine, pisma raznih hrvatskih intelektualaca.

Posebno je važno istaknuta teza čiji je autor Franjo Tuđman, a u kojoj analizira političke prilike u Jugoslaviji za koje smatra kako bi trebale biti zastupljene na Kongresu hrvatske kulture.⁶²⁷ Iz dokumenata se da iščitati kako su došli u posjed raznih ekonomskih tema te posebice političkih rasprava. U istražnom materijalu su i pisma, odgovori čitateljima *Hrvatskog tjednika*, ali i pisma čitatelja i pohvale na račun rada *Hrvatskog tjednika*.

⁶²⁴ Isto, 89.

⁶²⁵ Isto, 94.

⁶²⁶ Isto, 98.

⁶²⁷ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 104.

U zapisniku o ispitivanju od 15. ožujka 1972. godine Gotovac govori kako je on zaista napisao uvodnik pod naslovom „Dramatični trenutak Hrvatske“⁶²⁸, ali nije ga potpisao jer je to pretpostavljalo stajalište cijele redakcije. Za njega je taj trenutak zaista bio dramatičan jer su i Vladimir Bakarić i Jakov Blažević dali izjave u srpnju 1971. kako *Hrvatski tjednik* ima kontrarevolucionarno djelovanje.⁶²⁹ Time se još jednom potvrđuje kako je Matica hrvatska bila neprijatelj broj jedan, posebice *Hrvatski tjednik* koji je okupljao tisuće pretplatnika.

U ovom se dijelu obrane Gotovac dotiče spomenutog mu u istrazi uvodnika pod naslovom „Čuvanje nade“ koji je bio njegov oproštaj od čitalačke publike. Argumentirao je taj uvodnik kao kraj borbe za humani socijalizam koji je slijedio nakon Karađorđeva i Titovog govora.⁶³⁰ U obrani iz 21. ožujka 1972. godine Gotovac govori o svom dolasku u *Hrvatski tjednik*. Spominje kako je dolaskom na čelo uredništva bio prisiljen mijenjati redakciju na način da je najprije zadržao one ljudi koji su bili profesionalni novinari jer su bili jamstvo profesionalnosti i ispunjavali su redovito svoje obveze. S druge strane, morao je otpustiti određeni dio ljudi koji su bili zauzeti i nizom drugih funkcija, kao npr. Petar Selem ili nisu bili žurnalisti, kao npr. dr. Franjo Tuđman, ili su pak bili nedisciplinirani kao npr. Dubravko Horvatić.⁶³¹

Dana, 4. travnja 1972. godine Okružni sud u Zagrebu donosi rješenje kako je Vlado Gotovac od 1968. do 1971. godine „*vršio sistematsku i svestranu neprijateljsku propagandu u tisku radi ostvarenja izdvajanja Hrvatske protuustavnim putem iz Federacije SFRJ...*“⁶³² i u namjeri da započne s direktnim kontrarevolucionarnim napadom na postojeće društveno i državno uređenje SR Hrvatske. U ovom rješenju analizirani su svi Gotovčevi uvodnici u *Hrvatskom tjedniku* čime je donijeta odluka o proširenju istrage jer su uvodnici postali temelj prvoga procesa protiv Vlade Gotovca. Iz samog dokumenta, gotovo u svakoj točki rješenja, ponavljaju se riječi kontrarevolucija i protuustavno djelovanje.

Dana 9. lipnja 1972. godine istražni sudac Okružnog suda u Zagrebu Vladimir Sučević donio je odluku o novom proširenju istrage sada analizirajući sva njegova predavanja na osnivačkim skupštinama ogranaka Matice hrvatske od Slavonije do juga Dalmacije. Posebno je, rekao bih, analizirano njegovo predavanje u svibnju 1971. godine u Zadru pod naslovom

⁶²⁸ *Hrvatski tjednik*, br. 16. 30. srpnja 1971.

⁶²⁹ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 109.

⁶³⁰ Isto, 111.

⁶³¹ Isto, 114.

⁶³² Isto, 119.

„Urota kao san državnosti“ gdje je tvrdio kako Savez komunista Hrvatske nije politička snaga koja ispravno vodi hrvatski narod zbog svoje anacionalnosti.⁶³³

Istraga mu je proširena i zbog govora u Đakovu, Splitu, Drnišu, Pločama, Zadru, Ninu, Sinju, na Braču, u Kaštel Sućurcu itd. Vidljivo je kako je njegovo djelovanje u *Hrvatskom tjedniku* kroz uvodnike i u aktivnom djelovanju Matice hrvatske, otvarajući nove ogranke, temelj optužnice prvoga procesa.

Dana 30. lipnja 1972. godine istraga je proširena i na ostale sudionike pokreta koji je djelovao od 1969. do 1971. godine kako i istraga spominje, a razlozi su gotovo uvijek isti: da su osnivali različita društva i ogranke Matice hrvatske, da su djelovali u migraciji i stvarali političke grupacije, tj. djelovali protuustavno, a samim time počinili krivično djelo protiv naroda i države kontrarevolucionarnim napadom na društveno i državno uređenje.⁶³⁴ Nedugo zatim, dana 10. srpnja 1972. godine Okružno javno tužilaštvo i Okružni sud donijeli su optužnicu, a, vidljivo u vrhu dokumenta, i napomenu o pritvoru Vlade Gotovca i dr. Hrvoja Šošića. Optužuje ih se za djelovanje tijekom 1970. i 1971. godine u Matici hrvatskoj i *Hrvatskom tjedniku*, da su nastojali u javnosti stvoriti lažno uvjerenje: „*Da je Hrvatska u okviru SFRJ potiskivana, ugnjetavana i izložena neravnopravnosti, da se guši nacionalna svijest Hrvata i njihov jezik, da je Hrvatska ekonomski izrabljivanja od drugih republika SFRJ i time joj ugrožena nacionalna i biološka egzistencija, da kultura Hrvatske propada, da je sadašnji društvenopolitički sistem samoupravnog socijalizma neodrživ i da predstavnička tijela i njihovi organi u SR Hrvatskoj nisu sposobni i voljni da se brinu za interese radnog naroda Hrvatske, da postoji tendencija drugih republika da dijelove Hrvatske, pa i čitavu Hrvatsku, pretvore u svoj kolonijalni privjesak, zatim, koristeći privredne i druge teškoće u izgradnji samoupravnog socijalizma, ove tendenciozno prikazivali upravo kao posjednice diskriminacije Hrvatske i Hrvata u SFRJ nastojeći time izazvati u javnosti nezadovoljstvo među srpskim i hrvatskim narodom...*“.⁶³⁵

Optužnica donosi spisak optužaba protiv *Hrvatskog tjednika* i ponovno sve Gotovčeve uvodnike koji su ga pratili u procesu do tada. *Hrvatski tjednik* nazivan je „nacionalističko-opoziciono glasilo“ u kojem je Gotovac okrivljen i za širenje Matice hrvatske i za sudjelovanje u studentskom štrajku. U obrazloženju ove optužnice ističe se kako su vršili sistematsku neprijateljsku propagandu na javnim zborovima, stvorili ilegalnu

⁶³³ Isto, 179.

⁶³⁴ Isto, 196.

⁶³⁵ Isto, 199.

kontrarevolucionarnu političku organizaciju i započinjali kontrarevolucionarne napade na postojeće društveno i državno uređenje.⁶³⁶ Vidljivo je kako su i Šošić i Gotovac imali zajedničke, gotovo slične, obrane. Također je vidljivo u svim Gotovčevim obranama, pa i u tekstu ove optužnice kako njegov cilj uređivanja *Hrvatskog tjednika* „nije nikada bio usmjeren na osporavanje postojanja SFRJ i njenog socijalističkog društvenog uređenja, da redakcija tih novina nije imala kontrarevolucionarnih ciljeva i da je imao konstruktivnu i kritičku ulogu“.⁶³⁷

Gotovac je sa svojim odvjetnikom uložio i prigovor protiv optužnice dana 13. srpnja 1972. godine, u kojem je tražio stvarne dokaze protiv onoga što mu se nameće, gdje je zanimljivo kako ih traži, u trećoj točki prigovora, da mu se objasni po čemu su to on i Šošić bili „tandem“.⁶³⁸ Očekivano, prigovor je odbijen četiri dana nakon što je i podnesen. Proces je nastavljen dana 2. listopada 1972. godine Gotovčevom obranom koja je bila detaljna i iscrpna, a iz dokumenata je vidljivo da je održavana redovito. Gotovac se brani tako da detaljno čita i analizira svoje tekstove i svu građu koja mu je pretragom pronađena. Arhivska građa iz 17. listopada 1972. prikazuje cijeli dokazni postupak gdje se čitaju svi tekstovi koje je Gotovac ili uređivao ili pisao, kao i Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove Hrvatske od travnja 1972. godine kao i članci iz emigrantskog tiska, ponajviše *Hrvatske revije*.

Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske iz travnja 1972. godine povezuje Hrvatski tjednik s hrvatskom emigracijom i emigrantskim glasilima gdje navodi kako tekstovi Tjednika uklopljeni u programske varijante ekstremnih i terorističkih grupacija i „demokratske opozicije“. Program hrvatskog iseljništva stvorio je program „oslobođenja Hrvatske“ te su u svojim glasilima prenosili ili parafrazirali određene napise iz Hrvatskog tjednika čiji je cilj bio stvaranje vanjske i unutrašnje opozicije, zadobivanje što većeg utjecaja nad radnicima koji rade u inozemstvu, populariziranje Matice Hrvatske i stvaranje raznih aktivnosti u svrhu osamostaljivanja Hrvatske. Tako Izvještaj navodi razne naslove u Munchenu i Berlinu u glasilu „Hrvatskog narodnog odbora“: Unitarizam-kritika za hegemoniju, Joze Ivičevića, preneseno iz Hrvatskog tjednika, zabranjena naslovnica Hrvatskog tjednika iz 30. srpnja 1971. godine itd. Glasilo „Hrvatski glas“ iz Kanade navode kao antikomunističko i hrvatsko nacionalističko glasilo i u njemu navode nekoliko članaka koji su prenesi iz Hrvatskog

⁶³⁶ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 212.

⁶³⁷ Isto, 214.

⁶³⁸ Isto, 221.

tjednika kao i dijelove iz poznatog Gotovčeva uvodnika Čuvanje nade. Zaključuju kako taj uvodnik nigdje nije bio publiciran pa je jasno kako su dobili tekst od nekoga iz Uredništva HT-a. U Chicagu pak izlazi „ustaški list“ Danica, pod vodstvom klerikalne i intelektualne neprijateljske emigracije, a u Buenos Airesu, Argentina, izlazi „ekstremni list ustaških emigranata - Hrvatska“. Naravno, oba lista povezuju s Hrvatskim tjednikom. U zaključku Izvještaja, iako Pravila Matice iz 1963. godine kažu kako je svrha njezina rada širenje književnosti, umjetnosti i nauke, vidljivo je posve nešto drugo.

Prema Izvještaju Matica je jedini borac za prava hrvatskoga naroda i proizvod je nacionalističke ideologije koja, u sprezi s političkom emigracijom, postaje pokret za ujedinjenje svih Hrvata. Matica lansira buđenje nacionalne svijesti i stvara iluziju o oslobođenju Hrvatske od potlačenosti i eksploatacije u jugoslavenskoj federalnoj zajednici. Rukovodeći vrh Matice postao je ideolog masovnog pokreta, izvor separatizma i šovinizma te žarište kontrarevolucije i time odstupila od svoje svrhe i Pravila.⁶³⁹

U samom nastavku dokaznog postupka nadopunjuju se dokazni prijedlozi, međutim, javni tužilac ne odustaje od odluke da ih se proglasi krivima. Potom slijedi sažetak na 89 stranica, tj. zaključak cijeloga postupka, čije smo dijelove i razloge ponavljali već nekoliko puta, a u kojem se zaključuje kako je predloženo da ih sud proglasi krivima za krivično djelo protiv naroda i države, da se Gotovcu i Šošiću zabrani javno istupanje „u štampi, radiju, televiziji i javnim skupovima, jer su počinjena krivična djela izvršili zloupotrebom javnog istupanja“.⁶⁴⁰

Očito je iz ove optužnice i prijedloga za kaznu kako je suština procesa i razloga zatvaranja bila Gotovčevo djelovanje u Matici hrvatskoj kroz njegovo djelovanje na osnivačkim skupštinama ogranaka te posebice u uredničkom angažmanu i pisanju uvodnika u *Hrvatskom tjedniku*. Može se primijetiti kako je broj izdanja *Hrvatskog tjednika* bio iznimno velik, posebice nakon djelomične zabrane pa je samim time Gotovac postao državni neprijatelj, posebice ako tome nadodamo i djelovanje studenata. Time je odlučeno da treba što prije završiti ove procese izbivanja iz 1971. godine, a sve to zaključeno je sjednicom u Karađorđevu i navedenim procesom.

Prijedlog optužnice prihvaćen je i Okružni je sud u Zagrebu dana 26. listopada 1972. godine presudio Vladi Gotovcu. On je osuđen na kaznu strogog zatvora u trajanju od četiri

⁶³⁹ Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske iz travnja 1972., 563.-568.

⁶⁴⁰ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 363.

godine i zabranu javnog istupanja „u dnevnoj i periodičnoj štampi, na radiju i televiziji te na javnim skupovima na rok od tri godine“.⁶⁴¹ Iz presude je vidljivo sve ovo što smo prije naveli kao razlog i to kao krivično djelo protiv naroda i države.⁶⁴² Detaljno na 19 stranica. Presuda je postala pravomoćna dana 11. srpnja 1973. godine. Ovu odluku potvrdio je i Vrhovni sud s istim obrazloženjem ističući kako je prema „optuženima izrečena kazna pravilno odmjerena i da u ovom slučaju za ostvarenje svrhe kažnjavanja nije potrebno mijenjati odluku prvostepenog suda o kazni“.⁶⁴³ Primjetno je kako sud nije uvažio ni žalbe osuđenih jer je Vrhovni sud⁶⁴⁴ poslije odbio molbu Vlade Gotovca za izvanredno ublažavanje kazne budući da je Gotovac za njih imao rukovodeću ulogu u Hrvatskom proljeću.⁶⁴⁵ Iz cijelog procesa i arhivske građe, posljednji je dokument iz 11. siječnja 1976. godine u kojem je vidljivo otpusno pismo kojim Gotovac izlazi iz zatvora, točno četiri godine nakon ulaska u njega.

6.3 Drugi proces

Dana 5. lipnja 1981. Vlado Gotovac ponovno je osuđen⁶⁴⁶. Dvije godine zatvora s dodatkom od još četiri godine zabrane javnog istupanja nakon izdržane kazne. Osuđen je zbog intervjua koji je dao novinaru švedske televizije Bengtu Göranssonu, talijanskoj novinarki Clari Falcone te francuskom novinaru Michelu Berthélemyju. Dana 7. srpnja 1980. godine Okružno javno tužilaštvo predalo je Okružnom sudu i istražnom sucu zahtjev za provođenje istrage protiv Vlade Gotovca jer postoji osnovana sumnja da je u razdoblju od 1977. do 1980. godine u intervjuima stranim novinarima prikazivao da hrvatski narod nije u ravnopravnom položaju s ostalim narodima SFRJ te da je politički, društveno i kulturno podčinjen.

Evo detalja optužnice i intervjua poradi kojih je optužen. Tu vidimo kako je Gotovac ovdje zaokružio sliku sebe kao socijalista i liberala koji će te ideje politički prenijeti u devedesete godine prošlog stoljeća.

Optužnica sadrži tri tvrdnje:

1. da je krajem 1977. godine u intervjuu za švedsku televiziju u emisiji „Hrvati – teroristi ili borci za slobodu“, a koji su prenijele „proustaške terorističke organizacije“

⁶⁴¹ Isto, 369.

⁶⁴² Isto, 368.

⁶⁴³ Isto, 396.

⁶⁴⁴ Odluka Vrhovnog suda donesena je 11. srpnja 1973. godine

⁶⁴⁵ Odluka Vrhovnog suda od 28. svibnja 1975. godine

⁶⁴⁶ „Nisam bio uhapšen. Branio sam se sa slobode. Istragu je vodio sudac Vladimir Cigale, ...sudio mi je Igor Baranović...optužnicu je zastupao sudac Ivan Maračić...“, vidi: Gotovac, *Moj slučaj*, 139.

Hrvatska revija, *Hrvatski vjesnik*, *Hrvatska borba*, *Nova Hrvatska*, lažno ustvrdio zašto je u prvom procesu osuđen, da su izmišljene teorije o njegovu desničarstvu i fašizmu i da je bio žrtva cijelog tog procesa.

2. da je u intervjuu novinarki talijanskog dnevnog lista *Il tempo* Clari Falcone „Hrvatska: ima ih koji se osjećaju kao da su u okupiranoj naciji“, 17. siječnja 1978. godine, koji je prenio i „ustaško-teroristički list“ *Otpor*, iznio upitan stav o utjecaju Srba na ostale narode u SFRJ.

3. da je 25. svibnja 1980. godine u intervjuu s novinarom radija *France Internationale* Michelom Berthelemyjem iz Pariza lažno govorio o slobodama u SFRJ, kontrarevoluciji, pojmu disidenata itd.

Zaključak je da je Gotovac, uz pomoć iz inozemstva, zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno-političke prilike u zemlji i da je počinio krivično djelo protiv socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ. Branitelj je i u ovom procesu bio odvjetnik Vedran Zaninović.

Dana 7. srpnja 1980. godine Okružno javno tužilaštvo podnijelo je Okružnom sudu, istražnom sucu zahtjev za provođenjem istrage protiv Vlade Gotovca jer su posumnjali da je „u razdoblju od 1977. do 1980. godine u intervjuima koje je davao stranim novinarima koji su bili u stranim sredstvima javnog informiranja i u tisku ustaške i proustaške migracije, lažno prikazivao položaj hrvatskog naroda kao i ostvarivanje demografskih sloboda građana u SFRJ“.⁶⁴⁷

Gotovcu se spočitava da je krajem 1977. godine dao intervju za švedsku televiziju novinaru Bengtu Göranssonu tvrdeći, prema ovom prijedlogu, da je dao lažnu izjavu o vremenu provedenom u zatvoru. Spočitava mu se također da su dana 2. i 11. veljače 1978. godine na televiziji u Švedskoj pod naslovom „Hrvati – teroristi ili borci za slobodu“ objavljene lažne tvrdnje te kao takve objavljene u emigrantskim časopisima: *Hrvatska revija*⁶⁴⁸, *Hrvatski vjesnik*⁶⁴⁹, *Hrvatska borba*⁶⁵⁰ i *Nova Hrvatska*.⁶⁵¹

Nadalje se sumnja da je u prvoj polovici 1978. godine u intervjuu Clari Falcone, novinarki talijanskog dnevnika *Il tempo* lažno utvrdio kako je Jugoslavija „napravljen po

⁶⁴⁷ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 404.

⁶⁴⁸ *Hrvatska revija* br. 1, 1978., 142-148

⁶⁴⁹ *Hrvatski vjesnik*, br. 3, 1. veljače 1978., 12-14

⁶⁵⁰ *Hrvatska borba*, br. 1/1978.

⁶⁵¹ *Nova Hrvatska*, br. 22/77 i 3/78

*kalupu one prve. Ona je bila monarhički pansrbizam, a ova je republički pansrbizam. Nama stvarno Srbi upravljaju. Kada oni ne zauzimaju ključne položaje kao što je glavar policije, zauzimaju položaje sivih eminencija na radiju i televiziji. To je pravo stanje nezakonitosti“.*⁶⁵² Ovaj dokument naglašava da su iste ove tvrdnje objavljene i u listu *Otpor*.⁶⁵³

Treći važan dio ovog zahtjeva je Gotovčev intervju od 21. svibnja 1980. godine za *France Internationale* koji je vodio s Michelom Berthélemyjem, gdje citiraju Gotovčevu rečenicu kako je: „u Jugoslaviji specifičan problem, na primjer reguliranje federacije, naime reguliranje međunacionalnih državnih odnosa unutar jedne zajedničke države, kakva je naša Jugoslavija“.⁶⁵⁴ Važan dio intervjuja je i Gotovčeva tvrdnja u kojoj se opet spominje svog boravka u zatvoru u Gradiški, gdje poistovjećuje sustave u Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji. Gradiške se sjeća na iznimno težak način. Kaže kako je „Gradiška vrlo ružan zatvor, zatvor u kom se čovjek osjeća kao da je na nekakvom ljudskom smetlištu. To je zatvor zbog kojega je čovjeka sram da postoji i u kojem zaboravite pitanje komunizma i nekomunizma, nego vas je sram što u vašem narodu postoji takav zatvor“.⁶⁵⁵

Upravo u takvom sustavu koji su komunisti odredili Gotovac kaže da se ne osjeća dobro i da će se boriti protiv njega. U zaključku samog ovog zahtjeva kažu da je Gotovac uz pomoć prijatelja iz inozemstva „zlomajerno i neistinito prikazivao društveno-političke prilike u zemlji i time počinio krivično djelo protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti“.⁶⁵⁶ Kao dokaz svemu ovome u prijavi je podnesena građa magnetoskopskih i magnetofonskih traka s obavljenim intervjuima te članaka navedenih novina.⁶⁵⁷ U prvom zapisniku o ispitivanju okrivljenog 24. srpnja 1980. godine Gotovac se brani iznoseći činjenicu da ni na jedan način nije mogao utjecati na objavljivanje emigrantske publikacije, osjetno je emotivnog u njegovoj obrani gdje je vidljivo kako su mu bila oduzeta sva prava ne samo u zatvoru u Gradiški, nego i nakon zatvora, čime je, kako kaže i Gotovac, „falsificirana njegova književna uloga i značenje njegovog knjiženog djela“.⁶⁵⁸

Nakon njegove obrane, Okružni sud i službeno je pokrenuo istragu protiv Vlade Gotovca po istim onim postavkama koje je i prijašnji zahtjev pokrenuo. Istraga je pokrenuta 29. srpnja 1980. godine. Kao i u prvom procesu, Gotovčeve su žalbe konstantno odbijane.

⁶⁵² Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 406.

⁶⁵³ *Otpor*, br. 2/78, 3.

⁶⁵⁴ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 406.

⁶⁵⁵ Isto, 407.

⁶⁵⁶ Isto, 410.

⁶⁵⁷ Ova građa nalazi se i u Hrvatskom državnom arhivu.

⁶⁵⁸ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 412.

Sam drugi proces Gotovac je puno lakše podnosio nego prvi, a i njegova obitelj.⁶⁵⁹ Gotovac je iznosio svoju obranu braneći svoje stavove u svim tim intervjuima iz kojih je vidljivo kako su sve optužnice protiv njega besmislene jer je govorio o svim onim pravima koja su mu oduzeta još u zatvoru u Gradiški i potvrđuje da je sudjelovao u tim intervjuima, ali kako nije mogao utjecati na novinarsku interpretaciju njegovih izjava, posebice u *Il tempo*. Unatoč svemu, optužnica mu je 10. veljače 1981. proširena na način da su još detaljnije secirali njegove izjave, posebice u članku „Hrvatska: ima ih koji se osjećaju kao da su u okupiranoj naciji“ u listu *Il tempo*.⁶⁶⁰

Dana 2. travnja 1981. godine Okružni sud podnosi optužnicu po svim prethodno nabrojanim razlozima, a kao najvažniji razlozi ističu da je širio neprijateljsku propagandu, zazivao nacionalnu mržnju, razdor i netrpeljivost, da je neistinito prikazivao društvene prilike u zemlji, da je izjavama štetio političkim i društvenim interesima Jugoslavije, da je izazivao nacionalnu netrpeljivost, posebice prema Srbima čime je podrivao bratstvo i jedinstvo.⁶⁶¹

Središnji dokument je njegova obrana održana pred Velikim vijećem Okružnog suda u Zagrebu od 2. do 4. lipnja 1981. godine. To je ujedno i najvažniji dio drugog procesa. Sa stanovišta ovog rada ta obrana Gotovca još jasnije oblikuje i određuje.

U tekstu određuje tri teme: prava pojedinca, pravo naroda i međunacionalni odnosi. Kroz ta tri pitanja oblikuje se cijela misao Vlade Gotovca, jer na vrhuncu svoje obrane, a ispostaviti će se poslije, i svog posljednjeg progona, na prvo mjesto ističe pojedinca i vraća se na početak svoje misli koju je stvarao još od početka pedesetih godina. O slobodi i vrijednosti pojedinca on piše u svakom svome djelu. Nekoliko puta će uzviknuti kako je „*slobodno samo ono društvo u kojem je slobodan pojedinac*“.⁶⁶²

Gotovac argumentira da se neuzimanjem pojedinca u obzir stvara totalitarizam jer totalitarizam niječe pojedinca i proglašava ga beznačajnim. Gotovac u ovom pitanju spominje kako iza njega ne stoje ni moć ni stranke, već izričito on sam i njegova sloboda. I u ovom prvom pitanju, pitanju prava pojedinca, sažimlju se njegova misao i ideja, jer smo time zatvoren ciklus od više od trideset godina koji je započeo svojim pjesmama i filozofskim mislima, a završio ovom obranom. Drugo pitanje mala je lekcija pregleda hrvatske povijesti u kojoj ističe važnost očuvanja jezika koji je u Jugoslaviji neprikladan, aludirajući na važnost

⁶⁵⁹ Forum godište LI., Knjiga LXXXIV., broj 4 – 6, Ljeto 2012., 359.-374.

⁶⁶⁰ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 434.

⁶⁶¹ Isto, 447.

⁶⁶² Isto, 470.

naziva hrvatskoga jezika, ali u obrani ne isključuje ni ostale jezike, koji bi mogli izboriti to isto pravo, dok pravu naroda iznimnu važnost daje raznolikost.⁶⁶³

U trećem pitanju nastavlja isticati pojedinca, ali i važnost raznolikosti koju guši „represivni par kozmopolizitam-nacionalizam“.⁶⁶⁴ Gotovcu je važna raznolikost naroda jer s njom nestaju sve ostale podjele i stvara slobodu odnosa. Ovo pitanje otvara pitanje oblikovanja, raznolikosti i pitanje harmonijske biti čovjekova svijeta, upućujući Sud na Goethea.⁶⁶⁵ Dokazujući ovaj Gotovčev krug ideje i misli potvrđuje to i dio iz njegove obrane u kojoj i on spominje svoj tekst u *Razlogu*⁶⁶⁶ u kojem je pisao o policentričnosti Hrvatske, prikazujući dominacije ostalih naroda koji su prolazili hrvatskim prostorima postavljajući tako narodu želju za slobodom. Taj se tekst provlači na svoje načine i u njegovoj knjizi *U svakodnevnom* pa i u ovoj obrani, jer za njega je važan trenutak da se ta tema osuvremeni, a o tome je govorio i u intervjuu švedskoj televiziji.

Gotovac se u obrani spominje i svog prvog procesa jasno dajući zaključak kako je rješenje o njegovu zatvaranju bilo jednostavno u tri točke: „*da se ne treba držati zakona kao pijan plota*⁶⁶⁷, *da se Vlast poziva na Ustav, a drži se iznad Ustava*“ i pita se: „*Kakve dokaze traže sudovi o krivnji ljudi koje je Partija već osudila?*“.⁶⁶⁸ Ironično poentira kako je presuda obrazložena činjenicom da je toliko pisao da su mu riječi postale krivična djela.

Svoju obranu završio je riječima: „*Budućnost domovine vrijedi samo toliko, koliko i budućnost pojedinca: njegove slobode i njegove jednokratnosti. S manjom mjerom mogu nastupiti političari. Mene zanima stanje prije njihovog nastupa: stanje slobode koje omogućuje svaku drugu slobodu, stanje pravde koja je temelj takve slobode. I kad sam, dakle, najbliži politici, ja se bavim njezinim pretpostavkama.*“⁶⁶⁹ Ova Gotovčeva obrana, s punim pravom to možemo reći, epopeja je slobode.

Dokazni postupak nastavljen je 3. lipnja 1981. godine, kada je obavljen uvid u sve tiskovine i kada su preslušani svi snimci intervju. Posebno je zanimljivo što je izvršen uvid u knjigu Vlade Gotovca *U svakodnevnom* te u tekst objavljen u časopisu *Razlog* na stranicama 1034 -1037. U arhivskoj građi drugog procesa nalazi se i pismo Carle Falcone od 9. svibnja

⁶⁶³ Isto, 475.

⁶⁶⁴ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 476.

⁶⁶⁵ Isto, 480.

⁶⁶⁶ *Razlog*, br. 43/44, 1965.

⁶⁶⁷ To je zapravo citat Titova prijekora Primorcu, da „*ima sudaca koji se drže zakona kao pijan plota*“ – što pokazuje Titovo apsolutno nerazumijevanje koncepta pravne države.

⁶⁶⁸ Kratofil, *Politički procesi Vlade Gotovca*, 484.

⁶⁶⁹ Isto, 492.

1981. u kojem ona nudi za pomoć u samom procesu.⁶⁷⁰ U završnim riječima prije same presude 4. lipnja 1981. godine Gotovac kaže kako su novinari bili manjkavi sa svojim bilješkama i kako su radili intervju, a nisu razumjeli prilike u zemlji te kako su „preslobodno“ cijeli razgovor interpretirali i kako samim time on ne snosi nikakvu odgovornost za njihov tekst.⁶⁷¹ Naravno da su sve riječi njegove obrane bile uzaludne. Dana 5. lipnja 1981. točno u 12:00 sati donesena je presuda u ime naroda u kojoj se utvrđuje kazna zatvora u trajanju od dvije godine.⁶⁷² Čak je u samom procesu i javni tužilac tražio strožu kaznu jer da je Gotovac pokazao društvenu opasnost i aktivnost nedugo nakon izdržane kazne.

Žalba Vlade Gotovca djelomično je uvažena⁶⁷³, ali sama kazna nije umanjena. Gotovac se u postupku i dalje žalio, a žalbe su odbijane. Naposljetku, izdržao je kaznu do kraja, otpušten je iz Lepoglave dana 19. siječnja 1984. godine.⁶⁷⁴

Drugi proces Vlade Gotovca zaključak je cjelokupnog pogleda na to vrijeme, od 1967. godine do izlaska iz Lepoglave, 1984. godine, ali i na njegov rad, stvaranje misli i ideja. Pismo poniženja u prvom procesu i tri teme u njegovoj obrani u drugom procesu oblikuju i zaokružuju taj dio života Vlade Gotovca. Taj drugi proces uvod je u stvaranje političkog i pluralističkog života osamdesetih godina, jer, iako je kažnjen Lepoglavom i zabranom javnog nastupa, Gotovac je tim zabranjenim intervjuima, a poslije i svojim tekstovima u *Erasmusu* i svojim novim knjigama, finalizirao i dosanjao težnje o kojima je pisao gotovo četrdeset godina.

S druge strane, drugi proces po formi i sadržaju nije bio ništa drugačiji od prvoga. Prvi doduše još „vruć“ od posljedica maspoka, a drugi taman toliko „topao“ da bi se moglo suditi Vladi Gotovcu jer je od početka pedesetih godina pa sve do ovog procesa on i nadalje državni neprijatelj koji sustavu jednostavno nije smio izmaknuti.

Da se zaključiti kako su oba procesa očita politička samovolja u kojoj on vidi malu razliku između titoizma i staljinizma i njihovih represivnih metoda. Razlika je samo u tome što je u Jugoslaviji optuženik imao mogućnost obrane, ali samo kao privid legaliteta procesa,

⁶⁷⁰ Isto, 499.

⁶⁷¹ Isto, 507.

⁶⁷² Isto, 509.

⁶⁷³ Isto, 544.

⁶⁷⁴ Gotovac je u Lepoglavi pisao zatvorski dnevnik koji je objavljen 1995. godine pod naslovom *Zvezdana kuga*.

a obrana okrivljenika nema nikakav utjecaj. Samo priznavanje čitanja zabranjenog lista značilo je za sud da podržava stavove koje čita i da je kriv.⁶⁷⁵

Gotovac također zaključuje kako se ne sudi njemu niti njegovu djelu već o izmišljenom i posebno oblikovanom slučaju, prema formatu tadašnjeg pravosuđa.⁶⁷⁶ U taj koloplet optužbi na račun pojedinca, koji je kriv gotovo za sve, uključeni su Služba državne sigurnosti, policija, novinari i rukovodioci iz Centralnog komiteta SKH⁶⁷⁷. Time optuženik postaje materija zastrašivanja drugih koji bi se odvažili reagirati protiv partije i države.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ Katunarić, Dražen, „Vlado Gotovac i nepotrebnost slobode“, *Europski glasnik*, Godište XVI., br. 16, Zagreb 2011., 369.

⁶⁷⁶ Gotovac, Vlado, *Zvezdana kuga*, 237.

⁶⁷⁷ Dijelovi govora Milke Planinc ili Jure Bilića gotovo su identični s dijelovima Optužnice.

⁶⁷⁸ Katunarić, „Vlado Gotovac i nepotrebnost slobode“, 370.

7. Epilog

Nakon tih posljednjih zatvorskih dana Gotovac je ostao sam, uz, naravno podršku obitelji.⁶⁷⁹ Kao osoba bio je apsolutno degradiran i izopćen, šesnaest godina bez posla i putovnice, još pri prvom uhićenju izbačen iz Društva književnika Hrvatske, a ostavljen i od mnogih „prijatelja“. Ostao je bez članstva i u strukovnim udruženjima filozofa, novinara, ali pomalo se involvirao i vraćao u rutinu.⁶⁸⁰

U Sloveniji je u ljeto 1988. godine počelo višestranačje, formirala se grupa oko Spomenke Hribar i Dimitrija Rupela i angažirali su Vladu Gotovca kao urednika u *Novoj reviji* i obavili s njim intervju.⁶⁸¹ Goldstein i Gotovac odlučili su im se pridružiti s idejom da osnuju list, a da Slovenci budu izdavači. U hotelu *Slon* imali su sastanak 16. siječnja 1989. godine sa Spomenkom Hribar, Janezom Janšom i Dimitrijem Rupelom oko osnivanja političke inicijative ili makar lista/glasila za početak jer za takvo nešto u Hrvatskoj nije bilo mogućnosti. Slovenci su zaključili kako moraju nastupiti sami. Rupel poziva Vladu Gotovca u Klub poslanika kako bi upoznao pravilnike i zakone te njihov nastanak, ali i kako bi u njima pronašao rupe, kako bi mogao napraviti potom nešto slično i u Hrvatskoj. Odlučili su kako neće pokrenuti list, već inicijativu. Statut Socijalističkog saveza kaže da deset ljudi može pokrenuti političku inicijativu, a tako su Slovenci i napravili. Goldstein i Gotovac odlučili su pokrenuti inicijativu za hrvatski socijalno-liberalni savez. Božo Kovačević angažiran je naći ljude: tu su se našli još Ante Babaja, Zvonimir Berković, Ivo Škrabalo, Davor Butković, Zoran Lerotić, a Gotovac je angažirao Franju Zenka.⁶⁸²

Dana 21. veljače 1989. godine u Klubu sveučilišnih nastavnika okupio se krug utemeljitelja i inicijativa za osnivanje stranke: Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Božo Kovačević, Neven Sesardić, Daniel Ivin, Franjo Zenko, Zvonko Lerotić, Dafinka Večerina i Grgo Gamulin. Dana 2. ožujka 1989. godine imali su drugi inicijativni sastanak i potpisali inicijativu. Božo Kovačević je, kao sveučilišni nastavnik, imao pravo organizirati sastanke u Klubu sveučilišnih nastavnika. Ukupno je 27 ljudi potpisalo tu inicijativu, a najmanje je

⁶⁷⁹ „Izdržao sam dugogodišnju posvemašnu isključenost iz javnosti, iz radnog života zahvaljujući svojoj supruzi i svojim prijateljima“. Gotovac, *Moj slučaj*, 174.

⁶⁸⁰ Svjedočanstvo Ane Gotovac: „Nezaobilazni dnevni ritual bio je odlazak u kavanu Mocca, koji put i u kavanu Dubrovnik, gdje se sastajao s Antom Babajom, Zvonimirom Berkovićem i Đurom Dobrovičem“, *Forum*, br. 4-6, Zagreb 2012., 371.

⁶⁸¹ Gotovac, *Moj slučaj*, 178., intervju od 13.1.1987.

⁶⁸² Svi oni su devedesetih bili važne političke ličnosti.

trideset ljudi nazočilo sastanku, a još šezdesetak su redovito ili neredovito dolazili na rasprave.

Pritisaka nije bilo jer je država u to vrijeme bila slaba i osjećao se krah Jugoslavije, što je očito iz izjava partijskih čelnika koji su dopustili da takva inicijativa uopće nastane. Tako je npr. Goldstein privatno razgovarao s predsjednikom Sabora SRH Anđelkom Runjićem i pripremao situaciju.

Nisu imali osjećaj pritiska, ali su imali bojazni da će biti zaustavljeni odu li predaleko. Dolazili su ljudi koji su ih prisluškivali. Goldstein se nije bojao sve dok nisu izašli s time u javnost. On je napisao program, prvu verziju, a Lerotić i Gotovac su ga redigirali. Nisu se smjeli zvati stranka, već Inicijativa za Savez. Po tadašnjim propisima, da bi takva grupa dobila legalizaciju i suglasnost za osnivačku skupštinu, morala se javiti Socijalističkom savezu, jer, iako je osnivačka skupština samostalna, ona se po zakonu udružuje u Socijalistički savez. Savez je pregledao programsku Deklaraciju. Goldstein i Lerotić, blizak Savezu, sastali su se s Marinkom Panićem iz predsjedništva Saveza i Celestinom Sardelićem iz Centralnog komiteta zaduženima za ideologiju i oni su to s bojazni ipak prihvatili.⁶⁸³

Na osnivačkoj Skupštini, Goldstein opisuje, u zgradi Radničkog sveučilišta Moša Pijade, danas Otvorenog učilišta za naobrazbu starijih, 20. svibnja 1989. godine bilo je najmanje 1500 ljudi, a u dvorani 600 mjesta. Od 300 članova u tom je danu broj članova narastao na 600. Govorili su Goldstein, Gotovac, Lerotić i Kovačević. Glavna Goldsteinova riječ bila je zabrinutost stanjem u zemlji dok je Gotovac svojim govorom izazvao najveći pljesak. Tom Skupštinom, nedugo zatim, 24. ožujka 1990. godine, savez postaje stranka i rađa se početak političkog pluralističkog i demokratskog života u Hrvatskoj.⁶⁸⁴

O danima osnivanja stranke i problemima oko osnivanja razgovarao sam s Božom Kovačevićem: „Naravno da smo imali problema, nismo mogli dobiti niti iznajmiti prostoriju za održavanje sastanaka u vrijeme kad smo bili inicijativni odbor, pa smo se sastajali najčešće kod Goldsteina, u njegovim redakcijskim prostorijama, u Ilici, ali za sam prvi službeni sastanak inicijativnog odbora, na kojem je usvojena programska deklaracija, za taj sastanak sam ja kao tadašnji nastavnik na Zagrebačkom sveučilištu iskoristio prostore Kluba sveučilišnih nastavnika. Naime, svaki nastavnik je imao pravo koristiti se s tim prostorijama i eto, dakle, osnivački sastanak inicijativnog odbora, ali i niz drugih sastanaka održani su u

⁶⁸³ Goldstein kaže kako se Panić bojao, ali mu je bilo drago: „Pa jesu oni ljudi da bi to zabranili. Pa oni valjda osjećaju da se ovdje trese parket, u ovoj zemlji!“, figurativno misleći na Jugoslaviju.

⁶⁸⁴ Obzor HSL-a, glasilo Hrvatske socijalno-liberalne stranke, god.2, br. 13, Zagreb 12. svibnja 1990.

*Klubu sveučilišnih nastavnika. Nakon što je stranka osnovana imali smo problema sa prostorijama, nijedna mjesna zajednica nije nam htjela ustupiti ili iznajmiti prostorije, tek puno kasnije je taj problem riješen. A što se tiče Gotovca, bilo je problema unutar, ajde recimo to tako – stranke. Prije, dan prije održavanja osnivačke skupštine HSLS-a, skupština je održana 20. svibnja '89., dakle 19. svibnja navečer u prostorijama Cankareve založbe imali smo sastanak šireg krug inicijatora gdje smo dogovarali dnevni red, radno predsjedništvo i dogovarali kandidature za pojedine dužnosti. Tu je došlo do stanovitih problema. Zvonko Lerotić, koji je bio pod utjecajem nekih ljudi iz tadašnjeg Socijalističkog saveza, je predložio da Vlado Gotovac ne bude kandidat za istaknute dužnosti zbog mogućih političkih posljedica i problema koji bi mogli nastati. Tome se naravno suprotstavio i sam Gotovac, a koliko znam vrlo žestoko je Lerotića napao i Ivan Zvonimir Čičak, koji je također bio na tom sastanku, a on je bio blizak s Danielom Ivinom, bratom Slavka Goldsteina. Na koncu, Lerotićevi prijedlozi ili upozorenja nisu prihvaćeni. Gotovac se kandidirao za dužnost Savjet HSLS-a. Slavko Goldstein je postao predsjednik Savjeta, mislim da je Gotovac bio potpredsjednik, Lerotić je bio predsjednik Izvršnog odbora. Oni su bili kandidati za te dužnosti i na to su izabrani.*⁶⁸⁵

Gotovac je na osnivačkoj skupštini Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza u Zagrebu, 20. svibnja 1989. godine, održao govor u kojem je vidljivo njegovo političko promišljanje i programske odrednice HSLS-a. Program HSLS-a je nastojanje da moderna hrvatska povijest u svim svojim bitnim odrednicama bude povezana s osnovnim načelima Saveza, da krene uspostavljanje i opstanak nove, moderne Hrvatske. Gotovac smatra kako je vrijeme da Hrvatska bude moderna država i moderna nacija. Po njemu stvaraju se tri velike teme ovog povijesnog trenutka – tema Europe, Hrvatske i tema pojedinca poslije totalitarizma – Hrvatski socijalno-liberalni savez želi domovinu u kojoj će uspostaviti modernu civilizaciju u svim njezinim elementima. U ovom vremenu za Gotovca završava utopijska era i antropocentrički zanos koji je bio izražen u marksističkoj filozofiji, s pretenzijom da bude ujedno i znanost budućeg svijeta i ta ista doživjela slom kao praksa totalitarizma. Za Gotovca je Europa duhovna i tehnološka domovina „u kojoj smo mi dio i cjelina istodobno“ i koju obogaćujemo, kao što i Europa nas, kao zajednica nacija, svojom raznolikošću i osobitošću. Zato je zadaća Hrvatske da Europi vrati Hrvatsku „s jednom posve određenom fizionomijom, fizionomijom koja svojom autentičnošću – konkretnom, živom, aktivnom sudjeluje u raznolikosti europske kulture.“ On otvara ponovno temu čovjeka nasuprot režimu koga definira kao „kolektivistički

⁶⁸⁵ Intervju, 16.7.2013.

koncept totalne anonimnosti svih izvora duhovnih i materijalnih dobara“. To je za njega zadaća moderne politike.⁶⁸⁶

Glavna programska pitanja koja otvara Hrvatski socijalno-liberalni savez su: „*pitanja Jugoslavije kao države, jugoslavenskih naroda kao naroda koji u uzajamnim odnosima pokušavaju razriješiti neposredne zadaće planetarnog i regionalnog preokreta u kojem sudjeluju*“. Dok su zadaće koje predstoje Hrvatskoj: „*da se u državnom i političkom životu svakog naroda slobodno izrazi njegova volja, preko izabranih narodnih zastupnika, volja koja će pokazati što, zapravo, svaki od tih naroda želi sa sobom učiniti. Hrvatski socijalno-liberalni savez stoji na stajalištu da je potrebno osigurati uvjete da se u punoj slobodi izabere zastupništvo našeg naroda – Sabor – koje će, po svom sastavu i po svojim idejama, predstavljati ono najživlje i najsposobnije za rad u ovom trenutku u Hrvatskoj.*“⁶⁸⁷

Kada je riječ o važnosti i svrsi djelovanja Sabora Gotovac kaže kako je njegova uloga u oblikovanju Hrvatske kao države i u kakvim će odnosima biti s drugim državama. Najprije mora stvoriti Ustav koji će projicirati „*sve ostale mogućnosti državnog i političkog života u zemlji*“. Nadalje zaključuje: „*To istodobno pretpostavlja da se i svi ostali subjekti državne zajednice, tj. zastupnici svih narodnosti, na isti način izaberu, dobiju isti legitimitet i tek tada zajedno s nama odluče o tome u kakvim ćemo odnosima međusobno biti – o razmjerima i sadržajima autonomija. Sabor treba prvi put posve slobodno odlučiti o tome kakva će biti Hrvatska i njezin položaj među europskim zemljama: što treba imati, kakvo će biti njezino lice, na čemu će se oblikovati, koji su to putovi, materijalni i duhovni, koji će Hrvatsku doista očuvati kao jedinstvenu i neponovljivu jedinicu europskog zajedništva raznolikosti, na koji način i kojim snagama ćemo to učiniti, tko će obaviti izbor, koje će biti njegove središnje točke na koje ćemo se oslanjati u svemu tome.*“ Dakle jasna je Gotovčeva europska opredijeljenost, ali vizija građanske i moderne Hrvatske.⁶⁸⁸

Hrvatska je u ovom vremenu bila na velikoj prekretnici pa Gotovac strahuje da Hrvatska postane „*obična europska provincija, potpuno devastirana, europsko smetlište, prostor tehnološki zastarjelih programa, europska spavaonica, prostor jeftinog i nezaštićenog turizma...*“ i tu vidi ključnu ulogu Sabora. Iz govora je vidljivo da je jasna želja osamostaljenje Hrvatske, ali Gotovac je oprezan: „*Hrvatski Sabor treba, ostajemo li još unutar Jugoslavije, od prvog trenutka jasno i razgovijetno postaviti uvjete pod kojima ćemo*

⁶⁸⁶ <https://vladogotovac.org/govori/govor-prvi-korak-na-dugom-putu-osnivacka-skupstina-hsls-a-20-5-1989/>

⁶⁸⁷ Isto.

⁶⁸⁸ <https://vladogotovac.org/govori/govor-prvi-korak-na-dugom-putu-osnivacka-skupstina-hsls-a-20-5-1989/>

uopće nastaviti to sudjelovanje u jugoslavenskoj zajednici, s obzirom na činjenicu da je ona u ovom trenutku, prvo, podijeljena u dva velika prostora koji su prihvatili dva različita programa, dvije različite koncepcije. To je zapadna sfera u kojoj vlada povjerenje u parlamentarni sustav, osobne slobode, pravnu državu, civilno društvo, i istočni dio koji u ovom trenutku, u jednom neboljševičkom konceptu, povezanom s ekstremnim nacionalizmom, vidi mogućnost za provođenje još jedne socijalističke reforme, koja bi ostala u dosadašnjim povijesnim okvirima.“⁶⁸⁹

Kako istovremeno raste napetost na Kosovu u odnosu Srba i Albanaca, prema Gotovčevim riječima, kroz sistem represije, Jugoslavija dolazi do ruba dviju katastrofa: *„katastrofe materijalne i katastrofe regionalnih, međunacionalnih ili nekih drugih sukoba – politički, ideološki, državno i nacionalno motiviranih...“*. On ne želi da to bude perspektiva Hrvatske, već da se mentalno odvojimo od Balkana i približimo građanskoj Europi pa zaključuje: *“To je već sada izraz volje hrvatskog naroda i ta se volja mora poštivati!“*, čime jasno daje do znanja da je ipak vrijeme da Hrvatska izađe iz okvira SFRJ.⁶⁹⁰

Za Gotovca Sabor ima ključnu ulogu u gotovo svim procesima koji slijede. I u situaciji na Kosovu, da makar ublaži represiju, ali u državnim procesima, kako kaže, *„zadržavanja boljševičkog poretka u Jugoslaviji“*. Borba protiv centralizma i unitarizma u Jugoslaviji jedan je od ključnih poruka njegova govora i tu izričito traži prekidanje odnosa i napokon traži jedan oblik samostalnosti, makar u odlučivanje o svom unutrašnjem poretku. Ali otvara i važna pitanja: *„...hrvatski Sabor mora postaviti pitanje funkcioniranja saveznih institucija, napose policije koja nadzire cijeli javni i privatni život zemlje, zatim ONO-a, DSZ-a i Jugoslavenske narodne armije kao istodobno vojnih i političkih institucija.“⁶⁹¹*

Iz Gotovčevih riječi vidljivo je sve ono što je on proživljavao gotovo, do tada, punih 40 godina: *„Mi više nećemo podnositi trikove po kojima više nema jednopartijskog sistema, ali istodobno funkcioniraju sve organizacije za represiju koje je taj sistem uspostavio. To je bjelodana i drska prevara! Nećemo pristati na to da istodobno budemo formalno slobodni a faktički nadzirani od raznih tajnih i javnih organizacija, koje su komunisti osnovali i upravo s njima punih 45 godina, ne samo čuvali svoju vlast, nego i progonili sve one koji tu vlast nisu smatrali radosnom činjenicom za svoj život.“⁶⁹²*

⁶⁸⁹ Isto.

⁶⁹⁰ Isto.

⁶⁹¹ <https://vladogotovac.org/govori/govor-prvi-korak-na-dugom-putu-osnivacka-skupstina-hsls-a-20-5-1989/>

⁶⁹² Isto

Obratio se i komunistima, koji su se već pomalo spremali za moguće političke i ideološke transformacije. Očekuje od njih ispriku, ali se ne osjeća Gotovčeva osvetoljubljivost zbog svojih progona. Čime on zapravo potvrđuje svoju ideju o pravima i slobodi pojedinca: „Jer, mi nismo prošli ovaj put slobode da se osvećujemo, izvodimo pred sudove, mi smo sve učinili samo zato da doista promijenimo našu zajedničku sudbinu, sudbinu svih koji pristaju na slobodu svakoga od nas, pojedinačno i zajedno!“ Očekuje od njih da kažu: „Oprostite za sve što smo nepravedno, nečasno i surovo učinili! Ispričavajući vam se, istodobno obećavamo da ćemo u uvjetima pune slobode za svakoga od nas nastaviti raditi za tu slobodu, za dobro naroda kojem pripadamo – za Hrvatsku!“

Gotovac zaključuje u svom govoru kako program ovog Saveza „podrazumijeva sveobuhvatno nacionalno prosvjećivanje u politici, opću pedagogiju prakticiranja slobode, poučavanje poduzetnih ljudi što je zapravo poduzetništvo, što je njegova odgovornost i na koji način ono služi svima. Jer, pojedinac samo kada potpuno ispunjava svoju sudbinu, uistinu služi svima! U tome je paradoks koji su zaboravili svi kolektivističari: da samo uistinu slobodan i posve i do kraja ostvaren subjekt, da upravo i jedino on, radeći za sebe, uvijek radi i za druge. Oni koji tvrde da bilo kakav pojedinac može biti silno koristan narodu ili ga čak voditi samo ako se zatekne u njemu, opasno obmanjuje narod. Njihovi pothvati se u povijesti redovito svode na pothvate terora, na pothvate totalitarizma – jer moguće je, nažalost, što je povijest pokazala, da posve običnom provincijskom šarlatanu u trenutku velike društvene krize – a u trenucima krize svi su lakovjermi! kao što su lakovjermi i u trenucima patnje – svi povjeruju.“⁶⁹³

U svom zaključku sažeo je program Saveza na sljedeće: „Jednostavno rečeno, ono što on donosi, to je buduća moderna Hrvatska!“ Bio je to govor koji je oduševio sve prisutne, ali je i označavao početak javnih govora o potrebi osamostaljenja Hrvatske. Javna okupljanja postaju sve češća i Gotovac ponovno ulazi u javni i politički život Hrvatske. Ono što će ga čekati u devedesetima, jako će ga razočarati. Primjetno je kako Gotovac nije postao prvi predsjednik HSLS-a već Dražen Budiša, poslije njegov oponent.⁶⁹⁴ U jednom od svojih intervjua Gotovac je izjavio da se nikada nije imao namjeru baviti politikom profesionalno.

⁶⁹³ <https://vladogotovac.org/govori/govor-prvi-korak-na-dugom-putu-osnivačka-skupština-hsln-a-20-5-1989/>

⁶⁹⁴ Budiša gotovo nikada u javnosti nije govorio o svojim sukobima s Gotovcem (Budiša, Dražen, *Razgovori o hrvatskoj državi*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2001., 410.)

Ušao je u politiku kao intelektualac „*koji politici pomaže onoliko koliko ga obvezuje njegova odgovornost prema stanju njegove nacije*“.⁶⁹⁵

Na prve višestranačke izbore u svibnju 1990. godine, pod vodstvom Dražena Budiše, HSLS izlazi na izbore u koaliciji s drugim strankama: Koalicija narodnog sporazuma. Dakle, uz HSLS, u Koaliciji su sudjelovali: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatska seljačka stranka i Socijaldemokratska stranka, dok su istaknuti pojedinci kao Savka Dabčević-Kučar, Ivan Supek, Miko Tripalo, Dragutin Haramija i Srećko Bijelić, podržavali ovu Koaliciju.⁶⁹⁶

Valja prije napomenuti, kako dana 5. veljače 1990. godine Republički sekretarijat za upravu i pravosuđe izdaje prve stranačke registracije⁶⁹⁷, čime se i formalno uvodi politički pluralizam u Hrvatskoj, a da su dokumenti kojima se legaliziraju višestranački izbori u Hrvatskoj doneseni 15. veljače 1990. godine. Tada, naime, Sabor SR Hrvatske usvaja ustavne amandmane i Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika, čime su ispunjeni svi uvjeti za održavanje prvih višestranačkih izbora u Republici Hrvatskoj. Izbori se održavaju po takozvanom većinskom sustavu u dva kruga glasanja. Prvi krug glasanja je 22. i 23. travnja 1990. godine, a drugi 6. i 7. svibnja 1990. godine. Do prvog kruga registrirane su 33 političke stranke. Treba pri tome istaknuti, kako se nijedna stranka ne izjašnjava za Centralističku Jugoslaviju, čak ni Stranka Jugoslavena.⁶⁹⁸

Uz Koaliciju narodnog sporazuma, najveći favoriti izbora su Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na čelu s Franjom Tuđmanom i reformirani Savez komunista Hrvatske - Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP) na čelu s Ivicom Račanom. Generalno gledajući HSLS je tražio da se nakon izbora odlučuje o budućnosti Jugoslavije i njezinu ustrojstvu, HDZ je težio međunarodnom priznanju Hrvatske u njezinim povijesnim i prirodnim granicama dok je SKH-SDP zamišljao konfederalnu Jugoslaviju.⁶⁹⁹ Na temelju izbornih rezultata 30. svibnja iste godine konstituiran je prvi višestranački Sabor. S 42 posto dobivenih glasova HDZ je osvojio 205 (58 %) zastupničkih mjesta. Drugi najbolji rezultat polučio je

⁶⁹⁵ *Slobodna Dalmacija*, 12. kolovoza 1996.

⁶⁹⁶ Dunatov, Šime, „Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 52/2010., 386.

⁶⁹⁷ Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Radikalno udruženje za sjedinjene europske države, Socijaldemokratska stranka Hrvatske te dvije političke organizacije koje su bile na vlasti – Savez Komunista Hrvatske i Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske.

⁶⁹⁸ Afrić, Ujević, „*Analiza sadržaja političkih programa*“, *Revija za sociologiju*, Zagreb., Vol XXI (1990), No 1: 11-34, 12.

⁶⁹⁹ Dunatov, „Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine“, 393.

SKH-SDP s 26 % osvojenih glasova i 107 mandata (30 posto). Slijedila je Koalicija narodnog sporazuma (KNS) s 15 posto glasova i 21 mandatom (5.9 posto). Posljednja stranka koja je prošla izborni prag bila je Srpska demokratska stranka (SDS) koja s 1,6 posto glasova osvaja 5 (1.4 posto mandata). Ostatak mandata je išao nezavisnim kandidatima i nacionalnim manjinama. HSLS je, ukupno gledajući, kao građanski centar, dobio tri zastupnika u višestranačkom hrvatskom parlamentu i nije polučio značajniji izborni rezultat.

HSLS je još kao savez pokrenuo inicijativu 8. listopada 1989. godine za povratak spomenika banu Jelačiću na središnji zagrebački trg i prikupio 70,000 potpisa. Godinu dana kasnije spomenik banu Jelačiću vraćen je gdje mu je mjesto te je time inicijativa HSLS-a bila ostvarena. To valja spomenuti, jer će HSLS biti pokretač mnogih inicijativa i nakon demokratskih promjena. Tako će po početku Domovinskog rata pozivati svoje članstvo da se odazove u obranu domovine, ali će se i založiti za konstituiranje tzv. „ratne“ Vlade demokratskog jedinstva u ljeto 1991. godine. Tako je predsjednik HSLS-a Dražen Budiša bio ministar „bez lisnice“, kako se znalo reći, ali sa važnim misijama tijekom rata. Ipak, u veljači 1992. godine izlazi iz Vlade, ne slažući s Tuđmanovom politikom kako bi na okupiranom, od Srba, hrvatskom teritoriju, gdje vojno upravljaju vojne snage UNPROFOR-a, bili suspendirani hrvatski zakoni.

Nakon što mu je supruga umrla, godine 1991. oženio se s rimskom liječnicom i profesoricom Simonom Šandrić.

Dana 30. kolovoza 1991. godine održat će povijesni govor ispred komande 5. vojne oblasti u Zagrebu, na skupu koji su organizirale majke čiji su sinovi u tom trenutku služili JNA i nije im bilo dopušteno vratiti se kući. Gotovac je ovim govorom potvrdio svoje iznimne govorničke vještine po kojima će u povijesti ostati, pogotovo u narodu, najviše upamćen. Jedan dio govora kaže: *“Kada bi generali imali obitelj, kada bi generali imali djecu, kada bi generali imali bližnje, onda nikada ne bi zasjeli u ovoj zgradi. Ali generali nemaju djecu ja vas uvjeravam, jer onaj koji tuđu djecu ubija nema djece. Jer onaj tko tuđe majke uciviljuje nema majke. Jer onaj tko ruši tuđe domove nema doma. I oni moraju znati da na ovoj zemlji za njih nema ni majka ni djece ni doma. Umrijet će u pustoši svog mrtvog srca.”*⁷⁰⁰ Htio je

⁷⁰⁰ <https://vladogotovac.org/govori/govor-ispred-komande-5-vojne-oblasti/>

Gotovac tim govorom vratiti Hrvatima svijest o tome da je njihova domovina neko stvarno mjerilo vrijednosti i da bez tih vrijednosti neće uspjeti u nijednom od svojih ciljeva.⁷⁰¹

Na trećoj izornoj skupštini HSLS-a 2. svibnja 1992. godine ponovno je izabran Budiša za predsjednika, a na prijevremene parlamentarne i predsjedničke izbore u kolovozu 1992. godine izlaze kao stranka samostalno. Nakon tih izbora HSLS je postao najjača oporbena stranka s petnaest zastupnika.

Gotovčevo djelovanje i vezanost za Maticu hrvatsku reaktivirano je početkom devedesetih godina. Gotovac je dakle postao saborski zastupnik, a 1990. godine postati će i predsjednik Matice hrvatske i time aktivan akter političke i društvene scene devedesetih godina.

Na prvoj skupštini obnovljene Matice hrvatske izabran je za predsjednika, što je ostao kroz tri mandata, do 1996. godine, kada se povlači zbog preuzimanja vodećih dužnosti u stranačkoj politici.

Na početku svoga mandata na čelu Matice Gotovac je istaknuo važnost izdavačke djelatnosti koja će omogućiti Matici da tako komunicira s javnošću. Ponovno pokretanje časopisa „Kolo“ i „Hrvatska revija“ s tim da jedan od njih više neće biti čisto književni, već će ga popunjavati i drugim temama s područja društvenih znanosti. Za ponovno pokretanje „Hrvatskog tjednika“ bilo je puno pitanja, ali za to je bio potreban veći angažman i broj novinara, što mali proračun u tim vremenima nije mogao omogućiti. Te 1990. godine Matica je imala šezdeset aktivnih ogranaka, a novelirala je i Pravila od 1970. godine pa Matica dobiva usklađenost s demokratskom državom, postaje neovisna kulturna institucija „*koja predstavlja temeljnu nacionalnu vrijednost u smislu tradicije, istodobno želeći biti vrlo živi nosilac sadašnjeg i budućeg nacionalnog kulturnog života*“.⁷⁰²

Uz obnovu Pravilnika te dvaju navedenih časopisa jedan od njegovih poteza u Matici bilo je ponovno pokretanje časopisa *Vijenac*. Završetak Drugog svjetskog rata ugasio je posljednji broj tog časopisa pa je Gotovac kao predsjednik Matice nanovo pokrenuo izdavanje časopisa važnog za promociju i očuvanje hrvatske kulture. Od početka izlazi dvotjednik s

⁷⁰¹ *Globus*, 24. studenoga 2000.

⁷⁰² *Vjesnik*, 12. prosinca 1990., „Matica hrvatska ima svoj put“

velikim brojem suradnika i prati sva aktualna zbivanja na književno-izdavačkoj, likovnoj i domaćoj kazališnoj sceni.⁷⁰³

Gotovčeve prve riječi redakciji časopisa *Vijenac* bile su: „*Ne bojte se, učinite ono što smatrate da je potrebno da bi sloboda u Hrvatskoj bila takva da nitko tko cijeni tu slobodu, kao i vrijednosti koje iz nje nastaju, u tom ne bude ometan.*“ Htio je da Matica hrvatska ima novine koje bi pomagale razvijanje civilnoga društva u okvirima u kojima civilno društvo ovisi o duhovnim vrijednostima i njihovu ostvarivanju. Po njemu, s druge strane, Matica je morala biti kritična prema tadašnjoj politici u Hrvatskoj promatrajući je kao politiku koja je ometajući faktor u stvaranju vrijednosti pa je cilj obnove „*Vijenca*“ bio stvoriti kritičke novine koje bi usmjeravale i kritizirale vlast. Uza sve to želja mu je bila da Matica s takvim časopisom postane „*institucija koja će uza sve navedeno osigurati i trajan odnos sa srodnim institucijama u svijetu*“. Želio je da Matica dođe na razinu poput *Goetheova Instituta*, *British Councila* ili neke druge ustanove i da ne bude usmjerena samo prema prosvjetiteljskom radu, ali politika devedesetih „*Vijencu*“ je pridodavala epitete *nedržavotvornog*, *neprijateljskog*, *kozmpolitskog* i *liberalno-dekadentnog* lista što nikako nije pomagalo niti radu Matice.⁷⁰⁴

Gotovac će vrlo aktivno djelovati u političkoj oporbi i neće se slagati s politikom predsjednika Franje Tuđmana. Dana 20. rujna 1993. godine u časopisu za kulturu demokracije Erasmus objavljeno je otvoreno pismo, poznato kao “pismo šestorice”, predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tuđmanu koje su potpisali: Ivo Banac, Krsto Cviić, Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Vesna Pusić i Ozren Žunec. Oni se izjašnjavaju u osam točaka zabrinuti zbog Tuđmanove politike u Bosni i Hercegovini i traže od njega da odstupi s vlasti i time omogući početak stvarnog procesa demokratizacije. Optužuju ga da probleme Bosne i Srba u Hrvatskoj rješava u pregovorima sa Slobodanom Miloševićem, što je po njima apsolutno neprihvatljivo. Posebno zvuči peta točka: “*Vašim autoritarnim stilom upravljanja i netrpeljivošću prema drukčijem mišljenju unazađena je hrvatska demokracija u njenim začecima, osakaćene su kompetencije Sabora i vlade, ograničena sloboda medija, degradirana institucija opozicije i višestranačkog sistema.*”⁷⁰⁵ Tuđman je stvorio “*jedn stranačku politizaciju vojske, policije i gospodarstva, uz toleranciju bezočnog bogaćenja privilegirane oligarhije*” i naposljetku traže da uloga predsjednika bude kao u

⁷⁰³ <http://www.matica.hr/vijenac/200/vijenac-za-hrvatsku-knjizevnost-15650/> (pristupljeno 25.3.2020.)

⁷⁰⁴ *Vijenac* (Matica Hrvatske), Broj 160, 20.4.2000.

⁷⁰⁵ Goldstein, *Proslovi za bolju zemlju*, Zagreb, 2019., 256.

*„Austriji, Italiji, Njemačkoj i u drugim zemljama razvijene parlamentarne demokracije”.*⁷⁰⁶ Ono što je ovdje znakovito treba promatrati i kroz odnose Tuđmana i Gotovca, gotovo od uzničkih dana, a posebno od demokratskih promjena do kraja devedesetih, kada obojica umiru. Njihovi su odnosi ponajprije uvjetovani osobnim odnosima iz razdoblja prije 1989. godine. To je imalo veze i sa Maticom hrvatskom krajem šezdesetih, početkom sedamdesetih, imalo je veze sa Hrvatskim tjednikom gdje je Tuđman bio jedan od suradnika, Gotovac je bio glavni urednik. Svakako ključna stvar koja se dogodila je objavljivanje popisa onih koji podržavaju osnivanje Hrvatskog demokratskog zbora, poslije Hrvatska demokratska zajednica. Objavljen je programski tekst i popis onih koji ga navodno podržavaju. Božo Kovačević tvrdi *„kako su na tom popisu su bili Franjo Zenko i Vlado Gotovac, a da ih Tuđman prethodno nije pitao slažu li se. Naime, on ih je stavio na popis pa ih je nakon toga pitao i tu je odmah bilo jedan od problema. Ja moram reći da je na osnivačkoj skupštini HSLS-a u radničkom sveučilištu Moša Pijade, u prvim redovima među gostima sjedio i Franjo Tuđman zajedno sa Daliborom Brozovićem, ali u ime inicijativne skupine za osnivanje HDZ-a skup je podržao Brozović, a ne Tuđman, ali i Tuđman je bio tamo.”*⁷⁰⁷

Kovačević dalje zaključuje: *„Među njima je nedvojbeno bilo i suparništvo, u smislu tko je važnija povijesna figura. Tuđman je imao, kako bih rekao, staž disidenta. Neke od njegovih knjiga su bile zabranjene, ali presudno je bilo to da je osamdesetih godina Tuđman dobio podršku Katoličke crkve, koja je u svijetu, poslala poruku u svijetu te hrvatske zajednice da treba podržati Tuđmana, a sa Gotovcem to se nije dogodilo. S druge strane, Gotovac je imao dugi zatvorski staž, stanovitu karizmu političkog mučenika i reputaciju čovjeka koji se nije predao. On je odbio potpisati molbu za pomilovanje i na drugom procesu je održao govor u svoju obranu koji je programski politički iskaz protiv totalitarizma. Tako da je i Gotovac imao stanovite argumente da se smatra nacionalnim liderom. Međutim, Tuđman je imao puno bolju infrastrukturu, s jedne strane to je bila Katolička crkva, a s druge strane ljudi iz bivšeg sustava koji su poslije 1971. godine bili odstranjeni iz politike. To se odnosi na Manolića, to se odnosi na Stjepana Mesića i ostale.”*⁷⁰⁸

Na izborima za Županijski dom Sabora i ujedno za lokalnu upravu i samoupravu u veljači 1993. godine HSLS se definitivno učvrstio kao najjača oporbena, odnosno druga

⁷⁰⁶ Isto, 257.

⁷⁰⁷ Božo Kovačević, 16. srpnja 2013.

⁷⁰⁸ Isto

politička stranka u Hrvatskoj. Za Županijski dom Sabora⁷⁰⁹ HSLS je naime osvojio 21,8 % (HDZ 45,5 %), za Županijske skupštine 22,31%, u tri grada apsolutnu većinu vijećnika (Crikvenica, Našice, Osijek), a u pet najviše vijećnika (Zabok, Ivanić Grad, Kutina, Koprivnica, Čakovec). Tako je HSLS u desetak, što velikih što srednjih gradova, na temelju osvojenih glasova došao na vlast bilo sam, bilo u koaliciji s nekom drugom strankom.

Na izbornoj skupštini 21. i 22. svibnja 1994. izabrano je vodstvo u sastavu: predsjednik Dražen Budiša, potpredsjednik Jozo Radoš, potpredsjednik dr. Zlatko Kramarić i potpredsjednik Mladen Vilfan

Slijedila je potom godina 1995. i „Zagrebačka kriza“. U listopadu 1995. godine, uz 3. prijevremene izbore za Zastupnički dom Sabora, održani su i prijevremeni izbori za Skupštinu Grada Zagreba i Skupštinu Zagrebačke županije, jer je Grad Zagreb prestao biti zasebna teritorijalna jedinica te je s gradovima i općinama u okruženju stopljen u Zagrebačku županiju pa je zbog teritorijalnih izmjena trebalo provesti izbore.

Oporba se 5. listopada 1995. godine udružila u koaliciju sedam stranaka (HKDU, HNS, HSS, HSLS, HSP1861, HND, SDPH) i sklapa „Dogovor o usklađenom zajedničkom nastupu u izbornim jedinicama na izborima za članove Gradske skupštine Grada Zagreba“. Jedini cilj bio je ukidanje političkog monopola HDZ-a, jer programski i ideološki stranke su bile apsolutno različite. Ovih sedam stranaka, na iznenađenje mnogih, odnosi izbornu pobjedu u većinskim izborima osvojivši 14 od 17 mandata (82,4%). Dogovorom je utvrđeno da će predsjednik Gradske skupštine biti Zdravko Tomac (SDP), a gradonačelnik Goran Granić (HSLS).

Prva konstituirajuća sjednica održana je 2. prosinca 1995. godine, ali propada zbog nedostatka kvoruma, zahvaljujući bojkotu HDZ-a i HSP-a te Vlada sve odluke s te sjednice proglašava nevažećima. Dana 2. siječnja 1996. godine održana je druga sjednica i na njoj su izabrani gradonačelnik i predsjednik Skupštine, ali Predsjednik Republike, Franjo Tuđman, koristi svoje pravo (ne)potvrđivanja župana, jer gradonačelnik Zagreba je istovremeno bio i župan, i prema Zakonu o lokalnoj samoupravi i upravi odbija potvrditi izbor Gorana Granića. Nakon Granića na isti način, 24. siječnja 1996. godine predložen je i Jozo Radoš (HSLS), ali

⁷⁰⁹ Prvi izbori za Županijski dom Sabora Republike Hrvatske održani su 7. veljače 1993 godine. Iako je Županijski dom bio predviđen Ustavom iz 1990. godine, tek je drugi saziv Sabora (izabran na izborima 1992. godine), donio zakon koji je utvrdio broj i granice županija koje je Županijski dom trebao predstavljati. Isti je saziv uveo novi sustav lokalne samouprave, odnosno gradove i općine, pa su se istovremeno s izborima za Županijski dom održavali lokalni izbori, na kojima su se birali predstavnici u županijske skupštine, odnosno gradska i općinska vijeća. Iako sam broj zastupnika nije to pokazivao, najveći postotak glasova iza HDZ dobila Hrvatska socijalno-liberalna stranka, a slijedila ju je Hrvatska seljačka stranka.

Tuđman odbija potvrditi i taj izbor i 2. ožujka 1996. godine imenuje na mjesto gradonačelnice Marinu Matulović-Dropulić (HDZ), ali joj Skupština izglasava nepovjerenje i izabire Ivu Škrabala (HSLs). Ali Tuđman, po treći put, odbija potvrditi izbor većine. Saga se nastavlja i oporba, tj. većina u Skupštini, izabire Dražena Budišu (HSLs), ali Tuđman odbija i njega. Vlada naposljetku 30. travnja 1996. godine raspušta Skupštinu Grada Zagreba i imenuje Stjepana Broliča (HDZ) povjerenikom za Zagreb. Poslije će ta odluka pasti na Ustavnom sudu, ali bit će uzalud.⁷¹⁰ Gotovac se na ovu temu izjasnio u nekoliko intervjua gdje jasno argumentira i objašnjava situaciju kroz djelovanje korupcije od strane HDZ-a. Tada nastaje mantra koja se koristi i do dan danas, a Gotovca ju posebno apostrofira: tko kritizira HDZ, taj je neprijatelj Hrvatske i nedostojan Hrvatske. Vidljiva je Gotovčeva ljutnja, razočaranost instrumentalizacijom Sabora u svrhu HDZ-a, ali i nevjerojatna upornost koja će se u njemu probuditi nakon ove krize.⁷¹¹

Na parlamentarnim izborima za zastupnički dom u jesen 1995. godine HSLs je, što zbog unutarstranačkih trzavica, što zbog jačanja nekih 'centrističkih' stranaka i njihova zajedničkog nastupa na izborima, osvojio manje glasova nego 1992. godine. Unatoč svemu HSLs je još uvijek prema broju zastupnika - 12 zastupnika u zastupničkom domu i 13 u Županijskom domu - najjača parlamentarna oporbena stranka.

Na 6. saboru HSLs održanom 17. i 18. veljače 1996. u Zagrebu izabrano je novo vodstvo stranke u sastavu: predsjednik Vlado Gotovac, potpredsjednik dr. Goran Granić, potpredsjednik Jozo Radoš, potpredsjednik mr. Ivo Škrabalo, potpredsjednik dr. Zlatko Kramarić, glavni tajnik Karl Gorinšek, predsjednika Velikog vijeća Dražen Budiša, potpredsjednik dr. Vilim Herman i potpredsjednik dr. Franjo Zenko.

Početkom lipnja 1996. vodstvo HSLs je, na inicijativu HDZ, započelo razgovore s vladajućom strankom o eventualnoj suradnji dviju stranaka na svim razinama državne vlasti. Pod pritiskom snažnog protesta javnosti i stranačke baze HSLs protiv bilo kakvih razgovora s HDZ-om, vodstvo HSLs je objavilo uvjete odnosno "*Polazišta za razgovore o demokratizaciji Hrvatske i demonopolizaciji upravljanja državom (HSLs-HDZ)*" u pedeset točaka. Veliko vijeće HSLs je međutim na svojoj zatvorenoj sjednici 12. lipnja 1996. godine većinom glasova izglasalo prekid daljnjih razgovora HSLs-a sa HDZ-om.⁷¹² Tadašnji

⁷¹⁰ <http://povijest.net/2018/?p=4029> (pristupljeno 20.4.2020.)

⁷¹¹ *Globus*, 25. listopada 1996.

⁷¹² *Nedjeljna Dalmacija* od 21. lipnja 1996. godine otkriva kako je u to vrijeme (17. lipnja) Gotovac bio u Bonnu odazvavši se pozivu njemačke liberalne stranke (FDP). Tada na vlasti u Njemačkoj vlada koalicija liberala i demokršćana na čelu s kancelarom Helmutom Kohlom. Stav njemačke politike je da bi HSLs bio idealan stranka

potpredsjednik stranke dr. Ivo Škrabalo, izjavio je da je Gotovac otišao na pregovore s Tuđmanom bez prethodnih konzultacija s vodstvom stranke i da je o tome, kao potpredsjednik stranke saznao tek navečer tog 4. lipnja.⁷¹³ Gotovac je to opovrgnuo argumentirajući da je Škrabalo „*naprosto zaboravio tijekom događaja*“⁷¹⁴, a i u intervjuu od 29. travnja 1997. godine izričito kaže: „*ni teoretski ne idemo u koaliciju s HDZ-om*“.⁷¹⁵ Budiša, kao najdugovječniji predsjednik HSLS-a, potvrđuje da je Gotovac bio nekoliko puta na razgovorima s Tuđmanom oko sklapanja koalicije.⁷¹⁶ Ovaj sukob zasigurno govori o stanju u HSLS-u tada, ali i mogu se izvući zaključci o Gotovčevim političkim snalaženjima, koji će krajem devedesetih dovesti u pitanje njegov politički talent ili pak nepripadanje tadašnjoj političkoj atmosferi.

O stanju u stranci 1996. svjedoči mi Božo Kovačević: „*Dakle, 1996. Gotovac i Budiša su konkurenti u nadmetanju za predsjednika HSLS-a i jasno je da, mislim, nije nužno bilo da njihovi odnosi budu loši, ali bilo je jasno nama koji smo bili svjedoci da ti odnosi nisu dobri. Na koncu je to rezultiralo Gotovčevim izborom na mjesto predsjednika HSLS-a, ali i godinu dana nakon toga i raspisivanjem izvanrednog sabora HSLS-a, što je inzistirao, inicirao Budiša i zapravo Gotovčevom smjenom. Može se reći da je Budiša organizirao udar protiv Gotovca na mjestu predsjednika HSLS-a., a Gotovac nakon toga osniva Liberalnu stranku (LS), iako su zapravo pripreme za osnivanje LS-a odrađene još prije tog sabora na kojem je Gotovac izgubio od Budiše, što zapravo govori da se tu radilo o nekoj paralelnoj političkoj akciji. Ja sam tada bio, dakle do 1996. godine, glavni tajnik HSLS-a, ali nakon 1996., nakon što je Budiša postao predsjednik stranke, ja više nisam bio na toj dužnosti, ali sam bio visoki dužnosnik stranke. Međutim, nisam bio obavješten o tim pripremama za osnivanje LS-a, a da sam bio obavješten ja bih bio protiv. U načelu sam bio protiv raskola u HSLS-u.*“⁷¹⁷

No, raskol se dogodio na izvanrednom 7. saboru HSLS-a 29. i 30. studenoga 1997. godine kada Budiša postaje predsjednik stranke i time se politički razilazi s Gotovcem. Da će doći do njihova raskola Gotovac najavljuje u intervjuu *Vjesniku* 28. studenoga 1997. godine gdje izričito kaže kako u HSLS-u nema mjesta za Budišu i njega zajedno, dok na pitanje je li sposoban političar odgovara da je griješio u koracima i da mu je najveća pogreška bilo uvjerenje da može vjerovati svima u svojoj stranci. Vidljiva je na Gotovcu velika opterećenost

koja bi s HDZ-om unaprijedila demokratizaciju Hrvatske i Gotovcu je u Bonnu prikazan model stvaranja aktualne njemačke koalicije. No, u *Vjesniku* od 21. lipnja 1996. Gotovac pobija temu da ga je vicensakelar Kinkel nagovarao na koaliciju s HDZ-om.

⁷¹³ *Novi list*, 30.8.1997.

⁷¹⁴ *Glas Slavonije*, 6. rujna 1997.

⁷¹⁵ *Slobodna Dalmacija*, 29. travnja 1997.

⁷¹⁶ Budiša, *Razgovori o hrvatskoj državi*, 35.

⁷¹⁷ Božo Kovačević, 16. srpnja 2013.

stanjem u stranci, ali i teza da bez liberalizma nema moderne Hrvatske, dok politički odnosi u Hrvatskoj ne dopuštaju liberalima koalirati s HDZ-om, što će pobiti mišljenje nekih koji su smatrali kako Gotovac želi koaliciju s HDZ-om.⁷¹⁸

Vlado Gotovac 24. siječnja 1998. godine osniva Liberalnu stranku i kao jedini kandidat postaje predsjednik. Na osnivačkom se saboru okupilo 1300 ljudi dok je pravo glasa imalo njih 804. U Predsjedništvo stranke, među ostalima, ulaze Ivo Banac, Zlatko Kramarić, Jasna Omejec i Mladen Vilfan. Na saboru stranke Gotovac je naglasio kako je „*moral način da se čovjek odupre pritiscima i temelj je slobode*“.⁷¹⁹

U vremenu prije raskola u HSLS-u jedan od događaja koji će obilježiti Gotovčev život su predsjednički izbori održani 15. lipnja 1997. godine. Bili su to drugi izbori za predsjednika Republike od neovisnosti Republike Hrvatske. Tri kandidata utrkičala su se za ovo mjesto: Franjo Tuđman (HDZ), Zdravko Tomac (SDP) i Vlado Gotovac kao kandidat dvanaest stranaka. Na izbore je izašlo 54,62% glasača s pravom glasa i svoj drugi mandat osvojio Franjo Tuđman, pobijedivši u prvom krugu Zdravka Tomca i Vladimira Gotovca s 61,41% glasova.

Dana 6. lipnja 1997. godine, tijekom govora na predizbornom skupu za predsjedničke izbore, u Puli ga je napadao satnik Hrvatske vojske, Tomislav Brzović⁷²⁰. Gotovac je u napadu ozlijeđen te je primljen u pulsku bolnicu u kojoj mu je pružena prva pomoć, a potom je MUP-ovim avionom prevezen na KBC Rebro u Zagrebu. MORH je trenutačno suspendirao, podigao stegovnu i krivičnu prijavu i pritvorio Brzovića, dok u službenom priopćenju kažu da je bio u alkoholiziranom stanju.⁷²¹ Brzović je bio pripadnik elitne jedinice koja osigurava predsjednika Republike i bio je već privođen zbog drugih incidenata. Sutkinja Nada Terlević-Sebastijan objavila je da je Vijeće Općinskog suda proglasilo krivim Brzovića zbog kažnjivog djela protiv javnog reda i nasilničkog ponašanja.⁷²²

U jednom svom intervjuu Gotovac je rekao da mu je privatno, kao čovjek, oprostio, ali svjestan da je napadač bio indoktriniran i da ga nitko ne osuđuje za napad čime je ta indoktrinacija beskrupulozna.⁷²³ Prije samog napada, dok je šetao Pulom i razgovarao s građanima znakovito je odgovorio na pitanje novinara zašto šeta gradom bez osiguranja: „Što

⁷¹⁸ Vjesnik, 28. studenoga 1997.

⁷¹⁹ Večernji list, 25. siječnja 1998.

⁷²⁰ Kao autor rada zanimao sam se za ovaj slučaj i pisao na kućnu adresu Tomislava Brzovića, ali odgovor nikada nisam dobio.

⁷²¹ Novi list, 7. lipnja 1997.

⁷²² Vjesnik, 25. lipnja 1997.

⁷²³ Vjesnik, 28. studenoga 1997.

će mi osiguranje, tko bi to mene u Hrvatskoj mogao napasti?“⁷²⁴ Nažalost, bila je „pulska provala mraka“ kako je rekao u jednom tekstu novinar Zdravko Zima. Koji zaključuje da „nije toliko problem u satniku, koliko u onima koji su ga doveli do toga da 25-godišnji mladac u Gotovcu nije razabrao ništa drugo nego sotonu dostojnu obojite karike i ustaškog pokliča.“⁷²⁵ Napade su osudili mnogi strani mediji kao i američka administracija. Valja naglasiti kako je hrvatska Vlada donijela odluku o zaštiti svih predsjedničkih kandidata upravo na dan incidenta u Puli.⁷²⁶

Smrću prvoga hrvatskog predsjednika, dr. Franje Tuđmana, u prosincu 1999. godine dolazi vrijeme za nove političke kombinacije i promjenu vlasti. Novu vladu sastavila je tzv. „šestorka“: Socijaldemokratska partija Hrvatske, Hrvatska socijalno-liberalna stranka, Hrvatska seljačka stranka, Hrvatska narodna stranka, Gotovčeva Liberalna stranka i Istarski demokratski sabor. Dana 28. listopada oprašta se od Liberalne stranke.

Devedesetih godina objavit će djela *Zvezdana kuga* (1995.) i *Znakovi za Hrvatsku* (1996.) te tri zbirke pjesama *Crna kazaljka* (1991.), *Čekati sjevernije* (1995.) i *Crna jedra* (1995.). *Znakovi za Hrvatsku* sažetak su njegovih političkih govora, novinskih i radio eseja od vremena prije samostalnosti pa do 1994. godine. Unutar tih šest naslova posebno je zanimljiva peta naslova *Zvezdana kuga* koja donosi svjedočanstvo dnevnčkih zapisa iz zatvora Okružnog suda u Zagrebu, nastalih od siječnja 1972. do travnja 1973. godine.

Svoj posljednji intervju Gotovac je imao za reviju Globus 24. studenog 2000. godine. U tom intervjuu daje zapravo sintezu svoga života, osvrćući se na mnoge teme. Kaže kako se trebao baviti više književnošću i pisanjem nego svakodnevnim životom u kojem politika igra „degradirajuću i degenerirajuću ulogu“. Upravo zbog navedenih pojmova o ulozi politike Gotovac se i započeo baviti politikom, s idejom da pokuša promijeniti način prakticiranja politike u Hrvatskoj, da joj vrati dostojanstvo. Govori o svojoj religioznosti, spajajući i liberalizam i katoličanstvo u njemu. Spominje se prvih zagrebačkih dana: „Došao sam na trg i tamo sam vidio svoj prvi Zagreb. Udaljeni svijet malog provincijskog dječaka i nasuprot njega zapušten i opustošen svijet velikoga grada“. Opisuje susrete s Krležom i naziva ga „najboljim poznavaoцем Hrvata“. Imotski je za njega „mjesto koje mu neprestano obnavlja

⁷²⁴ Nacional, 11. lipnja 1997.

⁷²⁵ Novi list, 16. lipnja 1997.

⁷²⁶ Slobodna Dalmacija, 7. lipnja 1997.

jezik i sili ga da govori“. Gotovo simbolično, na kraju intervjua, Gotovac govori o smrti koje se ne boji izjednačavajući sebe s ostalima.⁷²⁷

Gotovac umire u Rimu 7. prosinca 2000. godine.

⁷²⁷ Globus, 24. studenoga 2000.

8. Zaključak

8.1 „Hrvatska šutnja“ i razdoblje nakon „Hrvatskoga proljeća“

Definitivan slom „Hrvatskog proljeća“, dakle, uslijedio je na 21. sjednici predsjedništva SKJ u Karađorđevu, na kojoj je Josip Broz Tito osudio hrvatski nacionalno-demokratski pokret kao „kontrarevolucionarni“. Vodstvo SKH (Dabčević-Kučar, Tripalo i drugi) bilo je prisiljeno dati ostavke, dok je hrvatska nacional-liberalna integracija vokalna tijekom „proljeća“ mahom osuđena na višegodišnje zatvorske kazne. Prema Bilandžiću, *„slom nacionalnog pokreta otvorio je problem definiranja nove hrvatske politike“*, ali je i nakon tih događaja nestao *„unitarizam i lojalnost Jugoslaviji, poljuljana je ideologija samoupravljanja, posebno komunizma“*, a i neminovno je došlo do nove etape emigriranja onih Hrvata razočaranih ishodom događaja 1971. godine.⁷²⁸ Doduše, u isto je vrijeme udareno i na nacionalne pokrete u drugim republikama, a Tita su u tim naporima nedvosmisleno podržala dvojica vodećih jugoslavenskih komunista, Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić. Ovaj posljednji će Hrvatskom „suvereno vladati“ sve do svoje smrti 16. siječnja 1983. godine.⁷²⁹ Neaktivnost hrvatske nacionalno-liberalne politike do pojave višestranačja krajem 1980-ih dobiti će apelativ „Hrvatska šutnja“.

Da kreće neki novi oblik politike potvrđuju i strani izvještaji. Dokument CIA-e iz 1973. godine zaključuje kako je Hrvatsko proljeće utjecalo na novi smjer u jugoslavenskoj politici, najprije pokazujući to „gušenjem“ proljećara, a potom još većom centralizacijom države i partije. Beograd je postao izraziti centar svih odlučivanja, bilo državnih bilo partijskih, posebno je to bilo vidljivo prema ostalim republikama. U toj „novoj politici“, nakon Karađorđeva, istovremeno se pokušao se stvarati sustav nasljeđivanja Josipa Broza Tita, temeljen na ideji kolektivnih tijela i automatiziranih mehanizama odlučivanja. Ipak, na koncu, Tito je odustao od te ideje i pozabavio se kadrovskom politikom preuzimanja funkcija unutar sustava.⁷³⁰

Titov razgovor s ruskim predsjednikom Brežnjevom, koji mu je ponudio vojnu pomoć za smirivanje stanja 1971. godine, daje zaključiti, kao i dokumenti CIA-e koji potvrđuju da su Amerikanci razmatrali Sovjetsku intervenciju pomoći u Jugoslaviji, da su i Moskva i

⁷²⁸ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 656.

⁷²⁹ Isto, 682.

⁷³⁰ Kasalo, Branko, *Međunarodni pogledi na krizu u Jugoslaviji 1980.-1987.*, Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Poslijediplomski sveučilišni studij Jadran - poveznica među kontinentima, Zadar, 56.

Washington bili za Titovu politiku i za gušenje Hrvatskog proljeća. *Koliko je to bila realna opasnost, a koliko sredstvo homogeniziranja partije i društva, teško je zaključiti. Broz je tom izjavom želio naglasiti ozbiljnost situacije, ali i pokazati da Jugoslavija može sama rješavati svoje unutarnje probleme. Mišljenje o mogućoj sovjetskoj intervenciji javljalo se kod svake unutarnje krize u Jugoslaviji ili zaoštavanja međublokovskih odnosa u Europi.*⁷³¹

Oštar udar vlasti na „nacionalnu“ intelektualnu elitu nastavljen je narednih godina. Prvo, 1973. godine donesen je stroži zakon o tisku, protiv „neprijateljske promidžbe“ ili „kontrarevolucionarnih djelatnosti“, kako se to tada isticalo. Nadalje, novinari, autori te čak i povjesničari pribjegli su izrazitoj autocenzuri pod jakim pritiskom i prijetnjom da njihovi radovi neće biti objavljeni. Kako ističe Radelić, *„činjenica da je i umjereni nacionalni program iz 70-tih potaknuo vrlo oštre protumjere režima, oostavio vrlo gorak osjećaj, ali i rezerviranost mnogih prema novom komunističkom vodstvu, ali i sustavu uopće. I mnogi od onih koji su odgojeni da u hrvatskoj neovisnosti vide najveći grijeh postupno su shvatili da opstanak Jugoslavije ipak ovisi od zabrane slobode riječi i djelovanja oporbe, napose one inspirirane nacionalnim pitanjem. Najprimjerenija riječ za takav politički sustav bila je diktatura“.*⁷³²

Udar na nacionalne pokrete (Hrvatska i Slovenija) bio je nastavljen i suzbijanjem unitarističko-centralističkih tendencija, koje su uglavnom bile bazirane u Srbiji. Naime, radi održavanja „balansa“ i spašavanja Jugoslavije u svojim postojećim državno-pravnim okvirima u nadolazećem poslijetitoističkom vremenu, godine 1974. donesen je novi Ustav SFRJ koji je od svih dotadašnjih ustava najviše naglašavao *„na suverenosti naroda i državnosti njihovih republika“.*⁷³³ Načelo veta na neki način je uvelo konfederalan princip funkcioniranja federacije, što se uvelike kosilo sa centralističkim nastojanjima srbijanskih struktura unutar Saveza komunista Srbije. Nakon 1974., započeo je nezaustavljiv proces gradualnog osamostaljenja republika i pokrajina uz jačanje novog birokratsko-tehnokratskog sloja istovremeno s tinjanjem nacionalizma, tada *„jedine masovne ideologije“*, prepoznaje Bilandžić.⁷³⁴

Drugu polovicu sedamdesetih smatra se razdobljem najvećega rasta životnoga standarda u povijesti druge Jugoslavije. Međutim, kako ističe Radelić, upravo je to, uz decentralizaciju moći među republikama, bila klica budućih kriza: *„Federalizacija političke*

⁷³¹ Isto 43.

⁷³² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991.*, 556.

⁷³³ Isto, 545.

⁷³⁴ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 684.

strukture oslabila je ekonomske ovlasti federacije. (...) Iako su republike već imale velike ovlasti, 1976. dobile su pravo utvrđivanja deviznih bilanci, praveći obračune kao da su samostalne države. Nakon što su republike reformom federacije dobile pravo podizanja međunarodnih zajmova uz jamstvo federacije, sredinom 70-ih krenuo je, uglavnom zahvaljujući vanjskim zajmovima, najveći investicijski val u povijesti Jugoslavije.⁷³⁵ Dok se bilježio nezapamćeni gospodarski rast od oko 5.6%, „svatko se ponašao kao da će dug vratiti netko drugi“, dok je „vođena politika precijenjena tečaja dinara“.⁷³⁶ Pod teretom kredita i rasta duga, krivulja rasta počela je padati već 1979. godine.

Iako s jedne strane raste standard, s druge strane ne posustaje rad sustava pratnje. U Udbinoj arhivi bilješka br. 516, od 5. rujna 1979., Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, Službe državne sigurnosti, koja je uvrštena u dosje Franje Tuđmana (str. 3168-3172) navodi se da je u Gračanima, u restoranu „Fontana“, 19. kolovoza 1979. godine formirano „uže rukovodstvo opozicionih snaga u Hrvatskoj“: Franjo Tuđman, Marko Veselica, Dalibor Brozović, Vlado Gotovac i Hrvoje Šošić. Na tom sastanku nisu bili prisutni Gotovac, zbog smrti oca, i Šošić zbog odsutnosti iz Zagreba. Za izbor Gotovca u ovo rukovodstvo svi su se jednoglasno složili. Jedna od znakovitih izjava na tom sastanku bit će znakovita izjava Marka Veselice koji je konstatirao „da je upravo formirana hrvatska vlada u sjeni“.⁷³⁷

Prema procjeni političkog vrha Hrvatske sudionici sastanka nisu se organizirali u ilegalnu grupaciju i ne može se nazvati protudržavnom urotom, jer od njih, a riječ je o Daliboru Brozoviću, kodnog imena „Forum“, bio suradnik tajnih službi.⁷³⁸ Prema „Forumovom“ izvješću riječ je o tijelu koje bi glasanjem donosilo taktičke i strategijske smjernice vezane uz njegov politički pravac koje bi se potom prenosile istomišljenicima, podijelili bi se u resore i bili zaduženi za svoj dio posla.⁷³⁹

UDBA je nastavila svoje organizirano djelovanje pa je 1980. godine u republičkoj centrali Državne sigurnosti zakazan izvanredni sastanak svih šefova njezinih centara u Hrvatskoj. Dogovorena je nova operativna akcija „Vir“. Pokazala se, naime, potreba da se nakon susreta u „Fontani“, fonografski i putem videa, prati napredovanje u organizaciji

⁷³⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991.*, 492.

⁷³⁶ Isto. Usp. I Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 685-686.

⁷³⁷ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 148.

⁷³⁸ Manolić, 152.

⁷³⁹ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/velika-rekonstrukcija-tajnog-sastanka-iz-1979-godine-kako-je-tudman-dogovarao-vladu-u-sjeni-savku-i-tripala-drzati-po-strani-nepozeljni-su/5644919/> (pristupljeno 25.3.2020.)

hrvatskih nacionalista na širem području Hrvatske. Pratili su gotovo 2000 osoba, neki od poznatijih pojedinaca bili su: Franjo Tuđman, Marko Veselica, Vlado Gotovac, Ivan Zvonimir Čičak, Dobroslav Paraga, Dražen Budiša, Zlatko Tomić i mnogi drugi. Gotovca su prisluškivali pod šifrom „Drava”. O detaljima akcije „Drava“ nema informacija, unatoč pokušajima i komunikaciji s akterima toga vremena, posebice iz Službe državne sigurnosti. Jedan od sugovornika bio je Zoran Kekić, obavještajac koji je pratio Gotovca od početka akcije pa do kraja osamdesetih. On je bio operativac tajne pratnje i malo zna o planiranju i realizaciji navedenih akcija. Bili su zaduženi odraditi ono što bi im operativa zadala, napisati kratki izvještaj i to je sve. S obzirom da su mahom bili stari od 19 do 30 godina imali su druge prioritete u životu, dok im je ovaj posao bio egzistencija. Detalje akcija su pomno proučavali stariji operativci linijski zaduženi za pojedine obrade, a koji su bili i daleko više ideološki zagriženiji od mlađih kolega operativaca. Kako nitko od tih starijih ne želi pričati o tom vremenu, preostalo je istraživanje po dostupnim arhivima u Beogradu i Zagrebu, ali nije dalo veće rezultate.

Navedena je skupina za SDS predstavljala „*najradikalnije organizatore i nosioce neprijateljskih djelatnosti*“. Oni su održavali kontakte s osobama sličnih profila, „*bili učesnici provokativnih djelatnosti*“ i povezivali se s političkim emigrantima.⁷⁴⁰ SDS je za njih zaključio kako namjeravaju stvoriti „*snažni front hrvatske opozicije sastavljen od snaga u zemlji i u inozemstvu te da je u određenim fazama borbe protiv režima spremna surađivati i s nekim drugim opozicijskim elementima (s anarholiberalima kojima cilj nije bilo razbijanje Jugoslavije)*“. Da bi postigli hrvatsku samostalnost imali su za cilj boriti se za liberalizaciju i demokratizaciju Jugoslavije, surađivati sa stranim novinarima i hrvatskim emigrantima, boriti se za amnestiju političkih zatvorenika i promjenu članka Kaznenog zakona kojim se sankcionirao verbalni delikt.⁷⁴¹

Najviši stupanj obrade bile su veze 18 aktera hrvatskog državotvornog opozicijskog jezgra, kako ih je SDS nazivao. Niži stupnjevi bili su prethodna operativna obrada i operativna kontrola i to su bile „*osobe kontinuirano aktivne u neprijateljskim djelatnostima na nacionalističkoj platformi*“.⁷⁴²

Zaključiti je iz dokumenta o Izvještaj o radu SDS za 1979. godinu kako je akcijom „Vir“ obuhvaćeno stotinjak ljudi, što aktera, što njihovih kontakata. U razdoblju od 1978. do

⁷⁴⁰ Krašić, Wollfy, *Služba državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih*, Zbornik Janković, br. 3 (2018), 359.

⁷⁴¹ Isto, 361.

⁷⁴² Isto

1980. godine Služba je sređivala i uređivala nove kategorizacije obrađenih i pokazuje kako su svi akteri „nacionalističke jezgre“ redovito održavali kontakte i bili aktivni u Hrvatskoj i izvan nje, a to Služba dokazuje informacijama iz ostalih centara SDS-a.⁷⁴³

Generalno, samo zbog izražavanja hrvatskog nacionalizma, krajem 1980. godine, nadzirano je 695 osoba, dok je njih 1147 bilo obilježeno kao unutarnji neprijatelji i taj će broj sljedećih godina postupno padati pa će do kraja osamdesetih godina biti 280 osoba što pod nadzorom, što pod kaznenim prijavama, privođenjima na informativne razgovore kako bi vrbovali buduće suradnike i sl..⁷⁴⁴

8.2 Titova smrt i „jesen“ Jugoslavije

Iako se razmišljalo o Titovom nasljedniku, smrt jugoslavenskog državnika, u svibnju 1980. godine, gotovo da je i koincidirao je s odlaskom sa scene dvaju njegovih glavnih pobočnika i sukreatora socijalističkoga jugoslavenskoga političkoga projekta. Naime, Edvard Kardelj preminuo je 1979. godine, a Vladimir Bakarić 1983. godine. Naizgled mirna primopredaja vlasti u ruke rotirajućeg predsjedništva po ustavnome načelu krila je jačanje težnji za razgradnjom Titovog, Kardeljevog i Bakarićevog monolita. Kako ističe Radelić, *„pokazat će se da prethodne sveobuhvatne reforme nisu prošle ispit i da će u idućem razdoblju bezbrojni političari i intelektualci ponovno raspravljati o temeljima države, napose pod pritiskom ekonomskoga kolapsa“*.⁷⁴⁵

Nakon Titove smrti 1980., posljednjih deset godina hrvatske povijesti u sastavu SFR Jugoslavije bile su označene ekonomskim i političkim padom. Sredinom osamdesetih ekonomija se pogoršala kako se državni dug povećavao. Razdoblje je to koje se pamti po nestašici nekih osnovnih živežnih namirnica. Preciznije *„godine 1981. inflacija je bila 46%, a 1989. dostigla je iznos od 2685 % godišnje. Cijene su se udvostručivale svakoga mjeseca. Sve to je izravno utjecalo na pogoršanje stanja u zemlji“*, zaključuje Radelić.⁷⁴⁶

Na političkome polju, srbijansko komunističko vodstvo u smrti jugoslavenskoga državotvorca vidjelo je mogući zaokret ka novome definiranju postojeće federacije. Kampanja protiv Ustava iz 1974. unutar srbijanskih krugova pojačana je već 1981. godine, početkom

⁷⁴³ Isto

⁷⁴⁴ Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, 151.

⁷⁴⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991.*, 490.

⁷⁴⁶ Isto, 493.

nemira Albanaca u Autonomnoj pokrajini Kosovo.⁷⁴⁷ Sve te spomenute krize Bilandžić ovako sumira: „*Pred narodima Jugoslavije povijesni je ispit u kojemu će pokazati hoće li imati snage za novi međunacionalni sporazum koji bi im omogućio miran razvitak i ulazak u europsku strukturu ili dogovorno razdruživanje, ili će se survati u ponor rata. U svjetlu takvih dramatičnih opcija Titova formula dana u Ustavu 1974. bila je jedino racionalno rješenje. Naime, u danim odnosima snaga i međunarodnom okruženju i velikosrpska hegemonija kao i separatizam Hrvatske i Slovenije – druge republike nisu imale snage za takav korak – vodili su izravno u rat.*“⁷⁴⁸ Tijekom osamdesetih u čitavoj Jugoslaviji prati se popuštanje ideoloških stega nametnutih od Saveza komunista Jugoslavije, koji vrtoglavom brzinom gubi ugled u jugoslavenskome, a napose hrvatskome društvu. „*Jalovost režima najbolje se očitovala u zataškavanju pravih problema, pa su mnoga neriješena pitanja ostala izvan javnosti. Sve do 1987-88. godine nastojali su se zataškavati i međunacionalni problemi, pa je upravo takvo njihovo potiskivanje postalo jednim od bitnih razloga zašto su tako snažno buknu li 1990-1. godine i doveli do raspada Jugoslavije u katastrofalnom ratu*“, zaključuje Goldstein.⁷⁴⁹ Kako podcrtava Radelić, jugoslavenske su vlasti „*ne samo strogo progonile širenje mržnje, nego i zabranjivale dobronamjernu kritiku odnosa, vjerujući da i svako pozivanje na rješavanje nacionalnih problema može potaknuti mržnju. Otvaranje međunacionalnih pitanja bilo je rezervirano samo za uski politički vrh. Tek kada su najveći autoriteti odlučili raspravljati o međunacionalnim odnosima, onda su i niže razine odlučivanja mogle dati i svoj doprinos. (...) Progon onih koji su javno iskazivali nezadovoljstvo, što je, u krajnjem slučaju, moglo potaknuti vlasti na njihovo poboljšanje, bio je dokaz krhkosti države.*“ Upravo ta „razapetost“, zaključuje Radelić, „*između visokih standarda sprječavanja međunacionalnih sukoba i onemogućavanja javne rasprave o međunacionalnim odnosima, Jugoslavija nije mogla razriješiti, a da istodobno ne ugrozi vlastite temelje*“.⁷⁵⁰ Godine 1981. zabilježeno je suđenje i osuda na nove višegodišnje zatvorske kazne trojici istaknutih „proljećara“ radi njihovih novih političkih istupa. Naime, Gotovac, Tuđman i Veselica zatvoreni su upravo kako bi se suzbio svaki daljnji pokušaj oporbenog mišljenja, upravo u vrijeme kada je „smrt predsjednika J. Broza Tita najviše utjecala na nervozu komunističkih vlasti“.⁷⁵¹

⁷⁴⁷ U proljeće 1981. godine u Prištini, glavnom gradu Kosova, došlo je do sukoba. Albanska pobuna s naslovom „Kosovo – republika“ dovela je ljutnje u Srbiji, jer je za Srbe Kosovo kolijevka pravoslavlja pa je srpski partijski vrh ugušio albanski otpor.

⁷⁴⁸ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 698-699.

⁷⁴⁹ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 492.

⁷⁵⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 564.

⁷⁵¹ Isto, 577.

U vrijeme kada je u Hrvatskoj bila najpotrebnija ozbiljna promjena društvena promjena, redaju se sitne promjene kadrova. Jedan od "novih" predstavnika vlasti u Hrvatskoj postao je Ante Marković, koji 1986. postaje predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske. Isti će Marković tijekom sudbonosnih godina 1989. - 1991. postati predsjednikom Saveznog izvršnog vijeća u Beogradu kao posljednji jedinstvene SFRJ. Ipak, u tome razdoblju se primjećuje jedan postojeći, tinjajući problem – neravnomjernost u zastupljenosti nacionalnih kategorija u lokalnim partijskim, ali i policijskim, državno-sigurnosnim i vojnim organima. Primjerice, podcrtava Radelić, *„Srbi su u SKH bili dva i pol puta više zastupljeni od svoje zastupljenosti u strukturi stanovništva [Hrvatske]. U CK SKH i drugim tijelima bili su manje zastupljeni nego u strukturi članstva, ali još uvijek mnogo više nego što su bili zastupljeni u nacionalnoj strukturi stanovništva, što je u jednostranačkom sustavu moralo izazvati dvojbe među Hrvatima“*.⁷⁵²

Upravo sredinom osamdesetih bilježi se pomak i pokreće se javna debata o međunacionalnim i međurepubličkim odnosima.⁷⁵³ Vrhunac srbijanske kritike stanja uspostavljenim nakon Ustava 1974. čita se 1986. kada je Srpska akademija nauke i umetnosti objavila svoj glasoviti Memorandum. Gotovo istovremeno, srbijanski nacionalistički naboj i huškanje podriva se nizom historiografskih radova o razdoblju Drugoga svjetskog rata i Nezavisne Države Hrvatske koji se tumače kao sustavna formulacija teze o genocidnosti Hrvata. Godine 1987. na srbijansku političku scenu stupa Slobodan Milošević, koji ubrzo raste u političkoj hijerarhiji, do položaja predsjednika CK Saveza komunista Srbije i na posljetku predsjednika Predsjedništva SR Srbije. Nacionalistički naboj, pojačan napetim stanjem na Kosovu između Albanaca i Srba, doveo je do sve jače popularizacije Miloševića. On, u razdoblju 1987. - 1989. drži čitav niz javnih skupova uz učvršćivanje položaja nacionalista u Autonomnim pokrajinama Vojvodini, Kosovu i republikama Crnoj Gori i BiH (tzv. "antibirokratska revolucija").

8.3 Višestranačje, stvaranje neovisne Hrvatske i Domovinski rat

Gubitkom snage SKJ i SKH u sklopu sveopćeg pada komunizma u Istočnoj Europi u Hrvatskoj su se počele pojavljivati, u početku, poluilegalne stranke. Dana 28. veljače 1989., dr. Franjo Tuđman, bivši partizan, ali i disident tijekom Hrvatskoga proljeća, osnovao je na

⁷⁵² Isto, 567.

⁷⁵³ Isto, 564.

tribini Društva hrvatskih književnika Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ), a nekoliko dana kasnije osnovana je i Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ). Vrhunac višestranačkoga pritiska dogodio se 10. prosinca 1989., kada su hrvatske stranke pokrenule peticiju za raspisivanjem višestranačkih izbora. Savez komunista Hrvatske ubrzo je prihvatio izbore i izabrao novo vodstvo na čelu s Ivicom Račanom. Novi naziv stranke bio je Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena. Kako tvrdi Bilandžić, „*ni organi saveza komunista ni državni organi nisu poduzimali mjere protiv osnivanja političkih stranaka. U samom Savezu komunista razvilo se reformsko krilo koje je osjetilo da je vrijeme napustiti naslijeđeni partijski program, otvoriti vrata demokraciji i ući u otvorenu borbu protiv velikosrpske opasnosti*“.⁷⁵⁴ Unatoč željama komunista, Račana, pa i Ante Markovića i Stipe Šuvara za suzbijanje velikosrpskih težnji kroz jačanje titoističke ideje jugoslavenskoga unitarizma, nacionalizam je kao nova, rastuća ideologija potisnula „*druge oblike ideologije, mada se i sam iskazao u širokome rasponu od humanoga rodoljublja do šovinizma*“, ističe Bilandžić.⁷⁵⁵

Krajem siječnja 1990. godine uslijedio je neminovni raspad Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), i to na 14. izvanrednom kongresu. Uzrok tomu bilo je napuštanje Kongresa od strane hrvatske i slovenske delegacije, koje će u svojim republikama uskoro i izgubiti vlast. Dok je Milošević na Kongresu očekivao učvršćivanje unitarističke Jugoslavije i za to očekivao podršku delegata iz Srbije, Crne Gore te Autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, kao i delegata iz redova JNA te srpskih delegata iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. S druge strane, hrvatski i slovenski delegati, reformisti, računali su na uvođenje višestranačja u čitavoj federaciji te omogućavanje organizacije slobodnih izbora u proljeće iste godine. Nakon odbijanja svih prijedloga slovenskih delegata, oni, na čelu s Milanom Kučanom, predsjednikom Saveza komunista Slovenije, napuštaju sjednicu. Hrvatski su delegati, predvođeni Ivicom Račanom, protestirali što je u tim uvjetima Kongres uopće nastavljen, dok nisu i sami ga napustili. Tada je Kongres ipak prekinut, i time će on biti posljednji Kongres SKJ, koja se zapravo tada i raspala.

Gotovo paralelno s padom Berlinskog zida i kolapsom komunističkih režima u Istočnoj Europi u studenome 1989., dana 25. srpnja 1990. samo jedan dan nakon prvih slobodnih izbora, i iako još uvijek dio Komunističke federacije Jugoslavije, višestranački Hrvatski Sabor izabrao je Franju Tuđmana, bivšega partizana, ali i disidenta tijekom

⁷⁵⁴ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 767.

⁷⁵⁵ Isto, 770.

Hrvatskoga proljeća te vođe Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), kao predsjednika Socijalističke republike Hrvatske. Država sastavnica SFRJ tada je preimenovana u Republiku Hrvatsku donošenjem amandmana na Ustav dana 25. srpnja 1990., ubrzavši kidanje veza sa SFRJ.⁷⁵⁶ Ubrzo nakon toga, u područjima sa značajnom srpskom manjinom u Hrvatskoj (12% stanovništva), naoružane paravojne formacije, koje nisu priznavale novo hrvatsko rukovodstvo, postavile su brojne blokade cesta s ciljem prekida komunikacije između sjevera i juga Hrvatske. Taj se događaj, u ljeto 1990., nazvao i „Balvan revolucijom“. Vojska Jugoslavije (JNA), pretežno sastavljena od Srba, naoružala je te formacije i spriječila hrvatsku policiju da protiv njih intervenira. Početkom jeseni 1990., samoproglašena je Srpska autonomna oblast (SAO) Krajina na preko jedne četvrtine područja Republike Hrvatske uz najavu da bi se ona mogla ubrzo ujediniti sa Srbijom i ostalim područjima nastanjenim srpskim stanovništvom. Prvi ozbiljni sukobi pobunjenih Srba s hrvatskom policijom zabilježeni su već u proljeće 1991. godine (krvavi Uskrs i masakr u Borovu naselju).

Dana 22. prosinca 1990. hrvatski je Sabor jednoglasno prihvatio novi Ustav RH koji je Republiku Hrvatsku unutar jugoslavenske federacije proglasio demokratskom i socijalnom državom. Tada je prihvaćeno novo, službeno državno znakovlje Republike Hrvatske (zastava, grb i himna). Franjo Tuđman je u svojoj političkoj kampanji jasno stavio do znanja da će buduća Hrvatska funkcionirati na neovisnoj osnovi unutar radikalno reorganizirane (konfederalne) Jugoslavije. Kako ističe Radelić, *„predloženo konfederalno uređenje srbijansko vodstvo je odbacilo jer je tvrdilo da je suverenost republika“* moguće *„jedino ako se promijene njihove granice i tako zadovolje srpske manjine, koje ne žele živjeti izvan jugoslavenske i srpske države“*.⁷⁵⁷ Tek nakon izbijanja borbi i intervencije JNA u kombinaciji s neprekidnom nepopustljivošću srpskog vodstva, organiziran je hitni referendum o neovisnosti, koji je održan 19. svibnja 1991. godine. Hrvatski Srbi bojkotirali su referendum, što je rezultiralo visokim rezultatom u korist proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske. Slijedom toga rezultata, hrvatski je Sabor dana 25. lipnja 1991. donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske.

Kada je 25. lipnja 1991. proglašena neovisnost, oružani sukobi proširili su se širom srpskih enklava u Hrvatskoj. To se nasilje poklopilo s brzopletim povlačenjem Jugoslavenske narodne armije (JNA) iz Republike Slovenije. U Domovinskom ratu koji je uslijedio, od agresije JNA i pobunjenih Srba stradao je grad Vukovar, okupiran je veliki dio sjeverne

⁷⁵⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991.*, 592.

⁷⁵⁷ Isto, 594.

Dalmacije, Like, Korduna i Istočne Slavonije, Dubrovnik, Zadar i drugi dalmatinski gradovi bili su granatirani. Uslijedio je sastanak s predstavnicima Europske zajednice na Brijunima dana 7. srpnja na kojemu je dogovoreno odgađanje ustavnih odluka Hrvatske i Slovenije na tri mjeseca, kako bi se dalo mjesta mirnom rješavanju sukoba. Međutim, neuspjehom u rješavanju jugoslavenske krize od strane zapadnoeuropskih diplomacija, dana 8. listopada 1991. Republika Hrvatska raskida sve državnopravne sveze s dotadašnjom SFRJ. Ratni sukobi zaustavljeni su tek sporazumom kojim su europske trupe, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda (UNPROFOR), bile smještene u spornim područjima kako bi ih stabilizirale i demilitarizirale.⁷⁵⁸ Iako je Hrvatskoj 1992. dodijeljeno međunarodno priznanje unutar granica nekadašnje SR Hrvatske, kontrola nad hrvatskim teritorijima i dalje je ostala nepotpuna. Te, 1992. godine, započinjao je i rat u Bosni i Hercegovini u kojemu su sudjelovali i bosansko-hercegovački Hrvati uz političku i vojnu pomoć Republike Hrvatske. Ipak, dana 22. svibnja 1992. Republika će Hrvatska postati članicom Organizacije ujedinjenih naroda.

Povjesničar Zdenko Radelić, u svojoj knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, sažima razloge brzog raspada Socijalističke Federativne Republike u pet točaka: „1. *nestanak autoritarne vlasti i diktature SK*; 2. *nacionalno-federalistički sustav i težnja Hrvatske i Slovenije za samostalnošću*; 3. *jačanje velikosrpskih snaga, koji su u S. Miloševiću našli svog predstavnika*; 4. *urušavanje svjetskoga komunističkog sustava*; 5. *pogoršanje gospodarskog stanja*“.⁷⁵⁹

Oružani sukob u Hrvatskoj nastavljen je u sporadičnom obliku i uglavnom u malim razmjerima sve do 1995. godine. U operacijama kao što su bile „Maslenica“, „Medački džep“, Hrvatska je vojska polagano vršila akcije oslobađanja okupiranoga hrvatskog teritorija. Godine 1995., Hrvatska je vojno-redarstvenim operacijama „Bljesak“ (svibanj) i „Oluja“ (kolovoz) oslobodila većinu okupiranoga područja, čime je samozvana Republika Srpska Krajina praktički nestala. Kao rezultat ove zadnje operacije, nekoliko mjeseci kasnije rat u Bosni završio je Daytonskim sporazumom. Mirna reintegracija preostalih teritorija pod srpskom kontrolom u istočnoj Slavoniji, uključujući i grad Vukovar, dovršena je 1998. pod nadzorom UN-a. Hrvatski gubici u Domovinskome ratu bili su 10.669 poginulih i 2.915 nestalih, uz mnogobrojna razaranja i ekonomske štete.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 795.

⁷⁵⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991.*, 597.

⁷⁶⁰ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 810.

8.4 Hrvatska neovisnost, do političkih promjena 2000. godine

Nakon međunarodnog priznanja Republike Hrvatske u siječnju 1992., u novom ustavnom i demokratskom poretку, te unatoč Domovinskom ratu, u Hrvatskoj se redovito održavaju predsjednički, parlamentarni i lokalni izbori. Na predsjedničkim izborima u kolovozu 1992. za predsjednika je izabran Franjo Tuđman (HDZ), a drugi po broju glasova bio je Dražen Budiša (HSLs). Iste godine, na parlamentarnim je izborima najviše zastupničkih mjesta u hrvatskome Saboru osvojio HDZ, a druga je stranka po broju mjesta bio HSLs. Sljedeći parlamentarni izbori održani su u listopadu 1995. godine, gotovo ne izmjenivši rezultate izbora iz 1992. godine. Na predsjedničkim izborima 1997. godine pobjednik je ponovno Franjo Tuđman, a s manje osvojenih glasova slijedili su na drugome mjestu Zdravko Tomac (SDP) i Vlado Gotovac (HSLs). Najveći problem, međutim, nakon završetka Domovinskog rata, postaje korupcija te ekonomska situacija. Naredalo se nekoliko afera, kao ona vezana za Dubrovačku banku i otkriće tajnoga deviznog računa supruge dr. Tuđmana, Ankice. Došlo je do niza radničkih štrajkova i protesta, a da bi sanirala nezadovoljstvo, vlada RH je ubrzano uzimala zajmove te je do kraja 1999. Hrvatska zadužena za punih devet milijardi američkih dolara.⁷⁶¹ Jedna politička era završena je smrću prvoga hrvatskog predsjednika, dr. Franje Tuđmana, u prosincu 1999. godine. Naime, kako na parlamentarnim tako i predsjedničkim izborima sljedeće godine, njegov će HDZ biti zamijenjen novim političkim snagama. Novu vladu sastavila je tzv. „šestorka“, šest dotad oporbenih stranaka ujedinjenih u jedan blok: Socijaldemokratska partija Hrvatske, Hrvatska socijalno-liberalna stranka, Hrvatska seljačka stranka, Hrvatska narodna stranka, Liberalna stranka i Istarski demokratski sabor. Kako zaključuje Goldstein u zadnjim stranicama svoje sinteze hrvatske povijesti, Tuđmanovim odlaskom prestala je nakratko emocionalna povezanost HDZ-ovih birača koji su *„glasali za druge stranke ili uopće nisu izašli na izbore. Osim toga, izjavom [zagrebačkog] nadbiskupa [Josipa] Bozanića [1997. godine] o „grijehu struktura“ i Crkva je progovorila jasnije nego ikada protiv politike HDZ-a“*.⁷⁶² U drugom krugu novih predsjedničkih izbora za novoga predsjednika Republike Hrvatske izabran je Stjepan Mesić (HNS), pobijedivši protukandidata Dražena Budišu (HSLs). Uz borbu s problemima naslijeđenim iz prethodnoga, novo je desetljeće prošlo u pregovorima za pristupanju Europskoj Uniji, koje će se dogoditi tek 2013. godine.

⁷⁶¹ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 586.

⁷⁶² Isto, 587.

8.5 O Gotovcu

Istraživanjem djela Vlade Gotovca (1930.-2000.), pretresanjem sudskih i inih dokumenata, te razgovorima s Gotovčevim relevantnim suvremenikima, znanstveno je u potpunosti potvrđena radna hipoteza da se u Gotovčevu djelovanju, temeljenome na odgovornosti za riječ i djelovanje, razvio, sve do abnegacije vlastite slobode, osjećaj za demokraciju koja ističe slobodu pojedinca kao uvjet slobode društva. U prvom procesu koji je protiv njega vođen naglasio je da je „*slobodno samo ono društvo u kojem je slobodan pojedinac*“. S obzirom na ulogu nacije i nacionalizma u društvenim porecima 20. stoljeća, Gotovac je, slijedeći tradiciju liberalnog nacionalizma i ne osporavajući katolički nauk o odgovornosti osobe, uočio dijalektičku vezu između slobode nacije i slobode pojedinca, pa nas je istraživanje navelo na zaključak da je iskazivao reaktivni nacionalizam.⁷⁶³

Život i ideje Vlade Gotovca oblikovalo je nekoliko komponenti: odrastanje u prijeratnom razdoblju, susret istoka i zapada u njegovu zavičaju, gimnazijski dani i tek poslijeratni Zagreb, pjesme i filozofske misli koje su se postupno razvijale, sve do pojave *Autsajderskih fragmenata* koji su predstavljali vrhunac njegova pisanja, ali i početak društveno-političke aktivnosti, te uvodnici u *Hrvatskom tjedniku*, zapisi iz zatvora i intervjui zbog kojih je ponovno završio u zatvoru. Analizom arhivske građe i zapisa koji se dotiču svih navedenih komponenti nastojali smo što bolje zaključiti njegovu osobnost, ali i na jednom mjestu skupiti većinu te građe kako bi ova biografija ili dio njegova života, bila početak oblikovanja cjelovite biografije, iako je ovo razdoblje iz rada središnji dio njegova života, pisanja i stvaranja ideja.

Odrastanje, životnost, identitet i stvaranje stava od ranih dana oblikovali su Gotovca na način da je sve to dalje preko gimnazijskih i studentskih dana imalo jasan razvojni niz jednog pojedinca koji je najviše pisao o pojedincu. Pojedinca koji je želio rasti u slobodi i pisati o slobodi. Primjetno je kako u svim svojim prvim nastupima, gdje god bio, nije bio prihvaćen, a potom apsolutno jest, osim, naravno, u samim procesima. Ovdje mislimo i na prve tekstove, fragmente i sl. Nikako se u ovoj političkoj biografiji za vrijeme FNRJ/SFRJ ne smije isključiti njegovo odrastanje i cijelo to razdoblje do početka sedamdesetih jer je to neodvojivo, jer raste u njemu.

⁷⁶³ Vrcan, Srđan, *Nacija, nacionalizam, moderna država. Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006., 65.

O njegovoj poeziji poentiramo mislima Igora Mandića koji kaže još 1961. godine: “Mislim da je nepotrebno u jednoj ovakvoj analizi nabrajati sve moguće superlative Gotovčevoj poeziji, koja je danas kod nas jedna od najznačajnijih, jer i sama analiza o tome govori. Naglašavam da je ovo pristup samo najbitnijoj komponenti njegove poezije i da nije bilo govora o drugim interesantnim problemima, koji ipak ne mogu nadvisiti važnost njegove misli.”⁷⁶⁴

Pismo protiv poniženja, teme kojima određuje svoju političnost i filozofičnost te zapisi iz *Autsajderskih fragmenata*, kojima on od autsajdera postaje glavni akter, okvir su i daljnjih pisanja i istraživanja o Vladi Gotovcu. On je stvorio novi pristup pojmovima i otvorio rasprave o nacionalizmu, konzervativizmu i slobodi, a pristupio im je polazeći od tri temeljna uvjerenja u *Autsajderskim fragmentima*: ljubav prema domovini, ljubav prema slobodi i poštivanje razlika.⁷⁶⁵ Slobodu neprestano promiče u svim tekstovima, naravno, različitim pogledima različitih filozofija. U studentskim danima postavljajući si pitanja Boga i božanskog, na rubu svoje skeptičnosti, ali nikada ne isključujući pojedinca koji zaziva slobodu. Za nacionalizam je rekao kako je to ljubav prema svome narodu pretvorena u strast bez veličine i dostojanstva, a osuda konzervativizma bila je jedan od ključnih razloga zatvaranja i osuđivanja.⁷⁶⁶ Tri temeljna uvjerenja Vlade Gotovca time su posve poveziva i kompatibilna.

Hrvatski tjednik, uz *Fragmente*, zasigurno su literarni temelj za proučavanje njegovih misli i ideja. On je svoje tekstove „*razbacao po mnogim knjigama, listovima i časopisima. Sve su to minijature: lucidne opservacije, eseji zbijeni i svedeni često na jednu rečenicu, molitvene izjave, proročke kletve, esoesovi za spas temeljnih vrijednosti; ukratko: gotovo toliko on formi ima koliki mu je popis djela.*”⁷⁶⁷ *Autsajderski fragmenti* naslov su koji najviše govori o njemu kao i njegov *Princip djela*. Zvonimir Berković zapisuje: „*Princip je Gotovčeva djela — on sam. Stara Gradiška i Lepoglava učinile su njegove knjige moralno uvjerljivima; njegov znoj i suze, to su cement i vapno za spajanje krhotina; fabula njegova života dala je romanesknu kralješnicu cijelom njegovu stvaranju. I zato je njemu tako strašno trebao taj Tjednik. Po svaku cijenu, makar i najskuplju. On se njim prožeo.*”⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ *Književnik*, br. 24, lipanj 1961.; <http://www.matica.hr/vijenac/177/oskudica-i-nuznost-u-poeziji-vlade-gotovca-17073/> (pristupljeno 25.3.2019.)

⁷⁶⁵ Gotovac, *Moj slučaj*, poglavlje XXV.

⁷⁶⁶ Gotovac, *Moj slučaj*, 58.

⁷⁶⁷ Zvonimir Berković, „Autsajderske varijacije na temu Gotovac“, *Vijenac* 177, 14.12.2000.

⁷⁶⁸ Isto.

Vlado Gotovac imao je stanovitu genezu čije početke možemo naći još u šezdesetim godinama 20. stoljeća, u raspravama o hrvatskom književnom jeziku, Novosadskom pravopisu, i različite rasprave u području književnosti, književne kritike koje su se često ticale problema jezika, i u širem smislu definiranog nacionalnog problema. Dakle, on je već tad sudjelovao u tim raspravama i bio je prilično vehementan. Isto tako, u to vrijeme on je ulazio u oštre ideološke polemike i s manje istaknutim predstavnicima vlasti, kao npr. s Edvinom Peratonerom, koji su: a) jasno iskazivali Gotovčev interes za nacionalno pitanje i b) jasno iskazivali njegov otklon od marksističke ortodoksije, jer uopće nije bio marksist u svom pristupu i u svom načinu elaboracije problema.

Gotovac je prihvaćanjem dužnosti glavnog urednika Hrvatskog tjednika prihvatio političku poziciju. Analizirajući politički tjednik i polazeći od pretpostavke da on kao glavni urednik, u najmanju ruku, nije imao ništa protiv da se objavi sve što je tamo bilo objavljeno, onda možemo konstatirati da kod njega prevladava demokratski ton. Teme su nedvojbeno teme nacionalnog identiteta, pitanje državnog prava Hrvatske u okviru jugoslavenske federacije, pitanje nacionalnih prava hrvatskog naroda s obzirom na jezične i kulturne probleme, ali i s obzirom na ekonomske probleme. Dakle, nedvojbeno je nacionalno pitanje u središtu svih rasprava, ali način na koji se raspravlja je dominantno demokratski. Prema svemu napisanom i analiziranom u Hrvatskom tjedniku možemo reći kako je to bila svojevrsna renesansa demokracije u Hrvatskoj. Tad se primjerice o najavljenim ustavnim promjenama puno šire, puno temeljitije raspravljalo nego o i jednoj promjeni Ustava poslije 1990. godine u Republici Hrvatskoj. I, dakle, Gotovac kao glavni urednik svakako je imao utjecaj na to da se sve to objavi i to govori nesumnjivo o njegovom demokratskom političkom opredjeljenju.

Pjesništvom i pisanjem postao je govornik koji je u njemu rađao političara. Vjeran Zuppa tako zapisuje: *“Iznimni književni talent Vlade Gotovca, pjesnika i teoretičara, doimlje se kao tvorna sila (effectio) Gotovca političara. Ista misao na Gotovca zaključuje tako oba svoja predmeta: političar reflektira pjesnika. Obojica gube na djelotvornosti (jedan na praktičkoj, drugi na poetičkoj), ali Gotovac tek time dobija na »poznatosti«. Danas bi, čak i neki njemu nakloni, na pitanje: Što je to Gotovac? vjerojatno odgovorili: Gotovac, to je njegova retorika.”*⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ Zuppa, „Što je to Gotovac?“, *Vijenac* 177, 14.12.2000.

Gotovac je svoju misao izgradio gotovo u cijelom četrdesetgodišnjem razdoblju svog kreativnog i dinamičnog života u jednom od najvažnijih razdoblja hrvatske povijesti. Možemo samo zaključiti kako se u Gotovcu krajem osamdesetih i tijekom devedesetih ispreplitao nacionalni osjećaj s osjećajem za demokraciju koja ističe slobodu pojedinca kao uvjet slobode društva i odgovornosti za riječ i djelovanje i to na način da je uvijek bilo prisutno i jedno i drugo, ali dublje i temperamentnije ono nacionalno. Čini se, iz njegovih izjava devedesetih godina, kako ga je izražavanje bilo kakve skepse prema Proljeću pogađala emotivno i kako nije bio sposoban kritički se odnositi prema tome jer je cijelog sebe žrtvovao. Gotovac nije bio sposoban kao političar emocionalno prebroditi sukob i moral mu je bio iznad politike. Na toj je temi bio velik i težio je tome. U političkim je idejama bio više od poštenog, bio je plemenit, ali politički to nije znao uravnotežiti kao ni biti kritički nastrojen prema onome čemu je težio kao i prema svojim idejama, pokretima. Moralnim činom vjerovao je u to. Vladu Gotovca, naposljetku, možemo vidjeti i opisati u tri njegova lika: *Mjesečeva luda*, *Crni vitez* i *Idiot vječnosti*, gledajući kronološki, pjesnički, filozofski, politički i historiografski.

Njegovo pjesništvo i filozofija, u prvom dijelu rada i drugi dio – nacionalizam i sudski procesi najprije se iskustveno i društveno prelijevaju u njegovu životu, a potom i utječu na njegovu društvenu kreativnost. Kroz svoja razmišljanja o Bogu, religiji, slobodi, a poslije i nacionalizmu možemo dati zaključak o Gotovcu gdje se nijedno od navedenih razmišljanja ne razdvaja, već isprepliće.

O temi nacionalizma u radu se najviše oslanjam na autore koji toj temi pristupaju najprije historiografski, a potom i sociološki. Ivo Banac, *Raspad Jugoslavije. Eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Milan Kangrga, *Nacionalizam ili demokracija*, Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Ivan Perić, *Suvremeni hrvatski nacionalizam*, Srđan Vrcan, *Nacija, nacionalizam, moderna država. Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija* i posebno Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam te Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, Hrvatsko proljeće, Presuda Partije*.

U svojoj kratkoj autobiografiji *Moj slučaj* on jasno definira nacionalizam kao „ljubav prema svom narodu pretvorenu u strast bez veličine i dostojanstva.“⁷⁷⁰ Ali i upozorava, na

⁷⁷⁰ Gotovac, *Moj slučaj*, 58.

istom mjestu, kako je u „*njegovom nedostatku mjere i granica porijeklo mnogih nesreća*“⁷⁷¹. Gotovac smatra kako je stajalište socijalizma negativno prema postojanju nacija kao klasnih tvorevina pa samim time i neprijateljski stav prema nacionalnim osjećajima. Tada se u tu protivnost i negativnost uključuju i „*dogmatski internacionalisti i hegemonisti i totalitarni integralisti i velikodržavni šovinisti i naivni utopisti*“⁷⁷². Dogmatika u kojoj su svi protivnici isti vodi ka liberalnom konformizmu, jer drugačije misle. Dakle, isključivanje nacija iz akcije, kako stalno naglašava, i nacionalnog osjećaja je opasno, jer nacionalizam za Gotovca treba razlikovati od poštovanja nacije „*da se okupe, očuvaju i razviju sadržaji*“⁷⁷³ koji oblikuju sudbinu i perspektivu svijeta i on u to duboko vjeruje. To je ključ ovog rada, jer upravo u ovoj rečenici sažeto je njegovo razmišljanje o slobodi, stav o reformi koja je potrebna Jugoslaviji, dostojanstvo naroda, i njegove filozofske, religijske i pjesničke misli, ali i revolucionarni duh ili akcija kako je znao govoriti.

Prema Ernestu Gellneru⁷⁷⁴ „*nacionalizam promiče i proizvodi nacionalni identitet*“⁷⁷⁵ i tu su njegove misle gotovo istovjetne Gotovčevu razmišljanju o nacionalizmu, jer osjećaj nacionalizma, kako ističe Gellner, tjera pojedince najprije na održivost i samoodređenje u jednom poretku koji vlada i takav osjećaj tvore intelektualci koji potom utječu na ostale slojeve u društvu, dok rezultat njihova djelovanja teži uspostavljanju nacionalne države.⁷⁷⁶ Ovdje je jasno kako se ta ideja nacionalizma u potpunosti kosi s idejom socijalizma, ponajprije komunizma i doktrine partijskog jednodomlja i to je bio razlog što je došlo do procesa prema pokretu i Gotovcu kao akteru. Ključnim smatram, u kontekstu Gotovčevih razmišljanja o nacionalnom unutar SFRJ, a nadovezuje se na razmišljanja Anthonyja D. Smitha⁷⁷⁷, kako nisu svi nacionalizmi u praksi za neovisnu državu, jer Gotovac samo traži socijalnu, kulturnu i ekonomsku autonomiju i jednakost, poput Škotske ili Katalonije danas.⁷⁷⁸ Ta težnja ostvarit će se krajem osamdesetih, ali naposljetku i samim odcjepljenjem. No, Gotovac je optužen za separatizam, što on nikada nije spomenuo.⁷⁷⁹ Ako ćemo ga uopće

⁷⁷¹ Isto, 58.

⁷⁷² Isto

⁷⁷³ Isto, 62.

⁷⁷⁴ Francuski filozof, sociolog i antropolog svjetskog glasa. Bavio se teorijom nacionalizma.

⁷⁷⁵ Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998., 9.

⁷⁷⁶ Isto

⁷⁷⁷ Engleski sociolog i jedan od vodećih svjetskih teoretičara nacionalizma.

⁷⁷⁸ Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam*, Zagreb 2003, 75.

⁷⁷⁹ U intervjuu slovenkom novinaru, poslije političaru, Dmitriju Rupelu 13. studenog 1987. godine Gotovac, na pitanje je li bilo, od onih koji su tada javno djelovali, separatističkih zahtjeva, odgovara: „*Ja takav zahtjev nikad nisam ni čuo, ni pročitao. (...) Ali jedno je sigurno: nitko od onih koji su značili u 1971. godini nije zastupao nijedan oblik separatizma, niti je na bilo koji način dovodio u pitanje postojanje Jugoslavije.*“, vidi: Gotovac, *Moj slučaj*, 163.

obilježavati kao nacionalistu, onda je Gotovac u to vrijeme pripadnik kulturnog nacionalizma, kako je to definirao John Hutchinson, suvremeni istraživač teorija nacionalizma, ali, naglasio bih, posve ograničeno. Prema njemu kulturni nacionalizam oportun je političkom nacionalizmu i nakon što politički nacionalizam iscrpi sve svoje namjere, nastupa ovaj kulturni, koji mobilizira različite skupine u društvu, koje do tada nisu bile aktivne.⁷⁸⁰ Dakle Gotovca možemo prepoznati u ovom dijelu buđenja neaktivnih do tada, jer je on svojim tekstovima utjecao na zaista sve slojeve hrvatskih građana, posebice neaktivne pa i studente. Ipak, politički nacionalizam je društveno dominantniji i koristi poslije i ovaj kulturni za svoje aktivnosti. Hrvatski teoretičar nacionalizma Srđan Vrcan pak razlikuje djelatni ili aktivni nacionalizam koji je represivan, agresivan i isključiv, od reaktivnog koji je liberalan, demokratski, neisključiv i prema toj definiciji, analizom Gotovčevih javnih nastupa i tekstova, a opet u kontekstu nacionalnog, možemo ga nazvati i reaktivnim nacionalistom.⁷⁸¹

Nedvojbeno da je Gotovac na politiku gledao drugačije nego oni koji su imali političkog iskustva i upravljačkog iskustva. On, nije bio političar, ako političara definiramo kao osobu koja je: a) zainteresirana za vlast i b) koja je svjesna svih načina koji je mogu omogućiti da dođe na vlast i spremna je iskoristiti sve što je na raspolaganju. Gotovac je, ponajprije u javnosti bio percipiran kao govornik i on je tu svoju vještinu, koristio i u politici. On se zahvaljujući toj vještini isticao u odnosu na sve, bilo da je nastupao u užem krugu, bilo u širem krugu i ta njegova retorička magija je, barem dok su trajali skupovi na kojima je on govorio, priskrblivala mu velike simpatije mnoštva, ali to nije korespondiralo sa realnom biračkom podrškom. Građani su ga percipirali kao govornika koji opravdano kritizira vlast, čije neke ideje su dobre ako su ljudi uopće uspjeli razabrati koje on to ideje zastupa, ali njega osobno nisu vidjeli u poziciji izvršne vlasti.

Gotovac je svakako najfascinantniji kao govornik. Malo je ljudi sa takvim darom i on je, kad mu se pružila prilika da javno nastupa, nakon što je početkom sedamdesetih isključen iz javnog života, tu priliku iskoristio ponajprije kao govornik. Nema dvojbe da su njegove zasluge kao opozicijske figure u demokratskoj Hrvatskoj velike, jer se on svojim primjerom pokazivao da se može biti poštenu Hrvat i istodobno opozicija HDZ-ovoj vlasti koja je sebi sav nacionalni identitet prisvajala. Kao pjesnik, Gotovac je hermetičan i vjerojatno zbog toga nema neku širu publiku, ali kritika je od šezdesetih godina znala prepoznati njegove

⁷⁸⁰ Smith, *Nacionalizam i modernizam*, 76.

⁷⁸¹ Vrcan, Srđan, *Nacija, nacionalizam, moderna država. Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006., 65.

vrijednosti. Mislimo tu ponajprije na Igora Mandića i Vjerana Zuppu koji su šezdesetih godina vjerno pratili Gotovčevu, tad intenzivnu, stvaralačku djelatnost.

Autsajderski fragmenti pak nedvojbeno pokazuju njegovu neukrotivu prirodu – jedan slobodarski duh i odlučnost da se neće pokoriti nikakvim ideološkim shemama osobito ako je to praćeno nedemokratskim pritiscima.

Definitivno je kako Gotovac ne pripada gotovo nijednoj definiciji do kraja, bilo da je riječ o teoriji liberalizma, nacionalizma ili religije i konzervativizma. Riječ je o univerzalnoj i slojevitoj ličnosti koja je javnim progovaranjem zapravo uokvirila sve svoje spoznaje u riječ sloboda, osjećajući se kao autsajder od početka do kraja svojih aktivnosti.

9. Prilozi

9.1 Popis izabranih djela Vlade Gotovca

- *Pjesme od uvijek*. Zagreb 1956.
- *Jeka*. Zagreb 1961.
- *Opasni prostor*. Zagreb 1961.
- *I biti opravdan*. Zagreb 1963.
- *Osjećanje mjesta*. Zagreb 1964.
- *Čujem oblake*. Kruševac 1965.
- *Princip djela*. Zagreb 1966.
- *Zastire se zemlja*. Zagreb 1967.
- *Prepjevi po sjećanju*. Zagreb 1968.
- *Približavanje*. Beograd 1968.
- *Čarobna spilja*. Beograd 1969.
- *Sporne sandale*. Split 1970.
- *U svakodnevnom*. Zagreb 1970.
- *Sadržaj vjetra*. Zagreb 1971.
- *Tri slučaja*. Zagreb 1981.
- *Zabranjena vječnost*. Zagreb 1987.
- *Moj slučaj*. Ljubljana–Zagreb 1989., 1990.
- *Isto*. Zagreb 1990. – *Crna kazaljka*. Zagreb 1991.
- *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj* (suaautor D. Budiša). Zagreb 1991.
- *Autsajderski fragmenti*. Zagreb 1995.
- *Crna jedra*. Zagreb 1995.
- *Čekati sjevernije*. Zagreb 1995.
- *Pjesme od uvijek (sabrane pjesme I)*. Zagreb 1995.
- *Poetika duše*. Zagreb 1995.
- *Princip djela & Isto*. Zagreb 1995.
- *Zabranjena vječnost (sabrane pjesme II)*. Zagreb 1995.
- *Znakovi za Hrvatsku*. Zagreb 1995.
- *Zvezdana kuga*. Zagreb 1995.
- *In Defence of Freedom*. Zagreb 1996.

9.2 Popis izabranih djela o Vladi Gotovcu

- Banac, Ivo, „Gotovac today“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge: Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 207-208.
- Benčić Rimay, Tea, *Dossier: Vlado Gotovac*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, 2008.
- Božičević, Ivan, „Skupljanje pouka: Vlado Gotovac: Crna kazaljka“ (prikaz), *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* 49 (1993), 1/2; 175-177
- Ćurković Nimac, Jasna, *Sloboda i vječnost. Fragmenti iz života i djela Vlade Gotovca*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, 2010.
- Danojlić, Milovan, „Vlado Gotovac, Pjesme od uvijek“, *Književne novine* (Beograd), 7 (1956) 24, 4.
- Deković, Darko, „Povodom smrti Vlade Gotovca“, *Dometi: znanstveno-kulturna smotra Matice hrvatske, Ogranka u Rijeci* 10 (2000), 1/4; 190-196.
- Feldman, Andrea, „Vlado Gotovac's political legacy“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 235-236.
- Grčić, Marko, „Vlado Gotovac - a murdered poet“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 215-217.
- Hekman, Jelena, „Vlado Gotovac: 1930-2000“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 27-29.
- Jergović, Miljenko, „Posljednji razgovor s Gotovcem“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 10 (2000), 4; 11-22
- Jergović, Miljenko, „Razlika i u smrti postoji: Vlado Gotovac 1930-2000“, *Kolo*, 10 (2000), 4; 5-10.
- Leovac, Slavko, „Pesnik Vlado Gotovac“ *Izraz*, 8 (1964) 2, 173–177.
- Mandić, Igor, „Oskudica i nužnost u poeziji Vlade Gotovca“, *Književnik*, 3 (1961) 24, 725–732.
- Maroević, Tonko, „Vlado Gotovac (1930-2000): in memoriam“, *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* 57 (2001), 1/2; 3-6.
- Maros, Zorica, „San mjesečeve lude. Poimanje raznolikosti u djelu Vlade Gotovca“, *Nova prisutnost* 7 (2009) 3, 407-421.

- Matvejević, Predrag, „Recenzija rukopisa V. Gotovca "Moj slučaj"“, *Književna republika: časopis za književnost* 2 (2004), 9/10; 153-157
- Milanja, Cvjetko, „Vlado Gotovac ili učitelj dubine“ *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo*, 59 (2002), 3/4; 45-70.
- Milarić, Vladimir, „Marginalije uz poeziju Vlade Gotovca“ *Polja* (Novi Sad), 9 (1963) 70, 12.
- Pejaković, Hrvoje, „Kazalište nevidljivog: Vlado Gotovac: Crna kazaljka“ (prikaz), *Dubrovnik* 2 (1991), 1; 276-278
- Pejaković, Hrvoje, „Words of silence: Vlado Gotovac: Zabranjena vječnost“ (recenzija), *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 218-219.
- Popović, Bruno, „A review of the manuscript: My case by Vlado Gotovac“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 212-214
- Prosperov Novak, Slobodan, „Letters from prison“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 203-206
- Ređep, Draško, „Vlado Gotovac, Opasni put“, *Letopis Matice srpske* (Novi Sad), 137 (1961) 6, 589.
- Šegedin, Petar, „O Gotovčevoj »Zaboravljenoj vječnosti«“ *Forum*, 29 (1990) 3/4, 410–414.
- Škunca, Andriana, „The power of language: an interview with Vlado Gotovac“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 230-233.
- Šoljan, Antun, „V. Gotovac: Pjesme od uvijek“, *Republika*, XII, 6/1956., 63.
- Štajduhar, Meri, „The years of bars and loneliness; Vlado Gotovac: keeping hope alive“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 237-239.

10. Bibliografija

1.1. Arhivska dokumentacija

- Arhiv Instituta Vlado Gotovac
- Hrvatski državni arhiv:
 - Fond Matice Hrvatske
 - *Vjesnikov* fond
 - Fond Društva hrvatskih književnika
 - Fond CK SKH
 - Fond HR-HDA-1560 Odjel/Služba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH, osobni dosje Vlade Gotovca
 - Fond HR-HDA-1561 Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, dosje Vlade Gotovca
 - Arhiv HRT-a
 - Arhiv HSLS-a
- Arhiv Jugoslavije:
 - Fond Službe državne bezbednosti

10.1 Časopisi i novine

- *Međutim*
- *Razlog*
- *Kolo*
- *Republika*
- *Književnik*
- *Most / The Bridge*
- *Nova Istra*
- *Dometi*
- *Danas*
- *Erasmus*
- *Kritika*

- *Forum*
- *Zarez*
- *Lettre internationale*
- *Dubrovnik*
- *Vijenac*
- *Autsajderski fragmenti*
- *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*
- *Književna republika*
- *Europski glasnik*
- *Nova prisutnost*
- *Hrvatski tjednik*
- *Hrvatsko obzorje*
- *Zrcalo*
- *Riječi*
- *Ideja*
- *Crkva u svijetu*
- *Hrvatska revija*
- *Telegram*
- *Novi vjesnik*
- *Borba*
- *Politika*
- *Večernji list*
- *Jutarnji list*
- *Slobodna Dalmacija*
- *Feral Tribune*
- *Danas*
- *Novosti*
- *Nedjeljna Dalmacija*
- *Novi list*
- *Glas Istre*
- *Globus*
- *Nacional*
- *Glas Slavonije*

- *Delo*
- *Vreme*
- *Glorija*

10.2 Snimci

- Žižić, Bogdan, *Moj slučaj*, dokumentarni film, Zagreb 2008.

10.3 Intervjui

- Ana Gotovac, 15. ožujka 2013.
- Ivo Banac, 13. travnja 2012.
- Slavko Goldstein, 2. lipnja 2014.
- Zoran Kekić, 13. studenog 2014.
- Božo Kovačević, 16. srpnja 2013.
- Zlatko Kramarić, 22. srpnja 2013.
- Vjeran Zuppa, 27. prosinca 2014.
- Bogdan Žižić, 12. srpnja 2013.

10.4 Literatura

1. Afrić, V., Ujević, T., *Analiza sadržaja političkih programa*, Revija za sociologiju, Zagreb., Vol XXI (1990), No 1: 11-34
2. Anderson, Benedict, *Nacija: zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb: Školska knjiga, 1990
3. Arklay, Tracey, *Political Biography: Its Contribution to Political Science*, <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p69061/mobile/ch02.html> (pristupljeno 20.8.2019.)

4. Baletić, Milovan, *Ljudi iz 1971.-prekinuta šutnja*, Zagreb: Biblioteka Vrijeme, 1990.
5. Banac, Ivo, „Gotovac today“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge: Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 207-208.
6. Banac, Ivo, *Raspad Jugoslavije. Eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, Zagreb: Durieux, 2001.
7. Benčić Rimay, Tea, *Dossier: Vlado Gotovac*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, 2008.
8. Benčić Rimay, Tea, „Pogovor“, u: *Posude s vatrom: izabrane pjesme*, Zagreb, 2005.
9. Berković, Zvonimir, *Dvojni portreti*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1998.
10. Bešker, Inoslav, *Filološke dvoumice*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2007.
11. Bešker, Inoslav, „Uloga hrvatskih novina u formiranju društva i politike“, u: *Šezdesete u Hrvatskoj – Mit i stvarnost*, Zagreb: Školska knjiga, 2018.
12. Bićanić, Rudolf, *Kako živi narod*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1996.
13. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing, 1999.
14. Blanning, Timothy Charles William, *The Culture of Power and the Power of Culture: Old Regime Europe 1660-1789*, Oxford University Press, 2003: 259, 260.
15. Božičević, Ivan, „Skupljanje pouka: Vlado Gotovac: Crna kazaljka“ (prikaz), *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* 49 (1993), 1/2; 175-177
16. Brandt, Miroslav, *Život sa suvremenicima. Političke uspomene*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1996.
17. Bratulić, Josip, *Matica hrvatska: 1842. - 1997*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997.
18. Brleković, Josip, *Hrvatski tjednik. Bibliografija - 1971.*, Zagreb: MH, 2002.
19. Budiša, Dražen, *Razgovori o hrvatskoj državi*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2001.
20. Cipek, T.-Vrandečić, J., *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj: liberalna misao u Hrvatskoj*, Zagreb: Disput, Friedrich-Naumann-Stiftung, 2004.

21. Connor, Walker, "Ethnonationalism", *Understanding Political Development: an Analytic Study*, Little: Brown, 1987.
22. Connor, Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1994.
23. Ćurković Nimac, Jasna, *Sloboda i vječnost. Fragmenti iz života i djela Vlade Gotovca*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, 2010.
24. Dabčević-Kučar, Savka, '71 - Hrvatski snovi i stvarnost, sv. I-II, Zagreb: Interpublic, 1997.
25. Danojlić, M., „Vlado Gotovac. Pjesme od uvijek“, *Književne novine*, 7 (1956) 24, 4.
26. Deković, Darko, „Povodom smrti Vlade Gotovca“, *Dometi: znanstveno-kulturna smotra Matice hrvatske, Ogranka u Rijeci* 10 (2000), 1/4; 190-196.
27. Donat, Branimir, „Crni dossier-o zabranama u hrvatskoj književnosti“, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1992.
28. Donat, Branimir, „Međutim između krugova“, *Vijenac* 360, Zagreb, 2007.
29. Donat, Branimir, *Crni dossier*, Zagreb: Nakladni zavod MH, Globus, 2007.
30. Duda, Bonaventura (ur.), Fućak, Jerko (ur.), *Novi zavjet*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1992.
31. Dunatov, Šime, *Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, No. 52/2010., 381-397
32. *Federacija Bosna i Hercegovina: država i civilno društvo*, okrugli stol, Sarajevo, 3. - 5. lipnja 1994., Zagreb: Erasmus Gilda, Novi Liber, 1995.
33. Feldman, Andrea, „Vlado Gotovac's political legacy“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 235-236.
34. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: MH, 1987.

35. Frankl, Viktor, *Nečujan vapaj za smislom*, Zagreb: Naprijed, 1987.
36. Gaura Hodak, Orhideja, *Tuđman i Perković*, Zagreb: Profil, 2014.
37. Gellner, Ernest, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.
38. Glumac, Branislav, *Cjediljka za perfekt (rezervirano za sjećanja): 1957. – 2010.*, Zagreb: Profil, 2014.
39. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, 3. izdanje, Zagreb: Novi liber, 2013.
40. Goldstein, Slavko, *Proslovi za bolju zemlju*, uredili Boris Pavelić i Ivo Goldstein, Fraktura i Židovska vjerska zajednica „Bet Israel“ u Hrvatskoj, Zagreb 2019.
41. Gotovac, Vlado, „A dead deposit“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge: Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 184-189.
42. Gotovac, Vlado, *Između trenutka i vječnosti: jedno slušanje V.[Vlade] Gotovca*, Zagreb: Cantus, 2001.
43. Gotovac, Vlado – Tuđman, Franjo - Veselica, Marko, *Pisma protiv tiranije* / London: United Publishers, 1982.
44. Gotovac, Vlado, „A loner's place“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 174-176.
45. Gotovac, Vlado, „Elements of the situation: the private world as renunciation“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 96-99.
46. Gotovac, Vlado, „Ethics and judgement: the court“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 80-84.
47. Gotovac, Vlado, *„La vrite demande trop a l'Europe / Istina od Europe traži previše*, Zagreb: P.E.N. Croatian Centre Most = The Bridge, 1993.
48. Gotovac, Vlado, „Provođenje pravog testamenta“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 10 (2000), 4; 23-24

49. Gotovac, Vlado, „Rovinski govor o ljudskim pravima“, *Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* 5 (2000[i.e. 2001]), 3/4(16); 155-161.
50. Gotovac, Vlado, „Vrijeme Dubrovnika: trideset godina poslije“, *Cicero: magazin za umjetnosti* 2 (1999), 7; 20-22.
51. Gotovac, Vlado, „Zvezdana kuga: zatvorske bilješke“, *Republika* 57 (2001), 1/2; 8-25
52. Gotovac, Vlado – Budiša, Dražen, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska socijalno liberalna stranka, 1991.
53. Gotovac, Vlado – Hudelist, Darko, „Razgovor o djetinjstvu“, *Erasmus: časopis za kulturu demokracije* (1993), 4; 48-58.
54. Gotovac, Vlado, „An autobiographical note: written in the County jail in Zagreb, 1973“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations*, (2002), 3/4; 6-25
55. Gotovac, Vlado, „Čovjek je u patnji lakovjeran prema riječima“, *Dubrovnik* 6 (1995), 2/3; 10-33.
56. Gotovac, Vlado, „Diary of the work: notes for a spiritual autobiography“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 85-90.
57. Gotovac, Vlado, „Dnevnik: prosinac 1991. i siječanj 1972.“, *Lettre internationale* 6 (1996), 17/18; 29-37.
58. Gotovac, Vlado, „Dva prigodna govora“, *Riječi* (1992), 6/7; 59-65.
59. Gotovac, Vlado, „Final address“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge: Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 180.
60. Gotovac, Vlado, „Generals, Croatia is not afraid“ *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 163-164.

61. Gotovac, Vlado, „Govor na skupštini MH [Matica Hrvatska] Zaprešić (2.VI.1991)“ / *Zaprešićki godišnjak*, 1 (1991); 9-14.
62. Gotovac, Vlado, „Hrvatska vodi rat koji je svijetu, kojemu Hrvatska pripada, apsurdan“, *Književna revija*, 32 (1992), 1-2; 33-34
63. Gotovac, Vlado, „Matica hrvatska: rukopis hrvatskog naroda“, *Hrvatska obzorja: časopis Ogranka Matice hrvatske Split* 3 (1995), 2; 257-264.
64. Gotovac, Vlado, „Naše drugo vrijeme“, *Republika* 50 (1994), 4/6; 34-48.
65. Gotovac, Vlado, „Nove hrvatske granice: fragmenti“, *Lettre internationale* 4 (1994), 13/14; 21-30.
66. Gotovac, Vlado, „Obrana Dubrovnika“, *Dubrovnik*, 3 (1992), 2-3; 7-11.
67. Gotovac, Vlado, „Onaj koji ruši tuđe domove - nema doma! Govor na prosvjednom skupu majki vojnika silom zadržanih u srbo-komunističkoj armiji, Zagreb, 30. kolovoza 1991.“, *Hrvatski iseljenički zbornik* (1992); 28-29.
68. Gotovac, Vlado, „Umjetnost i patnja: govor na otvorenju izložbe Antuna Babića u Zagrebu 1992. godine“, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja* (2004[i.e. 2005]), 22; 73-78.
69. Gotovac, Vlado, *Autsajderski fragmenti*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
70. Gotovac, Vlado, *Autsajderski fragmenti*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995. (Ljubljana: Dan)
71. Gotovac, Vlado, *In defence of freedom: 1971-1996*, Zagreb: Matica hrvatska, Croatian P.E.N. Centre, 1996.
72. Gotovac, Vlado, *Moj slučaj*, Ljubljana-Zagreb: Cankarjeva založba, 1989.
73. Gotovac, Vlado, *Pjesme od uvijek*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.

74. Gotovac, Vlado, *Poetika duše*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
75. Gotovac, Vlado, *Princip djela i isto*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
76. Gotovac, Vlado, *Tri slučaja: obrana*, Melbourne: M. Boban, 1981.
77. Gotovac, Vlado, *U svakodnevnom*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1970.
78. Gotovac, Vlado, *Zabranjena vječnost*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
79. Gotovac, Vlado, *Znakovi za Hrvatsku*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
80. Gotovac, Vlado, *Zvezdana kuga*, ur. Hekman, Jelena, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995.
81. Grčić, Marko, „Vlado Gotovac - a murdered poet“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 215-217.
82. Hekman, Jelena, „Vlado Gotovac: 1930-2000“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 27-29.
83. Hekman, Jelena [ur.], *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Građa za povijest Deklaracije*, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb: MH, 1997.
84. Hobsbawm, Eric J., *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
85. *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Zbornik, ur. Tvrtko Jakovina, Zagreb 2012.
86. Hroch, Miroslav, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegungen bei den kleinen Völkern Europas*, Praha: Univerzita Karlova, 1968, .

87. Hudelist, Darko, *Moj beogradski dnevnik. Susreti i razgovori s Dobricom Ćosićem 2006. – 2011.*, Zagreb: Profil, 2012.
88. *Izveštaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
89. *Izveštaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, Hrvatsko proljeće, Presuda Partije*, Zagreb, 1972., Zagreb: Dom i svijet, 2003.
90. Jelčić, A. „Poslijeratna hrvatska poezija“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 4 (1976), 205–222.
91. Jergović, Miljenko, „Posljednji razgovor s Gotovcem“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 10 (2000), 4; 11-22
92. Jergović, Miljenko, „Razlika i u smrti postoji: Vlado Gotovac 1930-2000“, *Kolo*, 10 (2000), 4; 5-10.
93. Kangrga, Milan, *Nacionalizam ili demokracija*, Zagreb: Razlog, 2002.
94. Kaštela, Slobodan, *Sjećanje na hrvatsko proljeće 1971-1996.*, Zagreb: HAZU, 1997.
95. Katich, Boris, So speak Croatian dissidents: Marko Veselica, Vlado Gotovac, Franjo Tudjman, Petar Šegedin, Ivan Z. Čičak, Ivan Supek, Zlatko Tomičić, Norval (Toronto): ZIRAL, 1983.
96. Katunarić, Vjeran., „Moć i etnonacionalizam“, *Migracijske teme* 10 (1994), 3-4: 209-224.
97. Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Zagreb: Ljevak, 2012.
98. Kordić, Snježana, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux, 2010.
99. Kratofil, Mirko, *Politički procesi Vlade Gotovca*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, 2005.
100. Krašić, Wollfy, *Služba državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih*, Zbornik Janković, br. 3 (2018)

101. Machiedo, Višnja - Prica Plitvički, Čedo - Benčić Rimay, Tea, *Ušutkajte pjesnika / Vlado Gotovac*, Zagreb : Institut Vlado Gotovac, 2007.
102. Mandić, Igor – Gotovac, Vlado, „*Prepjevi po sjećanju*“ (pjesme) izdanje „Razlog“ Zagreb, Vjesnik, 14.1.1969.
103. Manolić, Josip, *Špijuni i domovina*, Golden marketing, Zagreb, 2016.
104. Marković, D. - Kržavac, S., *Liberalizam od Đilasa do danas*, Beograd: Sloboda, 1978.
105. Maroević, Tonko, „Vlado Gotovac (1930-2000): in memoriam“, *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* 57 (2001), 1/2; 3-6.
106. Maroević, Tonko, *Uskličnici: četvrt stoljeća hrvatskoga pjesništva: 1971.-1995.*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996.
107. Maros, Zorica, „San mjesečeve lude. Poimanje raznolikosti u djelu Vlade Gotovca“, *Nova prisutnost* 7 (2009) 3, 407-421.
108. Matković, Hrvoje, „*Povijest Jugoslavije (1918-1991). Hrvatski pogled*“, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
109. Matvejević, Predrag, „Recenzija rukopisa V. Gotovca "Moj slučaj"“, *Književna republika: časopis za književnost* 2 (2004), 9/10; 153-157
110. Matvejević, Predrag, *Otvorena pisma: moralne vježbe*, V.B.Z. Zagreb, 1996.
111. Mihaljević, Josip, „Ustavna uređenje temeljnih prava u Hrvatskoj, 1946. – 1974.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 43, br. 1, 2011., 25-51.
112. Milanja, Cvjetko, „Vlado Gotovac ili učitelj dubine“ *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo*, 59 (2002), 3/4; 45-70.
113. Mrkonjić, Zvonimir, *Suvremeno hrvatsko pjesništvo-Razdioba (1940 - 1970)*, Zagreb: V.B.Z., 2009.
114. Mujadžević, Dino, *Bakarić. Politička biografija*, Zagreb: Plejada, Hrvatski institut za povijest-Podružnica Slavonski Brod, 2011.

115. „Nakon četvrt stoljeća [razgovor sa Savkom Dabčević-Kučar, Vladom Gotovcem i Draženom Budišom]“, *Erasmus* (1996), 15; 9-22.
116. Nietzsche, Friedrich, *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb: Večernji list, 2009.
117. Novak, Božidar, *Tripalo*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus: Institut Otvoreno društvo - Hrvatska, 1996.
118. Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.
119. Novak, Slobodan, *Protimbe*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003.
120. Novak, Slobodan Prosperov, „Letters from prison“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 203-206
121. Pavličić, Pavao, „Lirika i etika“, *Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol.35, No.1, Svibanj 2009., 127.
122. Pejaković, Hrvoje, „Kazalište nevidljivog: Vlado Gotovac: Crna kazaljka“ (prikaz), *Dubrovnik 2* (1991), 1; 276-278
123. Pejaković, Hrvoje, „Words of silence: Vlado Gotovac: Zabranjena vječnost“ (recenzija), *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge: Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 218-219.
124. Perić, Ivan, *Suvremeni hrvatski nacionalizam*, 2., dopunjeno izdanje, Zagreb: August Cesarec, 1984.
125. Plessner, Helmut, *Zakašnjela nacija. O političkoj zavodljivosti građanskog duha*, Zagreb: Naprijed, 1997.
126. Popović, Bruno, „A review of the manuscript: My case by Vlado Gotovac“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 212-214
127. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.

128. Renan, Ernest, „Što je nacija?“, *Kulturni radnik*, br. 6, 1981: 105.
129. Abbé Sieyès, Emmanuel Joseph, *Qu'est-ce que le Tiers-État ?*, Paris, janvier 1789.
130. *Sjaj optuženih i bijeda režima: suđenje Vladi Gotovcu i Dobroslavu Paragi*, London: United Publishers, 1981.
131. *Smernice o najvažnijim zadacima Saveza komunista u razvijanju sistema društveno-ekonomskih i političkih odnosa*, Beograd: SKJ, 1968.
132. Smith, D., Anthony, *Nacionalizam i modernizam*, Politička misao, Zagreb, 2003.
133. Snyder, Louis, *The meaning of nationalism*, Westport (Connecticut): Greenwood, 1954.
134. Stupin Lukašević, Tatjana, *Misionari svjetlosti: odabrani intervjui iz "Narodnog lista"*, Zadar : Narodni list, 2003.
135. Šetić, Nevio, *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2013.
136. Šicel, Miroslav, *Antologija hrvatskog književnog esaja XX. stoljeća*, II. dio, 1950-2000, Zagreb: Disput, 2002.
137. Škunca, Andriana, „The power of language : an interview with Vlado Gotovac“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 230-233.
138. Šoljan, Antun, „Zanovijetanja iz zamke“, *Zagreb* 1972., 231, 319.
139. Šoljan, Antun, „V. Gotovac: Pjesme od uvijek“, *Republika*, XII, 6/1956., 63.
140. Šošić, Hrvoje, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Zagreb: Školske novine, 1997.
141. Štajduhar, Meri, „The years of bars and loneliness; Vlado Gotovac: keeping hope alive“, *Most: časopis za međunarodne književne veze / The bridge : Croatian journal of international literary relations* (2002), 3/4; 237-239.

142. Šuvar, Stipe, *Bijela knjiga Stipe Šuvara: originalni dokument centra CK SKH za informiranje i propagandu od 21. ožujka 1984.*, Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.
143. Tenžera, Veselko, *Šok običnosti. Kritika/kronika hrvatskog pjesništva*, Rijeka: Otokar Keršovani d.o.o., 1997.
144. Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, 2. izdanje, Zagreb: Globus, 1990.
145. Tunjić, Andrija, *Razgovori u Hrvatskoj: identitet i(li) kaos*, Zagreb: AGM, 2001.
146. Visković, Velimir, *U sjeni FAK-a*, Zagreb: V.B.Z., 2006.
147. Više autora, *Filozofski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
148. Više autora, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv.3 (natuknice: „Polemike u hrvatskoj književnosti“, „Mihaljević, Nikica“, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
149. Više autora, *Zbornik javnih predavanja 1*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2011.
150. Više autora, *Zbornik javnih predavanja 2*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2014.
151. Vončina, Nikola (ur.), *Antologija hrvatske radiodrame I. (1927.-1971.)*, Zagreb, 1998.
152. Vrcan, Srđan, *Nacija, nacionalizam, moderna država. Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
153. Vučemil, Andrija, *Što su mi rekli? (razgovor sa značajnim osobama iz hrvatskog političkog života o problemima bivših političkih zatvorenika)*, Rijeka: Riječki nakladni zavod, 1998.
154. Wisser, Richard, *Filozofski putokazi*, Zagreb: Globus, 1992.

155. Zadro, Ivan, *Glasoviti govori*, Zagreb: Naklada Zadro, 1999.
156. Zuppa, Vjeran, *Isprika za pjesmu*, Zagreb: Razlog, 1966.
157. Druga tranzicija: politički pluralizam u Hrvatskoj - od opozicije do vlasti: Okrugli stol, Zagreb, Europski dom, 26. siječnja 1998.“, *Erasmus* (1998), 23; 12-38
158. „O hrvatskoj Istri“, *Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* 4 (1999), 2/3(13); 158-182.
159. „Ratna propaganda“, *Ideja* (1993), 5; 5-52.
160. „Sjednica proširenog Predsjedništva Društva književnika Hrvatske s temom napadaji na državnost i teritorijalni integritet SR Hrvatske, Zagreb, 13.9.1989.“, *Republika*, 46 (1990), 5-6; 224-267.
161. 25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće: zbornik radova, ur. Slobodan Kaštela, Božidar Novak, Vladimir Veselica, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1997.

11. Sažetak

Vlado Gotovac, kao književnik i filozof, a potom i političar, naša je značajna povijesna ličnost jer je obilježavao gotovo pedeset godina najdinamičnijeg dijela povijesti 20. stoljeća u Hrvatskoj.

Počevši pisati u početku pedesetih, kada je objavio prve pjesme, preko izrazito aktivne i jedne od ključnih uloga u Hrvatskom proljeću potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih, posebice kao glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, potom svojih zatvoreničkih i disidentskih dana kroz sedamdesete i osamdesete te iznimne uloge u stvaranju demokratskih promjena krajem osamdesetih i početkom devedesetih te političkim angažmanom do kraja života 2000. godine, možemo pratiti ne samo njegov aktivni život, već i ukupne procese i promjene u sustavu na prostoru bivše Jugoslavije.

Gotovac je bio angažiran pisac koji se ničim ne dotiče politike izravno sve do prvih objava u *Autsajderskim fragmentima* i *Hrvatskom tjedniku*, kada započinje njegov politički angažman.

Rad se fokusira na dvije glavne teme Gotovčeva životnog stava i ideala, a to su: sloboda i pojedinac i te dvije teme očituju se u njegovim nacionalnim i liberalnim stavovima, koje koristi u različitim povijesnim razdobljima u sučeljavanju s jugoslavenskom odnosno komunističkom ideologijom.

Ključne riječi: Vlado Gotovac, pjesništvo, filozofija, hrvatsko proljeće, Matica hrvatska, Hrvatski tjednik, nacionalizam, liberalizam

12. Summary

Vlado Gotovac (1930-2000), as a writer and philosopher, and then a politician, is a significant Croatian historical figure, as he marked almost fifty years of the most dynamic part of 20th-century history of Croatia.

His fruitful work marked not just his active life, but also the overall processes and changes in the system in socialist Yugoslavia. Gotovac began writing in the early fifties, when he published his first poems. This dissertation, then, analyzes his highly active and key role in the “Croatian Spring” movement of the late 1960s and early 1970s, especially as editor-in-chief of the *Hrvatski tjednik* (“Croatian Weekly”) paper, followed by his political prisoner and dissident days through the 1970s and 1980s, and his exceptional role in the democratic processes in the late 1980s and early 1990s. Gotovac’s political activities lasted until the end of his life, in 2000.

Vlado Gotovac was a prolific writer who never touched upon political issues until his first texts in the book *Autsajderski fragmenti* and the paper *Hrvatski tjednik*, when his political activities started.

The work focuses on two main themes of Gotovac's life positions and ideals, namely: freedom and the individual, both topics evident in his national and liberal views, which he used in different historical periods in his confrontation with Yugoslav communist ideology.

Key-words: Vlado Gotovac, poetry, philosophy, Croatian Spring, *Matica hrvatska*, *Hrvatski tjednik*, nationalism, liberalism.

13. Autorov životopis

Filip Zoričić (rođen 1982.), profesor hrvatskog jezika i književnosti i povijesti, ravnatelj Gimnazije Pula. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Puli Sveučilišta u Rijeci 2005. godine. Od tada, autor je niza znanstvenih i stručnih tekstova i drugih prezentacija te čest izlagač na hrvatskim i međunarodnim znanstvenim skupovima, konferencijama i izložbama. Također, bio je organizatorom mnogih događaja, kao što je „Čakulin – festival razgovora“, autorom i esejistom, primjerice u manjinskom časopisu *Tragovi* te pokretačem kulturnog web portala „Kulturopedija“, osnivač kulturno-znanstvene udruge „Institut Mediterran“ i MEMO muzeja u Puli. Član je Instituta Vlado Gotovac, Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, Akademije za politički razvoj pri Vijeću Europe, Matice hrvatske i Istarskoga povijesnog društva. Oženjen je i otac dvoje djece.

KONFERENCIJE I PREDSTAVLJANJA

1. Drugi kongres povjesničara, Supetar, Hrvatska, 2008., „*Mate Parlov-in memoriam*“
2. Znanstveni skup: Mons. Dr. Božo Milanović - Tragovi vizije, Poreč, Hrvatska, 2010., „*Bibliografija radova Bože Milanovića i o Boži Milanoviću*“
3. Kongres povjesničara, Zagreb, Hrvatska, 2012., „*Sloboda u rječniku i govoru Vlade Gotovca*“
4. Znanstveni skup: Fažanski kolokvij, Fažana, Hrvatska, lipanj 2013., „*Obrazovanje u Fažani nakon 1945.*“
5. 1. međunarodni znanstveni skup: Socijalizam na klupi, Kulturno-povijesne interpretacije jugoslavenskih i postjugoslavenskih društava, Pula Centar za kulturno-povijesne studije socijalizma, odjeljak: Heretici i nesporazumi, Pula, Hrvatska, prosinac 2013., „*Politički procesi Vlada Gotovca* „
6. Znanstveni skup: „*Obrazovanje u zaleđu Dalmacije, škola zalog budućnosti*“, Drniš, listopad 2014., „*Obrazovanje u Pakovu Selu*“ - povijest škole
7. Drugi međunarodni znanstveni skup: Socijalizam na klupi, Kulturno-povijesne interpretacije jugoslavenskih i postjugoslavenskih društava, Pula Centar za kulturno-povijesne

studije socijalizma, odjeljak: Heretici i nesporazumi, Pula, Hrvatska, prosinac 2013., „*Politički procesi Vlade Gotovca*“

8. Druga međunarodna konferencija: Socijalizam na klupi, Socijalizam: izgradnja i dekonstrukcija, Pula, 1. i 3. listopada 2015., „*Vlado Gotovac - od disidenta do disidenta*“-

9. Znanstveni skup: 41. Pazinski memorijal, „*Franjo Nefat, gradonačelnik Pule i član pariške deklaracije*“, Pazin, listopad 2015.

10. Međunarodni znanstveni skup, predsjednik Organizacijskog odbora: „15 godina nakon smrti Vlade Gotovca“, Sveučilište u Splitu, Hrvatska, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, „*Što nam je ostavio Vlado Gotovac*“, prosinac 2015.

11. Znanstveni skup: 42. Pazinski memorijal, „*Ivan Cukon-život i djela*“, Pazin, listopad 2016

12. Javna tribina i predavanje, *Misijska Majke Tereze*, Pula, listopad 2016.

13. Znanstvena konferencija Dani Mate Demarina, javno predavanje, *Ivan Cukon u Medulinu*, Medulin, 2016.

RADOVI:

1. *Istarski rječnik*, koautor, <http://www.istarski-rjecnik.com/>, Histria Croatica, Pula, 2007

2. „*Mate Parlov-in memoriam*“, 2. kongres povjesničara, Supetar, Hrvatska, 2008., Zbirka

3. „*Bibliografija radova Bože Milanovića i o Boži Milanoviću*“, Znanstvena konferencija: mons. Dr. Božo Milanović - Tragovi vizije, Poreč, 2010., prihvaćen za objavljivanje

4. *Narodi ostaju, režimi se mijenjaju*, Zbirka iz 1990. godine, pregledni rad, Histria, br. 1, Pula, 2011

5. „*Sloboda u rječniku i govoru Vlade Gotovca*“, 4. Kongres povjesničara, Zagreb, 2012., prihvaćeno za objavljivanje

6. „*Povijest Pule*“, autor Darko Dukovski, recenzija, Histria, br.2, Pula, 2012

7. „*Obrazovanje u Fažani nakon 1945. godine*“, Znanstveni skup: Fažanski kolokvij, Fažana, Hrvatska, lipanj 2013., Zbirka

8. „*Ne(istra)žena*“, autorica Iva Đorđević, recenzija, Histria, br.3, Pula, 2013

9. „*Politički procesi Vlade Gotovca*“, 1. međunarodni znanstveni skup: Socijalizam na klupi, Kulturno-povijesne interpretacije jugoslavenskih i postjugoslavenskih društava, Pula Centar za kulturno-povijesne studije socijalizma, odjeljak: Heretici i nesporazumi, Pula, Hrvatska, prosinac 2013., Zbirka
10. *Elementa historica*, kritika i analiza, priručnik za srednjoškolce, Školska knjiga, Zagreb, 2014
11. *Priručnik za nastavnike povijesti 4. razreda*, autor, Školska knjiga, Zagreb, 2014
12. „*Ivan Zoričić i njegov doprinos jeziku*“, 40. pazinski memorijal, znanstvena konf., Pazin, Hrvatska, rujan 2013., prihvaćeno za objavljivanje
13. „*Obrazovanje u Pakovu Selu*“, znanstveni skup: „Obrazovanje u zaleđu Dalmacije, škola - zalag za budućnost“, Drniš, listopad 2015., stručni rad
14. *Esej o Milošu Crnjanskom*, „Tragovi“, Pula, 2014.
15. *Esej o interkulturalnom i multikulturalnom životu Istre*, „Tragovi“, Pula, 2014.
16. „*Bilježnice Vlade Gotovca*“, Znanstveni skup: „15 godina nakon smrti Vlade Gotovca“, Sveučilište u Splitu, Hrvatska, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, prosinac 2015., za objavljivanje
17. „*Monografija o Pakovu Selu*“, 2019., u pripremi, autor
18. *Nogomet u Ližnjanu*, Ližnjan 2019., u pripremi, autor
19. *Ana Došen, istarska učiteljica, Sjećanja iz Zone B*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2013., 256 str., Pregled, Histria, br.5, Pula, 2015.
20. Stipan Trogrlić, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima na katoličku crkvu u Istri od 1945. do 1971.*, prikaz, *Vjesnik istarskog arhiva*, 2015.
21. Znanstveni skup: 41. Pazinski memorijal, „*Franjo Nefat, gradonačelnik Pule i član pariške deklaracije*“, Pazin, listopad 2015., za objavljivanje
22. Znanstveni skup: 42. Pazinski memorijal, „*Ivan Cukon - život i djela*“, Pazin, listopad 2016., za objavljivanje
23. *In memoriam - dr.sc. Zvonimir Milanović*, *Vjesnik istarskog arhiva*, 2019., za objavljivanje

24. *Povijest školstva u Poreču od 1945. do 1990.*, Za monografiju Zavičajnog muzeja Poreč, 2018, za objavljivanje

PREDAVANJA I RADIONICE

1. Program Holokaust, Živjeti u Hrvatskoj 1941., Muzej holokausta, Houston, SAD, 2008
2. Program Holokaust, Živjeti u Hrvatskoj 1941., Muzej holokausta, Washington DC, SAD, 2008
3. „Rat u Hrvatskoj-Istarski branitelji“, javno predavanje, Skup o Domovinskom ratu, AZOO,Vinkovci, Hrvatska, 2010
4. Program Holokaust, Edukacija o holokaustu u hrvatskim školama, Jeruzalem, Yad Vashem, Izrael, 2011.
5. Ljudska prava u Hrvatskoj, MICC, Zagreb, Hrvatska 2012
6. Program Holokaust, Lekcije povijesti o holokaustu u Hrvatskoj, Amsterdam, Anne Frank house, 2013.
7. Program za ljudska prava, Ljudska prava u Hrvatskoj, MICC, Beograd, Srbija, 2013
8. „*Vlado Gotovac i njegova politička uloga*“, javno predavanje, Matica hrvatska, Zagreb, prosinac 2013.
9. Gimnazija Pula, program razmjene Assen-Pula, radionica „Pula kroz povijest“, ožujak 2014
10. Sudionik i panelist, Perspektive obrazovanja u Hrvatskoj, Akademija za politički razvoj Vijeća Europe, Rabac, prosinac 2015.
11. Anne Frank- međunarodna izložba, Pula, Arheološki muzej, prosinac 2014., organizator
12. Sveučilište u Puli, „Radionica holokausta i ljudskog prava za studente“, Pula, ožujak 2015.
13. Gimnazija Pula, program razmjene Assen-Pula, radionica „Pula u povijesti“, ožujak 2015
14. Radionica „Kako napisati esej“, suradnja s Institutom za razvoj obrazovanja, Pula, Institut Mediterran, veljača 2015.

15. Sudionik i panelist, Pula kao kandidat projektnog grada kulture, Odjel za kulturu grada Pule, svibanj 2015.
16. Međunarodni seminar, Povijesni događaji u Jugoslaviji nakon 1945., Kuća Anne Frank i Hermes, Zagreb, lipanj, 2015
18. Berlinski forum, U potrazi za izgubljenim univerzalizmom, Berlin, 2016.
19. Konferencija Inspire me, Pula, javno predavanje, 2019.

Organizator raznih događanja:

1. Dani Mate Balote, Pula, 2011
2. Dani Ive Andrića, Pula, 2012
3. Susret s međunarodnim pjesnicima - pjesničke večeri, 2011.
4. Susret s hrvatskim pjesnicima iz inozemstva, 2012.
5. Grafička jesen Vlade Gotovca, Pula-Zagreb-Imotski, 2010.
6. Znanstveni skup: „15 godina nakon smrti Vlade Gotovca“, Sveučilište u Splitu, Hrvatska, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, prosinac 2015., Predsjednik Organizacijskog odbora
7. Predstavljanje knjige *Oluja*, Pula, 2015
8. Javna konferencija, Majka Tereza, Pula, listopad 2016.
9. Predstavljanje autorskog i mentorskog projekta e-romana *Pulska (pri) povijest / Pulska priča*, 2016.
10. Predstavlja knjige *Japanske falde*, Karlo Rojc, 2017.
11. Povijest obrazovanja u Istri, autor izložbe, Galerija C8, Pula, 2017.
12. Anne Frank - prošlost za sadašnjost, izložba, organizator i koautor, Galerija C 8 i Memo muzej Pula, Pula, 2015., 2018.
13. Javni događaj i predstavljanje knjige *Cold War Files. Istria 1946-1954 / Dokumenti iz Hladnog rata. Istra 1946. - 1954.*, Institut Mediterran, Pula, 2019.

14. Zahvale

Na kraju svog rada i istraživanja volio bih zahvaliti ljudima koji su mi pomogli da sve ovo privedem kraju. Neizmjereno hvala mojim mentorima prof. Vjeranu Pavlakoviću i prof. Inoslavu Beškeru, koji su mi bili uvijek na raspolaganju i mentorski me usmjeravali i motivirali i pružili mi ruku kad mi je bilo najteže.

Hvala dragoj prijateljici Ani Gotovac, kćerki Vlade Gotovca, koja me je stalno vraćala u život Vlade Gotovca i zaista motivirala da mi postane inspiracija.

Hvala svima koji su pristali razgovarati o Gotovcu i koji su poznavali Gotovca ili su pak bili akteri mnogih događaja kako u sedamdesetima tako i u devedesetima: Vladimir Bogdanić, Bogdan Žižić, Dorica Nikolić, Branko Salaj, Jakov Kušan, Zoran Kekić, Željko Peratović, Slavko Goldstein, Vjeran Zuppa, Tonko Maroević, Vuk Krnjević, Zlatko Kramarić, Ivo Banac, Božo Kovačević, Ante Glibota, Milivoj Đilas itd.

Hvala tadašnjoj voditeljici Sveučilišne knjižnice u Puli Tijani Barbić Domazet na velikoj pomoći kod organizacije rada pisanja disertacije.

Hvala prijatelju Željku Antunoviću koji me potaknuo da pišem o Gotovcu.

Hvala gospodinu Mariju Koiću iz arhive HRT-a

Hvala mojim kolegama i prijateljima koji su mi pomogli da se snađem po raznim gradovima i mjestima, bilo prijevozom ili smještajem, istražujući život Vlade Gotovca i preslušavajući intervjue i snimke, među kojima su: Zdravko Seidel, Azra Kugić, Ana Kresojević, Ante Kvasina, Silvia Martinović, Nikola Vujačić i David Orlović.

Hvala djelatnicima Hrvatskog državnog arhiva i posebno gđi. Anđelki Grubišić Čabo.

Hvala djelatnicima Sveučilišne knjižnice u Puli i Gradske knjižnice u Puli

Hvala profesorima Filozofskog fakulteta u Splitu: prof. Aleksandru Jakiru, prof. Marku Trogrliću, prof. Josipu Vrandečiću i prof. Mislavu Kukoču, kao i djelatnicima referade poslijediplomskih studija.

Naposljetku najviše hvala mojoj obitelji, mojim roditeljima, te na poseban način mojoj supruzi Petri i našoj djeci Aniki i Mateju, na potpori i ljubavi sve ovo vrijeme.